OXUCULARIN NƏZƏRİNƏ:

Elektron resursda olan qüsurlar kitabın orijinal variantında olduğu kimidir.

Vol I

Bytyn dynja proletarlarь, ʙirləşin!

V. Lenin

NƏ ETMƏLI?

QƏNƏŞR
KЬ — 1933

Bytyn dynja proletarlarь, birləşin!

V. I. LENIN

1933/199

3K23/Л45

АРХИВ

NƏ ETMƏLI?

INV. [illegible]

5137

AZƏRB. MƏRKƏZI
DEVLƏT KITABXANASЬ
~~681~~

AQ (b) F MQ NƏŞRIJJATЬ
Bakь *1933*

05886

Bu kitabьn mətni jol. RUHULLA AXUNDOVUN
baş redaqtorluƣu ilə cьqmьş Lenin
«altь çildliginin» I çildindən
alьnmьşdьr

Yçynçy kitab

Məs'ul buraqьçь
M. MƏHƏMMƏDOV

Baş Mətbuat Mydirligi Myvəkkilliji № 3903. Sifariş №960. Tirazь 4100. Kaƣьz formatь 72×105. Cap listi 7. Mətbəəjə verilmiş 9/VII—33; capa imzalanmьş 20/IX—33.

A Z Ə R N Ə Ş R mətbəəsində basьldь
Bakь, Əli bajramov kycəsi «Kitab Sarajь»

NƏ ETMƏLI?[1]

HƏRƏKATЬMЬZЬN AƢRЬMЬŞ MƏSƏLƏLƏRI

> «...Firqə mybarəzəsi firqəjə qyvvət və həjatilik verir, firqənin zəifliginin ən bɵjyk sybutu, onun jajƣьnlьƣьdьr və qət'i surətdə nişanlanmьş hydudlarьnьn kyləşməsidir. firqə ɵzyny təmizləməklə mɵhkəmləşər...»
>
> (Lassalьn Marqsa jazdьƣь 24 ijun 1852 tarixli məktubundan).

MYQƏDDƏMƏ

Təqdim olunan kitabca, avtorun ilk planьna gɵrə, «Nədən başlamalь?» məqaləsində («Isqra» №4, maj 1901-çi il)* bəjan edilmiş fikirlərin myfəssəl şərhinə həsr edilməli idi. Ona gɵrə də biz hər şejdən əvvəl orada verilmiş (və bir coq xysusi sorƣulara və məktublara çavabən təkrar edilmiş) və'də geç əməl edilməkdən dolajь, oquçulardan yzr istəməlijik. Bu geçikmənin səbəblərindən birisi, kecən (1901-çi) il ijunda xariçi ɵlkələrdə bulunan bytyn sosial-demoqrat təşkilatlarьnьn birləşməsi uƣrunda edilmiş təşəbbyslər olmuşdur.[2] Bu təşəbbysyn nətiçələrini gɵzləmək təbii bir şej idi, cynky bu təşəbbys uƣurlu olduqda, «Isqra»nьn təşkilat baqьşlarьnь, bəlkə də, bir qədər başqa nɵqteji-nəzərdən şərh etmək lazьm gələrdi, və hər halda belə bir myvəffəqijjət rus sosial-demoqratijasь arasьnda iki çərəjan mevçudijjətinə coq tezliklə xatimə cəkmək umudu vermiş olardь. Oquçuja mə'lum olduƣu yzrə, təşəbbys uƣursuzluqla bitmişdir və aşaƣьda isbat etməgə calьşacaƣьmьz yzrə, «Raboceje Delo»nun №10-da eqonomizmə doƣru jeni dɵnyşyndən sonra bu çyr bitməjə bilməzdi də. Bu jajƣьn və az myəjjən, lakin bunun myqabilində, daha davamlь, və çyr-bə-çyr formalarda jenidən tɵrəjə biləçək məsləkə qarşь qət'i mybarəzəjə girişmək mytləq vaçib oldu. Buna ujƣun olaraq kitabcanьn ilk planь da dəjişmişdir və xejli genişlənmişdir.

---

* Secilmiş əsərləri, I ç. 327—333-çy səh. baq. *Red.*

Kitabcanьn başlьça mevzuu «Nədən başlamalь?» məqaləsində iləri syrylmyş yc məsələdən ibarət olmalь idi. Jə'ni: sijasi təşviqatьmьzьn qaraqterindən və başlьça məzmunundan, təşkilat vəzifələrimizdən, ejni bir zamanda həm də myxtəlif tərəflərdən başlanan dɵjyşcy bir ymum rus təşkilatь qurmaq planьndan. Bu məsələlər, daha «Rabocaja Ƣazeta»nь bərpa etmək jolunda edilən uƣursuz təşəbbyslərdən birisi zamanь (bab V baq), bu məsələləri iləri syrməgə qalqьşmьş olan avtoru coqdan bəridir ki, maraqlandьrьr. Lakin, kitabcada ançaq bu yc məsələnin təhlililə kifajətlənmək, və mynaqəşəjə əl atmajaraq və ja atmamьş kibi qalaraq, ɵz baqьşlarьmьzь mymkyn olan qədər mysbət şəkildə şərh etmək ehtimalьnь iki səbəbə gɵrə həjata kecirmək mymkyn olmadь. Bir tərəfdən eqonomizm bizim ehtimal etdigimizdən coq-coq çanь bərk cьqdь (biz eqonomizm sɵzyny «Isqra»nьn №12-sində (deqabr 1901) oquçulara təqdim edilən kitabcanьn, neçə dejərlər, qonspeqtini nişanlamьş olan,* «Eqonomizm mydafəəcilərilə mysahəbə» məqaləsində izah edilmiş olduƣu kibi geniş mə'nada işlədirik). Şybhə qalmamьşdьr ki, bu yc məsələnin həllindəki myxtəlif baqьşlar, təfərryat ystyndə fikir ajrьlьƣьndan zijadə, rus sosial-demoqratijasь arasьndakь iki məsləkin kɵkyndən zidligilə izah olunur. Digər tərəfdən, «Isqra»da fe'lən bizim gɵryşlərimizin kecirilməsi mynasəbətilə eqonomistlərin mat qalmasь ap-ajdьn gɵstərirdi ki, biz coq vaqt tam mə'nasilə başqa-başqa dillərdə danьşьrьq, buna gɵrə də *ab ovo** başlamasaq, əsla sɵzy bir jerə *qoja bilməjəçəgiz,* və ixtilaflarьmьzьn *bytyn* əsas maddələri yzrə, *bytyn* eqonomistlərlə mymkyn olan qədər sadə, coqluça və qonqret misallarla anladьlan *sistematik «izah»* təşəbbysyndə bulunmaq lazьmdьr. Mən coq jaxşь bilirdim ki, bu çyr bir «izahat» kitabcanьn həçmini coq bɵjydəçəkdir, cьqmasьnь jubadaçaqdьr. Lakin «Nədən başlamalь?» məqaləsində vermiş olduƣum və'dəjə *ɵzgə çyr* əməl etmək imkanь gɵrmədigimdən, belə bir təşəbbysdə bulunmaƣa qərar verdim. Bu surətlə geçikmək mynasəbətilə yzr istəməli, bir də kitabcanьn ədəbi stilindəki coq bɵjyk noqsanlar mynasəbətilə yzr istəməgi ilavə etməli oluram: ejni zamanda başqa işlər ycyn fariƣ olaraq, *son dərəçə tələsik* işləmək məçburijjətində idim.

Juqarьda gɵstərilmiş yc məsələnin təhlili, qabaqkь kibi, kitabcanьn başlьça mevzuunu təşkil edir, lakin, iki daha ymumi məsələdən başlamaq məçburijjətində qaldьm: nə ycyndyr ki, «tənqid azadlьƣь» kibi «zərərsiz» və «təbii» bir şiar bizim ycyn sьrf bir dɵjyş siƣnalь olmyşdyr? nə ycyndyr ki, kor-təbii kytləvi hərəkata qarşь sosial-demoqratijanьn rolu kibi əsas bir məsələdə də dilləşə bilməjirik? Sonra, sijasi təşviqatьn qaraqteri və məzmunu barəsindəki baqьşlarьmьzьn şərhi tred-junionizm sijasətilə sosial-demoqratija sijasəti arasьndakь fərqin izahьna

---

* Lenin əsərlərinin IV çildinə baq. *Red.*

* Latьnça bir tə'birdir. «jumurtadan» deməkdir. jə'ni lap başdan. *Red.*

dɵnmyşdyr, təşkilat məsələlərindəki baqьşlarьmь-
zьn şərhi isə—eqonomistləri qane edən qustarlьqla,
inqilabcьlarьn, bizçə zəruri olan, təşkili arasьndakь
fərqin izahьna dɵnmyşdyr. Bundan sonra, ymum rus
sijasi ƣəzetinin «planь» əlejhinə edilmiş olan e'tiraz-
lar nə qədər əsassьz idisə və bizə lazьm olan təşki-
latь ejni bir zamanda hər tərəfdən nə çyr dikəldə bi-
ləçəgimizə dajir «Nədən başlamalь?» məqaləsində
vermiş olduƣum suala mahijjət e'tibarilə nə qədər az
çavab vermişlərsə, bu plan yzərində mən o qədər
artьq israr edirəm. Nihajət, umudvaram kitabcanьn
son hissəsində gɵstərim ki, eqonomistlərlə qət'i su-
rətdə əlaqə kəsilməgin qarşьsьnь almaq ycyn əli-
mizdən gələni etdik, lakin bu əlaqə kəsilmək labyd
oldu;—«Raboceje Delo» ardьçьlь eqonomizmi ifadə
etməklə joq, bəlkə rus sosial-demoqratijasь tarixin-
də *bytyn bir devrin* əlaməti-fariqəsini təşkil etmiş
olan pərakəndəligi və tərəddydy hamьdan mykəm-
məl, hamьdan qabarьq ifadə etməklə, xysusi, istər-
siniz «tarixi» bir əhəmijjət qazanmьşdьr;—«Rabo-
ceje Delo» ilə ilk nəzərdə həddindən artьq bir təfsi-
latla aparьlan mynaqəşə də buna gɵrə əhəmijjət qa-
zanьr, cynky bu devri qət'i surətdə təsvijə etməsək,
iləri gedə bilmərik.

Fevral 1902.

I. DOƢMATIZM VƏ «TƏNQID AZADLЬƢЬ»

a) «TƏNQID AZADLЬƢЬ» NƏ DEMƏKDIR?

«Tənqid azadlьƣь»—şybhəsiz, bytyn ɵlkələrin sosialistlərilə demoqratlarь arasьndakь mybahisələrdə hər şejdən artьq işlənən ən modalь bir şiardьr. Ilk nəzərdə, mybahəsə edən tərəflərdən birisinin bunça təntənə ilə tənqid azadlьƣьna isnad etməsindən tuhaf bir şej təsəvvyr etmək cətindir. Doƣrudandamь qabaqçьl firqələr icərisindən, Avropa ɵlkələrinin çoqunda elm və elmi tədqiqat azadlьƣьnь tə'min edən məşrutə qanunu əlejhinə e'tiraz səsi qalqmьşdьr? «Dejəsən, burada bir iş var!»—hər tin başь təkrar edilən modalь şiarь eşitmiş, lakin mybahəsə edənlərin rə'j ixtilaflarьnьn hələ kynhynə varmamьş olan hər bir kənar adam ɵzy-ɵzynə belə deməlidir. «Jəqin, bu şiar, ləqəb kibi işlənməklə qanun şəklinə dyşən və demək olar ki, ismi-çins halь alan, məşrut kəlmələrdən birisidir».

Doƣrudan da, hec kəsdən gizli dejil ki, hazьrkь bejnəlxalq* sosial-demoqratija arasьnda iki məslək əmələ gəlmişdir ki, bunlarьn da arasьnda mybarəzə gah alьşьb parlaq alavla alavlanьr, gah jatьb, bөjyk-bөjyk «mytarəkə qət'namalarь»nьn kyly altьnda kөzərir. «Kөhnə doƣmatik» marqsizmə «tənqidi bir surətdə» janaşan «jeni» məsləkin nədən ibarət olduƣunu Bernştəjn kifajət bir ajdьnlьqla *sөjləmiş, Miljeran isə gөstərmişdir.* [4]

---

* Jeri gəlmişkən. Ən jeni sosializm tarixində bu az qala jeganə və bir nev' fevqəl'adə təsəllibaxş bir hadisədir ki, sosializm icərisində myxtəlif məsləklər qavƣasь millilikdən ilk dəfə bejnəlxalqlьƣa dɵnmyşdyr. Kecmiş zamanlarda lassalcьlarla əjzenaxcьlar arasьnda, ƣedistlərlə possibilistlər arasьnda, fabianlarla sosial-demoqratlar arasьnda, narodovolcularla sosial--demoqratlar arasьndakь mybahəsələr sьrf-milli mybahəsə

Sosial-demoqratija içtimai inqilab firqəsindən demoqratik bir içtimai reforma firqəsinə dөnməlidir. Bu sijasi tələb ətrafьna Bernştəjn təndyryst surətdə ujdurulmuş «jeni» dəlillər və mylahəzələr batarejasь dyzmyşdyr. Sosializmi elmi surətdə əsaslandьrmaq və tarixə materialist baqьşь nөqteji-nəzərindən sosializmin zəruri və labyd olmasьnь isbat etmək imkanь inkar edilir, artmaqda olan diləncilik, proletarlaşma və qapitalizm ziddijjətlərinin kəsginləşmək faqtь inkar edilir; «*son məqsəd*» məfhumunun өzy əsassьz e'lan edilir və proletar diqtaturasь idejasь şybhəsiz rədd edilir; liberalizmlə sosializmin prinspçə ziddligi inkar edilir; guja coqluƣun iradəsi yzrə idarə olunan çiddi bir demoqratik çəmijjətə tətbiq edilə bilməjən *sьnfi mybarəzə teorijasь* inkar edilir və ilax.

Bu surətlə, inqilabcь sosial-demoqratijadan burƶua sosial-reformatorluƣuna doƣru qət'i dөnyş tələbi ardьnça marqsizmin bytyn əsas idejalarьnь burƶuaçasьna tənqidə doƣru, ondan az qət'i olmajan bir dөnyş gəlirdi. Bu son tənqid isə marqsizm əlejhinə daha coqdan bəri sijasi tribunalardan da, darylfynun qafedralarьndan da, bir coq kitabcalarda da, bir sьra elmi əsərlərdə də aparьlmaqda olduƣundan, zijalь sьnьflarьn bytyn jeni jetmə nəsli on illərdən bəri sistematik surətdə bu tənqid yzərində tərbijə edildigindən—tətəəççyb dejildir ki, sosial-demoqratija arasьndakь «jeni tənqidi» məslək də, Minerva Jupiterin bejnindən cьqan kibi, bir nev' birdən-birə kamil bir surətdə mejdana cьqmьşdьr. Məzmun e'tibarilə, bu məsləkə inkişaf etmək və tərtib olunmaq lazьm gəlməjirdi: bu məslək doƣrudan-doƣruja burƶuazija ədəbijjatьndan sosializm ədəbijjatьna kөcyrylmyşdyr.

Sonra. Bernştəjnin teoretik tənqidi və sijasi arzьlarь hələ bə'zi adamlar ycyn dumanlь qalьrdьsa, fransьzlar «jeni metodu» ajdьnça nymajiş etdirmək qejdini cəkmiş oldular. Fransa bu dəfə də өz əski şөhrətini, «tarixində sьnьflar mybarəzəsi hər jerdən artьq qət'i nihajətə vardьrьlmьş olan bir өlkə» şөhrətini (Engels, Marqsьn «*Der 18 Brumaire*» adlь əsərinə myqəddəməsindən) haqlandьrmьş oldu.

Fransьz sosialistləri teoretiklik etmək əvəzində doƣrudan-doƣruja iş gөrməgə başladьlar. Fransanьn demoqratizm çihətdən daha artьq inkişaf etmiş sijasi şərajiti onlara birdən-birə bytyn nətiçələrilə «praqtik bernştəjnciligə» kecmək imkanь verdi. Miljeran bu praqtik bernştəjnciligin ən gөzəl nymunəsini vermişdir—Bernştəjn də, Folmar da Miljeranь bunça çan-dildən mydafəə və mədh etməgə əbəs jerə atьlmamьşlardьr! Doƣrudan da: əgər sosial-demoqratija işin əslində sadəçə bir reforma firqəsi imişsə və bunu acьqdan-acьƣa bojnuna almaƣa çəsarət etməli imişsə—o halda sosialistin nə inki burƶua nə-

---

olub qalьr, sьrf-milli xysusijjətləri əks etdirir, neçə dejərlər, myxtəlif mystəvi yzərində vaqe olurdu. Hali-hazьrda (indi artьq burasь ajdьn gөrylyr) ingilis fabianlarь, fransьz ministerialistləri, alman bernştəjnciləri, rus tənqidciləri—bunlarьn hamьsь bir ajilədir, bunlarьn hamьsь biri-birini mədh edir, biri-birindən өjrənir və birlikdə «doƣmatik marqsizm əlejhinə səfərkeşlik edirlər.[3] Bəlkə də sosialist opportunizmilə bu ilk əsil bejnəlxalq jaqalaşmada bejnəlxalq inqilabçь sosial-demoqratija artьq coqdan bəri Avropada hөkymfərma olan sijasi irtiçaa xitam cəkmək ycyn kifajət qədər mөhkəmləşə.

zarətinə daxil olmaƣa haqqь var, bəlkə o hətta həmişə bu jolda calьşmalьdьr da. Əgər demoqratija işin əslində sьnьf hɵkymranlьƣьnьn məhv edilməsi demək imiş isə—o halda nə ycyn sosialist nazir burzuazija aləmini sьnьflar əməkdaşlьƣьna dajir nitqlərlə hejran etməsin? Hətta zandarmlar tərəfindən işcilərin ɵldyrylməsi, sьnьflarьn demoqratik əməkdaşlьƣьnьn əsil mahijjətini jyzynçy və mininçi dəfə gɵstərdikdən sonra da, nə ycyn nazirlikdə qalmasьn? Fransьz sosialistlərinin dar aƣaçь, qьrmaç və syrgyn qəhrəmanь *(knouteur, pendeur et dèportateur)* adlandьrdьqlarь carь təbrik etməkdə nə ycyn şəxsən iştirak etməsin? Bytyn dynja qarşьsьnda sosializmin bu hədsiz alcalmasь və ɵz yzynə tyfyrməsi myqabilində, işci kytlələrinin sosialistlik şyurunu—bizə ƣələbə tə'min edə bilən bu jeganə bazanь—azƣьnlaşdьrmaq myqabilində mykafat olaraq, açьnaçaq reformalara dajir gurultulu *lajihələr,* o qədər açьnaçaq reforma ki, burzuazija hɵkymətlərindən bundan daha artьƣьnь almaq mymkyn olmuşdur!

Hər kəs qəsdən gɵzlərini jummajьrsa, gɵrməjə bilməz ki, sosializmdəki jeni «tənqidi» məslək *opportunizmin* jeni bir şəklindən başqa bir şej dejildir. Ona gɵrə də insanlar haqqьnda ɵzləri ɵz əjinlərinə gejdikləri gɵzəl mundir yzrə dejil və ɵzləri, ɵzləri ycyn gɵtyrdykləri ləqəblər yzrə dejil, onlarьn hərəkətləri yzrə, həqiqət halda nə təbliƣ etdikləri yzrə myhakəmə jyrydylərsə—o zaman ajdьn olur ki, «tənqid azadlьƣь» sosial-demoqratija icərisində opportunizm məsləki azadlьƣь deməkdir, sosial-demoqratijanь demoqratik bir reforma firqəsinə dəndərmək azadlьƣь deməkdir, sosializmdə burzuazija idejalarь və burzuazija ynsyrləri kɵkləşdirmək azadlьƣь deməkdir.

Azadlьq—bɵjyk sɵzdyr, lakin sənaje azadlьƣь bajraƣь altьnda sьrf quldurluq myharəbələri aparьlmьşdьr, əmək azadlьƣь bajraƣь altьnda—əməkciləri ƣarət edirdilər. «Tənqid azadlьƣь» sɵzynyn hazьrkь işlənməsində də ejni bir daxili saxtalьq vardьr. Elmi irəli aparmьş olduqlarьnь doƣrudan da jəqin edən adamlar, kɵhnələrilə janaşь olaraq, jeni gɵryşlər ycyn azadlьq dejil, bəlkə birinçilərin sonunçularla əvəz edilməsini tələb edərlərdi. Hazьrkь «Jaşasьn azad tənqid!» hajqьrtьlarь isə lap boş bocqanьn naƣьlьnь xatьrladьr.[5]

Biz sьq bir dəstə ilə bərk-bərk biri-birimizin əlindən dutaraq, ucurumlu cətin bir jolla gedirik. Hər tərəfdən dyşmənlər tərəfindən ihatə olunmuşuq, və demək olar ki, daim onlarьn atəşi altьnda jol getmək məçburijjətindəjik. Biz azad bir surətdə qəbul edilmiş qərar yzrə məhz onun ycyn birləşmişik ki, dyşmənlərlə mybarəzə aparaq, və sakinləri lap əvvəldən ajrьça ƣrupa ajrьldьƣьmьz və barьşьq jolu dejil, mybarəzə jolu secdigimiz ystyndə bizi təkdir edən qonşu bataqlьƣa juvarlanmajaq. Indi budur, aramьzda bə'ziləri qьşqьrmaƣa başlajьrlar ki, gedək bu bataqlьƣa!—və elə ki, bunlarь utandьrmaƣa başlajьrsan, e'tiraz edirlər ki: siz nə geridə qalmьş adamlarsьnьz! və neçə insafьnьz gəlir ki, sizi jaxşь jola caƣьrmaq azadlьƣьmьzь inkar edirsiniz! —Oh, əlbəttə ki, aƣalar, siz nə inki caƣьrmaƣa, istədiginiz jerə getməgə də ixtijar sahibisiniz, lap bataqlьƣa da, hətta biz elə gyman edirik ki, sizin əsil jeriniz məhz bataqlьqdьr ki var və *sizin* oraja kecməginizə əlimizdən gələn qədər kɵmək eləməgə də hazьrьq. Lakin o halda bizim əlimizi buraqьnьz, bizdən japьşmajьnьz və bɵjyk azadlьq sɵzyny ləkələməjiniz, cynky axьr biz də istədigimiz jerə getməkdə «azadьq», nə inki bataqlьqla, həmcinin bataqlьƣa tərəf dənənlərlə də mybarəzə etməkdə azadьq.

b) «TƏNQID AZADLЬƢЬ»NЬN JENI MYDAFƏƏCILƏRI

Indi budur həmin bu («tənqid azadlьƣь») şiarь xariçi ɵlkələrdəki «Rus sosial-demoqratlarь ittifaqь»nьn orƣanь olan «Raboceje Delo» (№ 10) tərəfindən ən son zamanlarda təntənəli bir surətdə iləri syrylmyşdyr, teoretik bir postulat* kibi joq, sijasi bir tələb kibi, «xariçi ɵlkələrdə işləjən sosial-demoqrat təşkilatlarьnьn birləşməsi mymkynmydyr?» sualьna—«Mɵhkəm birləşmək ycyn tənqid azadlьƣь lazьmdьr» dejən bir çavab kibi iləri syrylmyşdyr (s. 36).

Bu bəjanatdan iki tamamilə myəjjən nəticə çьqьr: 1. «Raboceje Delo» ymumijjətlə bejnəlxalq sosial-demoqratija icərisindəki opportunist məsləkini ɵz mydafəəsi altьna alьr; 2. «Raboceje Delo» rus sosial-demoqratijasь icərisində opportunizm azadlьƣь tələb edir. Bu nətiçələri gɵzdən kecirəlim.

«Raboceje Delo»ja «xysusən» ««Isqra» ilə «Zarja»nьn bejnəlxalq sosial-demoqratija icərisindəki *Daƣ ilə Ƶirondanьn*** yzylyşməsi barəsində pejƣəmbərlik etmək təmajyly» xoş gəlməjir. «Raboceje Delo» redaqtoru B. Qricevski jazьr ki:

> «Sosial-demoqratija sьralarьnda *Daƣ* və *Ƶironda* səhbətləri ymumijjətlə bizə, marqsist qələmi altьnda tuhaf bir səthi tarixi təşbih kibi gəlir: Daƣ ilə Ƶironda, ideoloƣ-tarixcilərə gɵrylə bildigi kibi, myxtəlif temperamentlərdən və ja fikir çərəjanlarьndan ibarət olmajьb, myxtəlif sьnьflardan və ja təbəqələrdən—bir tərəfdən orta burƶuazijadan və digər tərəfdən xьrda meşşanlarla proletariatdan ibarət idi. Hazьrkь sosialist hərəkatьnda isə sьnьflar interesi toqquşmajьr, ən qatь bernştəjnçilər də daxil olmaq yzrə, bu hərəkatьn *bytyn* (qursiv B. Qricevskinindir) nev'ləri tamamilə proletariatьn sьnьf interesləri, sijasi-iqtisadi qurtuluş uƣrunda onun sьnьf mybarəzəsi zəminəsində durur». (səh. 32—33).

Nə çəsarətli bir iddia! B. Qricevski daha coqdan bəri qejd edilmiş bir faqtь eşitməmişmidir ki, bernştəjnciligin bunça syr'ətlə intişarьnь məhz son illər ərzində sosializm hərəkatьnda «aqademiklər» *təbəqəsinin* iştirakь tə'min etmişdir? Həm də—bizim avtor ɵz rə'jini nəjə əsaslandьrьb dejir ki, «ən qatь bernştəjncilər» də proletariatьn sijasi və iqtisadi qurtuluşu uƣrundakь sьnьf mybarəzəsi zəminəsində dururlar? Mə'lum dejildir. Ən qatь bernştəjncilərin qət'i mydafəəsi hec dyrly dəlil və mylahəzələrlə təsbit edilməjir. Gɵrynyr avtor belə dyşynyr, bir halda ki, o ən qatь bernştəjncilərin ɵzləri ɵz barələrində dediklərini təkrar edir, o halda iddiasьnьn sybuta da ehtijaçь joqdur. Lakin bytyn bir məslək haqqьnda haman məslək nymajəndələrinin ɵzləri ɵz barələrində dediklərinə əsaslanьb bu çyr myhakəmə jyrytməkdən də daha «səthi» bir şej təsəvvyr etmək olarmь? Firqə inkişafьnьn iki myxtəlif və hətta daban-dabana zidd olan iki tipi, ja inki jolu barəsindəki («Raboceje Delo»nun 32—35-çi səhifələri) «moral»dan da daha səthi bir şej təsəvvyr etmək olarmь? Alınan sosial-demoqratlarь, gɵryrmysynyz, tam

---

[*] —jə'ni gercəkligi isbat edilməjən bir myddəa. *Red.*

[**] Inqilabcь proletariat icərisindəki iki çərəjan (inqilabi və opportunist), XVIII əsrin inqilabcь burƶuazijasь arasьndakь iki çərəjan (jaqobin—«Daƣ»—və ƶirondist) ilə «Isqra»nьn № 2 (1901-çi il fevral) baş məqaləsində myqajəsə edilmişdi. Bu məqalənin avtoru Plexanovdur.[6] Rus sosial-demoqratijasь arasьndakь «jaqobinlərdən bəhs etməgi bu vaqtadək qadetlər də «bezzaƣlav»cьlar da,[7] menşeviklər də coq sevirlər. Lakin Plexanov ilk dəfə bu məfhumu sosial-demoqratijanьn saƣ qanadь əlejhinə nə çyr iləri syrmyşdyr—bunu indi sykutla kecməgi və ja... unutmaƣь tərçih edirlər. *(1908-çi il çapьna avtorun qejdi. Red.)*

tənqid azadlьƣьnь qəbul edirlər,—fransьzlar isə etməjirlər, və məhz bunlarьn timsalь «tablaşmazlьƣьn zərərini» bytynlykçə gөstərmiş olur.

Buna çavabən biz də dejirik—məhz B. Qricevskinin timsalь gөstərir ki, bə'zi vaqt өzlərini marqsist adlandьran adamlar tarixə tam mə'nasilə «Ilovajski» kibi[8] baqьrlar. Alman sosialist firqəsinin vahidligini və fransьz firqəsinin parca-parcalьƣьnь izah etmək ycyn hec də hər iki өlkənin tarixinin xysusijjətlərini eşələmək, hərbi jarьm mytləqijjətlə çymhurijjətli parlamentarizm şərajitini qarşьlaşdьrmaq, Qommunanьn və sosialistlər haqqьndakь mystəsna qanunlarьn[9] nətiçələrini təhlil etmək, iqtisadi jaşajьşь və iqtisadi inkişafь myqajəsə etmək, «Almanja sosial-demoqratijasьnьn misilsiz artmasь»la jalьnьz nəzəri dejil (Mylberger, Dyrinƣ,[*] qateder-sosialistlər),[10] bəlkə həmcinin taqtiqa (Lassal) sapqьntьlarilə də, sosializm tarixində misli gөrylməmiş bir mybarəzə enerzisi janaşь gəldigini və sajirə və sajirəni xatьrlamaƣa hec də lyzum joqdur. Bunlarьn hamьsь artьq şejdir! Fransьzlar dalaşьrlar, cynky onlar tablaşmazdьrlar, almanlar vahiddirlər, cynky onlar aƣьllь-kamallь uşaqdьrlar.

Həm də fikir veriniz ki, bu çyr misilsiz bir dərin fikirlilik vasitəsilə bernştəjncilərin mydafəəsini bysbytyn itəkzib edən faqt «rədd» edilir. Onlar proletariatьn sьnьf mybarəzəsi zəminəsində *dururlarmь,* bu məsələ qət'i və dөnməz bir surətdə ançaq tarix təçribəsilə həll oluna bilər. Beləliklə, bu barədə ən bөjyk əhəmijjəti olan məhz Fransa timsalьdьr, ki bu jeganə өlkədə, bernştəjncilər өz alman qolleƣalarьnьn (və qismən rus opportunistlərinin: «Raboceje Delo» №2—3, səh. 83—84 myqajəsə et) qьzƣьn alqьşlarь altьnda mystəqil surətdə ajaq ystə *durmaq* təşəbbysyndə bulunmuşlar.[11] Fransьzlarьn «barьşmazlьƣьna» istinad etmək isə—өz «tarixi» (nozdrjovcilik mə'nasьnda)[12] əhəmijjətindən savaj—adətən açьqlь sөzlərlə xoşa getməz faqtlarь өrtyb basdьrmaq təşəbbysyndən ibarət imiş.

Həmcinin almanlarь da biz əsla B. Qricevskijə və sajir bir coq «tənqid azadlьƣь» mydafəəcisinə baƣьşlamaq fikrində dejilik. Əgər «ən qatь bernştəjncilərə» Almanja firqəsi sьralarьnda hələ tablaşьrlarsa, jalьnьz Bernştəjnin «təshihlər»ini qət'i surətdə rədd etmiş olan Hannover qət'namasьna da, Bernştəjnə qarşь doƣrudan-doƣruja xəbərdarlьq edən (bytyn diplomatlьƣьna baqmajaraq) Lybeq qət'namasьna da *tabe olduqlarь* qədər tablaşьrlar.[13] Alman firqəsinin interesi nөqteji-nəzərindən, bu diplomatlьƣьn nə qədər jerli olub-olmamasь ystyndə, bu təqdirdə jaxşь dalaşmadan jaman barьşьƣьn daha jaxşь olub-olmamasь ystyndə mybahəsə etmək olar, bir sөzlə, bernştəjnciligi hansь bir *ysulla* rədd etməgin məqsədə ujƣunluƣunu qijmətləndirməkdə fikirlər ajrьla bilər, lakin bu faqtь gɵrməmək olmaz ki, Almanja firqəsi bernştəjnciligi iki dəfə *rədd etmişdir.* Buna gɵrə də alman timsalь: «ən qatь bernştəjncilər proletariatьn iqtisadi və sijasi qurtuluşu uƣrunda proletariatьn sьnьf mybarəzəsi zəminəsində dururlar» tezisini təsdiq edirmiş dejə gyman etmək aləmin gɵzy ɵnyndə vaqe olan şejləri bilmərrə anlamamaq deməkdir.

---

[*] Engels, Dyrinqə hyçum etdikdə, Almanja sosial-demoqrtijasьnьn bir xejli nymajəndəsi Dyrinƣin baqьşlarьna mejl gөstərirdi və kəsginlik, tablaşmazlьq, joldaşlьƣa jaraşmajan mynaqəşə və sajirə tөhmətləri Engelsin yzərinə hətta çamaat qarşьsьnda, firqə qurultajьnda da jaƣdьrьlьrdь. Most өz joldaşlarilə (1877-çi il qurultajьnda) təklif etmişdi ki, Engelsin «oquçularьn bөjyk əksərijjəti ycyn maraqlь olmajan» məqalələri «*Vorwärts*» ƣəzetindən kənar edilsin. Valtejx *(Vahleich)* isə demişdi ki, bu məqalələrin dərç edilməsi firqəjə bөjyk zərər vurmuşdur. Dyrniƣ də sosial-demoqratijaja xidmət gөstərmişdir: «biz gərək firqə fajdasь ycyn hamьdan istifadə edək, professorlar mybahəsə edirlərsə «*Vorwärts*» hec də bu kibi mybahəsələrin jeri dejildir *(«Vorwäts»* № 65, 6 ijun 1877). Neçə ki gөrysynyz, bu da—«tənqid azadlьƣь» mydafəəsinin bir timsalьdьr və alman timsalьna isnad etməgi bunça sevən bizim leƣal tənqidcilərimiz və gizli opportunistlərimiz bu timsal yzərində dyşynsələr bəd olmaz.

Bu da azdьr. «Raboceje Delo», artьq qejd etmiş olduƣumuz kibi, *rus* sosial-demoqratijasь qarşьsьnda cьqьb «tənqid-azadlьƣь» istəjir və bernştəjnciligi mydafəə edir. Gɵrynyr jəqin etmişdir ki, bizim «tənqidci»ləri və bernştəjnciləri bizimkilər ədalətsizçəsinə inçidirmişlər. Kimləri bəs? kim? harada? nə vaqt? bu ədalətsizlik nədən ibarət olmuşdur?—«Raboceje Delo» bunu sykutla kecib birçə dəfə də olsun hec bir rus tənqidcisindən və bernştəjncisindən bəhs etməjir! Bizə ançaq iki mymkyn olan ehtimaldan birini secmək qalьr. *Ja* ədalətsizçəsinə inçidilən tərəf «Raboceje Delo»nun ɵzy imiş (onunçu nymrənin hər iki məqaləsində jalnьz «Zarja»nьn və «Isqra»-nьn «Raboceje Delo»nu inçitmələrindən bəhs olunmasь bunu təsdiq edir). O zaman belə bir ƣəribə halь necə izah etməli ki, bernstəjnciliklə hər dyrly həmrə'jlikdən həmişə bunça inadla imtina etmiş olan «Raboceje Delo» «ən qatь bernştəjncilər» ləhinə. tənqid azadlьƣь ləhinə hec bir sɵz deməjib, ɵzyny mydafəə edə bilməmişdir? *Ja inki* ədalətsizçəsinə inçidilən başqa şəxslərdir. Elədə, bəs bunlarьn barəsində hec bir şej deməməgin səbəbi nə ola bilər?

Bu surətlə, gɵryryk ki, «Raboceje Delo» lap mejdana cьqandan bəri məşƣul olduƣu haman (aşaƣьda gɵstərəçəgimiz yzrə) gizlənbaç ojununu davam etdirir. Sonra, bir də bu tə'rifli «tənqid azadlьƣь»nьn

birinçi fe'lən tətbiqinə diqqət veriniz. Işdə bu azadlьq o saatdaça nə inki jalnьz hər dyrly tənqid joqluƣuna, bəlkə həmcinin ymumijjətlə mystəqil myhakəmə joqluƣuna myncər olmuşdur. Rus bernştəjnciligini (Staroverin coq sərrast tə'birinçə)[14] gizli bir xəstəlik kibi sykutla kecən haman «Raboceje Delo» bu xəstəligə myaləçə etməkdən ɵtry, xəstəligin alman nev'i ycyn jazьlmьş, son alman reseptinin *sadəçə yzyny gɵtyrməgi* təklif edir! Tənqid azadlьƣь əvəzində—qul,... daha bədtər: mejmun təqlidciligi! Hazьrkь internasional opportunizmin ejni bir məzmunu, milli xysusijjətlərə gɵrə, çyr-bə-çyr şəkildə təzahyr edir. Bir ɵlkədə bir ƣrup opportunist qədimdən bəri əlahiddə bir bajraq altьnda çьqьşda bulunur, başqa bir ɵlkədə opportunistlər teorijaja e'tina etməjərək işdə radiqal sosialistlərin sijasətini aparьrlar, ycynçysyndə—inqilabcь firqənin bir necə yzvy opportunizm ordugahьna qacmьş və ɵz məqsədlərinə prinsip uƣrunda və jeni taqtiqa uƣrunda acьq mybarəzə jolilə dejil. tədriclə. gɵzə carpmadan və tə'hir cajizsə—çəzasьz bir surətdə ɵz firqələrini azƣьnlaşdьrmaq jolilə catmaƣa calьsьr, dɵrdyncysyndə—jenə bu kibi fərarilər ejni ysullarь sijasi kɵləlik zulmatьnda və «leƣal» fəalijjtlə «gizli» fəalijjət arasьndakь orizinal bir mynasəbət və sajirə icərisində işlədirlər. *Rus* sosial-demoqratlarьnьn birləşmək şərti olmaq yzrə, tənqid və bernştəjncilik azadlьƣьndan bəhsə qalqьşmaq isə və ejni zamanda *rus* bernştəjnciliginin haman nədə təzahyr etdigini və nə kibi xysusi mejvələr verdigini təhlil etməmək isə—hec bir şej sɵjləməmək ycyn bəhsə qalqьşmaq deməkdir.

Elə isə «Raboceje Delo»nun demək istəmədigi (və ja, bəlkə anlaja da bilmədigi) şeji, bir necə sɵzlə də olsa, biz, ɵzymyz deməgə calьşalьm.

5137

AZƏRB. MƏ
DEVLƏT
68

ç) RUSJADA TƏNQID

Təhlil etdigimiz barədə Rusjanьn xysusijjəti bundan ibarətdir ki, bir tərəfdən kor-təbii işçi hərəkatьnьn, və o biri tərəfdən qabaqcьl əfkari-ymumijjənin marqsizmə doƣru dөnyşynyn *lap əvvəli* ap-ajdьn myxtəlif çinsli olan ynsyrlərin ymumi bajraq altьnda və ymumi əlejhdarla (kөhnəlmiş içtimai sijasi baqьşla)* mybarəzə ycyn birləşməsilə əlamətlənmişdir. Biz «leƣal marqsizm»in «bal ajьndan» bəhs edirik. Bu ymumijjətlə fevqəl'adə orizinal bir hadisə idi ki, 80-çi illərdə və 90-çь illərin əvvəllərində bunun hec mymkynlygynə də hec kəs inana bilməzdi. Mətbuatь tam mə'nasilə məhkum olan bir istibdad өlkəsində, ən kicik sijasi narazьlьq və protesto zoƣlarьnь tə'qib edən dəhşətli bir sijasi irtiça devrində,—ezop dilində, lakin bytyn «maraqlananlarьn» anladьƣь bir dildə şərh olunan inqilabcь marqsizm teorijasь *sansora tabe* ədəbijjatda birdən-birə өzynə jol acьr. Hөkymət ançaq narodovolçuluq (inqilabcь) teorijasьnь təhlykəli sanmaƣa adət edərək, onun daxili təkamylyny, adət yzrə, gөrməjirdi, onun əlejhinə cevrilmiş *hər dyrly* tənqiddən şadlanьrdь. Hөkymət başa dyşyncəjədək, aƣьr sansor və ƶandarm ordusu jeni dyşməni tapьb onun ystynə dyşyncəjədək, aradan coq (bizim rus hesabьnça) myddət kecdi. Bu myddətdə isə marqsist kitablar biri-birinin ardьnça cьqьr, marqsist ƶurnallar və ƣəzetlər acьlьr, başdan-ajaƣa hamь marqsist olur, aləm marqsistləri mədh edir, aləm marqsistlərə nəvaziş edir, naşirlər marqsist kitablarьn fevqəl'adə rəvaçьna hejran qalьrdьlar. Tamamilə ajdьn şejdir ki, bu çyr buxar byrymyş jeni-jetmə marqsistlər

---

*—xalqcьlьq nəzərdə dutulur. *Red.*

arasьnda «azьb qudurmuş jazьcьlar» bir dejil, iki dejildi.

Hali-hazьrda bu devrdən, kecmiş kibi, asudəliklə bəhs etmək olar. Hec kəsdən gizli dejil ki, bizim ədəbijjat səthində marqsizmin bu qьsa myddətli cicəklənməsi ifratcь adamlarьn coq mө'tədil olan adamlarla ittifaqьndan doƣmuşdu.[15] Əslinə baqanda bu sonunçular burzua demoqratlar idilər və (onlarьn sonrakь «tənqidi» inkişafilə acьq-ajdьn təsdiq olunmuş) bu nətiçə bə'zi adamlarьn fikrinə daha «ittifaqьn» salamat zamanlarьnda da glməkdə idi.*

Lakin belə isə, sonrakь «qarьşьqlьƣьn» ən coq məs'ulijjəti haman gələçək «tənqidcilər»lə bu çyr bir ittifaqa girmiş olan inqilabcь sosial-demoqratlar yzərinə dyşməjirmi? Belə sualь və buna verilən mysbət çavabь, bə'zən məsələjə fevqəl'adə səthi baqan adamlardan eşidirik. Lakin bu adamlar əsla haqlь dejildirlər. Ƣejri-mө'təbər adamlarla da olsa myvəqqəti ittifaq baƣlamaqdan ançaq өzynə gyvənməjən adam qorqar və hec bir sijasi firqə bu çyr ittifaqsьz davam edə bilməzdi. Leƣal marqsistlərlə birləşmək isə, rus sosial-demoqratlarьnьn bir nev' doƣrudan da ilk sijasi ittifaqь idi. Bu ittifaq sajəsində xalqcьlara hejrət ediləçək bir syr'ətlə ƣələbə calьndь və marqsizm idejasьnьn coq geniş intişarь (şortulaşdьrьlmьş şəkildə də olsa) əldə edildi. Ejni zamanda bu ittifaq hec də «şərtsiz» baƣlanmamьşdь. Sybut: 1895-çi ildə sansor tərəfindən jandьrьlmьş olan «Rusjanьn təsərryfat inkişafь məsələsinə dajir materiallar» adlь marqsist məçmuəsi. Leƣal marqsistlərlə ədəbi uzalşmanь sijasi ittifaqa bənzətmək olarsa əgər, bu kitabь da sijasi bir myqavələnamaja bənzətmək olar.*

---

* Burada Q. Tulinin (Leninin. *Red.)* Struve əlejhinə referatьndan tərtib edilmiş və «Marmqsizmin burzuazija ədəbijjatьnda əks etməsi» sərlevhəli məqaləsi nəzərdə dutulur. (1908-çi il capьna avtorun qejdi. *Red.)* (Secilmiş əsərləri. I ç. 258–266-çь səhfələrinə baq. *Red.*

Yzylyşməjə, əlbəttə «myttəfiqlərin» burƶua demoqratь cьqmalarь səbəb olmamьşdьr. Bil'əkis, Rusjanьn hazьrkь vəzijjətindən dolajь birinçi plana syrylən demoqratik vəzifələr mejdanda ikən, bu son məslək nymajəndələri, sosial-demoqratijanьn təbii və arzь olunan myttəfiqləridir. Lakin bu çyr bir ittifaqьn zəruri şərti odur ki, sosialistlər ycyn işci sьnьfь qarşьsьnda onun intereslərilə burƶuazija intereslərinin ziddijjətini acmaƣa tam bir imkan olsun. Leƣal marqsistlərin coqunun ellikçə çan atdьƣь bernştəjncilik və «tənqidcilik» məsləki isə, marqsizmi bajaƣьlaşdьrmaqla, içtimai ziddijjətləri kytləşdirmək teorijasь təbliƣ etməklə içtimai inqilab idejasьnь və proletar diqtaturasь idejasьnь mə'nasьzlьq e'lan etməklə, işci hərəkatьnь və sьnьf mybarəzəsini darьsqal tred-junionizmə və xьrda, tədriçli reforma uƣrunda «realist» mybarəzəjə myncər etməklə, bu imkanь əldən alьr, sosialistlik idrakьnь pozƣunlaşdьrьrdь. Bu—tamamilə burƶua demoqratijasь tərəfindən sosializmin istiqlal hyququnu, bu surətlə də mevçudijjət hyququnu inkar etməgə barabar idi, bu jeni başlamaqda olan işci hərəkatьnь praqtiqada liberallar qujruƣuna dɵndərməgə calьşmaq demək idi.

√Təbiidir ki, belə şərajit icərisində yzylyşmə zəruri idi. Lakin Rusjanьn «orizinal» xysusijjəti mejdana bu surətlə cьqdь ki, bu yzylyşmə hamьja ən artьq mijəssər olan və geniş surətdə jajьlmьş «leƣal» ədəbijjatdan sosial-demoqratlarьn sadəçə kənar edilməsi demək idi. Burada «tənqid nişanь altьna» kecmiş və, demək olar ki, marqsizmə «rəvaç» vermək monopolijasь qazanmьş «sabiq marqsistlər» mɵhkəmləşdilər. «Ortodoqsija əlejhinə» və «jaşasьn tənqid azadlьƣь» nidalarь (ki, indi «Raboceje Delo» bunu təkrar edir) birdən-birə modalь sɵz halьnь aldь və məşhur (Herostrat kibi məşhur) Bernştəjnin kitabьnьn rusça *yc* capьnьn mejdana cьqmasь, ja inki Zubatov tərəfindən Bernştəjnin, çənab Proqopovicin və sajirlərinin kitablarьnьn tevsijə edilməsi («Isqra» №10)[16] kibi faqtlar gɵstərir ki, bu modadan ƶandarmlarla sansorlar da jaqalarьnь qurtara bilməmişdilər. Indi sosial-demoqratlarьn yzərinə jeni çərəjanla mybarəzə etmək kibi ɵzy-ɵzlygyndə cətin, və bir də sьrf xariçi maniələrdən dolajь inanьlmaz dərəçədə cətinləşmiş bir vəzifə dyşyrdy. Bu çərəjan isə ədəbijjat sahəsilə məhdud qalmajьrdь. «Tənqidə» doƣru dɵnyş ardьnça praqtik sosial-demoqratlarьn qənşərli surətdə «eqonomizmə» doƣru mejl etməsi gəlirdi.

Leƣal tənqidlə gizli eqonomizmin rabitəsi və qarşьlьqlь əlaqəsi neçə əmələ gəlmiş və neçə artmьşdьr, bu maraqlь məsələ xysusi bir məqalə mevzuu ola bilərdi. Biz burada həmin rabitənin şybhəsiz mevçud olduƣunu qejd etsək kifajətdir. Dillərə dyşmyş «*Credo*» lajiq olduƣu şɵhrəti ona gɵrə qazanmьşdьr ki, bu rabitəni ap-acьq ifadə etmiş və «eqonomizmin» əsas sijasi təmajylyny aƣzьndan qacьrmьşdьr: qoj işcilər iqtisadi mybarəzə aparsьnlar (tred-junionist mubarəzəsi aparsьnlar—desəjdi, daha doƣru olardь, cynky bu spesifik işci sijasətini də qavrajьr), marqsist zijalьlar isə qoj sijasi «mybarəzə» ycyn liberallarla birləşsinlər, «Xalq icərisində» tred-junionizm fəalijjəti aparmaq bu vəzifənin ifasьnьn birinçi hissəsi; leƣal tənqid isə—ikinçi hissəsi idi. Bu bəjanat eqonomizm əlejhinə elə gɵzəl bir silah idi ki, əgər «*Credo*» olmasajdь—onu ujdurmaq gərək idi.

---

* Secilmiş əsərləri, I ç. 17, 26-çь qejdlərinə baq. *Red.*

«*Credo*» ujdurulmamьşdь, lakin avtorlarьnьn rə'ji olmadan və, bəlkə də avtorlarьn rə'jinə xьlaf olaraq, nəşr edilmişdi. Hər halda jeni «proqramьn» dynja ьşьqьna cьqarьlmasьnda[*] iştirak etmiş olan bu sətirləri jazan bir coq şikajət eşitmişdir ki, avtorlar өz baqьşlarьnьn içmalьnь mysvəddə surətində jazmьşkən, bunun qopijasь intişar etdirilmişdir, buna «*Credo*» jarlьqь japьşdьrьlьb hətta protesto ilə bir jerdə mətbuata da kecirilmişdir! Biz bu epizoddan ona gөrə bəhs edirik ki, bizim eqonomizmin coq maraqlь bir xassəsini: araja cьqmaqdan qorqmasьnь faş edir. Bu təkçə «*Credo*» avtorlarьnьn dejil, məhz ymumijjətlə eqonomizmin xassəsidir: bunu eqonomizmin ən mystəqim, ən namuskar mydafəəcisi olan «Rabocaja Mьsl» də byruzə vermişdir, («iqtisadi» doqumentlərin «*Vademecum*»-[17]da nəşr edilməsindən qəzəblənən) «Raboceje Delo»da, iki il əvvəl өz *profession de foi*[**]-sьnьn buna qarşь jazьlmьş təkzib[***] ilə bir jerdə nəşr edilməsinə izin vermək istəməmiş olan Kijev qomitəsi də, eqonomizmin coq-coq ajrь-ajrь nymajəndələri də.

Tənqid azadlьqь tərəfdarlarьnьn tənqiddən bunça qorqmalarьnь təkçə hiləkarlьqla izah etmək olmaz (hərcənd bə'zi vaqt şybhəsiz ki, hiləsiz də kecməjir: hələ məhkəmləşməmiş olan jeni məslək zoqlarьnь dyşmən hyçumu ycyn acmaq, tədbirsizlikdir!). Joq, eqonomistlərin coqu hər bir teoretik mybahisəjə, fraqsija ixtilaflarьna, geniş sijasi məsələlərə, inqilabcьlarь təşkil etmək lajihələrinə və ilax. səmimi surətdə bədxahlьqla baqьrlar (eqonomizmin əsil mahijjəti e'tibarilə baqmalьdьrlar da). Bir dəfə xejli ardьçьl eqonomistlərdən birisi mənə: «bunlarьn hamьsь xariçi өlkələrə həvalə edilsəjdi!»—dedi və bununla da coq intişar tapmьş (və jenə də sьrf tred-junionistlərə maxsus) bir gөryşy ifadə etmiş oldu: bizim işimiz—işci hərəkatьdьr, burada, өz jerlərimizdəki işci təşkilatlarьdьr, jerdə qalan isə—doqtrinərlərin ujdurmasьdьr, «Isqra» № 12-dəki məktubun «Raboceje Delo» №10 ilə həmavaz olan avtorlarьnьn tə'birinçə, «ideolozijə həddindən artьq qijmət verməkdir».

Indi sual olunur: rus «tənqidi»nin və rus bernştəjnciliginin bu çyr xysusijjətləri mejdanda ikən, jalьnьz sөzdə dejil, işdə opportunizmə əlejhdar olmaq istəjənlərin vəzifəsi nədən ibarət olmalь idi? Əvvələn, leqal marqsizm tərəfindən jeniçə başlanmьş olan və indi jenə gizli işləjənlər өhdəsinə dyşən teoretik fəalijjəti bərpa etmək qajqьsьna qalmaq lazьm idi. Belə bir fəalijjət olmadьqça, hərəkatьn myvəffəqijjətlə artmasь mymkyn dejildi. Ikinçisi, aqьllarь azdьran leqal «tənqid» əlejhinə aqtiv mybarəzəjə qalqьşmaq lazьm idi. Ycynçysy, praqtik hərəkatda pərakəndəlik və tərəddyd əlejhinə aqtiv surətdə cьqaraq, proqramьmьzь və taqtiqamьzь qəsdən və ja qejri-şyuri bir surətdə hər dyrly alcaltmaq təşəbbyslərini ifşa və təkzib etmək lazьm idi.

«Raboceje Delo»nun nə bunu, nə o birisini, nə də ycynçysyny etmədigi mə'lumdur, və bu mə'lum həqiqəti aşaƣьda çyr-bə-çyr tərəflərdən myfəssəl surətdə ajdьnlaşdьrmalь olaçaƣьz. Indi isə biz ançaq «tənqid azadlьƣь» tələbinin bizim vətən tənqidi və rus eqonomizmi xysusijjətlərinə nə qədər daban-dabana zidd olduƣunu gɵstərmək istəjirik. Doƣrudan da «Xariçi ɵlkələrdəki rus sosial-demoqratlarь ittifaqь»nьn «Raboceje Delo»nun nɵqteji-nəzərini təsdiq etmiş qət'namasьna bir nəzər jetiriniz:

---

[*] Burada «*Credo*» əlejhinə 17-lərin *protestosundan* bəhs olunur. Bu sətirləri jazan haman protestonun tərtibində iştirak etmişdir (1899-çu ilin axьrlarь). Protesto «*Credo*» ilə bir jerdə 1900-çy il jazda xariçi өlkədə cap edilmişdi (Secilmiş əsərləri, I ç. 305—314-çy səh. baq. *Red.*). Hali-hazьrda Qusqova xanьmьn məqaləsindən (gərək ki, «*Bьloje*»də) artьq mə'lumdur ki, «*Credo*»nun avtoru o imiş, o zaman xariçi өlkələrdə olan «eqonomistlər» arasьnda isə ən gərkəmli rolu ç. Proqopovic ojnajьrdь. (Bu qejd avtor tərəfindən 1908-çi il capьna ilavə edilmişdir. *Red.*)

[**] «Kəlmeji-şəhadət»—өz sijasi əqidəsinin şərhi. *Red.*

[***] Kijev qomitəsinin *profession de foi*-sьna təkzibi Lenin jazmьşdьr. Baq «Lenin məçmuəsi» VII. səh. 6—18. *Red.*

> «Sosial-demoqratijanьn ideoloƶi inkişafь fajdasь ycyn biz firqə ədəbijjatьnda sosial-demoqratija teorijasьnьn tənqid azadlьƣьnь, nə qədər ki, tənqid bu teorijanьn sьnfi və inqilabi qaraqterinə zidd gɵtməjir, şybhəsiz vaçib hesab edirik» («Iki qurultaj»,[18] s. 10).

Dəlil də budur ki, qət'namanьn «birinçi hissəsi Bernştəjn barəsində Lybeq partəjtaƣьnda qəbul edilmiş qət'namaja ujƣun gəlir»... Sadədillikdən «myttəfiqlər» bu təqlidlə ɵzlərinə nə kibi bir *testimonium paupertatis* (fəqirlik şəhadətnamasь) imzaladьqlarьnь hec gɵrməjirlər də!.. «lakin... ikinçi hissəsi tənqid azadlьƣьnь Lybeq partəjtaƣьndan daha coq məhdud edir».

Beləliklə, demək «Ittifaq»ьn qət'namasь rus bernştəjnciləri əlejhinə cevrilmişdir? Joqsa Lybeqə isnad etmək ən bɵjyk bir mə'nasьzlьq olardь! Lakin bu doƣru dejil ki, qət'nama «tənqid azadlьƣьnь daha coq məhdud edir». Almanlar ɵz Hannover qət'namalarilə *məhz* Bernştəjnin verdigi təshihləri maddə-maddə rədd etmişlər, Lybeq qət'namasilə isə *şəxsən Bernştəjnə* xəbərdarlьq e'lan edərək, qət'namada onun adьnь cəkmişlərdir. Halbu ki, bizim «azad» təqlidcilərimiz maxsusi rus «tənqidi»nin və rus eqonomizminin *hec* bir təzahyrynə *birçə sɵzlə də olsun* işarə etməjirlər; məsələni bu çyr sykutla kecdikdə, teorijanьn sьnfi və inqilabi qaraqterinə quru isnad etmək, bilxassə «Ittifaq», «eqonomizm adlanan şeji»

(«Iki qurultaj», s. 8, maddə I) opportunizm hesab etməkdən imtina etdigi təqdirdə, janlьş təfsirlərə daha geniş mejdan buraqьr. Lakin bunu ɵtəri qejd edirik. Əsil mətləb isə budur ki, inqilabcь sosial-demoqratlara qarşь opportunistlərin dutduƣu mevqe Almanja ilə Rusjada biri-birinə daban-dabana ziddir. Almanjada inqilabcь sosial-demoqratlar, mə'lum olduƣu yzrə, nə varsa onu saqlamaq tərəfdarьdьrlar: hamьja mə'lum və on illər təçribəsində bytyn təfərryatilə ajdьnlanşdьrьlmьş kɵhnə proƣramьn və taqtiqanьn tərəfdarьdьrlar. «Tənqidcilər» isə bunlarь dəjişmək istəjirlər və bu tənqidcilər hec dərəçəsində kicik bir azlьq təşkil etdiklərindən, və revizionistlik mejilləri də coq çəsarətsiz olduƣundan anlamaq olur ki, coqluq nə ycyn «jenilikləri» quruça rədd etməklə kifajətlənir. Bizim Rusjada isə tənqidcilər və eqonomistlər nə varsa onu saqlamaq tərəfdarьdьrlar: «tənqidcilər» istəjirlər ki, onlarь qabaqkь kibi marqsist sajsьnlar və hər mə'nada istifadə etdikləri «tənqid azadlьƣь» onlar ycyn tə'min edilsin (cynky işin əslində onlar hec bir zaman hec bir *firqə* rabitəsi tanьmamьşlar[*] və bir də bizim, məsləhətlə də olsa, tənqid azadlьƣьnь «məhdud» edə biləçək, hamь tərəfindən tanьnmьş bir firqə orƣanьmьz olmamьşdьr); eqonomistlər istəjirlər ki, inqilabcьlar «hazьrdakь hərəkatьn tam hyquqa malik olduƣunu» («Raboceje Delo № 10, səh. 25), jə’ni nə mevçud isə onun mevçud olmasьnьn «qanuni»ligini qəbul etsinlər; «ideoloƣlar» hərəkatь, «maddi ynsyrlərin və maddi myhitin qarşьlьqlь tə’sirilə tə’jin olunan» joldan «sapdьrmaq» təşəbbysyndə bulunmasьnlar («Isqra»nьn № 12-dəki «məktub»); «ançaq mevçud şərajit icərisində işcilərin apara bildigi» mybarəzəni lazьm sajsьnlar, «onlarьn bu dəqiqə həqiqətdə apardьqlarь» mybarəzəni isə, mymkyn bir mybarəzə sajsьnlar («Rabocaja Mьsl»a ajrьça ilavə, s. 14). Biz inqilabcь sosial-demoqratlar isək, bil’əkis kor-təbiilik* qarşьsьnda, jə’ni «bu dəqiqə» mevçud olan şej qarşьsьnda diz cəkməkdən narazьjьq, biz son illər myddətində hakim olan taqtiqanьn dəjişdirilməsini tələb edirik, biz dejirik ki, «birləşməkdən qabaq və birləşmək ycyn qət’i surətdə və myəjjən surətdə ajrьlmaq lazьmdьr» («Isqra»nьn nəşri haqqьndakь e’landan).** Bir sɵzlə almanlar dəjişikligi rədd edərək, mevçud olan şej yzərində qalьrlar; biz mevçud olanьn dəjişməsini tələb edib haman mevçud olanьn qarşьsьnda diz cəkməgi və onunla barьşmaƣь rədd edirik.

---

[*] Hələ təkçə bu acьq firqə rabitəsi və firqə ən'ənəsi joqluƣu Rusja ilə Almanja arasьnda elə kɵkly bir fərq təşkil edir ki, aƣlь başьnda olan hər bir sosialisti kor-koruna təqlidcilikdən gərək saqьndьrmьş ola idi. Budur Rusjada «tənqid azadlьƣь»nьn nəjə varmasьndan bir nymunə: Rus tənqidcisi cənab Bulƣaqov Avstrija tənqidcisi Hertse bu çyr bir təhmət edir: «Cьqardьƣь nətiçələr nə qədər mystəqil olsa da, Herts bu maddədə (qooperasija haqqьnda) gɵrynyr, jenə də ɵz firqəsinin fikirlərilə həddindən artьq mərbut qalьr və təfsilatda ajrьldьƣь halda, ymumi prinsipdən ajrьlmaƣa çəsarət etməjir» («Qapitalizm və

Alman qət’namalarьnь təqlid edən bizim «azad» qopjacьlarьmьz həmin bu «kicik» fərqi gərə bilməmişlərdir!

əkincilik», çild II, səh. 287). Sijasətçə əsir olan və əhalinin 999|1000 iliginəçən sijasi lələlik azƣьnlьƣьna mybtəla olan və firqə namuskarlьƣь, firqə rabitəsi nə dejən şej olduƣunu anlamajan bir devlət təbəəsi—məşrutəli bir devlət vətəndaşьna həddindən artьq «firqə fikirlərilə mərbut» olmaq ystyndə təkəbbyrlə təhmət edir! Birçə o qalьr ki, gizli təşkilatlarьmьz tənqid azadlьƣь haqqьnda qət’nama tərtibinə şyru etsinlər...

*—jaxud başlь-başьnalьq, ɵzy-ɵzynəlik. *Red.*

** Secilmiş əsərləri, I ç. 320-çi səh. baq. *Red.*

c) ENGELS TEORETIK MYBARƏZƏNIN ƏHƏMIJJƏTI HAQQЬNDA

«Doƣmatizm, doqtrinɵrlyk», «firqənin mumjalanmasь—fikirləri çəbrən qajtarmaƣьn labyd çəzasьdьr»—bunlar haman o dyşmənlərdir ki, «tənqid azadlьƣь» mydafəəciləri «Raboceje Delo»da bunlarьn ystynə pəhləvan kibi hav cəkirlər.—Biz bu məsələnin nevbəjə qojulmasьna coq şadьq və ançaq bunun başqa bir məsələ ilə təkmil olunmasьnь təklif edərdik:

Bəs həkəmlərimiz kimdir?

Qarşьmьzda ədəbi nəşrijjat haqqьnda iki e’lan var: birisi—«Rus sosial-demoqratlarь ittifaqь»nьn «vaqt aşьrь orƣanьnьn proƣramь» «Raboceje Delo» («Raboceje Delo»nun №1 basmasь). O biri—«Əmək qurtuluşu»[19] ƣrupu nəşrijjatьnьn jenidən başlanmaq e’lanь. Hər ikisinin tarixi «marqsizmin bɵhranь» artьq coqdan bəri gyndəlik nevbədə duran 1899-çu ildəndir. Neçə bilirsiniz? Birinçi əsərdə bu hadisəjə bir işarə və bu məsələdə jeni orƣanьn nə mevqe dutmaq nijjətində olduƣu haqqьnda bir şej tapmaq olarmь? Aqtarsanьz əbəs zəhmət cəkmiş olarsьnьz. Teoretik fəalijjət və hazьrda bunun ən vaçib vəzifələri haqqьnda— nə bu proƣramda, nə Ittifaqьn 1901-çi ildəki III qurultajьnda qəbul edilmiş ilavələrində hec bir sɵz joqdur («Iki qurultaj», səh. 15—18). Teoretik məsələlər bytyn dynjanьn bytyn sosial-demoqratlarьnь təşvişə saldьƣьna baqmajaraq, «Rabocejee Delo» redaqsijasь bytyn bu myddətdə bu məsələləri kənarda buraqmьşdьr.

O biri e’lan, bil’əkis hər şejdən əvvəl, son illər myddətində teorijaja qarşь maraqьn zəifləşdigini gɵstərir, tə’kidlə «proletariatьn inqilabi hərəkatьnьn teoretik çihətinə çiddi diqqət» tələb edir və hərəkatьmьzdakь «bernştəjnciligi və sajir inqilaba zidd təmajylləri amansьz surətdə tənqid etməgə» caƣьrьr. «Zarja»nьn cьqmьş nymrələri bu proƣrama neçə əməl edildigini gɵstərir.

Beləliklə, gɵryryk ki, fikrin mumjalanmasьna və sajirəjə dajir sɵjlənən gurultulu laqьrtьlar, teoretik fikri inkişaf etdirməkdəki açizligi və qajƣьsьzlьƣь pərdələjir. Rus sosial-demoqratlarьnьn timsalь bytyn Avropaja ajid olan (və alman marqsistləri tərəfindən də coqdan bəri qejd edilmiş) bu halь ajrьca bir ajdьnlьqla təsvir edir ki, dillərə dyşmyş tənqid azadlьƣь bir teorijanь digərilə əvəz etmək demək dejil, bəlkə hər bir tamam-kamal və dyşynylmyş teorijadan asudə olmaq deməkdir, eqleqtizm və prinsipsizlik deməkdir. Hərəkatьmьzьn fe'lən nə vəzijjətdə olduƣuna az coq bələd olan adam gɵrməjə bilməz ki, marqsizmin geniş surətdə intişarьla teoretik səvijjənin bir qədər aşaƣь dyşməsi janaşь gedirdi. Hərəkata, onun praqtik əhəmijjəti və praqtik myvəffəqijjətləri ycyn, teoretik çihətdən coq az və hətta bilmərrə hazьrlьƣь olmajan bir coq adamlar qoşulurdu. Buna gɵrə «Raboceje Delo» myzəffəranə bir tevrlə Marqsьn: «gercək hərəkatьn hər bir addьmь bir dyzyn proƣramdan daha vaçibdir»—dejən kəlamьnь iləri syrdykdə gɵrynyz nə qədər taqtsьzlьq gɵstərmiş olur. Teoretik pərakəndəlik devrində bu sɵzləri təkrar etmək,—çənazə alajьna rast gəldikdə: «daşьjasьnьz qurtarmasьn!» qьşqьrmaq kibi bir şejdir.[*] Bir də Marqsьn bu sɵzləri Ƣota proƣramь haqqьnda jazmьş olduƣu məktubdan alьnmьşdьr ki, prinsiplərin formulasьnda buraqьlmьş eqleqtizmi Marqs burada *kəsgin surətdə təkdir edir*. Marqs firqə rəhbərlərinə jazmьşdь ki: birləşmək lazьm gəlirdisə—o zaman hərəkatьn praqtik məqsədləri xatirinə myqavələnama baƣlajьnьz, daha prinsip alverciliginə jol verməjiniz, teoretik «gyzəştlər»ə getməjiniz. Marqsьn fikri budur beləçə idi. Amma bizim aramьzda elə adamlar var ki, onun adьna teorijanьn əhəmijjətini zəiflətməgə calьşьrlar. [20]

Inqilabcь teorijasьz inqilabcь hərəkat da ola bilməz. Dəb dyşmyş opportunizm təbliƣilə ən darьsqal praqtik fəalijjət formalarьna ujmaq bir-birinə qovuşduƣu bir zamnada, bu fikirdə kifajət qədər israr etmək olmaz. Rus sosial-demoqratijasь ycyn isə teorijanьn əhəmijjətini daha yc kejfijjət qyvvələndirir ki, bunlarь da coq vaqt unudurlar, jə'ni: əvvələn, bizim firqə hələ jeniçə əmələ gəlir, hələ jeniçə ɵz simasьnь hasil edir, və hərəkatь doƣru joldan sapdьrmaqla hədələjən sajir inqilabcь məsləklərlə hesabьnь hələ hec də bitirməmişdir. Bil'əkis, məhz ən son zamanlar (Aqselrodun daha coqdan bəri eqonomistlərə qabaqçadan xəbər vermiş olduƣu kibi)[*] sosial-demoqrat olmajan inqilabcь məsləklərin dircəlməsilə əlamətlənmişdir. Belə şərajit icərisində ilk nəzərdə «əhəmijjətsiz» gɵrynən bir səhv ən ələmnak nəticələrə səbəb ola bilər və fraqsija mybahəsələrini və calarlьqlarьn çiddi surətdə ajьrd edilməsini ançaq kytahbin adamlar vaqtsьz və ja artьq bir şej hesab edə bilərlər. Rus sosial-demoqratijasьnьn gələçəgi bu və ja digər «calarlьƣьn» mɵhkəmləşməsindən coq-coq illər uzunu asьlь ola bilər.

Ikinçisi, sosial-demoqratizm hərəkatь ɵz mahijjəti e'tibarilə bejnəlxalqdьr. Bu jalnьz o demək dejildir ki, biz gərək milli şovinizmə qarşь mybarəzə edək. Bu həmcinin o deməkdir ki, gənç ɵlkədə başlanan hərəkat ancaq başqa ɵlkələrin təçribəsini həjata kecirmək şərtilə myvəffəqijjətli ola bilər. Bunu həjata kecirmək ycyn isə, **haman bu təçribə** ilə sadəçə tanьş **olmaq və ja son qət'namalarьn surətini** sadəçə jazmaq kifajət dejildir. Bunun ycyn haman təçribəjə tənqid gɵzilə janaşmaƣь və onu mystəqil surətdə joqlamaƣь baçrmaq lazьmdьr. Hazьrkь işci hərəkatьnьn nə qədər azmança bir surətdə bɵjymyş və qol-budaq atmьş olduƣunu təsəvvyr edən adam, anlar ki, bu vəzifəni jerinə jetirmək ycyn nə qədər teoretik qyvvə və sijasi (həmcinin inqilabi) təçribə ehtijatь lazьmdьr.

---

[*] Məşhur rus naƣьlьnda giç Ivanuşqaja işarədir, ki, tə'zijədə ojnajьb, tojda baş saƣlьq verərmiş. *Red.*

[*] Aqselrodun 1898-çi ildə Çenevrədə nəşr edilmiş olan «Rus sosial-demoqratlarьnьn hazьrkь vəzifələri və taqtiqasь məsələsinə dajir» adlь əsəri nəzərdə dutulur. *Red.*

Ycynçysy, rus sosial-demoqratijasьnьn milli vəzifələri elədir ki, dynjada hec bir sosialist firqəsi qarşьsьnda hələ bu çyr vəzifə durmamьşdьr. Aşaƣьda hələ gɵrəçəgiz ki, bytyn xalqь istibdad zulmundan qurtarmaq ɵhdəmizə nə kibi sijasi və təşkilat vəzifələri qojur. Indi isə ancaq gɵstərmək istəjirik ki, *qabaqçьl bir mybariz rolunu jalьnьz qabaqçьl teorija rəhbərligi altьnda olan bir firqə ifa edə bilər*. Bunun nə demək olduƣunu, azaçьq da olsa, qonqret bir surətdə təsəvvyr etmək ycyn isə, qoj oquçu rus sosial-demoqratijasьnьn Gertsen kibi, Belinski, Cernьşevski kibi və 70-çi illərin parlaq inqilabcьlar zymrəsi kibi sələflərini xatьrlasьn; qoj rus ədəbijjatьnьn bu gyn qazanmaqda olduƣu çihanşymul əhəmijjətini dyşynsyn, qoj... elə bu da bəsdir!

Sosial-demoqrati~~ja~~ hərəkatьnda teorijanьn əhəmijjəti haqqьnda Engelsin 1874-çy ilə ajid mylahəzələrini gɵtyrəlim. Engels sosial-demoqratijanьn bɵjyk mybarəzəsində—adətən bizdə edildigi kibi—*iki* forma *dejil* (sijasi və iqtisadi), ***bəlkə ycyny gɵtyrərək, teoretik mybarəzəni də bunlarla janaşь qojur***. Praqtik və sijasi çihətdən mɵhkəmləşmiş olan alman işci hərəkatьna Engelsin verdigi ɵjytlər hazьrkь məsələlər və mybahəsələr nɵqteji-nəzərindən o qədər ibrətlidir ki, umudvarьq, artьq coqdan bəri biblioƣrafija əntiqəsi olmuş «*Der deutsche Bauernkrieg*» * kitabcasьnьn myqəddəməsindən coq uzun bir iqtibas gətirməgimizə gɵrə oquçu bizdən gilajə etməz:

> «Alman işcilərinin jerdə qalan Avropa işcilərinə qarşь iki ymdə ystynlygy vardьr. Birinçisi budur ki, onlar Avropanьn ən coq nəzərijjəci xalqьna mənsubdurlar və Almajanьn «arif» dejilən sьnьflarьnьn, demək olar ki, bysbytyn itirmiş olduqlarь teoretiklik fikrini bunlar saqlamьşlardьr. Ɵzyndən qabaqkь alman fəlsəfəsi, bilxassə Hegel fəlsəfəsi olmasajdь, bytyn tarixdə jeganə elmi sosializm olan alman sosializmi hec bir zaman jaranmazdь. Işcilərin teoretiklik fikri olmasajdь, bu elmi sosializm hec bir zaman, indi gɵrdygymyz dərəçədə onlarьn iligina işləməzdi. Bu ystynlygyn nə qədər ɵlcysyz dərəçə bɵjyk olduƣunu, bir tərəfdən ingilis işci hərəkatьnьn hər bir teorijaja qarşь bəslədigi qejdsizligi gɵstərir ki, bu da ajrь-ajrь peşələrin coq gɵzəl təşkilinə baqmajaraq hərəkatьn bunça tə'xirlə iləri getməsinin başlьça səbəblərindən biridir, digər tərəfdən də bunu prudonizmin, primitiv formada fransьzlar və belciqalьlar arasьnda, və Baqunin tərəfindən verilmiş qariqatur formada—ispanjollar və italjanlar arasьnda, sacmьş olduƣu qarьşьqlьq və tərəddydlər gɵstərir.
>
> Ikinçi ystynlyk bundan ibarətdir ki, almanlar işci hərəkatьnda, demək olar ki, hamьdan geç iştiraka başlamьşlardьr. Neçə ki, alman teoretik sosializmi Sen-Simonun, Furjenin və Ouenin—nəzərijjələrinin bytyn fantastik və utopistligina baqmajaraq, bytyn tarixin ən bɵjyk zəkalarьna mənsub olan və doƣruluƣunu indi biz elmi surətdə isbat etdigimiz sajsьz-hesabsьz həqiqətləri dahijanə bir surətdə qabaqçadan dujmuş olan bu yc mytəfəkkirin cijnində durduƣunu hec bir zaman unutmajaçaqdьr, eləçə də alman işci hərəkatь hec bir zaman unutmamalьdьr ki, o fransьz və ingilis hərəkatьnьn cijnində durub inkişaf etmişdir, unutmamalьdьr ki, onlarьn baha qijmətə alьn-

---

* *Dritter Abdruck. Leipzig. 1875. Verlag der Genossenschaftsbuchdruckerei* («Almanjada kəntli myharəbəsi». Ycynçy cap. Ləjpsiƣ, 1875-çi il. Qooperativ nəşrijjatь. *Red.)*

mьş təçribələrini sadəçə ɵz fajdasьna cevirmək, onlarьn o zaman əksərən jaqa qurtarmaq mymkyn olmajan səhvlərindən indi jaqa qurtarmaq imkanь almьşdьr. Ingilis tred-junionlarьnьn və fransьz işcilərinin sijasi mybarəzə nymunələri olmasajdь. xysusən Paris Qommunasьnьn vermiş olduƣu azmança təkan olmasajdь, indi biz harada olardьq?

«Insafla demək lazьmdьr ki, alman işciləri ɵz əlverişli vəzijjətlərindən, nadir bir baçarьqla istifadə etmişlərdir. Işci hərəkatь mevçud olandan bəri ilk dəfədir ki, mybarəzə bir-birinə ujdurulmuş və rəbt etdirilmiş yc istiqamətdə: teoretik, sijasi və praqtik-iqtisadi (qapitalistlərə myqavəmət) istiqamətdə planlь bir surətdə aparьlьr. Alman hərəkatьnьn qyvvəti və basьlmazlьƣь da, neçə dejərlər, həmin bu qonsentrik* hyçumdadьr.

«Bir tərəfdən belə əlverişli vəzijjətlərindən dolajь, digər tərəfdən ingilis hərəkatьnьn adalьq xysusijjətlərindən və fransьz hərəkatьnьn zorla jatьrьlmasьndan dolajь, alman işciləri hali-hazьrda proletar mybarəzəsinin başьnda dururlar. Bu fəxri mevqei dutmaƣa hadisat necə myddət imkan verəçəkdir, bunu ilərіçədən sɵjləmək olmaz. Lakin, dutduqlarь myddət ərzində, ɵhdələrinə dyşən vəzifələri, umud etməli ki, lazьmьnça ifa edəçəklərdir. Bunun ycyn mybarəzənin və təşviqatьn bytyn sahələrində iki qat qyvvə ilə calьşmaq tələb olunur. Xysusən rəhbərlərin vəzifəsi bundan ibarət olaçaq ki, bytyn teoretik məsələlərdə ɵzlərini get-gedə daha artьq məarifləndirsinlər, kɵhnə dynjagɵryşynə maxsus olan ən'ənəvi laqьrtьlarьn tə'sirindən get-gedə daha artьq xьlas olsunlar və həmişə nəzərdə dutsunlar ki, sosializm bir elm olduqdan bəri, ɵzynə bir elm kibi janaşmaƣь, jə'ni ojrənilməsini tələb edir. Bu surətlə, əldə edilən və getdikçə daha artьq ajdьnlaşan şyuru getdikçə daha artьq çidd-çəhdlə işci kytlələri arasьna jajmaq və firqə təşkilatьnь və həmkarlar ittifaqlarь təşkilatьnь getdikçə daha mɵhkəm birləşdirmək lazьmdьr...

«...Əgər alman işciləri jenə bu çyr iləri getsələr, onlar—hərəkatьn başьnda getmək dejil—millətlərdən birinin işcilərinin başda getməsi hec də hərəkatьn interesi dejildir—bəlkə mybarizlər sьrasьnda fəxri bir mevqe dutmuş olarlar; həm də nagəhani aƣьr bir sьnaq və ja bɵjyk hadisələr onlardan daha jyksək bir ijitlik, daha jyksək bir əzmkarlьq və ƣejrət tələb edərsə, var silaha qurşanьb hazьr durmuş olarlar».

---

*—jə'ni təmərkyz etdirilmiş, bir mərkəzə toplanmьş. *Red.*

Engelsin sɵzləri bir pejƣəmbərlik imiş. Bir necə ildən sonra alman işciləri sosialistlər haqqьnda mystəsna qanun şəklində nagəhani aƣьr bir sьnaƣa dyçar oldular. Və alman işciləri bunu doƣrudan da var silaha qurşanmьş bir halda qarşьladьlar və bu sьnaqdan ƣalibijjətlə cьqa bildilər.

Rus proletariatь qarşьsьnda, ɵlcysyz dərəçə daha aƣьr sьnaqlar durur, elə bir div ilə mybarəzə etmək sьnaƣь durur ki, məşrutəli bir ɵlkənin mystəsna qanunu bunun qarşьsьnda sьrf bir çьrtdan kibi gɵrynyr. Indi tarix bizim qarşьmьza elə bir jaqьn vəzifə qojmuşdur ki, bu hər bir başqa ɵlkənin proletariatьnьn bytyn *ən jaqьn* vəzifələrindən *daha inqilabi* bir vəzifədir. Bu vəzifənin ifasь, jalьnьz Avropa irtiçaьnьn dejil, bəlkə həmcinin (bunu indi dejə bilərik) Asja irtiçaьnьn da ən gyçly istinadgahьnьn daƣьdьlmasь, rus proletariatьnь bejnəlxalq inqilabcь proletariatьn avanƣardь etmiş olardь. Və bizim umud bəsləməgə haqqьmьz var ki, min qat geniş və dərin olan hərəkatьmьzь ejni bir fədakar ƣejrətlə və əzmkarlьqla ruhlandьra bilsək, sələflərimizin, 70-çi illər inqilabcьlarьnьn artьq qazanmьş olduqlarь bu fəxri ada najil ola bilərik.

II. KYTLƏLƏRIN KOR-TƏBIILIGI VƏ SOSIAL-DEMOQRATIJANЬN ŞYURLULUƢU

Biz dedik ki, 70-çi illərin hərəkatьndan coq-coq geniş və dərin olan hərəkatьmьzь o zamankь kibi—fədakar bir ƣejrətlə və əzmkarlьqla ruhlandьrmaq lazьmdьr. Doƣrudan da, bu vaqtadək, gərək ki, hələ hec kəs şybhə etməmişdir ki, hazьrkь hərəkatьn qyvvəsi—kytlələrin (və, başlьca olaraq, sənaje proletariatьnьn) ajьlmasьnda, zəifligi isə—rəhbər inqilabcьlarьn şyurluluƣunun və təşəbbyskarlьƣьnьn kifajətsizligindədir.

Lakin, ən son zamanlarda, bu məsələdə bu vaqtadək hakim olan bytyn baqьşlarь baş-ajaq cevirməklə hədələjən hejrətli bir şej kəşf edilmişdir. Bu kəşfi «Isqra» ilə və «Zarja» ilə mynaqəşə edirkən, təkçə xysusi e'tirazlarla kifajətlənməjərək «ymumi rə'j ixtilafьnь» daha dərin bir kɵkə—« kor-təbii ynsyrlə şyurlu «plana ujƣun» ynsyryn *nisbi* əhəmijjətini çyr-bə-çyr qijmətləndirməjə myncər etmək» təşəbbysyndə bulunmuş «Raboceje Delo» etmişdir. «Raboceje Delo»nun taqsьrnama tezisində: «*inkişafьn objeqtiv, və ja kor-təbii ynsyrynyn əhəmijjətini azaldьrlar*» dejilir.* Buna biz dejərik: əgər «Isqra»-nьn və «Zarja»nьn mynaqəşəsi hətta «Raboceje Delo»nu bu «ymumi rə'j ixtilafь» fikrinə varmaƣa vadar etməkdən başqa hec bir nətiçə verməmiş olsajdь da, elə təkçə bu bir nətiçə də bizi coq razь salmьş olardь: cynky bu tezis o qədər pyrmə'nadьr, rus sosial-demoqratlarь arasьnda olan hazьrkь teoretik və sijasi ixtilaflarьn bytyn mahijjətini o qədər ajdьn yzə cьqarьr.

Buna gɵrədir ki, kor-təbiiligə qarşь şyurluluƣun nisbət məsələsi bɵjyk bir ymumi maraq təşkil edir və bu məsələ yzərində bytyn təfsilatilə dajanmaq lazьmdьr.

a) KOR-TƏBII JYKSƏLIŞIN BAŞLANƢЬÇЬ

Kecən babda biz 90-çь illərin ortalarьnda rus zijalь gənçlərinin *ellik* surətdə marqsizm teorijasьna ujduƣunu qejd etmişdik. Jenə o zaman radələrində, məşhur 1896-çь il Peterburƣ sənaje myharəbəsindən[21] sonra, isci tə'tilləri də ejni surətdə ellik bir qaraqter almьşdь. Bu tə'tillərin bytyn Rusjaja jajьlmasь ap-aidьn jeni jyksəlməkdə olan xalq hərəkatьnьn dərinliginə şəhadət edirdi. və əgər «kor-təbii ynsyr»-dən bəhs etmək lazьm gəlirsə, əlbəttə məhz bu tə'til hərəkatьnь hər şejdən əvvəl kor-təbii sanmaq lazьm gəlir. Lakin kor-təbiiliklə kor-təbiilik arasьnda bɵjyk fərq vardьr axьr. Rusiada 70-ci və 60-cь illərdə də (və hətta XIX əsrin birinci jarьsьnda da) tə'tillər olmuşdur və bu tə'tillər zamanьnda iscilər «kor-təbii surətdə» maşьnlarь daƣьtmьşlar və ilax. Bu «iƣtişaşlara» nisbətən 90-cь illərin tə'tillərini hətta «şyurlu» dejə adlandьrmaq olar—bu myddətdə isci hərəkatьnьn irəlijə doƣru atmьş olduƣu addьm o dərəcə myhymdyr. Bu bizə gɵstərir ki, «kor-təbii ynsyr» işin əslində şyurluluƣun *tumurcuq formasьndan* başqa bir şej dejildir. Primitiv iƣtişaşlar daxi bir dərəcə şyurluluq ojanьşь ifa edirdi: iscilər ɵzlərini sьƣan qaidələrьn sarsьlmazlьƣьna olan qədim e'tiqadlarьnь itirirdilər, qollegtiv myqavəmət lyzumunu anlamaq deməjirəm, hiss etməgə başlajьrdьlar və bɵjyklər qarşьsьnda qul-itaətkarlьƣь gɵstərməkdən qət'i surətdə əl gətyryrdylər. Lakin bu jenə də *mybarəzə* olmaqdan daha artьq ymudsuzluq və intiqam təzahyry idi. 90-cь illərin tə'tillərində daha coq şyurluluq əsəri gɵryryk: myəjjən tələblər iləri syrylyr, cьqьş vaqtь qabaqçadan hesablanьlьr, başqa jerlərdəki mə'lum təsadyflər və timsallar myzakərə edilir və ilax. Iƣtişaşlar adətən məzlum insanlarьn isjanь idisə, myntəzəm tə'tillər artьq sьnьf mybarəzəsinin tumurçuƣunu, lakin məhz tumurçuƣunu ifadə edirdi. Ɵzy-ɵzlygyndə gɵtyryldykdə, bu tə'tillər hələ sosial-demoqratik dejil, tred-junionist mybarəzəsi idi, bunlar işcilərlə sahibkarlar arasьnda antaqonizm ojanmaq əlaməti idi, lakin işcilərdə ɵz intereslərinin bytyn hazьrkь içtimai və sijasi quruluşa barьşmazça zidd olmaq şyuru, jə'ni sosial-demoqratlьq şyuru joq idi və ola da bilməzdi. Bu mə'nada 90-çь illərin tə'tilləri, «iqtişaşlara» nisbətən azmança tərəqqi etdiklərinə baqmajaraq, sьrf kor-təbii bir hərəkət olub qalmaqda idi.

---

* «Raboceje Delo» № 10, sentjabr 1901, s. 17 və 18. Qursiv «Raboceje Delo»nundur.

Biz dedik işcilərdə sosial-demoqratlьq şyuru *ola da bilməzdi.* Bu şyur ançaq kənardan gətirilə bilərdi. Bytyn ɵlkələrin tarixi gɵstərir ki,məhz ɵz maxsusi qyvvələrilə işci sьnьfь ançaq tred-junionist şyuru, jə'ni ittifaqlarda birləşmək, sahibkarlarla mybarəzə aparmaq, hɵkyməti işcilər ycyn lazьm olan bu ja başqa bir qanun verməgə məçbur etməgə calьşmaq və sajirə lyzumu e'tiqadь hasil edə bilər.* Ssializm nəzərijjəsi isə, varlь sьnьflarьn arif nymajəndələri tərəfindən, zijalьlar tərəfindən tərtib edilmiş fəlsəfi, tarixi, iqtisadi teorijalardan doqmuşdur. Hazьrkь elmi sosializmin baniləri olan Marqs və Engels ɵzləri də içtimai vəzijjətləri e'tibarilə burzua zijalьlara mənsub idilər. Ejni surətlə də Rusjada sosial-demoqratija nəzərijjəsi hec də işci hərəkatьnьn kor-təbii surətdə artmasьndan asьlь olmajaraq mejdana gəlmiş, inqilabcь sosialist zijalьlarьn fikir inkişafьnьn təbii və labyd bir nətiçəsi kibi mejdana gəlmişdir. Bəhs etdigimiz zamanlarda, jə'ni 90-çь illərin ortalarьna doqru, bu nəzərijjə jalьnьz «Əmək qurtuluşu» Qrupunun artьq tamamilə hysula gəlmiş proqramьnь

---

* Tred-junionizm hec də, bə'zən dyşynyldygy kibi, hər bir «sijasəti» rədd etməjir. Tred-junionlar həmişə myəjjən sijasi təşviqat və mybarəzə aparmьşlardьr (ançaq bu təşviqat və mybarəzə sosial-demoqratija təşviqatь və mybarəzəsi olmamьşdьr). Tred-junionizm sijasətilə sosial-demoqratija sijasətinin fərqindən gələçək babda bəhs edəçəgiz.

təşkil etmək dejil, həmcinin Rusjada inqilabcь gənçlərin coqunu da ɵz tərəfinə cəkmişdi.

Bu surətlə, işci kytlələrinin kor-təbii surətdə ajьlmasь, şuyrlu həjat və şyurlu mybarəzə ycyn ajьlmasь da mevçud idi, işcilərə doqru çan atan və sosial-demoqratija teorijasilə silahlanmьş inqilabcь gənçlər də. Ejni zamanda, coq vaqt unudulan (və nisbətən az mə'lum olan) bu faqtь da izhar etməgin ajrьça bir əhəmijjəti var ki, bu devrin *ilk* sosial-demoqratlarь *can-dildən iqtisadi təşviqatla məşqul olurlardь*—(və bu barədə hələ o zaman əl jazьsь olan «Təsviqat haqqьnda»[22] kitabcasьnьn doqrudan da faidalь gɵstərişlərilə tamamilə hesablaşaraq)— nə inki bu təsviqatь ɵz jeganə vəzifələri sanmajьrdьlar, bəlkə, bli'əkis, *lap əvvəldən* ymumijjətlə rus sosial-demoqratijasьnьn ən geniş tarixi vəzifələrini və xysusən istibdadь jьqmaq vəzifəsini də iləri syryrlərdi. Məsələn, Peterburq sosial-demoqratlarьnьn, «Işci sьnьfьnьn qurtuluşu uqrunda mybarəzə ittifaqь»nь* jaratmьş olan qrupu tərəfindən daha 1895-ci ilin axьrlarьnda «Raboceje Delo» adlь qəzetin birinçi nymrəsi tərtib edilmişdi. Cap ycyn tamamilə hazьr olduqu halda, bu nymrəni 1895-çi il deqabr ajьnьn 20 (8)-dən 21 (9)-nə acьlan gecəsi basqьn japmьş zandarmlar qrup yzvlərindən birisi olan Anat. Aleqs. Vaneievdən ** mysadərə etmişdilər, və birinçi formasija «Raboceje Delo»ja dynja yzy gɵrmək qismət olmadь. Bu qəzetin (bir 30 ildən sonra nə bilim bir «Russqaja 'Starina» bəlkə də bunu polis departamentinin arxivlərindən cьqaraçaqdьr) has məqaləsi Rusjada işci sьnьfьnьn tarixi vəzifələrini təsvir edir və bu vəzifələrin başьnda sijasi azadlьq alьnmasьnь qojurdu. Ondan sonra savad qomitələrinin polis tərəfindən talan edilməsinə həsr edilmiş olan «Nazirlərimiz nə fikirdədirlər» sərlevhəli məqalə * və jalьnьz Peterburƣdan dejil, həmcinin Rusjanьn başqa jerlərindən də bir sьra myxabərələr vardь (məsələn Jaroslav ƣubernijasьnda işci qьrƣьnь haqqьnda). Bu surətlə, 90-çь illərdəki rus sosial-demoqratlarьnьn bu, səhv etməjirsək, «birinçi təçribə»si darьsqal jerli və xysusən «iqtisadi» qaraqterdə olmajaraq, tə'til mybarəzəsini istibdad əlejhinə inqilab hərəkatilə birləşdirməgə və irtiça'cь çihalətpərvərlər sijasətinin zulmu altьnda bulunan bytyn məzlumlarь sosial-demoqratijaja jardьma çəlb etməgə calьşan bir ƣəzet idi. Ona gөrə də o zamankь hərəkatьn vəzijjətilə az-coq tanьş olan hec kəs şybhə etməz ki, belə bir ƣəzet pajtaxt işciləri və inqilabcь zijalьlar tərəfindən tam bir hysni-rəƣbətlə qarşьlanar və ən geniş bir surətdə intişar tapardь. Bu təşəbbysyn myvəffəqijjətsizligi isə, ançaq o zamankь sosial-demoqratlarьn inqilabi təçribəsi və praqtik hazьrlьƣь olmadьƣьndan. momentin ən zəruri tələblərini өdəməkdə açiz qaldьqlarьnь isbat etmişdi. Ejni sөzləri də «S.-Peterburƣski Rabocij Listoq» haqqьnda və xysusən «Rabocaja Ƣazeta» və 1898-çi il jazda təşkil edilmiş RSDIF-nin «Manifesti» haqqьnda sөjləmək lazьmdьr. Өzy-өzyndən bəllidir ki, bu hazьrlьqsьzlьƣь o zamankь xadimlərə taqsьr dutmaq bizim hec aƣlьmьza da gəlməjir. Lakin hərəkatьn təçribəsindən istifadə etmək və bu təçribədən ibrət dərsi almaq ycyn hər bir noqsanьn səbəblərini və əhəmijjətini myəjjən etməgin son dərəçə bөjyk əhəmijjəti vardьr. Buna gөrə qərarlaşdьrmaq lazьmdьr ki, 1895 1898-çi illərdə işləmiş sosial-demoqratlarьn bir hissəsi (bəlkə də coqu) tamamilə haqlь olaraq daha o zaman, «kor-təbii» hərəkatьn lap əvvəlində ən geniş bir proƣramla və dөjyşcy bir taqtiqa ilə mejdana cьqmaƣь mymkyn hesab edirdi. * Inqilabcьlarьn coqunun hazьrlьqsьzlьƣь isə, tamamilə təbii bir hal olaraq, hec bir xysusi qorqu ojada bilməzdi. Vaqta ki, vəzifələr dyzgyn qojulmuşdu, vaqta ki, bu vəzifələri həjata kecirməgə təkrar qalqьşmaq ycyn enerzi vardь—myvəqqəti uƣursuzluqlar jarь dərd idi. Inqilabi təçribə və təşkilatcьlьq cevikligi—əxz olunan şejlərdir. Tək ki, өzyndə lazьm olan sifətləri jaratmaq həvəsi olsun! Tək ki, noqsanlarьnь dərk edəsən ki, bu da inqilab işində noqsanь dyzəltməgin jarьdan artьƣьna barabardьr!

---

* Secilmiş əsərləri, I ç. 26-çь qejdinə baq. *Red.*

** A. A. Vanejev ehtijat həbsxanasьnda təkçə dustaq saqlanьldьqь zaman, dutulmuş olduqu vərəm xəstəligindən 1899-çu ildə Şərqi Sibirjada ɵlmyşdyr. Buna gɵrə də biz mətndə qejd olunan və **A.A.** Vanejevi bilavasitə və ən jaqьndan tanьjan adamlardan sadir olduquna gɵrə mevsuqluquna zamin olduqumuz mə'lumatь nəşr etməgi mymkyn hesab etdik.

Lakin bu dərk etmə sөnməgə başladьqda (juqarьda zikr edilmiş ƣruplarda isə bu coq çanlь idi),

---

* Bu məqalə Lenin əsərlərinin birinçi çildində dərç edilmişdir. *Red.*

* Eqonomistlər «rus sosial-demoqrat orƣanlarьna məktub»larьnda («Isqra» № 12): «90-çь illərin axьrlarьna mənsub sosial-demoqratlarьn fəalijjətinə mənfi baqmaqla «Isqra» o zaman xьrda tələblər uƣrunda mybarəzədən savaj өzgə fəalijjət ycyn şərajit mevçud olmadьƣьnь nəzərə almajьr»—dejirlər. Mətndə gətirilmiş faqtlar isbat edir ki, bu «şərajit joqluƣu» iddiasь *həqiqətə daban-dabana ziddir*. 90-çь illərin jalьnьz axьrlarьnda dejil, hətta ortalarьnda da, xьrda tələblər uƣrunda mybarəzədən savaj өzgə fəalijjət ycyn bytyn şərajit, rəhbərlərin kifajət qədər hazьrlьƣьndan başqa bytyn şərajit mevçud idi. Indi budur «eqonomistlər», biz ideoloƣlarьn, rəhbərlərin kifajət qədər hazьrlьƣь olmamasьnь acьqdan-acьƣa bojunlarьna almaq əvəzində, hər şeji «şərajit joqluƣu» ystynə, hərəkatьn hec bir ideoloƣun sapdьra bilməjəçəgi jolunu tə'jin edən maddi myhit tə'siri ystynə jьqmaq istəjirlər. Bu kor-təbiilik qarşьsьnda bəndəcilik etmək dejil də nədyr? «ideoloƣlarьn» өz noqsanlarьna aşьqlьƣь dejil də nədir?

noqsanь fəzilət məqamьna vardьrmaƣa hazьr olan, hətta *kor-təbiilik qarşьsьnda bəndəcilik etməgi və diz cɵkməgi teoretik çihətdən* əsaslandьrmaƣa calьşan adamlar—və hətta sosial-demoqrat orƣanlarь—zyhur etdikdə, bu jarьm dərd dɵnyb jekə bir dərd oldu. Məzmununun ifadəsi ycyn coq dar olan «eqonomizm» məfhumilə coq ƣejri-dyryst tevsif edilən bu məsləkə jəkun vurmaq vaqtь catmьşdьr.

b) KOR-TƏBIILIK QARŞЬSЬNDA DIZ CƟKMƏK. «RABOCAJA MЬSL»

Bu diz cɵkməgin ədəbi təzahyrlərinə kecməkdən əvvəl, Peterburƣda calьşan joldaşlar arasьnda rus sosial-demoqratijasьnьn gələçək iki məsləkinin nifaqьnьn nə çyr baş vermiş və bɵjymyş olduƣuna bir qədər ьşьq salan (juqarьda zikr edilmiş mənbə tərəfindən bizə xəbər verilmiş olan) aşaƣьdakь qaraqter faqtь qejd edəlim. 1897-çi ilin axьrlarьnda A.A. Vanejev və onun joldaşlarьndan bə'ziləri, syrgynə gɵndərilməkdən qabaq, «Işci sьnьfьnьn qurtuluşu uƣrunda mybarəzə ittifaqь»nьn «qoça» və «gənç» yzvləri jьƣьşmьş olan bir xysusi jьƣьnçaqda iştirak etmişdilər. Sɵhbət, başlьça olaraq, təşkilat barəsində və o çymlədən hamaꞑ son şəklində «Listoq Rabotniqa»nьn № 9—10-da (səh. 46)[23] cap edilmiş olan «Işci qassasь nizamnamasь» barəsində imiş. «Qoçalar» (Peterburƣ sosial-demoqratlarьnьn zarafatla adlandьrdьqlarь kibi «deqabristlər») ilə «gənçlər»-dən (sonralar «Rabocaja Mьsl»da jaqьndan iştirak etmiş olan) bə'zilərinin arasьnda birdən-birə kəsgin bir rə'j ixtilafь mejdana cьqmьş və qьzƣьn mynaqəşə qopmuş imiş. «Gənçlər» nizamnamanьn başlьça əsaslarьnь cap edilmiş olduƣu şəkildə mydafəə edirlərmiş.

«Qoçalar» dejirlərmiş ki, bizə hər şejdən əvvəl lazьm olan hec də bu dejil, bəlkə «Mybarəzə ittifaqь»nь inqilabcьlar təşkilatь surətində mɵhkəmləşdirməkdir ki, çyr-bə-çyr işci qassalarь, məktəbli gənçlər arasьnda təbliƣat dərnəkləri və sajirə də buna tabe etdirilsin. Ɵzy-ɵzyndən bəllidir ki, mybahəsə edənlər bu fikir ixtilafьnda ajrьlma başlanƣьçь gɵrmək fikrindən uzaq olub, bil'əkis, onu təkçə və təsadyfi bir şej hesab edirlərdi. Lakin bu faqt gɵstərir ki, «eqonomizmin» baş verməsi və jajьlmasь Rusjada hec də «kɵhnə» sosial-demoqratlarla mybarəzəsiz getməmişdir (indiki eqonomistlər coq vaqt bunu unudurlar). Və bu mybarəzə, əksərən «doqument» izləri buraqmamьşsa əgər, bunun *jeganə* səbəbi odur ki, işləjən dərnəklərin hej'əti inanьlmaz dərəçə tez-tez dəjişirdi, hec bir təvariş joqdu və ona gɵrə rə'j ixtilaflarь da hec bir doqumentlə təsbit edilməjirdi.

«Rabocaja Mьsl»ьn mejdana gəlməsi eqonomizmi dynja ьşьƣьna cьqardь, lakin jenə də birdən-birə joq. Myxtəlif şəhərlərdə jeni məsləkin myvəffəqijjət və ja myvəffəqijjətsizligində nə qədər coqlu təsadyfilik olduƣunu və bu «jeni» şejin istər tərəfdarlarь və istərsə əlejhdarlarь onun doƣrudan da xysusi bir məsləkmi, joqsa sadəçə ajrь-ajrь şəxslərin hazьrlьqsьzlьq ifadəsimi olduƣunu uzun myddət tə'jin edə bilmədiklərini, tam mə'nasilə buna hec bir imkanlarь olmadьƣьnь anlamaq ycyn, bir coq rus dərnəklərinin fəalijjət şərajitini və ɵmyrlərinin qьsalьƣьnь qonqret surətdə təsəvvyr etmək lazьmdьr (bunu isə ançaq ɵz həjatьnda kecirmiş olan adam qonqret surətdə təsəvvyr edə bilər). Məsələn «Rabocaja Mьsl»ьn heqtoƣraf ysulilə cьqarьlmьş birinçi nymrələri sosial-demoqratlarьn bɵjyk bir coqluƣuna hətta bilmərrə namə'lum qalmьşdьr və biz indi onun birinçi nymrəsinin baş məqaləsinə isnad edə biliriksə,* ançaq juqarьda zikr etmiş olduƣumuz ƣəzetlərdən və ƣəzet lajihələrindən bunça kəsgin surətdə fərqlənən jeni ƣəzeti çan-dildən, aƣьlsьzlьqla çan-dildən, tə'rif etməkdən əlbəttə, jaqasьnь qurtarmamьş olan V.I.-in məqaləsində («Listoq Rabotniqa» №9—10, s. 47 və sonrakьlar) jenidən dərç edilmiş olmasь sajəsindədir.** Bu baş məqalə yzərində isə dajanmaq lazьmdьr—«Rabocaja Mьsl»ьn və ymumijjətlə eqonomizmin *bytyn ruhunu* o qədər qabarьq bir surətdə ifadə etmişdir.

Gɵj kɵbəli əl işci hərəkatьnьn inkişafьnь dajandьra bilməz. sɵjlədikdən sonra, baş məqalə sɵzynə davamla dejir: «...Işci hərəkatьnьn bu çyr çanь bərkliginin səbəbi odur ki, nihajət işci ɵz myqəddəratьnь rəhbərlərin əlindən qoparьb ɵz əlinə alьr» və bu əsas tezis daha myfəssəl şərh etdirilir. Həqiqət halda rəhbərləri (jə'ni «Mybarəzə ittifaqь»nьn təşkilatcьlarь olan sosial-demoqratlarь) polis, demək olar ki, işcilərin əlindən qoparmьşdь***—amma bu məsələ belə təsvir edilir ki, guja işcilər bu rəhbərlərlə mybarəzə aparьrmьş və onlarьn zulmundan xьlas olmuşlardьr! Ilərijə, inqilabcь təşkilatь mɵhkəmləşdirməgə və sijasi fəalijjəti genişləndirməgə doƣru caƣьrmaq əvəzində, *gerijə,* təkçə tred-junionist mybarəzəsinə doƣru caƣьrmaƣa başlamьşlardьr. E'lan etmişlərdir ki, «daim sijasi idealь unutmamaƣa calьşmaq, hərəkatьn iqtisadi əsasьnь qaranlьqlaşdьrьr», işci hərəkatьnьn devizi—«iqtsadi vəzijjət uƣrunda mybarəzə» (!) və ja daha jaxşьsь «işcilər işcilər ycyndyr» olmalьdьr; e'lan edilirdi ki, tə'til qassalarь «hərəkat ycyn jyz başqa təşkilatdan əzizdir» (1897-çi ilin oqtjabr ajьna ajid olan bu iddianь, 1897-çi ilin əvvəllərində «deqabristlərin» gənçlərlə etdigi mybahəsəsilə myqajəsə ediniz) və ilax. Ilk başda işcilərin «qajmaƣьnь» dejil, bəlkə «orta» işciləri, kytləvi işcini nəzərdə dutmaq lazьmdьr. «Sijasət həmişə itaətlə iqtisadijjatьn ardьnça gedir»* və ilax. və ilax. kibi sɵz-savlar dəb olmuşdu, hərəkata çəlb edilən, həm də əksərən marqsizmin ajrь-ajrь parcalarilə leƣal ədəbijjatda tanьş olan gənçlər kytləsi arasьnda qarşьsь alьnmaz bir tə'sir qazanmьşdь.

Bu—şyurluluƣun kor-təbiilik tərəfindən bysbytyn basьlmasь deməkdi—V. V. çənablarьnьn «idejalarьnь» təkrar edən «sosial-demoqratlarьn» kor-təbiiligi tərəfindən, manata bir qəpik hər bir sosializmdən və hər bir sijasətdən daha jaqьn və daha əzizdir, və işcilər «namə'lum gələçək nəsillər ycyn dejil, ɵzləri ycyn və ɵz coçuqlarь ycyn mybarəzə etdiklərini bilərək mybarəzə» aparmalьdьrlar («Rabocaja Mьsl»ьn № 1, baş məqaləsi) dejən dəlillərə aldanan işcilərin kor-təbiiligi tərəfindən basьlmasь deməkdi. Bu kibi laqьrtьlar həmişə sosializmdən zəhləsi gedərək, ɵzləri ingilis tred-junionizmini doqma topraqlarьna şitilləmək ystyndə calьşan (alman «sosial-sijasətcisi» Hirş kibi) və işcilərə namə'lum gələçək sosializmlə namə'lum gələçək nəsillər ycyn dejil, məhz ɵzyn ycyn və ɵz coçuqlarьn ycyn aparьlan bir mybarəzə—jalьnьz həmkarlar mybarəzəsidir,* dejən qərbi Avropa burƶualarьnьn seevgili silahlarьdьr—indi də «rus sosial-demoqratijasьnьn V. V.-ləri» həmin burƶuazija laqьrtьlarьnь təkrar etməgə başlamьşlardьr. Gələçəkdə *hazьrkь* rə'j ixtilaflarьnь təhlil etdikdə, bizə coq lazьm olaçaq yc fəqərəni burada qejd etmək vaçibdir.

---

* Məzkur baş məqaləjə Lenin əsərlərinin II çildinin iləvələrində baq. *Red.*

** Jeri gəlmişkən, eqonomizm, xysusən xariçi ɵlkələrdə tamamilə myəjjən şəklə dyşmyş olan bir zamanda. 1898-çi il nojabr ajьnda, «Rabocaja Mьsl»ь belə tə'rif edən, haman tezliklə «Raboceje Delo»nun redaqtorlarьndan birisi olmuş V. I. (V. Ivanşin. *Red.*) idi. «Raboceje Delo» rus sosial-demoqratijasь arasьnda iki məslək mevçud olduƣunu hələ bir danьrdь da, neçə ki, indi də danmaqda davam edir!

*** Bu myqajəsənin doƣru olduƣunu aşaƣьdakь qaraqter faqtdan gərmək olar. «Deqabristlər» həbs edildikdən sonra, Şlisselburƣ jolunun işciləri arasьnda xəbər jajьldьqda ki, «deqabristlər» ilə təmasda bulunan ƣruplardan birisinə jaqьn olan provoqator N. N. Mixajlov (diş həkimi) svqvta jardьm etmişdir, işcilər o qədər həjəçana gəlmişdilər ki, Mixajlovu ɵldyrməgə qərar vermişlərdi.

* «Rabocaja Mьsl»ьn jenə də haman birinçi nymrəsinin baş məqaləsindən. Indi gɵrynyz bu «rus sosial-demoqratija V. V-lərinin» teoretik hazьrlьƣь nə bicim bir şejmiş ki, sijasətlə iqtisadijjatьn mynasəbətini *bu çyr* anladьƣьna gɵrə coqdan bəri «irtiça'çьlьq ustasь» adьnь qazanmьş əsil ç-b V. V-jə qarşь marqsistlər ədəbijjatda myharəbə apardьqlarь bir zamanda, bunlar «iqtisadi materializmi» təkrarən qaba bir surətdə bajaƣlaşdьrьrdьlar.

Əvvələn, gɵstərdigimiz şyurluluqun kor-təbiilik tərəfindən basьlmasь ɵzy də *kor-təbiilik jolilə* vaqe olmuşdur. Bu, cinas kibi gɵrynyr, lakin—hejhat!— bu açь bir həqiqətdir. Bu, iki daban-dabana əks olan gɵryşyn acьq mybarəzəsi və birinin o birisinə qələbə calmasь jolilə dejil, bəlkə get-gedə daha coq «qoça» inqilabcьlarьn ƶandarmlar tərəfindən «qoparьlmasь» jolilə və səhnəjə get-gedə daha coqlu «gənç» «rus sosial-demoqrat V. V.-ləri»nin cьqmasь jolilə vaqe olmuşdur. Hər kəs: *hazьrkь* rus hərəkatьnda iştirak etmişsə, deməjirəm, barь hec olmazsa burnuna bu hərəkatьn qoqusu dəjmişsə, gɵzəlçəsinə bilir ki, məsələ məhz belədir ki var. Və əgər biz bununla barabar, oquçu həmin aləmə mə'lum faqtь tamamilə ɵzy ycyn jəqin etsin dejə, israr ediriksə, neçə dəjərlər, əjanilik ycyn birinçi formasija «Raboceje Delo»-ja və 1897-çi ilin əvvəllərində «qoçalar» la «gənçlər» arasьndakь mybahəsəjə dajir mə'lumat gətiririksə, bu məhz onun ycyndyr ki, ɵz «demoqratlьqilə» loqalanan adamlar çamaatьn (və ja ən çavan gənçlərin) bu faqta nabələd olmasь yzərində ehtikarcьlьq edirlər. Aşaqьda hələ bu məsələjə bir daha qajьdaçaqьz.

Ikinçisi, eqonomizmin daha ilk ədəbi cьqьşьnda son dərəçə oriƶinal və, hazьrkь sosial-demoqratlar arasьnda olan bytyn rə'j ixtilaflarьnь anlamaq ycyn son dərəçə qaraqter bir hal myşahədə edə bilərik ki, «sьrf işci hərəkatь» tərəfdarlarь proletar mybarəzəsilə ən sьqь, ən «yzvi» («Raboceje Delo»nun tə'biridir) rabitə pərəstişkarlarь, işci olmajan bytyn zijalьlarьn (sosialist zijalьlar da olmuş olsa) əlejhdarlarь, ɵz mevqe'lərinin mydafəəsi ycyn *burƶua* «jalьnьz tred-junionistlərinin» dəlillərinə sьqьnmaqa məçbur olurlar. Bu bizə gɵstərir ki, «Rabocaja Mьsl» elə lap əvvəldən,—ɵzy bunu dərk etməjərək—«*Credo*» proqramьnь həjata kecirməgə başlamьşdьr. Bu gɵstərir ki,—(«Raboceje Delo» hec də bunu anlaja bilməjir)—işci hərəkatьnьn kor-təbiiligi qarşьsьnda *hər bir* diz cɵkmə, «şyurlu ynsyr»yn rolunu, sosial-demoqratijanьn rolunu kiciltmək—*kicildənin bunu istəməsindən və ja istəməməsindən əsla asьlь olmajaraq—burƶuazija ideoloƶisinin işcilər yzərinə tə'sirini qyvvələndirmək deməkdir.* «Ideoloƶijə həddindən artьq qijmət vermək»-dən,* şyurlu ynsyryn rolunu şişirtməkdən** və sajirədən dəm vuranlarьn hamьsь elə xijal edir ki, sьrf işci hərəkatь өzy-өzlygyndə өzy ycyn mystəqil bir ideolozi tərtib edə bilər və edəçəkdir, tək ki, işcilər «өz myqəddəratьnь rəhbərlərin əlindən qoparsьnlar». Lakin bu dərin bir səhvdir. Juqarьda dediklərimizə ilavə olaraq, bir də Q. Qautskinin, Avstrija sosial-demoqrat firqəsinin jeni proƣram lajihəsi mynasəbətilə demiş olduƣu bu aşaƣьdakь coq haqlь sөzlərini qejd edəlim:*

---

* Almanlarda hətta: «*Nur Gewerkschaftler*» dejilən əlahiddə bir sɵz vardьr, ki bu da «təkçə həmkarlьq» mybarəzəsi tərəfdarь deməkdir.

* «Isqra»nьn № 12-də «eqonomistlər»in məktubu. *Red.*

** «Raboceje Delo», № 10. *Red.*

«Bizim revizionist tənqidcilərimizin bir coƣu elə gyman edir ki, guja Marqs təsdiq edirmiş ki, iqtisadi inkişaf və sьnьf mybarəzəsi jalьnьz sosialist istehsal şərajiti jaratmaq dejil, həmcinin bilavasitə bu istehsalьn zəruri olmaq *şyurunu* da doƣurur (qursiv Q. Q.-dir). Indi budur bu tənqidclər e'tiraz edirlər ki, jyksək qapitalizm inkişafь өlkəsi olan Ingiltərə, bu şyura hamьdan artьq jabançьdьr. Lajihə əsasьnça elə zənn etmək olardь ki, gөstərilən ysul ilə təkzib olunan bu guja-ortodoqs marqsist baqьşьna Avstrija proƣramьnь tərtib edən qomisja da şərikdir. Lajihədə dejilir ki: «Qapitalizm inkişafь proletariatь nə qədər artьrdьqça, proletariat da o qədər qapitalizm əlejhinə mybarəzə aparmaƣa məçbur olur və mybarəzə aparmaƣa imkan qazanьr. Proletariat sosializmin mymkyn və zəruri olmaq «şyuruna» varьr. Belə olduqda, sosialistik şyuru proletariatьn sьnьf mybarəzəsinin zəruri, bilavasitə nəticəsi kimi təsəvvyr olunur. Bu isə bilmərrə doƣru dejildir. Əlbəttə, bir doqtrin olmaq yzrə, sosializmin də kөky proletariatьn sьnьf mybarəzəsi qədər hazьrkь iqtisadi mynasəbətlərdədir, bunun qədər o da qapitalizmin doƣurduƣu kytlə joqsulluƣu və dilənciligi əlejhinə aparьlan mybarəzədən nəş'ət edir, lakin sosjalizm və sьnьf mybarəzəsi biri-birindən tərəməjib, bəlkə biri-birilə janaşь tərəjirlər, myxtəlif myqəddəmələrdən tərəjirlər. Hazьrkь sosialist şyuru ançaq dərin bir elmi bilik əsasilə əmələ gələ bilər. Doƣurdan da, hazьrkь iqtisadijjat elmi də məsələn, hazьrkь texniqa qədər, sosialist istehsalьnьn şərajitidir. Proletariat isə, hər nə qədər istəmiş də olsa, nə onu jarada bilər, nə də bu birisini, bunlarьn hər ikisi hazьrkь içtimai prosesdən tərəjir. Elm hamili isə proletariat dejil, *burzua zijalьlardьr* (qursiv Q Q.-dir): axьr hazьrkь sosializm də bu təbəqənin ajrь-ajrь yzvlərinin bejnində doƣmuşdur və zehni inkişaf etmiş ən gөrkəmli prolettrlara sosializmi bunlar jetirmişdir ki, bu proletarlar da sonradan şərajit imkan verən jerlərdə onu proletariatьn sьnьf mybarəzəsinə daxil edirlər. Bu surətlə sosialistik şyuru proletariatьn sьnьf mybarəzəsindən kor-təbii surətdə * *(urnücsig)* doƣmuş bir şej dejil, bəlkə kənardan gətirilmiş *(von Aussen Hineingetragenes)* bir şejdir. Buna ujƣun olaraq, kөhnə Hannfeld proƣramь da coq haqlь olaraq dejirdi ki, sosial-demoqratijanьn vəzifəsi, proletariata өz vəzijjətini anlamaq və өz vəzifəsini anlamaq *şyurunu* aşьlamaqdan (ləfzən: proletariatь bu şyurla doldurmaqdan) ibarətdir. Əgər bu şyur өzy-өzynə sьnьf mybarəzəsindən doƣsajdь, buna haçət olmazdь. Jeni lajihə isə bu myddəanь kөhnə proƣramdan iqtibas etmiş və onu juqarьda qejd etdigimiz myddəaja tikmişdir. Lakin bu fikir çərəjanьnь bysbytyn qьrmьşdьr...»

Bir halda ki, işci kytlələrinin өzy tərəfindən işci hərəkatь gedişi zamanьnda tərtib edilən mystəqil bir ideolozinin hec danьşьƣь da ola bilməzmiş,** o halda məsələ ***ançaq bu çyr*** durmuş olur: burzuazija ideolozisimi, joqsa sosializm ideolozisi. Aralьq ola bilməz (cynky bəşərijjət hec bir «ycyncy» ideolozi tərtib etməmisdir və ymumijjətlə sьnfi ziddijjətlərlə parcalanmaqda olan bir çəmijjətdə hec bir zaman sьnьfdan xaric və ja sьnьflardan jyksək duran bir ideolozi ola da bilməz). Buna gөrə sosializm ideolozisinin *hər bir* kicildilməsi, ondan *hər bir kənara cəkilmək*, bunun өzy ilə burzuazija ideolozisini qyvvələndirmək deməkdir. Kor-təbiilikdən dəm vururlar. Lakin işci hərəkatьnьn kor-təbii surətdə inkişaf etməsi məhz burzuazija ideolozisinə tabe olmaqa doqru gedir, *məhz «Credo» proqramьna doqru gedir*, cynky kor-təbii isci hərəkatь tred-junionizm deməkdir. *Nur-Gewerkschaftlerei*-dyr* tred-junionizm isə məhz iscilərin burzuazija tərəfindən ideja cihətdən əsir edilməsi deməkdir. Buna gөrə bizim vəzifəmiz, sosial-demoqratijanьn vəzifəsi *kor-təbiiligə qarsь mybarəzədən* ibarətdir, isci hərəkatьnь tred-junionizmin bu cyr kor-təbii surətdə burzuazija qanadь altьna can atmasь *jolundan cьqarmaq* və onu inqilabcь sosial-demoqratija qanadь altьna cəlb etməkdən ibarətdir. Buna gөrə də «Isqra»nьn № 12-dəki «eqonomist» məktubun avtorlarь dejəndə ki, handa ilhamlь ideoloqlarьn hec bir sə'ji isci hərəkatьnь maddi ynsyrlərin və maddi myhitin qarşьlьqlь tə'sirilə tə'jin olunan joldan cьqara bilməz, bu *tamamilə sosializmdən əl cəkməgə barabardьr* və əgər bu avtorlar nə dediklərini, ədəbi və ictimai fəalijjət səhnəsinə cьqan hər bir şəxs өz fikirlərini dyşynməli olduqu kibi, qorqmazçasьna və ardьcьlь bir surətdə sonunadək dyşynməgə qadir olsajdьlar, onlara təkçə bu qalardь ki, «lazьmsьz əllərini boş dөşlərinə qoja idilər» və... və fəalijjət mejdanьnь, işci hərəkatьnь «ən az myqavəmət xətti yzrə», jə'ni burzua tred-junionizmi xətti yzrə cəkən Struve və Proqopovic cənablarьna, ja inki bu hərəkatь pop-candarm «ideolozisi» xətti yzrə cəkən çənab Zubatovlara tərk edə idilər.

---

* «*Neue Zeit*» («Jeni Vaqt»—anman sosial-demoqrtijasьnьn teoretik orƣanь) 1901—1902, XX, I, № 3 səh. 79. Q.Qautskinin bəhs etdigi qomisija lajihəsi Vjana qurultajь tərəfindən (kecən ilin sonunda) bir qədər dəjişdirilmiş şəkildə qəbul edilmişdir.

*—və ja өzbaşьna, өzy-өzynə. *Red.*

** Bu, əlbəttə, o demək dejildir ki, işcilər bu ideolozi tərtibində iştirak etməjirlər. Lakin onlar bir işci sifətilə iştirak etməjirlər, bəlkə sosializm teoretikləri sifətilə Prudonlar və Vəjtlinƣlər sifətilə iştirak edirlər; başqa sөzlə, ançaq өz əsrlərinin biligini mənimsədikləri və haman biligi iləri aparmaƣa az-coq dərəçədə myvəffəq olduqlarь zaman və o qədər iştirak edirlər. Işcilərin ***buna daha tez-tez myvəffəq ola bilməsi*** ycynsə ymumijjətlə işcilərin şyurluluq dərəçəsini jyksəltmək uƣrunda olduqça coq calьşmaq lazьmdьr, bunun ycyn lazьmdьr ki, işcilər syn'i surətdə daralmьş olan «***işcilər ycyn ədəbijjat***» cərcivəsi icərisində qapanmasьnlar, bəlkə getdikçə ***ymumi ədəbijjatьn*** daha coqunu mənimsəməgi өjrənsinlər. Hətta «qapanmasьnlar» əvəzində qapadьlmasьnlar dejilsə, daha doƣru olardь; cynky işcilər өzləri zijalьlar ycyn də jazьlanlarьn hamьsьnь oqujurlar və oqumaq istəjirlər, və ançaq bə'zi (pis) zijalьlar belə gyman edirlər ki, «işcilər ycyn» jalьnьz fabrik qajdalarьndan sөjləmək və coqdan mə'lum olan şejləri jenidən gevşəmək kifajətdir.

Almanja timsalьnь xatьrlajьnьz. Alman işci hərəkatь qarşьsьnda Lassalьn tarixi xidməti nədən ibarətdi? Ondan ki, bu hərəkatь kor-təbii bir surətdə *(Şultse-Delicelərin və onlar kibilərinin lytfkaranə iştirakilə)* jollanmaqda olduqu proqressist tred-junionizm və qooperativizm jolundan *cьqarmьşdьr*. Bu vəzifənin ifasь ycyn kor-təbii ynsyry kiciltmək haqqьnda, taqtiqa-proses haqqьnda, ynsyrlərlə myhitin qarşьlьqlь tə'siri və sajirə haqqьndakь səhbətlərə hec də bənzəməjən bir şej lazьm idi. Bunun ycyn *kor-təbiiligə qarsь son dərəcə şiddətli bir mybarəzə* lazьm idi və ancaq uzun-uzun illər bojunça aparьlmьs olan belə bir mybarəzə nəticəsindədir ki, məsələn Berlin isci əhalisi proqressist firqəsinin istinadgahьndan dөnyb sosial-demoqratijanьn ən jaxşь qalalarьndan birisi olmusdur. Həm də bu mybarəzə hələ bu saatacan hec də bitməmisdir (alman hərəkatьnьn tarixini Proqopovicin, fəlsəfəsini isə Struvenin əsərlərindən өjrənənlər belə zənn edə bilərlər). Hələ bu saatda Almanja isci sьnьfь, tə'bir caiizsə, bir necə ideolozi arasьnda parcalanmьsdьr: iscilərin bir qьsmь qatolik və monarxist isci ittifaqlarьnda, başqalarь—ingilis tred-junionizminin burzua pərəstiskarlarь tərəfindən tə'sis edilmis Hirs-Dunker ittifaqlarьnda,[24] ycyncylər—sosial-demoqrat ittifaqlarьnda birləşmişlərdir. Sonunçu qьsmь bytyn jerdə qalanlardan өlcysyz dərəçə coqdur, lakin sosial-demoqrat ideolozisi bu ystynlygə ançaq bytyn sajir ideolozilərlə usanmaz bir mybarəzə aparmaq jolilə najil ola bilmişdir və bu ystynlygy ancaq bu jolla saqlaja bilər.

---

* «Təkçə-həmkarlьq» (təkçə həmkarlar mybarəzəsi). *Red.*

Oquçu sual edər ki, bəs nə səbəbə kor-təbii hərəkat, ən az myqavəmət xəttilə gedən hərəkat, məhz burƶuazija ideoloƶisinin hɵkymranlьƣьna doƣru gedir? Bu sadəçə səbəbə gɵrə ki, burƶuazija ideoloƶisi jaş çihətdən sosializm ideoloƶisindən coq bɵjykdyr, daha ətraflь bir surətdə tərtib edilmişdir, *ɵlcysyz dərəçə* artьq intişar vasitələrinə malikdir.* Həm də hər bir ɵlkədə sosializm hərəkatь gənç olduqça, ƣejri sosialist ideoloƶini mɵhkəmləşdirmək uƣrunda edilən hər dyrly təşəbbyslər əlejhinə mybarəzə də buna gɵrə o qədər şiddətli olmalьdьr, «şyurlu ynsyry şişirtmək» və sajirə əlejhinə hajqьran pis məsləhətcilərdən işciləri o qədər qət'ijjətlə saqьndьrmaq lazьmdьr. Eqonomist məktubun avtorlarь, «Raboceje Delo» ilə səs səsə verərək, hərəkatьn kɵrpəlik devrinə myxtəss olan tablaşmazlьƣь gurultuja basьrlar. Biz buna çavab veririk: bəli, hərəkatьmьz doƣrudan da kɵrpəlik halьndadьr, və tezliklə bɵjyjyb ijit olmaq ycyn bu hərəkat gərək kor-təbiilik qarşьsьnda diz cɵkməklə onun bɵjyməsini jubadan şəxslər haqqьnda doƣrudan da tablaşmazlьƣa qapьlsьn. Ɵzyny burçudub mybarəzənin bytyn qət'i vəq'ələrini gɵrmyş bir qoçaja bənzətməgə calьşmaqdan daha gylynç və daha zərərli bir şej ola bilməz!

Ycynçysy, «Rabocaja Mьsl»ьn birinçi nymrəsi bizə gɵstərir ki, «eqonomizm» adь (biz, əlbəttə, bundan əl gɵtyrmək fikrində dejilik, cynky hər nə çyr olsa da bu ləqəb artьq qərarlaşmьşdьr) jeni məsləkin mahijjətini kifajət qədər dyryst ifadə etməjir. «Rabocaja Mьsl» sijasi mybarəzəni hec də inkar etməjir: «Rabocaja Mьsl»ьn № 1-də cap edilmiş olan qassa nizamnamasьnda hɵkymətlə mybarəzədən bəhs olunur.[25] Ançaq «Rabocaja Mьsl» elə gyman edir ki, «sijasət həmişə itaətkarlьqla iqtisadijjatьn ardьnça gedir» («Raboceje Delo» isə bu tezisi dəjişdirərək ɵz proƣramьnda inandьrmaƣa calьşьr ki, Rusjada hər bir başqa ɵlkədən zijadə iqtisadi mybarəzə sijasi mybarəzədən *ajrьlmazdьr). Sijasət dedikdə, sosial-demoqrat sijasəti nəzərdə dutularsa,* «Rabocaja Mьsl» ilə «Raboceje Delo»nun bu myddəasь bysbytyn janlьşdьr. Juqarьda gɵrdygymyz kibi, coq vaqt işcilərin iqtisadi mybarəzəsi burƶua- qleriqal və sajirə sijasətilə mərbut olur (ajrьlmaz bir surətdə olmasa da). Sijasət dedikdə, tred-junionist sijasəti, jə'ni bytyn işcilərin ymumijjətlə devlət tərəfindən, işcilərin vəzijjətinə myxtəss olan fəlakətlərin əlejhinə cevrilən, lakin hələ bu vəzijjəti rəf' etməjən, jə'ni əməgin qapitala tabe'ligini məhv etməjən bə'zi tədbirlər gɵrylməsinə calьşmalarь nəzərdə dutularsa, «Raboceje Delo»nun myddəasь doƣrudur. Bu mejl doƣrudan da həm sosializmə ədavətkarlьqla baqan ingilis tred-junionistləri ycyn, həm qatolik işcilər ycyn, həm «zubatovcu» işcilər ycyn və sajirləri ycyn ymumidir.

---

* Coq vaqt dejirlər: işci sьnьfь *kor-təbii bir surətdə* sosializmə doƣru gedir. Bu sɵz tamamilə doƣrudur, o mə'nada ki, sosialist teorijasь işci sьnьfьnьn fəlakətlərinin səbəblərini hamьdan dərin və hamьdan doƣru tə'jin edir və buna gɵrə də işcilər bu teorijanь bunça asanlьqla mənimsəjirlər, *əgər* ki, bu teorija ɵzy kor-təbiilik qarşьsьnda təslim olmasa, əgər bu teorija ɵzy kor-təbiiligi ɵzynə tabe edirsə. Adətən bu ɵzy-ɵzlygyndə bəlli bir şej hesab olunur, lakin «*Raboceje Delo*» bu həllini unudur və təhrif edir. Işci sьnьfь kor-təbii bir surətdə sosializmə doƣru gedir. Lakin ən coq intişar tapmьş (və daim ən myxtəlif formalarda dirildilən) burzuazija ideolozisi, bununla barabar kor-təbii bir surətdə işcilərə hər şejdən artьq qurşanьr.

Bu surətlə gөryryk ki, sijasi mybarəzə barəsində də «Rabocaja Mьsl» onu inkar etməkdən zijadə, onun *kor-təbiiligi* qarşьsьnda, onun şyursuzluƣu qarşьsьnda diz cөkyr. Kor-təbii bir surətdə işci hərəkatьnьn өzyndən doƣan sijasi mybarəzəni (daha doƣrusu: işcilərin sijasi arzьlarьnь və tələblərini) tamamilə qəbul etməklə barabar, «Rabocaja Mьsl» *mystəqil surətdə,* sosializmin ymumi vəzifələrinə və hazьrkь rus şərajitinə ujƣun olan spesifik *sosial-demoqratija sijasəti* tərtib edilməsindən bysbytyn imtina edir. Aşaƣьda gөstərəçəgiz ki, «Raboceje Delo»nun da səhvi belə bir şejdir.

ç) «ӨZYNY QURTULUŞ ƢRUPU» VƏ «RABOCEJE DELO»

Biz «Rabocaja Mьsl»ьn birinçi nymrəsinin az mə'lum olan və hali-hazьrda tamamilə unudulmuş kibi olan baş məqaləsini ona gөrə belə myfəssəl surətdə təhlil etdik ki, sonradan dynja ьşьƣьna sajsьz-hesabsьz xьrda ьrmaq kibi cьqmьş ymumi aqьnь bu məqalə hamьdan qabaq və hamьdan qabarьq bir surətdə ifadə etmişdir. V. I.* «Rabocaja Mьsl»ьn birinçi nymrəsini və baş məqaləsini tə'rifləjərək, «kəsgin, qьzƣьn» jazьlmьşdьr, dedikdə («Listoq Rabotniqa» № 9—10, səh. 49) coq haqlь idi. Өz fikrinə inanmьş olan və jeni bir şej sөjlədigini gyman edən hər kəs «qьzƣьn» jazar və elə jazar ki, baqьşlarьnь qabarьq ifadə etsin. Jalьnьz iki stul arasьnda oturmaƣь adət eləmiş adamlarda «qьzƣьnlьq» olmaz, jalьnьz bu çyr adamlar dynən «Rabocaja Mьsl»-ьn qьzƣьnlьƣьnь tə'riflədigi halda, bu gyn «mynaqəşə

---

* V. Ivanşin. *Red.*

qьzƣьnlьƣь» ystyndə onun əlejhdarlarьna hyçum edər.

«Rabocaja Mьsl»a ajrьça ilavə yzərində dajanmajaraq (aşaƣьda biz myxtəlif mynasəbətlərlə, eqonomistlərin idejalarьnь hamьdan ardьçьl surətdə ifadə edən bu əsəri qejd etməli olaçaƣьz), ançaq «işcilərin өzyny qurtuluş ƣrupunun myraçəətnamasь»nь myxtəsərçə qejd edəçəgiz (mart 1899. Londonda cьqan «Naqanune»nin 1899-çu il ijun tarixli № 7-də iqtibasla jenidən dərç edilmişdir). Bu myraçəətnamanьn avtorlarь coq haqlь olaraq dejirlər ki, işci Rusja hələ *jeniçə ojanьr,* jeniçə jan-jөrəsinə baqьr və *sevqi-təbii yzrə ilk əlinə kecən* mybarəzə vasitəsindən *japьşьr»,* lakin avtorlar bundan «Rabocaja Mьsl» kibi ejni bir janlьş nətiçə cьqarьrlar, unudurlar ki, sevqi-təbii elə haman ƣejri-şyurilik (kor təbiilik) dir ki var, sosialistlər buna kəməgə gəlməlidirlər, unudurlar ki, hazьrkь çəmijjətdə «ilk ələ kecən» mybarəzə vasitəsi həmişə tred-junionist mybarəzə vasitələri, «ilk ələ kecən» ideoloƶi isə—burƶua (tred-junionist) ideoloƶisi olacaqdьr. Həmcinin bu avtorlar sijasəti də «inkar etməjirlər», amma ançaq (ançaq!) ç-b V. V. ardьnça dejirlər ki, sijasət bir ystqurumdur, ona gөrə də «sijasi təşviqat, iqtisadi mubarəzə fajdasьna aparьlan təşviqat yzərində bir ystqurum olmalь, bu mybarəzə zəminəsi yzərində doƣmalь və onun arqasьnça getməlidir.».

«Raboceje Delo»ja gəlinçə, bu өz fəalijjətini bir başa eqonomistlərin «mydafəəsindən» başlamьşdьr. Lap birinçi nymrəsində (№ 1, səh. 141—142) guja өz məşhur kitabcasьnda* eqonomistlərə xəbərdarlьq edən «Aqselrod hansь gənç joldaşlardan bəhs etdigini bilməjirik» dejə *acьq bir jalan* sɵjlədikdən sonra, «Raboceje Delo» bu jalan mynasəbətilə Aqselrodla və Plexanovla mynaqəşədə bojnuna almaƣa məçbur olmuşdur ki, «ɵzyny bilməməzligə vurmaqla xariçi ɵlkələrdəki bytyn daha gənç sosial-demoqratlarь bu haqsьz tɵhmətdən *mydafəə etmək* istəjirmiş» (eqonomistlərin Aqselrod tərəfindən dargɵzlykdə tɵhmətləndirilməsindən). Həqiqət halda isə bu tɵhmət tamamilə haqlь idi, və «Raboceje Delo» gɵzəlçəsinə bilirdi ki, bu tɵhmət əzçymlə haman ƣəzetin redaqsija yzvy olan V. I.-n yzərinə də dyşyrdy. Jeri gəlmişkən qejd edim ki, bu mynaqəşədə Aqselrod tamamilə haqlь idi və mənim «Rus sosial-demoqratlarьnьn vəzifələri» adlь kitabcamь * jozmaqda «Raboceje Delo» tamamilə haqsьzdьr. Haman kitabca 1897-çi ildə, «Rabocaja Mьsl»ьn zyhurundan qabaq, «S.-Peterburƣ mybarəzə ittifaqь»nьn juqarьda qaraqterize etmiş olduƣum *əvvəlki* məsləkini ystyn hesab etdigim və hesab etməgə haqlь olduƣum zaman jazьlmьşdьr. Hər halda 1898-çi ilin jarьsьnadək bu məslək doƣrudan da ystyn bir məslək idi. Buna gɵrə də eqonomizmin varlьƣьnь və təhlykəsini təkzib etmək ycyn S.-Peterburƣda 1897—1898-çi illərdə «iqtisadi» baqьşlar tərəfindən *sьqьşdьrьlmьş* olan baqьşlarь şərh edən bir kitabcaja isnad etməgə «Raboceje Delo»nun zərrə qədər də haqqь joq idi.

---

* «Rus sosial-demoqratlarьnьn hazьrkь vəzifə və taqtiqa məsələsi ətrafьnda». Çenevrə, 1898. 1897-çi ildə «Rabocaja Ƣazeta»ja jazьlmьş iki məktub. *Red.*

Lakin «Raboceje Delo» jalьnьz eqonomistləri «mydafəə» etməklə qalmajьr, həmcinin daim ɵzy də onlarьn əsas sapьntьlarьna uƣrajьrdь. Bu sapqьnlьƣьn mənbəi «Raboceje Delo» proƣramьnьn bu aşaƣьdakь tezisinin iki mə'nalь anlaşьlmasьnda idi: «Rus həjatьnьn başlьça olaraq «Ittifaq»ьn ədəbi fəalijjətinin qaraqterini və *vəzifələrini tə'jin edəçək* (qursiv bizimdir) olan ən myhym hadisəsi, bizim zənnimizçə son illər baş vermiş *kytləvi işci hərəkatьdьr*» (qursiv «Raboceje Delo»nundur). Kytləvi hərəkatьn ən myhym bir hadisə olmasь barəsində mybahəsə ola bilməz. Lakin bytyn mətləb bu kytləvi hərəkat tərəfindən «vəzifələrin tə'jin edilməsi»ni neçə başa dyşməkdədir. Bunu iki sajaq başa dyşmək olar: *ja* bu hərəkatьn kor-təbiiligi qarşьsьnda diz cɵkmək, jə'ni sosial-demoqratijanьn rolunu işci hərəkatьna, bir işci hərəkatь olmaq kibi, sadəçə xidmətcilik dərəçəsinə endirmək («Rabocaja Mьsl», «Θzyny qurtuluş qrupu» və sajir eqonomistlər bu çyr anlajьrlar), *ja inki* o mə'nada anlamaq ki, kytləvi hərəkat bizim qarşьmьzda, kytləvi hərəkatьn meidana gəlməsindən qabaq kifajətlənmək mymkyn olan vəzifələrdən coq-coq myrəkkəb *jeni* nəzəri, sijasi və təşkilat vəzifələri qojur. «Raboceje Delo» haman birinci sajaq anlamaƣa doƣru mejl edirdi və etməkdədir. cynky hec bir jeni vəzifə barəsində myəjjən bir sei deməjirdi. və həmişə elə myhakəmə jyrydyrdy ki, guja bu «kytləvi hərəkat» iləri syrdygy vəzifələri ajdьn dərk etmək və həll etmək lyzumundan bizi *xьlas edirmis*. Bunu gɵstərmək kifajətdir ki. «Raboceje Delo» kytləvi işci hərəkatьnьn *birinçi* vəzifəsi olmaq yzrə—istibdadьn devrilməsini iləri syrməgi ƣejri-mymkyn hesab edərək, bu vəzifəni (kytləvi isci hərəkatь namьna) ən jaqьn sijasi tələblər uƣrunda mybarəzəjədək alcaldьrdь («çavab», səh. 25).

«Raboceje Delo» redaqtoru B. Qricevskinin № 7-dəki «Rus hərəkatьnda iqtisadi və sijasi mybarəzə» sərlevhəli məqaləsini, ejni səhvləri təkrar edən bu məqaləni,* bir kənara buraqaraq, bilavasitə «Raboceje Delo»nun № 10 kecək. Biz, əlbəttə, B. Oricevski ilə Martьnovun «Zarja» və «Isqra» əlejhinə iləri syrdykləri ajrь-ajrь e'tirazlarьnь təhlil etməjəcəgiz. Burada bizi maraqlandьran məsələ «Raboceje Delo»nun № 10-da dutmuş olduƣu prinsip mevqeidir. Məsələn, biz bu ƣəribə bir qəzijjəni təhlil etməjəçəgiz ki, «Raboceje Delo» bu iki myddəa arasьnda «daban-dabana» ziddlik gərmyşdyr:

---

* Bu kitabca Seçilmiş əsərləri, I ç. 288—304-çy səh. dərç edilmişdir. *Red.*

«Sosial-edomqratija, hec bir qabaqcadan dysynylmyş təkçə bir sijasi mybarəzə planilə və ja ysulilə øz əl-qolunu baqlamajьr, øz fəalijjətini məhdud etməjir—o, bytyn mybarəzə vasitələrini qəbul edir, tək ki, bu vasitələr firqənin mevçud qyvvələrinə ujƣun gəlmiş olalar» və ilax. (Isqra» № 1).

və:

«Hər bir şərajit icərisində və hər bir devrdə, sijasi mybarəzədə imtihandan cьqmьş møhkəm bir təşkilat joqsa, taqtiqa adlandьrьlmaƣa jeganə lajiq olan, møhkəm prinsiplərlə bьşlanmьş, tərəddydsyz bir surətdə həjata kecirilən sistematik bir fəalijjət planьnьn søzyny hec dilə gətirmək olmaz» («Isqra» № 4)*.

Məqsədə ujƣun olmaq şərtilə bytyn mybarəzə vasitələrini, bytyn mybarəzə planlarьnь və ysullarьnь *prinsip e'tibarilə* qəbul etməgi *bəlli bir sijasi momentdə*, taqtiqadan bəhs etmək istəjirsənsə, tərəddydsyz həjatə kecirilən bir planь dəstavyz etmək tələbilə qarьşdьrmaq, ona bənzər ki, tibbdə hər bir myaləçə sisteminin qəbulunu bəlli bir xəstəligə myaləçə edirkən, myəjjən bir sistem gətyrmək tələbilə qarьşdьrasan. Amma elə iş də orasьndadьr ki, «Raboceje Delo» øzy kor-təbiilik qarşьsьnda diz cøkmək dejə adlandьrdьƣьmьz xəstəligə dutulmuş olduƣu halda, *bu* xəstəlik ycyn hec bir «myaləçə sistemi» qəbul etmək istəməjir. Buna gørə də o ƣəribə bir şej kəşf etmişdir ki, «taqtiqa-plan marqsizmin əsas ruhuna ziddir» (№ 10, s. 18), guja taqtiqa «*firqə ilə bir jerdə artmaqda olan firqə vəzifələrinin artmaq prosesidir*» (№ 11, qursiv «Raboceje Delo»nundur). Bu son kəlam məşhur bir kəlam olmaq «Raboceje Delo» «məsləkinin« uculmaz bir abidəsi olmaq şansьna malikdir. Rəhbər orƣan «*hara getməli?*» sualьna çavab verir ki, hərəkət, hərəkətin cьqьş nøqtəsi ilə sonra gələn nøqtələri arasьndakь məsafənin dəjişmək prosesidir. Lakin dərinlikdə misilsiz olan bu fikir jalьnьz bir ƣəribəlik dejil (belə olsajdь, onun yzərində o qədər dajanmaƣьna da dəjməzdi), ejni zamanda da *bytyn bir məsləkin proƣramьdьr* ki, bunu da R. M. (««Rabocaja Mьsl»a ajrьça ilavə»də) bu sɵzlərlə bəjan etmişdir: arzь olunan o mybarəzədir ki, mymkyn ola, mymkyn olan mybarəzə isə hazьrkь dəqiqədə gedən mybarəzədir. Bu məhz passiv surətdə kor-təbiiligə ujƣunlaşan hədsiz bir opportunizm məsləkidir ki var.

---

* «Pillələr nəzərijjəsi» və ja sijasi mybarəzədə «yrkyk ziƣzaƣ» teorijasь, məsələn, bu məqalədə belə ifadə olunur: «Qaraqter e'tibarilə bytyn Rusja ycyn ymumi olan sijasi tələblər, bununla barabar ilk zamanlar» (bu şej 1900-cy il avƣustda jazьlmьşdьr!) «işcilərin bəlli bir təbəqəsinin *(sic!)* iqtisadi mybarəzədən almьş olduƣu təçribəjə ujƣun olmalьdьr. Jalьnьz (!) bu təçribə yzərində sijasi təşviqata başlamaq mymkyn və lazьmdьr, və ilax. (s. 11). 4-cy səhifədə avtor øz fikrinçə bilmərrə əsassьz olan iqtisadi kyfr ittihamь əlejhinə isjan edərək, hiddətlə səslənir. «Hansь sosial-demoqrat bilməjir ki, Marqs və Engels nəzərijjəsinə gørə ajrь-ajrь sьnьflarьn iqtisadi interesləri tarixdə qət'i rol ojnajьr və *demək ki, o* cymlədən proletariatьn øz iqtisadi interesləri uƣrunda apardьƣь mybarəzəsində onun sьnьf inkişafь ycyn və qurtuluş mybarəzəsi ycyn birinci dərəçəli əhəmijjəti olmalьdьr?» (qursiv bizimdir). Bu «deməki» bysbytyn jersizdir. Iqtisadi interеslərin qət'i rol ojnamasьndan *hec də* iqtisadi (=həmkarlьq) mybarəzəsinin birinci dərəçəli əhəmijjəti olmaƣa dajir hec bir nətiçə *cьqmajьr*, cynky sьnьflarьn ən ymdə «qət'i interesləri ymumijjətlə ancaq əsaslь bir *sijasi* islahatla ødənilə bilər: o cymlədən proletariatьn əsas iqtisadi interesi ançaq burzuazija diqtaturasьnь proletariat diqtaturasilə əvəz edən sijasi inqilab vasitəsilə ødənilə bilər. B. Oricevski «rus sosial-demoqratijasь V. V.»-nin (—sijasət iqtisadijjatьn ardьnça gedir və ilax.) və alman sosial-demoqratijasь bernştəjncilərinin myhakəmələrini təkrar edir (məsələn, Voltman məhz belə myhakəmə ilə isbat edirdi ki, işcilər sijasi inqilab fikrinə dyşməkdən əvvəl, qabaqça «iqtisadi qyvvə» qazanmalьdьrlar).

* Burada gətirilən iqtibaslar, Leninə maxsusdur; Secilmiş əsərləri. I ç. 326-cь səhifəsinə baq. *Red.*

«Taqtiqa-plan marqsizmin əsas ruhuna ziddir!» Çanьm, bu ki, marqsizmə bɵhtandьr, marqsizmi xalqcьlar, bizimlə myharəbə edərkən, bizə qarşь qojduqlarь qariqaturaja dɵndərməkdir. Bu məhz şyurlu xadimlərin təşəbbyskarlьƣьnь və enerƶisini alcaltmaqdьr, halbu ki, marqsizm, bil'əkis sosial-demoqratьn təşəbbysynə və enerƶisinə azmança bir təkan verir, onun ycyn ən geniş perspeqtivlər acьr, «kor-təbii surətdə» mybarəzəjə qalqan işci sьnьfьnьn miljonlarça və miljonlarça kytləsinin qydrətli qyvvələrini (tə'bir çajizsə) onun binagyzarlьƣьna verir! Bejnəlxalq sosial-demoqratijanьn bytyn tarixi, gah bir, gah digər sijasi rəhbər tərəfindən irəli syrylən və birinin sijasi və təşkilat baqьşlarьnьn durbin və doƣru olduƣunu haqlandьran, digərinin kutahbinligini və sijasi səhvlərini aşkara cьqaran planlarla dop-doludur. Almanja ən bɵjyk tarixi bir dɵnyş kecirən zaman—imperija təşkili, rəjxstaƣ acьlmasь, ymumi secgi hyququ devri[26]—kecirən zaman, sosial-demoqratija sijasətinin və ymumijjətlə fəalijjətinin Libqnextdə bir planь vardь, Şvəjtserdə başqa birisi. Mystəsna qanun* alman sosialistlərinin başьna uculanda—sadəçə zorlamaja və terrora doƣru caƣьrmaƣa hazьr olan Most ilə Hasselmanьn bir planь vardь, sosialistlərə—aƣьlsьz, sərtliklə və inqilabcьlьqla bu qanuna səbəbijjət vermişsiniz və indi ɵrnək ola biləçək rəftarla baƣьşlanmaq lijaqəti qazanmalьsьnьz—dejə təbliƣata başlamьş olan Hexberƣin, Şrammьn və (qismən) Bernştəjnin—digər bir planь vardь, gizli orƣan nəşri hazьrlajanlarьn və həjata kecirənlərin isə—ycyncy bir planь vardь. Jol secmək məsələsi ystyndə mybarəzədən coq illər kecdikdən və secilmiş jolun jararlьlьƣь haqqьnda tarix son sɵzyny dedikdən sonra, gerijə baqьb—firqə ilə birgə artmaqda olan firqə vəzifələrinin artmasь kəlamilə dərin dyşyncə gɵstərmək, əlbəttə, cətin dejildir. Lakin qarьşьqlьq devrində, * rus «tənqidciləri» və eqonomistləri sosial-demoqratijanь tred-junionizmədək endirdigi, terroristlər isə kɵhnə səhvləri təkrar edən «taqtiqa-plan» qəbulunu var gyclərilə təbliƣ etdikləri bir zamanda, bu kibi dərin dyşyncə ilə kifajətlənmək ɵz-ɵzynə «joqsulluq şəhadətnaməsь» vermək deməkdir. Bir coq rus sosial-demoqratьnьn dərdi təşəbbyskarlьƣ və enerƶi azlьƣь olan bir zamanda, «geniş sijasi təbliƣat, təşviqat və təşkilat fəalijjəti» azlьƣь** olan bir zamanda: «taqtiqa-plan marqsizmin əsas ruhuna ziddir» demək, jalnьz teoretik cihətdən marqsizmi bajaƣьlaşdьrmaq dejil, həmcinin praqtik çihətdən də *firqəni geri syrykləmək* deməkdir.

«Raboceje Delo» sɵzynə davam edib, bizə bu cyr nəsihət verir:

> «Inqilabcь sosial-demoqratьn vəzifəsi odur ki, ɵz şyurlu fəalijjətilə ançaq objeqtiv inkişafь syr'ətləndirsin, daha durub

---

* Secilmiş əsərləri, I ç. 58-ci qejdinə baq. *Red.*

* *Ejn Jahr der Verwirrung* (qarьşьqlьq ili)—Merinq «Almanja sosial-demoqratijasь tarixi» adlь kitabьnьn bir paraqrafьnь bu cyr adlandьrmьşdьr ki, burada jeni şəraitə ujƣun «taqtiqa-plan» secdikdə, əvvəlcə sosialistlər tərəfindən gɵstərilmiş olan tərəddyd və qət'ijjətsizlik təsvir edilir.

** «Isqra» №1-in baş məqaləsindən (baq: secilmiş əsər. I ç. səh. 328).

cnu ləƣv etməsin və ja subjeqtiv planlarla əvəz etməsin. «Isqra» teorijada bunun hamьsьnь bilir. Lakin marqsizm tərəfindən haqlь olaraq, şyurlu inqilabi fəalijjətə verilən bɵjyk əhəmijjət «Isqra»nь, taqtiqaja doqtrinɵrlyklə baqdьƣьna gɵrə *inkişafьn objeqtiv və ja kor-təbii ynsyrynyn əhəmijjətini kiciltməgə* doƣru cəkir» (s. 18).

Jenə V. V. çənablarьna və ənsarinə lajiq olan ən bɵjyk bir teoretik dolaşьqlьq. Biz filosofumuzdan soruşardьq: subjeqtiv plan tərtibcisi tərəfindən objeqtiv inkişafьn «kicildilməsi» nədən ibarət ola bilər? Jəqin ondan ki, objeqtiv inkişafьn flan sьnьflarь, təbəqələri, ƣruplarь, millətləri, millət ƣruplarьnь və saijrəni jaradьb ja mɵhkəmlətdigini, həlak edib ja zəiflətdigini, bununla da flan və flan bejnəlxalq sijasi qyvvələr ƣruplaşmasь, inqilabcь firqələr mevqei və saijrə jaratdьƣьnь bu adam gɵzdən qacьrmьş olar. Lakin o halda bu adamьn taqsьrь kor-təbii ynsyry kiciltməkdən dejil, bil'əkis *şyurlu* ynsyry kiciltməkdən ibarət olar, cynky objeqtiv inkişafь dyzgyn anlamaq ycyn «şyuru» catmaz. Buna gɵrə hələ təkcə kor-təbiiliklə şyurluluƣun «*nisbi* (qursiv «Raboceje Delo»nundur) əhəmijjətini qijmətləndirmək» sɵhbətləri «şyurluluƣun» bysbytyn joqluƣunu mejdana cьqarьr. Ymumijjətlə insan şyuru mə'lum «kor-təbii inkişaf ynsyrlərinə» erə bilərsə əgər, bu ynsyrləri dyzgyn qijmətləndirməmək «şyurlu ynsyryn kicildilməsinə» barabar olar. Joq, əgər şyur bunlara erə bilməzsə, o halda biz bunlara bələd dejilik və bunlardan bəhs edə bilmərik. Bəs B. Qricevski nədən dəm vurur? Əgər «Isqra»nьn «subjeqtiv planlarьnь» səhv hesab edirsə (bu planlarь o məhz səhvdir dejə e'lan edir), o halda gɵstərməli idi ki, bu planlar hansь objeqtiv faqtlarь e'tinasьz buraqmьşdьr, və «Isqra»nь bu e'tinasьzlьq ystyndə *şyur azlьƣьnda,* onun dilincə desək, «şyurlu ynsyry kiciltməkdə» taqsьrlandьrmalь idi. Joq, əgər subjeqtiv plandan narazь qalaraq «kor-təbii ynsyryn kicildilməsinə» (!!) isnad etməkdən savaj ɵzgə dəlili joqsa, o halda bununla ançaq sybut etmiş olur ki, (1) teoretik çihətdən marqsizmi, Beltov tərəfindən kifajət qədər rişxəndə qojulmuş Qarejevlər, Mixajlovskilər kibi anlajьr, (2) praqtik çihətdən—bizim leƣal marqsistləri bernstəjnciligə, bizim sosial-demoqratlarь isə eqonomizmə cəkən «kor-təbii inkişaf ynsyrlərindən» tamamilə razьdьr, və hər nə çyr olur-olsun, rus sosial-demoqratijasьnь «kor-təbii» inkişaf jolundan *cьqarmaƣa* qərar vermiş olan adamlara «jamança açьƣь dutmuşdur».

«Raboceje Delo» «Isqra» ilə «Zarja»nь «ɵz proƣramьnь şəkilsiz xaos yzərində ucan bir ruh kibi hərəkata qarşь qojmaqda» təhmətləndirir (s. 29). Sosial-demoƣratijanьn rolu nə inki jalьnьz kor-təbii hərəkat yzərində ucan, həmcinin bu hərəkatь «*ɵz proƣramьna*»*dək jyksəldən* bir «ruh» olamaƣ dejil də bəs nədən ibarətdir? Jəƣin ki, bu rol hərəkatьn *qujruƣunda* syrynməkdən ibarət dejildir: ən jaxşь təqdirdə, bunun hərəkata fajdasь joqdur, ən pis təqdirdə—coq-coq zərəri var. «Raboceje Delo» isə jalьnьz bu «taqtiqa-proses»in ardьnca getməklə qalmajaraq, bunu prinsip dərəcəsinə jyksəldir, belə ki, onun məsləkini də opportunizm dejil, («qujruq» kəlməsindən) *qujruqculuƣa* adlandьrmaq daha doƣru olardь. Buna gɵrə də iqrar etməmək olmaz ki, həmişə hərəkatьn ardьnca qujruq sifətilə getməgə qərar vermiş adamlar «kor-təbii inkişaf ynsyrlərini kiciltmək» xətasьndan həmişəlik və qət'i surətdə tə'min olunmuşlardьr.

⁂

Beləliklə, jəqin etdik ki, rus sosial-demoqratijasь icərisindəki «jeni məsləkin» əsas səhvi kor-təbiilik qarşьsьnda diz cɵkməkdən ibarətdir, bunu anlamamaqdan ibarətdir ki, kytlələrin kor-təbiiligi, biz sosial-demoqratlardan coqlu şyur tələb edir. Kytlələrin kor-təbii jyksəlişi nə qədər artьq olduqça, hərəkat nə qədər genişləndikçə, sosial-demoqratijanьn istər nəzəri, istər sijasi və istərsə təşkilat işlərində coqlu şyurluluq tələbi də o qədər myqajəsəsiz bir syr'ətlə artьr.

Rusjada kytlələrin kor-təbii jyksəlişi elə bir syr'ətlə vaqe olmuşdur (və vaqe olmaqda davam edir) ki, sosial-demoqrat gənçlər bu azman vəzifələri jerinə jetirməgə hazьr dejilkən jaqalanmьşlar. Bu hazьrlьqsьzlьq—bizim ymumi dərdimizdir, *bytyn* rus sosial-demoqratlarьnьn dərdidir. Kytlələrin jyksəlişi arasь kəsilmədən və təvarislə gedərək və genişlənərək, nə inki başladьƣь jerdə artьq kəsilməjirdi, bəlkə jeni jerləri və jeni əhali təbəqələrini qaplajьrdь (işci hərəkatь tə'siri altьnda məktəbli gənçlər, ymumijjətlə zijalьlar və hətta kəntlilər arasьnda ƣələjan çanlanьrdь). Inqilabcьlar isə həm «teorijalarьnda», həm fəalijjətlərində bu jyksəlişdən geridə *qalьrlardь*, bytyn hərəkata *rəhbərlik* edə biləçək fasiləsiz və təvarisli bir təşkilat jarada bilməjirlərdi.

Birinçi babda biz «Raboceje Delo» tərəfindən bizim teoretik vəzifələrimizin alcaldьldьƣьnь və modalь «tənqid azadlьƣь» caƣьrьşьnь «kor-təbii» bir surətdə təkrar etdigini qejd etmişdik: təkrar edənlərin «şyurluluƣu» catmadь anlasьnlar ki, Almanjada və Rusjada «tənqidci»—opportunistlərlə inqilabcьlarьn mevqei bir-birinə daban-dabana ziddir.

Gələçək bablarda biz haman kor-təbiilik qarşьsьnda diz cɵkməgin sosial-demoqratijanьn sijasi vəzifələri sahəsində və təşkilat işlərində nə çyr yzə cьqdьƣьnь gɵzdən kecirəçəgiz.

III. TRED-JUNIONIST VƏ SOSIAL-DEMOQRAT SIJASƏTI

Jenə də «Raboceje Delo»nun tə'riflənməsindən başlajalьm. «Ifşa ədəbijjatь və proletar mybarəzəsi»*—Martьnov «Raboceje Delo»nun № 10-da «Isqra» ilə ixtilaf barəsindəki məqaləsinə belə bir sərlevhə vermişdir. «Biz təkcə onun (işci firqəsinin) inkişafьnьn jolunu kəsən qajdalarь ifşa etməklə kifajətlənə bilmərik. Biz həmcinin proletariatьn ən jaqьn və gyndəlik intereslərinə də haj verməlijik» (s. 63)—bu ixtilaflarьn əslini o bu çyr formule etmişdir. «...«Isqra»... fe'lən **bizim qajdalarь və başlьça** olaraq sijasi qajdalarь ifşa edən bir inqilabcь myxaləfət orƣanьdьr... Biz isək, proletar mybarəzəsilə ən sьqь və yzvi əlaqədə olaraq işci məqsədi ycyn işləjirik və işləjəçəgiz» (jenə orada). Belə bir formulaja gɵrə Martьnova mytəşəkkir olmamaq olmaz. Bu formula bɵjyk bir ymumi maraq qazanьr, cynky, əslinə baqanda, təkcə «Raboceje Delo» ilə bizim ixtilafьmьz dejil, bəlkə ymumijjətlə «eqonomistlər»lə bizim aramьzda gedən sijasi mybarəzə məsələsindəki bytyn ixtilaflarь qavrajьr. Biz artьq gɵstərdik ki, «eqonomistlər» qejd-şərtsiz olaraq «sijasəti» inkar etməjirlər, ançaq daim, sijasəti sosial-demoqratçasьna anlamaqdan tred-junionistçə anlamaƣa sapьrlar. Martьnov da tam ejni surətlə sapьr və biz bu məsələdə məhz onu eqonomist janьlmasьnьn *nymunəsi* kibi gɵtyrməgə razьjьq. Bunu secmək ystyndə—biz bunu gɵstərməgə calьşaçaƣьz—nə ««Rabocaja Mьsl»a ajrьça ilavə» avtorlarьnьn, nə «Ɵzyny qurtuluş ƣrupu» proqlamasijasьnьn avtorlarьnьn və nə də «Isqra» № 12-dəki eqonomist məktubu avtorlarьnьn bizdən kysməgə haqqь olmaz.

---

* Əslində "Обличительная литература и пролетарская борьба„. *Red.*

a) SIJASI TƏŞVIQAT VƏ EQONOMISTLƏR TƏRƏFINDƏN BUNUN DARLAŞDЬRЬLMASЬ

Hamьja mə'lumdur ki, rus işçilərinin iqtisadi* mybarəzəsinin geniş intişarь və mɵhkəmləşməsi iqtisadi (fabrik və həmkar) ifşa «ədəbijjatь» jaradьlьşilə əl-ələ getmişdir. «Vərəqələr»in başlьça myndərəçəsi fabrik qajdalarьnьn ifşasьndan ibarət idi və coq cəkmədi ki, işcilər arasьnda ifşaata qarşь həqiqi bir həvəs alavlandь. Elə ki, işcilər gɵrdylər ki, sosial-demoqrat dərnəkləri onlara hyquqsuzluq vəzijjətləri, dilənci gyzəranlarь və hədsizçə aƣьr əməkləri haqqьnda bytyn həqiqəti sɵjləjən jeni nev' vərəqələr vermək istəjirlər və baçarьrlar,—onlar fabrik və zavodlardan demək olar ki, xəbər jaƣdьrmaƣa başladьlar. Bu «ifşa ədəbijjatь» jalьnьz hər bir vərəqə tərəfindən qajdalarь qьrmaçlanan fabrikdə dejil, həmcinin ifşa edilmiş faqtlarь az-coq eşitmiş olan bytyn fabriklərdə də son dərəçə bɵjyk bir gurultu qoparьrdь. Həm də myxtəlif myəssəsələrə və myxtəlif peşələrə mənsub işcilərin ehtijaçlarь və mysibətləri arasьnda bir coq ymumilik olduƣundan «işci gyzəranь barəsində gercək sɵz» *hamьnь* valeh edirdi. Ən geridə qalmьş işcilər arasьnda həqiqi bir «cap edilmək» həvəsi ojandь—capavulluq və zulum yzərində qurulmuş olan bytyn hazьrkь çəmijjət qajdalarilə myharəbə etməgin bu ən ibtidai formasьna aliçənab bir həvəs ojandь. «Vərəqələr» də ən coq təsadyflərdə həqiqətən bir myharəbə e'lanь idi, cynky ifşaat mydhiş bir həjəçan ojadьrdь, işcilər ən bɵjyk biabьrcьlьƣьn aradan qaldьrьlmasь ycyn ymumi tələb verirdilər və bu tələbləri tə'til jolilə jeritməgə hazьrlьq gɵstərirdilər. Axьrda fabrikcilərin ɵzləri də bu vərəqələrin myharəbə e'lan edilmək kibi bir əhəmijjəti olduƣunu o dərəçədə iqrar etməgə məçbur oldular ki, coq vaqt myharəbənin ɵzyny gɵzləmək istəməjirlərdi. Ifşalar, həmişə **olduƣu kibi,** təkçə zyhur etmək faqtilə qydrətli bir mə'nəvi təzjiq əhəmijjəti qazanmьşdь. Dəfələrlə təsadyf edilmişdir ki, vərəqənin təkcə zyhuru tələblərin tamamilə və ja qismən ɵdənilməsi ycyn kifajət olmuşdur. Bir sɵzlə, iqtisadi (fabrik) ifşalar iqtisadi mybarəzənin myhym bir silahь idi, indi də olub qalmaqdadьr. Və işciləri zəruri surətdə ɵzlərini mydafəəjə vadar edən qapitalizm mevçud olduqça, ifşanьn bu əhəmijjəti qalaçaqdьr da. Avropanьn ən qabaqçьl ɵlkələrində ta indi də gɵrmək olar ki, uzaq guşədə bulunan bir «peşədə» və ja hamьlьqça unudulmuş bir ev işi sahəsindəki biabьrcьlьqlarьn ifşasь, sьnьf şyuru ojanmasь ycyn və həmkarlar mybarəzəsinin başlanmasь ycyn və sosializm intişarь* ycyn bir cьqьş nɵqtəsi xidməti gɵryr.

---

* Sui-təfəhhymə jol verməmək ycyn qejd edəlim ki, bundan beləki şərhimizdə biz hər jerdə iqtisadi mybarəzə dedikdə (bizdə qərarlaşmьş tə'bir yzrə), juqarьda gətirdigimiz iqtibasda Engelsin «qapitalistlərə myqavəmət» adlandьrmьş olduƣu və azad ɵlkələrdə həmkarlьq, sindiqalizm və tred-junionizm mybarəzəsi adlandьrьlan «praqtik-iqtisadi mybarəzə»ni nəzərdə duturuq.

* Bu babda biz ançaq *sijasi* mybarəzədən, bu mybarəzəni daha geniş və ja daha məhdud anlamaqdan bəhs edirik. Buna gɵrə də «Raboceje Delo»nun «Isqra»nь iqtisadi mybarə-

Son zamankь rus sosial-demoqratlarьnьn bөjyk bir coqluqu, deməK olar ki, tamamilə haman fabrik ifşaatь təşkil etmək işinə qapьlmьşdьlar. Bu qapьlmanьn nə dərəçəjə vardьqьnь, ejni zamanda bunun *өz-өzlygyndə,* işin əslində, sosial-demoqratlьq dejil, bəlkə tred-junionist fəalijjəti olduqunun neçə unudulduqunu gөrmək ycyn «Rabocaja Mьsl»i xatьrlamaq kifajət edər. Ifşaat, işin əslində, jalьnьz *bəlli bir peşəjə* mənsub olan işcilərin sahibkarlara qarşь mynasəbatьnь qavrajьrdь və ançaq buna najil olurdu ki, işci qyvvəsini satanlar bu «əmtiə»ni daha əlverişli bir surətdə satmaqь və alьçь ilə sьrf tiçarət əməlijjatь ystyndə mybarəzə etməgi өjrənirdilər. Bu ifşalar (inqilabcьlar təşkilatь bunlardan mə'lum qədər istifadə etdigi halda) sosial-demoqratlьq fəalijjətinin başlanqьçь və tərkibi bir hissəsi ola bilərdi, lakin həmcinin «təkçə - həmkarlьq» mybarəzəsinə və sosial - demoqratik olmajan işci hərəkatьna da vara bilərdi (kor-təbiilik qarşьsьnda diz cөkylən halda isə varmalь idi də). Sosial-de-

---

zədən «həddindən artьq cəkinməkdə» təhmətləndirməsini («Iki
qurultaj», səh. 27, «Sosial-emoqratija və işci sьnьfь» adlь
kitabcasьnda Martьnov bunu bir daha cejnəjib gevşəmişdir)
qəribə bir qəzijə kibi ançaq өtəri qejd edirik. Əgər ittihamcь-
aqalar «Isqra»dakь iqtisadi mybarəzə şө'bəsinin bir illigini
hec olmazsa put və ja cap listəsi өlcysynə vursajdьlar (bu
onlarьn sevdigi bir şejdir) və onu «Raboceje Delo» və «Raboca-
ja Mьsl»ьn birlikdə ejni şө'bəsilə myqajəsə etsəjdilər, asanlьqla
gөrərdilər ki, hətta bu xysusda da onlar geridə qalьrlar. Gө-
rynyr bu sadə həqiqəti dərk etmək nəticəsidir ki, ap-acьq
pərt olduqlarьnь gөstərən dəlillərə əl atmaqa məçbur olmuş-
lardьr. Jazьrlar ki, «Isqra» «istər-istəməz» (!) həjatьn amansьz
tələblərilə hesablaşmaqa və hec olmazsa (!!) işci hərəka-
tьna dajir myxabərə dərç etməgə məçbur olur (!) («Iki qurul-
taj», s. 27). Doqrudan da bu dəlil lap daha bizim axьrьmьza
cьqdь!

oqratija işci sьnьfьnьn mybarəzəsinə jalьnьz iş-
qyvvəsi satьşьndan өtry əlverişli şərajit qazan-
aq ycyn rəhbərlik etməjir, bəlkə həm də bicizləri
rlьlara satьlmaqa məçbur edən içtimai ysulun
əhv edilməsi ycyn də rəhbərlik edir. Sosial-de-
oqratija işci sьnьfьnь jalьnьz bəlli bir sahibkarlar
upuna qarşь mynasəbət çihətinçə təmsil etməjir,
ikə hazьrkь çəmijjətin bytyn sьnьflarьna qarşь,
r mytəşəkkil sijasi qyvvə olmaq yzrə, devlətə
rşь mynasəbət çihətinçə də təmsil edir. Buradan
laşьlьr ki, sosial-demoqratlar nə inki jalьnьz iq-
adi mybarəzə ilə kifajətlənə bilməzlər, həmcinin
a da jol verə bilməzlər ki, iqtisadi ifşaat təşkil
mək onlarьn başlьça fəalijjəti olsun. Biz aqtiv su-
də işci sьnьfьna sijasi tərbijə verməgə, onun si-
i şyurunu inkişaf etdirməgə qalqьşmalьjьq. *Indi,*
qra» ilə «Zarja» tərəfindən eqonomizm yzərinə
lən birinçi həmlədən sonra, buna «hamь şərik-
» (hərçənd, bu saat gөrəçəgimiz kibi, bə'ziləri
ьnьz sөzdə şərikdirlər).

Sual olunur, sijasi tərbijə nədən ibarət olmalь-
r? Işci sьnьfьnьn istibdadla dyşmən olmaq ide-
ьnь təbliq etməklə kifajətlənmək olarmь? Əlbət-
joq. Işcilərin sijasi məhkumluqunu *izah etməklə*
bitməz (neçə ki, onlarьn intereslərinin sahibkar-
interesinə zidd olduqunu *izah etməklə* iş bitmə-
i). Bu məhkumluqun hər bir qonqret təzahyry
nasəbətilə təşviqat aparmaq lazьmdьr (neçə ki,
sadi zulmun qonqret təzahyry mynasəbətilə təş-
at aparmaqa başlamьşdьq) və cynky *bu* məh-
nluq çəmijjətin ən myxtəlif sьnьflarь yzərinə
yr, cynky bu məhkumluq həjatьn və fəalijjətin
myxtəlif sahələrində, həm həmkarlьq, həm və-
daşlьq, həm şəxsi, həm ajiləvi, həm dini, həm el-
və sajirə və sajirə sahələrində təzahyr edir, ona
ə də aşkar dejilmi ki, istibdadьn *hərtərəfli sijasi*

ifşasьnьn təşkilini *ɵz ɵhdəmizə almazsaq*, işciləri
sijasi şyurunu inkişaf etdirmək *vəzifəmizi ifa etmə*
miş olarьq? Zulmun qonqret təzahyrləri mynasəba
tilə təşviqat aparmaq ycyn bu təzahyrləri ifşa et-
mək lazьmdьr (neçə ki, iqtisadi təşviqat aparma
ycyn fabrik sui-iste'mallarьnь ifşa etmək lazьm
gəlirdi).

Zahirən bu ajdьn bir şejdir, dejilmi? Lakin el
buradaça mə'lum olur ki, sijasi şyuru *ətraflь* inkişa
etdirmək lyzumuna «hamь» ançaq sɵzdə şərikdi
Elə buradaça mə'lum olur ki, məsələn, «Raboce
Delo» nə inki hərtərəfli sijasi ifşa təşkil etmək (i
inki təşkil etmək siftəsini qojmaq) vəzifəsini ɵz e
dəsinə gɵtyrməmişdir, bəlkə bu işə əl atmьş ola
«Isqra»nь da *geri syrylkləməgə* başlamьşdьr. B
qulaq veriniz: «Işci sьnьfьnьn sijasi mybarəzəsi a
çaq» (bu ançaq məhz janlьşdьr). «iqtisadi mybar
zənin ən **inkişaf etmiş, geniş və gercək bir** forma
sьdьr» («Raboceje Delo»nun proqramь, «Raboce
Delo» №1, s. 3). «Indi sosial-demoqratlar qarşьsь
da bir vəzifə durur ki,—iqtisadi mybarəzənin ɵz
nə nə surətlə mymkyn qədər sijasi qaraqter ve
mək» (Martьnov, №10-da, s. 42). «Iqtisadi myb
rəzə kytlələri aqtiv sijasi mybarəzəjə çəlb etm
ycyn ən geniş surətdə tətbiq oluna bilən bir vasit
dir» (Ittifaq qurultajьnьn qət'namalarь və «təshi
ləri»: «Iki qurultaj», s. 11 və 17). Bytyn bu mydd
alar, oquçunun gɵrdygy kibi, «Raboceje Delo» q
zetinin lap əmələ gəldigi zamandan son «redaqs
tə'limnamalarьna»dək iliginə işləmişdir, və jəqi
bytyn bunlar sijasi təşviqata və mybarəzəjə da
bir baqьş ifadə edir. Elə isə bu baqьşa bytyn eq
nomistlər arasьnda hakim olan fikir nɵqteji-nəz
rindən baqьnьz ki, bu da sijasi təşviqat iqtisadi t
viqatьn *ardьnca getməlidir, dejir*. Bu doqrudur

ki, iqtisadi mybarəzə ymumijjətlə* kytləlіri sijasi mybarəzəjə çəlb etmək ycyn «ən geniş surətdə tətbiq oluna bilən bir vasitədir»? Hec doqru dejildir. Belə bir «çəlb etmə»nin vasitəsi hec də jalьnьz iqtisadi mybarəzə ilə əlaqədar olan təzahyrlər dejil, bəlkə polis zulmunun və istibdad kejf-majəşasьnьn *hər bir və hər çyr* təzahyrləri də bundan az «geniş surətdə tətbiq oluna bilən» vasitə dejildir. Zemski nacalniklər və kəntlilərə verilən bədən çəzasь, cinovniklərin ryşvətxorluqu və polisin şəhər «qara çamaatilə» rəftarь, açlarla mybarəzə və xalqьn ьşьqa və biligə doqru həvəsini tə'qib etmək, zorla tevçi almaq və seqtantlarьn tə'qibi, saldatlara muştra ysulilə tə'lim vermək və ali məktəb tələbələrilə və liberal zijalьlarla saldat rəftarь—«iqtisadi» mybarəzə ilə bilavasitə əlaqədar olmajan bytyn bu və min çyr başqa zulum təzahyrləri, kytləlіri sijasi mybarəzəjə çəlb etməkdən ɵtry və sijasi təşviqatdan ɵtry nə ycyn gərək ymumijjətlə *daha az* «geniş surətdə tətbiq oluna bilən» bir vasitə və vəsilə sajьlsьn? Lap bunun əksinədir: işcinin (ɵz pajьna və ja jaqьn adamlarьnьn pajьna) hyquqsuzluqdan, xudsərlikdən və zorlamadan çəfa cəkdigi təsadyflərin ymumi jəkununda—polisin məhz həmkarlar mybarəzəsinə əl qatmaq təsadyfləri, şybhəsiz, ançaq kicik bir azlьq təşkil edir. Vasitələrdən təkçə *birisini* «ən geniş surətdə tətbiq oluna bilən» dejə e'lan etməklə, sijasi təşviqatьn vys'ətini qabaqçadan nə ycyn *daraltmaq*, bir halda ki, bunlarla janaşь olaraq sosial-demoqratьn ymumijjətlə dedikdə, bunlar qədər «geniş surətdə tətbiq olunan» başqa vasitələri olmalьdьr?

---

* Biz «ymumijjətlə» dejirik, cynky «Raboceje Delo»da məhz bytyn firqənin ymumi vəzifələrindən və ymumi prinsiplərindən bəhs olunur. Şybhəsiz, praqtiqada elə təsadyflər olur ki, sijasət doqrudan da iqtisadijjatьn ardьnça getməli *olur*—lakin bundan bytyn Rusja ycyn qəbul edilmiş bir qət'namada ançaq eqonomistlər bəhs edə bilərlər. Axьr elə təsadyflər də olur ki, «lap əvvəldən» sijasi təşviqatь «ançaq iqtisadi zəminə yzərində» aparmaq *olur*—lakin bununla barabar, «Raboceje Delo» nihajət bu fikrə varmьşdьr ki, buna «əsla ehtijaç joqdur» («Iki qurultaj», səh. 11). Gələçək babda biz gɵstərəçəgiz ki, «sijasətcilərin» və inqilabcьlarьn taqtiqasь sosial-demoqratijanьn tred-junionist vəzifələrini nə inki e'tinasьz buraqmajьr, bəlkə, bil'əkis, onlarьn ardьçьlь surətdə həjata kecirilməsini jeganə *tə'min edən* məhz bu sijasətdir.

...Ittifaq ona əhəmijjət verir ki, Jəhudi işci ittifaqьnьn (Bund)[27] IV qurultajьnьn mytabiq qət'naməsьnda jazьlmьş «ən jaxşь vasitə» tə'birini «ən geniş surətdə tətbiq oluna bilən» tə'birilə əvəz etmişdir. Biz bu iki qət'namadan hansьnьn jaxşь olduƣunu søjləməkdə, doƣrusu, cətinlik cəkirik: bizim zənnimizçə *hər ikisi daha pisdir*. Ittifaq da, Bund da burada (qismən bəlkə də hətta ƣejri-şyuri surətdə, ən'ənə tə'siri altьnda) sijasəti eqonomistçəsinə, tred-junionistçəsinə təfsirə sapьr. Bunun: «ən jaxşь» tə'biri vasitəsiləmi, joqsa: «ən geniş surətdə tətbiq edilə bilən» tə'biri vasitəsilə ifadə edilməsindən iş, əslinə baqanda, hec də dəjişməjir. Əgər Ittifaq: «iqtisadi zəminə yzərində sijasi təşviqat» ən geniş surətdə tətbiq olunan («tətbiq edilə bilən» joq) bir vasitədir, desəjdi, o halda bizim sosial-demoqrat hərəkatьmьzьn inkişafьndakь myəjjən bir devr barəsində haqlь olardь. Jə'ni 1898—1901-çi illərin praqtiqlərinin bir coqlarь (bəlkə də əksərijjəti) barəsində, *eqonomistlər* barəsində haqlь olardь, cynky bu praqtiq-eqonomistlər doƣrudan da sijasi təşviqatь, *demək olar ki, jalьnьz iqtisadi zəminə yzərində tətbiq edirlərdi* (ymumijjətlə onu tətbiq etdikləri qədər!). Gørdygymyz kibi, *bu çyr* sijasi bir təşviqatь «Rabocaja Mьsl»da, «Ɵzyny qurtuluş ƣrupu» da qəbul və hətta tevsijə edirdi.[*] «Raboceje Delo» gərək *qət'i surətdə təkdir* edə idi ki, fajdalь iqtisadi təşviqat işinin ardьnça sijasi mybarəzənin zərərli darlaşdьrьlmasь gəlir, amma bunun əvəzində o ən geniş surətdə tətbiq edilən *(eqonomistlər tərəfindən)* vasitəni, ən geniş surətdə tətbiq *oluna bilən*, dejə e'lan edir!

...Sosial-demoqratija ycyn bu çyr bir vəzifələri syrməgin Martьnovun dilində nə kibi qonqret gercək mə'nasь vardьr: «iqtisadi mybarəzənin øzynə sijasi qaraqter vermək»? Iqtisadi mybarəzə, *işci qyvvəsi satьşь* ycyn əlverişli şərajit uƣrunda, işcilərin əmək və jaşajьş şərajitinin jaxşьlaşdьrьlmasь uƣrunda sahibkarlara qarşь işcilərin qolleqtiv mybarəzəsidir. Bu mybarəzə, zəruri olaraq, həmkar mybarəzəsidir, cynky myxtəlif peşələrdə əmək şərajiti son dərəçə myxtəlifdir və, bu surətlə də, zaman şərajitin *jaxşьlaşdьrьlmasь* uƣrunda aparьan mybarəzə peşə əlamətilə (Ƣərbdə həmkarlar itifaqlarь tərəfindən, Rusjada myvəqqəti həmkarlar birləşmələri və vərəqələri tərəfindən və ilax.) aparьlmaja bilməz. Bu surətlə, «iqtisadi mybarəzənin øzynə sijasi qaraqter vermək» ejni həmkarlьq tələblərinin, ejni həmkarlьq əmək şərajiti jaxşьlaşdьrьlmasьnьn «qanunveriçilik və inzibat tədbirləri» vasitəsilə (əsərinin 43-çy səhifəsində Martьnovun øz tə'birinçə) həjata kecirilməsinə calьşmaq deməkdir. Bytyn işci həmkarlar ittifaqlarь da məhz bunu edirlər və həmişə etmişlərdir. Əsaslь alim (və «əsaslь» opportunist) olan Vebblərin[**] əsərinə bir gøz jetiriniz, o zaman gørərsiniz ki, Ingiltərə işci ittifaqlarь «iqtisadi mybarəzənin өzynə sijasi qaraqter vermək» vəzifəsini coqdan-bəri anlamьşlar və həjata kecirməkdədirlər, coqdan bəridir ki, tə'til azadlьƣь uƣrunda, qooperativ və həmkarlar hərəkatь jolunda duran bytyn və hər dyrly hyquq maniələrinin qaldьrьlmasь uƣrunda, qadьnlarьn və coçuqlarьn mydafəəsinə qanun verilməsi uƣrunda, sihhijə və fabrik qanunveriçiligi vasitəsilə əmək şərajitinin jaxşьlaşdьrьlmasь və sajirə uƣrunda mybarəzə aparьrlar.

---

[*] Secilmiş əsərləri, I ç. 41 və 42-çi qejdinə baq. *Red.*

[**] S. və B. Vebb, «Ingilis tred-junionizminin teorijasь və praqtiqasь», 2 çild. Ingilisçədən rusçaja tərçymə edəni V. Iljin (Lenin). *Red.*

Bu surətlə, «mydhiş» dərəçə dərin mə'nalь və inqilabcь gөrynən revnəqli: «iqtisadi mybarəzənin *өzynə* sijasi qaraqter vermək» çymləsi arqasьnda, işin əslində, sosial-demoqrat sijasətini tred-junionist sijasətinə *endirməgə* calьşmaq ən'ənəsi gizlənir! Gөryrsynyzmy—«doƣmanь inqilabiləşdirməgi həjatьn inqilabiləşdirilməsindən* jyksək» dutan «Isqra»nьn birtərəfligini islah etmək pərdəsi altьnda, sankь jeni bir şej kibi bizə *iqtisadi reforma uƣrunda mybarəzə* təqdim edirlər. Həqiqət halda isə «iqtisadi mybarəzənin өzynə sijasi qaraqter vermək» tə'birində iqtisadi reforma uƣrunda mybarəzədən başqa hec bir şej joqdur. Martьnov өz sөzlərinin mə'nasьnь jaxşьça dyşynsəjdi, өzy də bu sadəçə nətiçəjə gələ bilərdi. Martьnov, toplarьnьn ən aƣьrьnь «Isqra» əlejhinə cevirərək dejir ki, «bizim firqəmiz iqtisadi istismar əlejhinə, işsizlik əlejhinə, açlьq və ilax. əlejhinə qanunveriçilik və inzibat tədbirləri gөrmək barəsində hөkymətə qonqret tələblər verə bilərdi və verməli idi» («Raboceje Delo», № 10, səh. 42—43). Qonqret tədbirlər tələbi, bu içtimai reforma tələbi dejil də bəs nədir? Ona gөrə də biz biƣəraz oquçularьmьzdan bir daha soruşuruq, rabocedelcilər (bu aƣьzlara dyşmyş kobut sөzy işlətməgə gөrə yzr istəjirəm!) «Isqra» ilə *rə'j ixtilafь* olmaq yzrə, iqtisadi reforma uƣrunda mybarəzə lyzumu tezisini irəli syrdykdə, onlarь ysty өrtyly bernştəjnci adlandьrmaqla biz onlara bөhtanmь etmiş oluruq?

Inqilabcь sosial-demoqratija reforma uƣrunda mybarəzəni həmişə өz fəalijjətinə daxil etmiş və etməkdədir. Lakin «iqtisadi» təşviqatdan sosial-demoqratija hөkymətə jalьnьz hər dyrly tədbir gөrmək tələbi vermək ycyn dejil, həmcinin (və hər şejdən əvvəl) istibdad hөkyməti olmamaq tələbi vermək ycyn də istifadə edir. Bundan başqa inqilabcь sosial-demoqratija hөkymətə bu tələbləri *jalьnьz* iqtisadi mybarəzə zəminində *dejil,* bəlkə ymumijjətlə içtimai-sijasi həjatьn bytyn təzahyrləri zəminində də verməgi өzynə borç bilir. Bir sөzlə, inqilabcь sosial-demoqratija çyz'i—kyllə tabe' edən kibi, reforma uƣrunda mybarəzəni də azadlьq uƣrunda, sosializm uƣrunda aparьlan inqilabi mybarəzəjə tabe edir. Martьnov isə pillə teorijasьnь өzgə bir formada dirildib, sijasi mybarəzə inkişafьna, neçə dejərlər, mytləq iqtisadi jol əmr etməgə calьşьr. Inqilab jyksəlişi zamanь guja xysusi, reforma mybarəzəsi «vəzifə»silə mejdana atьlmaqla, Martьnov firqəni geri syrykləjir və həm «iqtisadi», həm də liberal opportunizmə jardьm edir.

Sonra. Reforma mybarəzəsini utana-utana: «iqtisadi mybarəzənin өzynə sijasi qaraqter vermək» kibi revnəqli bir çymlə arqasьnda gizlədərək, Martьnov xysusi bir şej kibi *ançaq təkçə iqtisadi* (və hətta fabrik) *reformasьnь* irəli syrmyşdyr. Bunu nə ycyn etmişdir, bilməjirik. Bəlkə diqqətsizlikdəndir? Lakin əgər nəzərdə jalьnьz «fabrik» reformasьnь dutmasajdь, o zaman, indiçə qejd etmiş olduƣumuz bytyn tezisi var mə'nasьnь itirərdi. Bəlkə ona gɵrə belə etmişdir ki, hɵkymət tərəfindən jalьnьz iqtisadi sahədə «gyzəşt» ediləcəgini imkan və ehtimal daxilində hesab edir?* Belə isə əgər, bu tuhaf bir janьlmadьr: cynky qanunveriçilik haqqьnda, pasport haqqьnda, vьqup ɵdənişləri haqqьnda, seqtantlьq haqqьnda, sansor haqqьnda və sajirə və sajirə haqqьnda da gyzəşt mymkyn və olan şejdir. «Iqtsiadi» gyzəşt (ja inki jalancь gyzəştlər) hɵkymət ycyn, əlbəttə, hər şejdən uçuz və hər şejdən əlverişlidir, cynky hɵkymət bununla işci kytlələri arasьnda ɵzynə qarşь e'timad qazanmaƣa umud bəsləjir. Lakin məhz buna gɵrə də biz, sosial-demoqratlar hec bir surətlə və qət'ijjən hec bir şejlə belə fikrə (ja inki anlaşьlmazlьƣa) jer *verməməlijik* ki, guja iqtisadi reforma bizim ycyn daha əzizdir, guja biz məhz bunu lap vaçib bir şej sajьrьq və ilax. Juqarьda iləri syrmyş olduƣu qonqret qanunveriçilik və inzibat tədbirləri tələblərindən bəhs edirkən, Martьnov dejir ki, «bu çyr tələblər boş bir səda olub qalmaz, cynky, mə'lum hiss olunar nəticələr umudu verdigindən, işci kytləri ona aqtiv jardьm edərlər»... Biz eqonomist dejilik, xejr a! Biz ançaq Bernştəjnlər, Proqopoviclər, Struvelər, R. M. və *tutti quanti*** çənablar kibi qonqret nəticələrin «hiss olunarlьƣь» qarşьsьnda qul kibi syrynyryk! Biz ançaq (Nartsis Tuporьlovla bir jerdə* başa salьrьq ki, «hiss olunar nəticə umudu» verməjən hər nə varsa, hamьsь «boş bir sədadьr»! Biz ançaq belə bir ifadə işlədirik ki, guja işci kytləsi istibdad əlejhinə *hər bir,* hətta *ɵzynə qət'ijjən hec bir hiss olunar nəticə umudu verməjən* protestoja aqtiv jardьm etməgə qabil dejildir (və ɵz filisterligini kytlənin bojnuna jьqanlara xilaf olaraq, qabil olduƣunu artьq isbat etməmişdir)!

---

* «Raboceje Delo» №10, s. 60. Bu—«gerçək hərəkatьn hər addьmь, bir dyzyn proƣramdan vaçibdir» tezisini hərəkatьmьzьn indiki hərçmərçlik halьna tətbiq etməgin Martьnov varijantьdьr ki, juqarьda qaraqterize etmişdik. Əslinə baqanda, bu ançaq, Bernştəjnin aƣьzlara dyşmus «hərəkat—hər şejdir, son məqsəd—hec bir şejdir» çymləsinin tərçyməsidir.

...«Işcilərin sahibkarlarla və hɵkymətlə iqtisadi mybarəzəsinin («hɵkymətlə *iqtisadi* mybarəzə»!!) dyz-doƣruça inqilabi əhəmijjətindən başqa, bir də bu əhəmijjəti var ki, daim işciləri ɵz sijasi hyquqsuzluqlarilə toquşdurur» (Martьnov, səh. 44). Biz bu iqtibasь artьq juqarьda dediklərimizi jyzynçy və mininçi dəfə təkrar etmək ycyn dejil, ançaq onun ycyn gətiririk ki, bu jeni və son dərəçə gɵzəl formulaja qarşь Martьnova xysusi surətdə təşəkkyr edək: «Işcilərin sahibkarlarla və hɵkymətlə iqtisadi mybarəzəsi». Nə qəşəng şejdir bu! Eqonomistlər arasьndakь xysusi rə'j ixtilaflarь və calarlьq fərqləri nə bɵjyk bir ustalьqla kənar edilərək, işciləri «bytyn işcilərin vəzijjətini jaxşьlaşdьrmaƣь nəzərdə dutaraq; ymumi interes namьna apardьqlarь sijasi mubarəzə»jə caƣьrьşdan başlamьş,** pillə teorijasilə birgəlikdə, qurultajьn «ən geniş surətdə tətbiq oluna bilmək» qət'namasьnaçan eqonomizmin *bytyn mahijjəti* burada qьsa və ajdьn bir myddəada nə misilsiz bir məharətlə ifadə edilmişdir! «Hɵkymətlə iqtisadi mybarəzə» elə məhz tred-junionist sijasətidir ki var, və bununla sosial-demoqrat sijasəti arasьnda hələ coq uzaq bir məsafə qalьr.

---

* S. 43: «Əlbəttə biz işcilərin hɵkymətə myəjjən iqtisadi tələb verməlvarini tevşijə edirsək əgər, bu ona gɵrədyr ki, *iqtisadi* sahədə istibdad hɵkyməti ehtijaç yzyndən mə'lum gyzəştə getməgə hazьrdьr».

**— *tutti-quanti:* onlar kibilər, onlarьn tajь. *Red.*

* Nartsis Tuporьlov—Ju. Martovun «Ən jeni rus sosialist marşь» sərlevhəli bir gylgy mənzum əsərinin imzasьƣьr. Bu əsərdə Martov o zamanьn opportunistlərini laƣa qojmuşdu. *Red.*

** «Rabocaja Mьsl», «Ajrьça ilavə», səh. 14.

b) MARTЬNOV PLEXANOVU NEÇƏ DƏRINLƏŞDIRDIGI BARƏSINDƏ BIR HEKAJƏ

...«Plexanov məzkur kitabь («Rusjada açlьqla mybarəzədə sosialistlərin vəzifələri») jazdьqdan sonra, aj ɵtyb, il dolanmьşdьr»—dejə Martьnov nəql edir—«10 il myddətində işci sьnьfьnьn iqtisadi mybarəzəsinə rəhbərlik etmiş olan sosial-demoqratlar... hələ firqə taqtiqasьnь teoretik çihətdən geniş surətdə əsaslandьra bilməmişlər. Indi bu məsələ jetişmişdir və əgər biz bu çyr bir teoretik əsas vermək istəsəjdik, şybhəsiz bir zaman Plexanovun şərh etmiş olduƣu taqtiqa prinsiplərini xejli dərinləşdirməli olardьq... Indi biz təbliƣatla təşviqat arasьndakь fərqi Plexanovun etmiş olduƣundan başqa çyr tə'rif etməli olardьq (Martьnov bir az bundan qabaq Plexanovun bu sɵzlərini iqtibas gətirmişdi: «təbliƣatcь bir şəxsə və ja bir necə şəxsə coqlu ideja verir, təşviqatcь isə tək birçə və ja jalьnьz bir necə ideja verir, amma bunun myqabilində bu idejalarь coq adama verir»). «Təbliƣat dedikdə biz bunu—tək-tək adamlar ycynmy, joqsa geniş kytlə ycyn anlaşьlan bir şəkildəmi edilir, fərq etməz—bytyn hazьrkь ysulun və ja onun qismən təzahyrlərinin inqilabi surətdə ajdьnlaşdьrьlmasьnь nəzərdə dutardьq. Sɵzyn çiddi mə'nasilə *(sic!)* təşviqat dedikdə, bunu biz, kytləlləri myəjjən qonqret hərəkətə caƣьrmaq, proletariatьn içtimai həjata bilavasitə inqilabi mydaxələsinə kɵmək etmək mə'nasьnda başa dyşərdik».

Rus—və həmcinin bejnəlxalq—sosial-demoqratijasьnь daha çiddi, daha dərin, jeni Martьnov terminolozisilə təbrik edirik. Bu vaqtaçan biz (Plexanov ilə və həmcinin bytyn bejnəlxalq işci hərəkatьnьn başcьlarilə birlikdə) elə gyman edirdik ki, təbliƣatcь, məsələn, haman işsizlik məsələsini gɵtyryrsə, bɵhranlarьn qapitalist təbiətini izah etməlidir, hazьrkь çəmijjətdə onun labydlygynyn səbəbini gɵstərməlidir, bunun sosialist çəmijjətinə dɵnmək zərurətini təsvir etməlidir və ilax. Bir sɵzlə təbliƣatcь «coqlu ideja» verməlidir, o qədər coqlu ki, birdən-birə bu idejalarьn hamьsьnь bytynlykdə ançaq (nisbətən) az adam mənimsəmiş olar. Təşviqatcь isə, jenə haman məsələdən bəhs edirkən, dinləjənlərin hamьsьna ən coq mə'lum olan və ən coq gɵrkəmli bir misal olan—dutalьm, işsiz bir ajilənin açlьq çəkməkdən ɵlməsi, dilənciligin artmasь və sajir bu kibi—bir misal gɵtyrər, var qyvvəsini ona verər ki, bu hamьja və hər kəsə mə'lum olan faqtdan istifadə edib, «kytləjə» ***təkçə bir ideja*** versin: sərvətin artmasilə dilənciligin artmasь arasьndakь ziddijjətin mə'nasьz bir şej olmaq idejasьnь versin, calьşar ki, kytlədə bu hədsiz ədalətsizligə qarşь narazьlьq və nifrət ***ojatsьn***, bu ziddijjətin mykəmməl izahьnь isə təbliƣatcьnьn ɵhdəsinə buraqar. Buna gɵrə də təbliƣatcь başlьça olaraq mətbuat vasitəsilə, təşviqatcь isə—***çanlь*** sɵz vasitəsilə is gɵryr. Təşviqatcьdan tələb edilən sifətlərin ejni, təbliƣatcьdan tələb olunmaz. Məsələn, biz Qautskini və Lafarƣь təbliƣatçь, Bebeli və Ƣedi isə təşviqatcь sajьrьq. Ycynçy bir sahə, ja inki praqtik fəalijjət vəzifəsi ajrьb «kytlələri myəjjən qonqret hərəkətə caƣьrmaƣь» bu vəzifəjə daxil etmək isə lap bədənçərə şejdir, cynky «caƣьrьş» mynfərid bir faqt olmaq yzrə ja təbii surətdə və labyddən teoretik əsərləri də, təbliƣat kitabcasьnь da, təşviqat nitqini də təkmil edir, ja inki sьrf bir içraijjə vəzifəsi təşkil edir. Doƣrudan da, məsələn, taxьl gɵmrykləri əlejhinə alman sosial-demoqratlarьnьn hazьrkь mybarəzəsini gɵtyrynyz. Teoretiqlər gɵmryk sijasəti haqqьnda tədqiqat jazaraq, dejəlim tiçarət myqavələnamalarь uƣrunda, tiçarət sərbəstligi uƣrunda mybarəzəjə «caƣьrьrlar», ejni şeji də təbliƣatcь zurnalda, təşviqatcь—ellik nitqlərində edir. Kytlənin «qonqret hərəkəti»—bu məsələdə taxьl gɵmryklərinin artьrьlmamasь haqqьnda rəjxstaƣa verilən petisijalarь imzalamaqdan ibarətdir. Bu hərəkətə doƣru caƣьrьş vasitəli surətdə teoretiqlərdən, təbliƣatcьlardan və təşviqatcьlardan, vasitəsiz surətdə—petisija listələrini fabriklərə və hər dyrly xysusi mənzillərə aparan işçilərdən sadir olur. «Martьnov istilahьnça» belə cьqьr ki, Qautski də, Bebel də— hər ikisi təbliƣatcьdьr, petisija listələrini gəzdirənlər isə— təşviƣatcьdьrlar, belə dejilmi?

Almanlarь misal gətirmək mənə almanca *Verballhornung* sɵzyny xatьrlatdь, rusça, ləfzən obalƣornivanije deməkdir.* Ivan Balborn XVI əsrdə Ləjpsiƣdə bir naşir imiş. O bir əlifba kitabcasь nəşr edir və adət yzrə kitabda bir xoruz şəkli də buraqьr. Amma həmişəki ajaqlarь mahmuzlu xoruz əvəzində, mahmuzsuz, lakin ajaƣьnьn janьnda iki jumurta olan bir xoruz şəkli verir. Kitabьn ystyndə isə «Ivan Balhornun *təshih edilmiş* nəşri» dejə ilavə edir. Budur ki, o zamandan bəri almanlar həqiqət halda fənalaşdьrmaqdan ibarət olan bu çyr «təshihə» *Verballhornung* dejirlər. Indi Martьnovlarьn da Plexanovu nə çyr «dərinləşdirdigini» gɵrdykdə, bilaixtijar Balhorn jada dyşyr...

Martьnov bu cəlpəşikligi nə ycyn «ixtira» etmişdir? Bunu gɵstərmək ycyn ki, «Isqra»da «on beş il bundan əvvəl Plexanov etmiş olan kibi, işin ançaq bir tərəfinə diqqət verir» (səh. 39). ««Isqra»da hec olmazsa hazьrkь zamanda təbliƣat məsələləri təşviqat məsələlərini arqa plana atьr» (s. 52). Bu son myddəa Martьnov dilindən ymum bəşər dilinə tərçymə edilərsə (cynky bəşərijjət jeni kəşf edilmiş istilahlarь qəbul etməgə hələ fyrsət tapmamьşdьr), belə bir şej cьqar: «Isqra»da sijasi təbliƣat və sijasi təşviqat məsələləri «qanunveriçilik və inzibat tədbirləri haqqьnda hɵkymətə qonqret, mə'lum hiss olunar nətiçələr umudu verən, tələblər» (ja inki hələ bɵjyjyb Martьnov dərəçəsinə catmamьş kɵhnə bəşərijjətin kɵhnə istilahlarьnь hec olmasa birçəçik dəfə işlətmək çajizsə, içtimai reforma tələbləri) vermək vəzifəsini arqa plana atьr. Oquçularьmьza bu tezisi aşaƣьdakь parca ilə dutuşdurmaƣь təklif edirik:

> «Bu proƣramlarda» (inqilabcь sosial-demoqratlarьn proƣramlarьnda) «bir də onlarьn həmişə (inqilabcь nihilistikləri sajəsində) işçilərin bizdə mevçud olan fabrik işlərinə dajir fabrikci qanunuveriçi məçlislərində iştirakьnьn... ja inki hec olmasa şəhər ɵzyny-idarələrində işçilərin iştirak etməsinin əhəmijjətinə qət'ijjən e'tina etmədikləri halda (bizdə mevçud olmajan) parlamentdə işçilərin fəalijjətinin məzijjətini birinçi plana kecirməkləri bizi hejrətə salьr»...

Martьnovun ɵz aƣliilə erdigi fikrin ejnini bu parcanьn avtoru bir az daha dyzçə, daha ajdьn və daha acьq bəjan edir. Bu avtor isə «Rabocaja Mьsl»ьn «Aiгьça ilavə»sində jazan (s. 15)—R.M.-dьr.

ç) SIJASI İFŞAAT VƏ «INQILABI AQTIVLIK TƏRBIJƏSI»

«Isqra» əlejhinə «işci kytlələrinin aqtivligini jyksəltmək» «teorijasьnь» cьqarmaqla, Martьnov həqiqət halda bu aqtivligi *alcaltmaƣa* calьşdьƣьnь mejdana cьqarmьşdьr, cynky jenə haman iqtisadi mybarəzəni bu aqtivlik ycyn ən tərçih olunan, ən vaçib, «ən geniş surətdə tətbiq oluna bilən» bir ojandьrma vasitəsi və fəalijjət mejdanь e'lan etmişdir ki, bytyn eqonomistlər də bunun qarşьsьnda syrynərdilər. Bu janьlma məhz ona gɵrə qaraqterdir ki, hec də təkçə Martьnova maxsus dejildir. Həqiqət halda isə «işci kytlələrinin aqtivligini jyksəltmək» *jalьnьz* o zaman mymkyn olar ki, «iqtisadi zəminədə sijasi təşviqat» aparmaqla *kifajətlənməmiş olaq*. Sijasi təşviqatьn zəruri genişləndirilməsinin əsas şərtlərindən birisi isə, *hərtərəfli* sijasi ifşaat təşkilidir. Kytlələrin sijasi şyuru və inqilabi aqtivligi *jalьnьz* bu ifşaat yzərində tərbijələnə bilər, Ona gɵrə də bu çyr fəalijjət bytyn bejnəlxalq sosial-demoqratijanьn ən vaçib vəzifələrindən birisidir, cynky sijasi azadlьq da bu ifşaatь hec də izalə etməjir, bəlkə ançaq istiqamət dajirəsini bir qədər dəjişdirir. Məsələn, Almanja firqəsi məhz sijasi-ifşaat qampanijasьnьn jorulmaz enerƶisi sajəsində ɵz mevqe'lərini coq mɵhkəmləşdirir və ɵz nyfuzunu genişləndirir. Əgər işcilər *bytyn* və *hər dyrly* ɵzbaşьnalьq və zulum, zorlama və sui-iste'mal təsadyflərinə, bu təsadyflər *hansь sьnьflara* ajid olur-olsun,—haj verməgə, həm də hec bir başqa nɵqteji-nəzərdən dejil, məhz sosial-demoqrat nɵqteji-nəzərindən haj verməgə alьşdьrьlmamьşlarsa, isci sьnьfьnьn şyuru həqiqi sijasi şyur ola bilməz. Əgər işcilər qonqret, həm də mytləq gyndəlik (aqtual) sijasi faqtlar və hadisələr yzərində, sajir içtimai sьnьflarьn mə'nəvi, əxlaqi və sijasi həjatьnьn *bytyn* təzahyrlərində haman sьnьflarьn *hər birisini* izləməgi ɵjrənməsələr,—əhalinin *bytyn* sьnьflarьnьn təbəqələrinin və qruplarьnьn həjat və fəalijjətinin *bytyn* çihətlərini işdə materialistçə təhlil etməgi və materialistçə qijmət verməgi ɵjrənməsələr—işci kytlələrinin şyuru həqiqi sьnьf şyuru ola bilməz. Hər kəs ki, işci sьnьfьnьn diqqətini, myşahədəciligini və şyurunu jalьnьz, ja inki, başlьça olaraq, onun ɵzynə cevirirsə,—o sosial-demoqrat dejildir, cynky işci sьnьfьnьn ɵzyny tanьmasь, ajrьlmaz bir surətdə hazьrkь çəmijjətin *bytyn* sьnьflarьnьn qarşьlьqlь mynasəbatь haqqьnda jalьnьz nəzəri dejil... hətta belə desək, daha doqru olar: nəzəridən zijadə sijasi həjat təçribəsində hasil edilmiş təsəvvyratьn tam ajdьnlьqilə mərbutdur. Buna gɵrə də bizim eqonomistlərin, iqtisadi mybarəzə kytləlri sijasi hərəkata çəlb etmək ycyn ən geniş surətdə tətbiq oluna bilən bir vasitədir, dejən təbliqatь praqtik mə'nada bunça zərərli və bunça irtiça'çь

---

* Tyrkçəsi: balhornlaşdьrma olar. *Red.*

bir şejdir. Sosial-demoqrat olmaq ycyn, işci gərək mylkədarьn və popun, rytbə sahibinin və kəntlinin, ali məktəb tələbəsinin və lytyn iqtisadi təbiətini və içtimai-sijasi simasьnь ajdьn təsəvvyr etsin, onlarьn gyçly və zəif çihətlərini bilsin, hər sьnьfьn və hər təbəqənin ɵz eqoist tamahlarьnь və ɵz əsil «icyzyny» *pərdələdigi* ara sɵzlərini və hər dyrly sofizmlərini başa dyşməgi baçarsьn, başa dyşə bilsin ki, bu və ja başqa bir interesi hansь myəssəsə və ja hansь qanunlar əks etdirir və nə çyr əks etdirir. Bu «ajdьn təsəvvyry» isə hec bir kitabcadan əxz edə bilməzsən: bunu ançaq hazьrkь momentdə ətrafьmьzda nələr olduqunun, hamьnьn və hər kəsin ɵzynə gɵrə nələr danьşmasьnьn və ja hec olmazsa pьcьldaşmasьnьn, flan hadisələrdə, flan rəqəmlərdə, flan məhkəmə qərarьnda və ilax. və ilax. və ilax. nələr ifadə olunduqunun çanlь mənzərələri və isti-isti izlər yzərində qurulmuş ifşaat verə bilər. Bu ətraflь sijasi ifşaat kytlələrin inqilabi aqtivlik tərbijəsinin zəruri və *əsas* şərtidir.

Nə ycyndyr ki, polisin xalqla vəhşi kibi rəftarь mynasəbətilə, seqtantlarь gɵzym-cьqdьja salmaq və kəntliləri dɵjmək mynasəbətilə, sansor rəzalətləri, saldatlara işkənçə vermək, ən zərərsiz mədəni təşəbbysləri gɵzym-cьqdьja salmaq və sajirə mynasəbətilə rus işcisi ɵz inqilabi aqtivligini hələ az gɵstərir? Olmaja ona gɵrədir ki, «iqtisadi mybarəzə» onu bu işə «təhrik» etməjir, bu iş ona az «hiss olunar nətiçələr» «umudu verir», az «mysbət» şej verir? Joq, təkrar edirik, belə bir fikir, ɵz gynahьnь ɵzgə bojnuna jьqmaq, ɵz filisterligini (həm də bernştəjnciligini) işci kytlələrinin ystynə jьqmaqdan başqa bir şej dejildir. Biz ɵzymyzy, kytlənin hərəkatьndan geridə qaldьqьmьzь taqsьrlandьrmalьjьq ki, bytyn bu rəzalətlərin kifajət qədər geniş, ajdьn, syr'ətli ifşasьnь hələ təşkil edə bilməmişik. Biz bunu etsək (və biz bunu etməlijik və edə bilərik də),—o zaman ən adi bir işci anlar, *ja inki hiss edər* ki, ali məktəb tələbəsini və seqtantь, muziki və jazьcьnь təhqir edən, başь-pozuqluq edən haman o qara qyvvədir ki, hər addьmьnda onun өzyny də əzir, basьb sujunu cьqarьr, bunu hiss etdikdən sonra isə, өzy də haj vermək istər, dajandьrьlmaz bir surətdə haj vermək istər, o zaman—bu gyn sansorlar ycyn «pişik mьrrovu» dyzəldər, sabah kəntli isjanьnь jatьrtmьş ƣubernatorun evinin qabaƣьnda nymajiş qurar, o birisi gyn, myqəddəs inqvizisija işi gөrən çybbəli zandarmlara ədəb dərsi verə bilər və ilax. Işci kytləlri icərisinə ətraflь və təzə ifşaat *atmaq* jolunda biz hələ coq az iş gөrmyşyk, hec bir iş gөrməmiş kibijik. Bizlərdən bir coqu hələ hec dərk etməjir də ki, bu bizim *borçumuzdur* və kor-təbii bir surətdə fabrik jaşajьşьnьn darьsqal cərcivəsi icərisində «adi çari mybarəzə» arqasьnca syrynyr. Işlər bu halda ikən: ««Isqra»da parlaq və mykəmməl idejalar təbliƣinə nisbətlə adi çari mybarəzənin proƣressiv jyryşynyn əhəmijjətini kiciltmək təmajyly vardьr» demək (Martьnov, s. 61)—firqəni gerijə syrykləmək deməkdir, bizim hazьrlьqsьzlьƣьmьzь, gəriligimizi mydafəə və mədh etmək deməkdir.

O ki qaldь kytləlri hərəkətə caƣьrmaƣa, mejdanda ƣejrətli bir sijasi təşviqat, çanlь və ajdьn bir ifşaat mevçud olduqda, bu өzy-өzyndən əmələ gələr. Birisini çinajət məqamьnda dutmaq və o saatça hər jerdə hamьnьn qarşьsьnda bədnam etmək—bu elə bir şejdir ki, өzy-өzlygyndə, hər bir «caƣьrьşdan» daha jaxşь tə'sir edir, bə'zi vaqt elə tə'sir edir ki, sonra baş cьqarmaq olmajьr ki, çamaatь «caƣьran» kim olmuşdur, nymajiş planьnь iləri

syrən kim olmuşdur və ilax. Caƣьrmaq—sөzyn ymumi dejil, qonqret mə'nasьnda caƣьrmaq—ançaq hərəkat jerində mymkyn olar, ançaq o adam caƣьra bilər ki, өzy də və bu saatdaça getmiş ola. Bizim işimiz, sosial-demoqrat publisistlərin* işi isə sijasi ifşalarь və sijasi təşviqatь dərinləşdirmək, genişləndirmək və qyvvətləndirməkdir.

Jeri gəlmişkən «caƣьrьşlar» haqqьnda. Bahar hadisələrindən *qabaq* işciləri, ali məktəb tələbələrinin saldat verilməsi kibi, işcijə qət'ijjən hec *bir hiss olunar nətiçələr umudu verməjən* bir məsələjə aqtiv mydaxələ etməgə *caƣьran jeganə orƣan—«Isqra» olmuşdur.* «183 tələbənin saldat verilməsi» haqqьnda 24 (11) janvar tarixli binagyzarlьq nəşr edilər-edilməz, o saat «Isqra» bu xysusda bir məqalə dərç etmişdi (№ 2, fevral)** və hec bir nymajiş başlanmamьşdan *qabaq,* acьqdan-acьƣa «işciləri tələbələrə kөməgə getməgə» *caƣьrmьşdь,* «xalqь» hөkymətin mejdan oqumaq kystaxlьƣьna acьq çavab verməgə caƣьrmьşdь. Biz hamьdan və hər kəsdən soruşuruq: bu gөrkəmli hadisəni neçə və nə ilə izah etməli ki, Martьnov «caƣьrьşlar»dan bunça coq bəhs etdigi halda, hətta «caƣьrьşlarь» fəalijjətin xysusi bir şəkli kibi ajьrdьƣь halda, *bu* caƣьrьşdan bir kəlmə də olsun bəhs etməmişdir?

...Bizim eqonomistlər, o çymlədən «Raboceje Delo» geridə qalmьş işci cildinə salmaq sajəsində myvəffəqijjət qazanьrlardь. Lakin sosial-demoqrat işci, inqilabcь işci (belələrinin sajь isə getdikçə artьr) bytyn bu «hiss olunar nətiçələr umudu verən» tələblər uƣrunda mybarəzə etmək və sajirə myhakəmələrini nifrətlə rədd edər, cynky anlar ki, bu

---

*—qəzet və zurnallarda sijasi-içtimai məsələlərdən jan jazan jazьcьlarьn. *Red.*

** Əsərlərinin IV çildinə baq. *Red.*

ançaq kɵhnə, manata qəpik mahnьsьnьn jeni variantьdьr. Belə işci «Raboceje Mьsl»dakь və «Raboceje Delo»dakь məsləhətcilərinə dejər: ɵzymyz də ɵhdəsindən gələ bildigimiz bir işə hədsiz çanfəşanlьqla qarьşьb və ɵz əsil vəzifələrinizi jerinə jetirməkdən baş qacьrmaqda əbəs zəhmət cəkirsiniz, aƣalar. Bu hec aƣьllь bir iş dejil, siz dejirsiniz ki, sosial-demoqratlarьn vəzifəsi—iqtisadi mybarəzənin ɵzynə sijasi qaraqter verməkdən ibarətdir; bu ançaq işin əvvəlidir və sosial-demoqratlarьn başlьça vəzifəsi bu dejildir, cynky bytyn dynjada, və o çymlədən Rusjada, *coq vaqt polis ɵzy;* iqtisadi mybarəzəjə sijasi qaraqter *verməgə başlajьr,* işcilər ɵzləri anlamaƣь ɵjrənirlər ki, hɵkymət kimlərin tərəfini saqlajьr.* Siz bu jeni kəşf etmiş olduƣunuz bir Ameriqa kibi başьna dolandьƣьnьz «işcilərin sahibkarlarla və hɵkymətlə iqtisadi mybarəzəsi»-ni—Rusjanьn bir coq hiçra guşələrində, tə'tillərdən xəbəri olan, sosializm haqqьnda isə sankь hec bir şej eşitməmiş olan işcilər ɵzləri aparьrlar axьr. Siz hamьnьz hiss olunar nətiçələr umudu verən qonqret tələblər iləri syrməklə biz işcilərdə saqlamaƣa ca-

---

* «Iqtisadi mybarəzənin ɵzynə sijasi qaraqter vermək» tələbi, sijasi fəalijjət sahəsində *kor-təbiilik qarşьsьnda diz cɵkməgi* ən qabarьq bir surətdə gɵstərir. Iqtisadi mybarəzə coq vaqt *kor-təbii bir surətdə,* jə'ni «inqilab miqrobu—zijalьlarьn» mydaxələsi olmadan, şyurlu sosial-demoqratlarьn mydaxələsi olmadan, sijasi qaraqter alьr. Məsələn, Ingiltərədə də sosialistlərin qət'ijjən iştirakь olmadan, işcilərin iqtisadi mybarəzəsi sijasi qaraqter almьşdь. Sosial-demoqratlarьn vəzifəsi isə, iqtisadi mybarəzə zəminəsi yzərində sijasi təşviqat aparmaqla bitməjir, onlarьn vəzifəsi—bu tred-junionist sijasətini sosial-demoqrat sijasi mybarəzəsinə *dɵndərmək ycyn,*—iqtisadi mybarəzənin işcilər arasьnda tɵrətmiş olduƣu sijasi şyur ьşьltьsьndan işciləri *sosial-demoqrat* sijasi şyuru dərəçəsinə *jyksəltmək* ycyn *istifadə etməkdir.* Martьnovlar isə kor-təbii surətdə ojanan sijasi şyuru jyksəltmək və iləriјə doƣru təhrik etmək əvəzində *kor-təbiilik qarşьsьnda səçdəjə dyşyrlər* və təkrar edirlər, yrək bulandьraçaq qədər tez-tez tək-

dьƣьnьz «aqtivlik», bizdə artьq mevçuddur axьr
biz ɵzymyz gyndəlik, xьrda peşə işlərimizdə bu
nqret tələbləri, coq vaqt zijalьlarьn hec bir kɵ-
əgi olmadan iləri syryryk. Lakin *bu cyr* bir aqtiv-
bizə azlьq edir, biz coçyq dejilik ki, bizi təkçə
qtisadi» sijasət horrasilə dojuzdurasьnьz; biz baş-
larьn da bildiklərini hər nə ki var bilmək istəjirik;
z sijasi həjatьn *bytyn* çihətlərilə myfəssəl tanьş
maq, və hər çyr və hər bir sijasi hadisədə *aqtiv*
irak etmək istəjirik. Bunun ycyn lazьmdьr ki, zi-
lьlar biz ɵzymyz də bildigimiz şejləri daha az tək-
r etsinlər* və hələ bilmədigimizi, ɵz fabrik və «iq-
sadi» təçribəmizdən hec bir zaman ɵjrənə bilməjəçə-
miz şeji, jə'ni: sijasi biligi, bizə daha coq versin-
r. Siz zijalьlar ɵzynyz ycyn bu biligi ala bilərsi-
z və ***borçunuzdur,*** bu vaqtadək etdiginizdən jyz
t, min qat artьq onu bizə verəsiniz, həm də jalь-
ьz mytaləə, kitabca və məqalə şəklində joq (ki,
nlar da coq vaqt—baƣьşlajьnьz acьq dejəçə-
m!—bir qədər çan sьqan olur), bəlkə mytləq hali-
azьrda həjatьn bytyn sahələrində bizim hɵkymə-
n və bizim hakim sьnьflarьn nələr etdiklərini çan-

---

r edirlər ki, iqtisadi mybarəzə işciləri ɵz sijasi hyquqsuzluq
əsələsinə «carpdьrьr». Elə o pisdir, aƣalar ki, bu kor-təbii
ed-junionist sijasi şyur ojanьşь sizin ɵzynyzy ɵz sosial-de-
oqratlьq vəzifələrinizin məsələsinə «*carpdьr*»-majьr!

* Işcilərin eqonomistlərə doƣru bytyn bu sɵzlərini biz
əs ujdurmuş olmadьƣьmьzь təsdiq etmək ycyn şybhəsiz,
ci hərəkatilə bilavasitə tanьş olan və birisi—eqonomist (hət-
«Raboceje Delo»nu sijasi bir orƣan hesab edən!), digəri—
rrorist olan, və buna gɵrə də biz «doƣmatcьlara» qarşь tə-
sirligə hamьdan az majil olan iki şahidə isnad edəçəgiz.
irinçi şahid: «Raboceje Delo»nun № 6-sьnda «Peterburq işci
rəkatь və sosial-demoqraijanьn praqtik vəzifələri» sərlev-
li və doƣruluq və çanlьlьq e'tibarilə əçəb bir məqalənin av-
rudur. Işciləri 1) şyurlu inqilabcьlara, 2) aralьq təbəqəjə və
) jerdə qalan kytləjə ajьrьr. Indi budur aralьq təbəqə də «coq
aqt, ymumi şərajitlə rabitəsi artьq coqdan anlaşьlmьş olan

lь *ilşa* şəklində verəsiniz. Bujurunuz, bu vəzifə
bir qədər artьq çidd-çəhdlə jerinə jetiriniz və «
kytlələrinin aqtivligini jyksəltməkdən» az dəm v
nuz. Bizim aqtivligimiz siz biləndən coq-coq
və hətta hec bir «hiss olunar nəticələr» umudu v
məjən tələblərə də acьq kycə mybarəzəsilə jard
gɵstərmək əlimizdən gəlir. Həm də bizim aqtivl
mizi «jyksəltmək» sizin işiniz dejildir, cynky *m*
sizin ɵzynyzyn aqtivlikdə kəsiriniz var. Kor-təbi
qarşьsьnda azça diz cɵkynyz və *ɵz* aqtivligin
jyksəltmək ystyndə bir qədər artьq dysynym
aƣalar!

c) EQONOMIZM ILƏ TERRORIZM ARASЬN NƏ KIBI BIR ORTAQLЬQ MYNASƏBƏTI VARDЬR?

Juqarьdakь haşijədə biz təsadyfən həm
cьqmьş bir eqonomistlə bir sosial-demoqrat olm
jan terroristi myqajəsə etmişdik. Lakin, ymumijj
dedikdə, bunlarьn arasьnda təsadyfi dejil, zəruri
daxili rabitə vardьr ki, bu barədə də aşaƣьda b

ən jaqьn iqtisadi intereslərdən daha zijadə sijasi həjat mə
lələrilə maraqlanьrlar»... «Rabocaja Mьsl»ь «kəsgin surə
tənqid edirlər»: «Jenə də haman kɵhnə şejlər, coqdan bili
coqdan oqumuşuq», «sijasi şɵ'bədə jenə bir şej joqdur» (s
30—31). Lakin hətta ycynçy təbəqə də: «Mejxana və kilsə
rəfindən az pozƣunlaşmьş olan daha gənç, daha sajьq i
kytləri, demək olar ki, hec vaqt sijasi kitab əldə etmək i
kanь olmadьƣьndan, sijasi həjat hadisələrini calьn-capraz t
sir edirlər, tələbələrin iƣtişaşьna dajir parca-tikə xəbər
yzərində dysynyrlər» və ilax. Terrorist isə belə jaz
...«Myxtəlif kənar şəhərlərdəki fabrik məişətinin xьrьm-xьr
sьndan jazьlanlarь bir iki dəfə oqujurlar, sonra daha oqum
jьrlar... Adamьn çanь sьqьlьr... Işci ƣəzetində devlətdən b
etməmək... işcilərə kɵrpə uşaq kibi baqmaq deməkdir. I
kɵrpə uşaq dejildir» («Svoboda», inqilabcь-sosialist ƣrup
neşrijjatь, s. 69 və 70).

məli olaçaƣьz və bu barədə məhz inqilabi aqtivlik
rbijəsi məsələsi yzrə bəhs etmək lazьmdьr. Eqo-
omistlərlə hazьrkь terroristlərin bir ymumi kɵky
ardьr: o da, haman qabaqkь babda ymumi bir
adisə kibi bəhs etdigimiz və indi sijasi mybarəzə
ə sijasi fəalijjət sahəsindəki tə'sirini gɵzdən kecir-
əkdə olduƣumuz *kor-təbiilik qarşьsьnda diz cɵk-*
əkdən ibarətdir. Ilk nəzərdə iddiamьz bir para-
oqs* kibi gɵrynə bilər: cynky «adi çari mybarəzə»-
əhəmijjətlə qejd edən adamlarla—ajrь-ajrь şəxs-
rin ən fədakar bir mybarəzəsinə doƣru caƣьran
damlar arasьndakь fərq zahirən o qədər bɵjyk-
ir. Lakin bu paradoqs dejildir. Eqonomistlərlə ter-
oristlər kor-təbii çərəjanьn iki qytby qarşьsьnda
iz cɵkyrlər: eqonomistlər—«sьrf işci hərəkatь»nьn
or-təbiiligi qarşьsьnda, terroristlər—inqilabi fəalij-
ti işci hərəkatilə birləşdirməgi baçarmajan və ja
irləşdirməgə imkanь olmajan zijalьlarьn ən qьz-
ьn həjəçanьnьn kor-təbiiligi qarşьsьnda. Hər kəs
imkana e'tiqadьnь itirmişsə və ja hec bir zaman
una inanmamьşsa, onun ycyn ɵz həjəçana gəlmiş
issijatьna və inqilabi enerzisinə terrordan savaj baş-
a jol tapmaq doƣrudan da cətindir. Bu surətlə, gɵs-
ərmiş olduƣumuz məsləklərin hər ikisində kor-təbi-
ik qarşьsьnda diz cɵkmək məşhur «*Gredo*» proqra-
ьnь *həjata kecirməgə başlamaqdan* başqa bir şej
ejildir: işcilər ɵzləri ycyn «sahibkarlarla və hɵky-
ətlə ɵz iqtisadi mybarəzələrini» aparьrlar *(*«*Credo*»
vtoru bizi baƣьşlasьn ki, onun fikirlərini Martьnov
ɵzlərilə ifatdə edirik! Bizçə buna haqqьmьz vardьr,
ynky «*Credo*»da da işcilərin iqtisadi mybarəzədə
sijasi rezimə carpdьqlarьndan» bəhs olunur)—zijalь-
r isə ɵzləri ycyn ɵz qyvvələrilə, sɵz joq, terror joli-

---

*—ymumyn baqьşьna bysbytyn zidd olan bir fikir. *Red.*

lə sijasi mybarəzə aparьrlar! Bu tamamilə məntiqi v labyd olan *bir nətiçədir* ki, bu proƣramь həjat kecirməgə başlajanlar *ɵzləri* bu nəticənin labydly gyny *dərk etməsələr də,* bunun yzərində israr et məmək olmaz. Sijasi fəalijjətin ɵzynə maxsus bi məntiqi vardьr ki, bu ən jaxşь nijjətlə ja terror və ja iqtisadi mybarəzənin ɵzynə sijasi qaraqte verməgə doƣru caƣьranlarьn idrakьndan hec d asьlь dejildir. Çəhənnəm xoş nijjətlərlə dɵşənmiş dir və ja bu dəfə də xoş nijjət kor-təbii bir surətd «ən az myqavəmət xəttinə» *sьrf burzua «Credo»* xət tinə qapьlmaƣa hec də mane olmajьr. Bu hadisə d təsadyfi dejildir ki, bytyn rus liberallarь—acьq li berallar da, marqsizm masqasь taqanlar da—byty qəlbdən terrora rəƣbət bəsləjirlər və hazьrda ter rorizm ruhunun jyksəlişinə jardьm etməgə calь şьrlar.[28]

Indi budur, işci hərəkatьna məhz hərtərəfl jardьm gɵstərməgi ɵzynə məqsəd secmiş, lakin ejn zamanda *proƣramьna* terroru daxil etmiş və, neç dejərlər, sosial-demoqratijadan azad olmaƣa calь şan «Svoboda» adlь «inqilabcь sosialist ƣrupu» əmələ gəldikdə—bu faqt sosial-demoqratija tərəd dydlərinin bu nəticələrini daha *1897-ci ilin axьrla rьnda ejnən xəbər vermiş* («Hazьrkь vəzifə və taqti qa məsələsinə dajir») və məşhur «Iki perspeqtiv»ini qarasьnь jazmьş olan P. B. Aqselrodun ƣəribə bi gɵz acьqlьƣьnь bir daha təsdiq etdi.[30] Rus sosial -demoqratlarь arasьnda bundan sonrakь mybahə sələrin və fikir ajrьlьqlarьnьn hamьsь artьq, bitg toxum icində olan kibi, bu iki perpesqtiv icindədir.

Gɵstərilən nɵqteji-nəzərdən bu da anlaşьlьr ki, eqonomizmin kor-təbiiliginə davam gətirə bilməmiş olan «Raboceje Delo» həmcinin terrorizmin də kor-təbiiliginə davam gətirə bilməmişdir. Burada «Svoboda» tərəfindən terror mydafəəsinə iləri syrylmyş olan xysusi dəlili də qejd etmək coq maraqlьdьr. O terrorun qorqutma rolunu «bysbytyn inkar edir» («Inqilabcьlьƣьn jenidən doƣmasь», səh. 64), lakin bunun myqabilində onun «eqstsitativ (hala gətirmə) əhəmijjətini» iləri syryr. Bu, əvvələn, terrorizmdən japьşmaƣa məçbur edən ən'ənəvi (sosial-demoqratizmdən qabaqkь) ideja dajirəsinin dyşgynlyk və pozulma pillələrindən birisini gɵstərən qaraqter bir faqtdьr. Indi artьq hɵkymət terrorla «qorqutmaq» —və bu surətlə də pozmaq—mymkyn dejil, dejib iqrar etmək—terroru bir mybarəzə sistemi olmaq yzrə, proƣramça təqdis olunan bir fəalijjət olmaq yzrə, bysbytyn təkdir etmək deməkdir. Ikinçisi, bu, «kytlələrdə inqilabi aqtivlik tərbijə etmək» işində bizim ən vaçib vəzifələrimizi anlamamaq nymunəsi olmaq yzrə, daha artьq qaraqter olan bir faqtdьr. «Svoboda» terroru işci hərəkatьnь «hala gətirmək», ona «gyçly bir təkan» vermək vasitəsi kibi təbliƣ edir. Ɵzy-ɵzyny bundan daha acьq bir surət-

---

* Martьnov, «digər, daha gercək (?) bir dilemma tə səvvyr edir» («Sosial-demoqratija və işci sьnьfь, səh. 19 «Ja sosial-demoqratija proletariatьn iqtisadi mybarəzəsinə bi lavasitə rəhbərlik etməgi ɵz ɵhdəsinə gɵtyryr və bununla (! onu inqilabi sьnьf mybarəzəsinə dɵndərir»... «Bununla», jə'n

jəqin ki, iqtisadi mybarəzəjə bilavasitə rəhbərliklə. Qoj Martьnov gɵstərsin gərək *təkçə* həmkarlьq mybarəzəsinə rəhbərlik etməklə harada tred-junionizm hərəkatьnь inqilabi sьnьf hərəkatьna dɵndərmək mymkyn olmuşdur? Aƣlьna batmajьrmь ki, bu çyr bir «dɵndərmə» ycyn biz *ətraflь* sijasi təşviqata aqtiv surətdə «bilavasitə rəhbərlik» etməgə başlamalьjьq?.. «Ja inki digər bir perspeqtiv: sosial-demoqratija işcilərin iqtisadi mybarəzəsinə bilavasitə rəhbərlik etməkdən kənara cəkilir və bununla... ɵz qanadьnь qьrmьş olur»... «Raboceje Delo»nun juqarьda qejd etmiş olduƣumuz fikrinçə «kənara cəkilən», «Isqra» miş. Lakin biz gɵrdyk ki, iqtisadi mybarəzəjə rəhbərlik etmək ycyn «Isqra» *«Raboceje Delo»dan coq-coq artьq iş gɵryr,* həm də bununla kifajətlənməjir və bunun namьna ɵz sijasi vəzifələrini *daraltmajьr.*

də təkzib edən bir dəlil hec aƣla gəlməz! Sual ol
nur: rus həjatьnda azmь rəzalət var ki, hələ ajrьç
bir «hala gətirmə» vasitələri də ujdurmaƣa ehtija
qalsьn? Və bir də o biri jandan, bir halda ki bir ada
hətta rus өzbaşьnalьƣьndan da hala gəlməjirmiş v
hala gəlməzmiş, aşkar dejilmi ki, belə bir adam, hə
kymətin bir avьç terroristlərlə əl-bə-jaqa vuruşma
sьna da durub «burnunu qurdalaja-qurdalaja» baƣa
çaƣdьr? Elə iş də burasьndadьr ki, işci kytləri ru
həjatьnьn rəzalətlərindən son dərəçədə həjəçana gə
lirlər, amma biz xalq həjəçanьnьn hamьmьzь
təsəvvyr edib dyşyndygyndən өlcysyz dərəçə ar
tьq sьzan, lakin birləşdirilib azmança *bir* aqьn şək
linə salьnmasь lazьm gələn bytyn damçьlarьnь v
ьrmaqlarьnь, tə'bir çajizsə, jьƣmaƣь, təmərkyz e
dirməgi baçarmajьrq. Bunun həjata kecirilə bilə
bir vəzifə olduƣunu, işci hərəkatьnьn coq artmas
və, juqarьda qejd edilmiş olduƣu yzrə, işcilərin si
jasi ədəbijjata susadьqlarь isbat edir. Terror caƣь
rьşlarь və habelə iqtisadi mybarəzənin өzynə sijas
qaraqter vermək caƣьrьşь isə, rus inqilabcьlarьnь
ən vaçib vəzifəsindən: ətraflь sijasi təşviqat təşkil et
məkdən *baş qacьrmaƣьn* myxtəlif formalarьnda
ibarətdir. «Svoboda» təşviqatь terrorla *əvəz etmə*
istəjərək, acьqdan-acьƣa bojnuna alьr ki, «kytlələ
icərisində gyçly, ƣejrətli bir təşviqat başlandьqda
onun eqstsitativ (hala gətirmək) rolu bitmiş olur
(«Inqilabcьlьƣьn jenidən doƣmasь», səh. 68). Bu el
məhz onu gөstərir ki, bahar hadisələrinin* acьq şə
hadətinə baqmajaraq, terroristlər də, eqonomistlə
də kytlələrin aqtivligini *kifajət qədər qijmətləndir
məjirlər*, həm də bunlarьn bə'ziləri syn'i «hala gəti
rən» carələr aqtarmaƣa atьlьrlar, digərləri is

---

* Bөjyk kycə nymajişləri başlanmьş olan 1901-çi ili
baharьndan bəhs olunur. *(1908-çi il capьna avtorun qejdi. Red.*

nqret tələblərdən» bəhs edirlər. Onlar da, bunlar
ijasi təşviqatda və sijasi ifşa təşkil etmək işlə-
ə *өz aqtivliklərini* artьrmaƣa kifajət qədər diq-
verməjirlər. Bu işi isə nə indi, nə də hec bir
a zaman hec bir başqa işlə *əvəz etmək* olmaz.

d) IŞCI SЬNЬFЬ DEMOQRATIJANЬN QABAQÇЬL MYBARIZI

Biz gөrdyk ki, bir fəalijjət əsil sosial-demoqrat
jəti olduqda, ən geniş sijasi təşviqat aparmaq
u surətlə də hərtərəfli sijasi ifşaat təşkil etmək,
alijjətin qejd şərtsiz zəruri olan və *hamьdan va-*
zəruri olan bir vəzifəsidir. Lakin biz bu nətiçəni
sьnьfьnьn *jalьnьz* sijasi biligə və sijasi tərbijəjə
ən zəruri ehtijaçьnь nəzərə alaraq cьqardьq.
u ki, məsələnin jalьnьz bu çyr qojulmasь coq
qal olardь, ymumijjətlə hər bir sosial-demoq-
nьn və xysusən hazьrkь rus sosial-demoqrati-
ьn ymumi demoqratik vəzifələrini e'tinasьz bu-
ьş olardь. Bu myddəanь mymkyn qədər daha
ret ajdьnlaşdьrmaqdan өtry işə, eqonomist
ən «jaqьn», jə'ni praqtik çihətdən janaşmaƣa
alьm. Işci sьnьfьnьn sijasi şyurunu inkişaf et-
ək lazьm gəldiginə «hamь şərikdir». Sual olu-
unu *neçə* etməlidir və bunu etmək ycyn nə la-
ьr? Iqtisadi mybarəzə işciləri jalьnьz hөkymə-
ci sьnьfьna qarşь mynasəbəti məsələsinə
dьrьr» və buna gөrə «iqtisadi mybarəzənin
sijasi qaraqter vermək» vəzifəsi yzərində *biz
ə qədər zəhmət cəksək də*, bu məsələ cərcivəsi
ndə işci sьnьfьnьn sijasi şyurunu *hec bir za-*
(sosial-demoqat sijasi şyuru dərəçəsinədək) in-
etdirə bilməjəçəgiz, cynky *bu cərcivənin өzy
aldьr*. Martьnovun formulasь bizim ycyn hec

də Martьnovun işi dolaşdьrmaq iste'dadьnь gɵşt
diginə gɵrə dejil, bəlkə ona gɵrə qijmətlidir ki, b
tyn eqonomistlərin əsas səhvini qabarьq bir surət
gɵstərir, jə'ni işcilərin sijasi sьnьf şyurunu, n
dejərlər. *icəridən,* işcilərin iqtisadi mybarəzəsind
jə'ni jalьnьz (və ja hec olmazsa, başlьça olaraq)
mybarəzə nɵqteji-nəzərindən, jalьnьz (və ja, hec
mazsa, başlьça olaraq) bu mybarəzəjə əsaslanar
inkişaf etdirmək mymkyndyr, dejən e'tiqadьnь g
tərir. Bu çyr baqьş kɵkyndən səhvdir—və m
eqonomistlər əlejhinə apardьƣьmьz mynaqəşə
tyndə onlar bizdən açьqlanьb rə'j ixtilaflarь
mənbəini jaxşьça dyşynmək istəmədiklərinə gɵ
belə bir vəzijjət tərəjir ki, biz tam mə'nasilə b
-birimizi anlamajьrьq və başqa-başqa dillərdə
nьşьrьq.

Işcijə sьnfi sijasi şyur *ançaq kənardan,* j
iqtisadi mybarəzə xariçindən, işcilərin sahibkar
la mynasəbatьnьn xariçindən gətirilə bilər. Bu b
əxz edilə bilən jeganə sahə, *bytyn* sьnьflarьn və
bəqələrin devlətə, hɵkymətə qarşь mynasəbatь
həsidir, *bytyn* sьnьflar arasьndakь qarşьlьqlь m
nasəbat sahəsidir. Buna gɵrə də: işcilərə sijasi b
gətirmək ycyn nə etməli? sualьna, eqonomizmə m
jil olan praqtiqlər hələ kənarda dursun, ymumijj
praqtiqlərin coq vaqt kifajətləndikləri tək bir
vabь, jə'ni: «işcilərin janьna getmək» çavab
vermək olmaz. *Işcilərə* sijasi bilik gətirmək yc
sosial-demoqratlar *əhalinin bytyn sьnьflarь icəris*
getməli, ɵz ordularьnьn dəstələrini *hər tərəfə* g
dərməlidirlər.

Biz qəsdən belə kələ-kɵtur formula seci
qəsdən sadələşmişçə kəsgin ifadə işlədiriksə—b
hec də paradoqs sɵjləmək arzьsilə dejil, bəlkə e
nomistləri baƣьşlanmaz bir surətdə e'tinasьz

raqdьqlarь vəzifələrə, tred-junionist sijasətilə sosial-demoqrat sijasəti arasьndakь anlamaq istəmədikləri fərqə «carpdьrmaq» ycyn edirik. Buna gɵrə də oquçudan rəça edirik ki, qьzьşmasьn və sɵzymyzy sonunadək diqqətlə dinləsin.

Son illər myddətində ən coq intişar tapmьş sosial-demoqrat dərnəgi tipini alьnьz və onun fəalijjətinə diqqət veriniz. Bunun «işcilərlə əlaqəsi» vardьr və bununla kifajətlənərək, fabrik sui-iste'mallarьnь, hɵkymətin qapitalistlərə qarşь tərəfgirlik rəftarьnь və polis zorlamalarьnь qьrmaçlajan vərəqcələr nəşr edir; işci jьƣьnçaqlarьnda sɵhbət adətən jenə ejni mevzu'lardan kənara cьqmajьr və ja cьqmamьş kibi olur; inqilab hərəkatьnьn tarixi, bizim hɵkymətin daxili və xariçi sijasət məsələləri, Rusijanьn və Avropanьn iqtisadi təkamyly və hazьrkь çəmijjətdə bu və ja başqa bir sьnьfьn vəzijjət məsələləri və sajirə, son dərəçə nadir bir şejdir, çəmijjətin sajir sьnьflarь icərisində sistematik bir əlaqə dyzəltməgi və genişləndirməgi hec kəs hec aƣlьna da gətirməjir. Əslinə baqanda coq vaqt belə dərnək yzvləri xadim idealь dedikdə, sijasi rəhbər olan bir sosialistdən zijadə, tred-junion katibinə daha coq bənzəjən bir şej təsəvvyr edirlər. Cynky hər bir, məsələn ingilis, tred-junion katibi həmişə işcilərə iqtisadi mybarəzə aparmaqda jardьm gɵstərir, fabrik ifşaatь təşkil edir, tə'til azadlьƣьnь, (hamьnь və hər kəsi bu zavodda tə'til var dejə xəbərdar etmək ycyn) qojulan qaraul azadlьƣьnь sьqьşdьran qanun və tədbirləri izah edir, xalqьn burzua sьnьflarьna mənsub olan mynsyfyn tərəfgirligini izah edir və ilax. və ilax. Bir sɵzlə, hər bir tred-junion katibi «sahibkarlarla və hɵkymətlə iqtisadi mybarəzə» aparmaƣa jardьm edir. Həm də kifajət qədər israr etmək olmaz ki, *bu hələ* sosial-demoqratizm dejildir, sosial-demoqrat idealь tred-junion katibi joq, *xalq tribunu* olmalьdьr, elə bir tribun ki, hər jerdə vaqe olan, hər bir təbəqəjə və ja sьnьfa toqunan hər dyrly zulum və ɵzbaşьnalьq təzahyrlərinə haj verməgi baçarsьn, bytyn bu təzahyrləri polis zorlamasьnьn və qapitalist istismarьnьn bir mənzərəsi surətində ymumiləşdirməgi baçarsьn, hər bir kicik şejdən *el qarşьsьnda* ɵz sosialist məsləkini və demoqratik tələblərini şərh etmək ycyn, proletariatьn qurtuluş mybarəzəsinin bytyn dynja tarixi ɵlcysyndə əhəmijjəti olduƣunu *hamьja* və hər kəsə anlatmaq ycyn istifadə etməgi baçarsьn. Məsələn, Robert Najt (ən qydrətli ingilis tred-junionlarьndan birisi olan qazancьlar çəmijjətinin katibi və rəhbəri) ilə Vilhelm Libqnext kibi xadimləri myqajəsə ediniz—və bujurunuz Martьnovun «Isqra» ilə ɵz ixtilafьnь sьƣьşdьrdьƣь antitezləri bunlara tətbiq ediniz. Gɵrərsiniz ki,—Martьnovun məqaləsini vərəqləməgə başlajьram—R. Najt daha coq «kytləlləri myəjjən qonqret hərəkətə doƣru caƣьrьrdь» (səh. 39); V. Libqnext isə «bytyn hazьrkь ysulu və ja onun qismən təzahyrlərini inqilabi bir surətdə ьşьqlandьrmaqla daha coq məşƣul olurdu» (səh. 38—39); R. Najt «proletariatьn ən jaqьn tələblərini formule edirdi və bunlarьn həjata kecirilmək vasitələrini gɵstərirdi» (səh. 41); V. Libqnext isə, bunu da etməklə barabar, həmcinin «ejni zamanda myxtəlif myxaləfətci təbəqələrin aqtiv fəalijjətinə rəhbərlik etməkdən», «onlar ycyn mysbət hərəkət proƣramь dikte etməkdən də cəkinməjirdi»* (səh. 41); R. Najt məhz «iqtisadi mybarəzənin ɵzynə mymkyn olan qədər sijasi qaraqter verməgə calьşьrdь» (səh. 42) və «hɵkymətə, myəjjən hiss olunar nətiçələr umudu verən qonqret tələblər verməgi» gɵzəl baçarьrdь (səh. 43); halbu ki, V. Libqnext «birtərəfli» «ifşaatla» daha coq məşƣul olurdu (səh. 40); R. Najt «adi çari mybarəzənin proƣressiv gedişinə» daha artьq əhəmijjət verirdi (səh. 61); V. Libqnext isə—«parlaq və tamamlaşmьş idejalar təbliƣinə» (səh. 61); V. Libqnext, rəhbərlik etdigi ƣəzetdən məhz «bizim qajdalarь, və bilxassə əhalinin ən myxtəlif təbəqələrinin interesilə toquşduƣu qədər, sijasi qajdalarь ifşa edən inqilabcь myxaləfət orƣanь» jaradьrdь (səh. 63), halbu ki, R. Najt işci məqsədi ycyn proletar mybarəzəsilə sьqь bir yzvi rabitədə işləjirdi» (səh. 63)—«sьqь və yzvi rabitə» juqarьda Qricevski və Martьnov misallarьnda tədqiq etmiş olduƣumuz kor-təbiilik qarşьsьnda diz cɵkmək mə’nasьnda anlaşьlarsa—və, əlbəttə, Martьnov kibi «bununla tə’sirin ɵzyny myrəkkəbləşdirdiginə» əmin olaraq, «ɵz tə’sir dajirəsini daraldьrdь» (səh. 63). Bir sɵzlə gɵryrsynyz ki, *de facto** Martьnov sosial-demoqratijanь tred-junionizm dərəçəsinə endirir, hərcənd bunu, əlbəttə, hec də sosial-demoqratijanьn jaxşьlьƣьnь istəmədiginə gɵrə joq, bəlkə sadəçə ona gɵrə edir ki, zəhmət cəkib Plexanovu anlamaq əvəzində Plexanovu dərinləşdirməgə bir qədər tələsmişdir.

Lakin ɵz şərhimizə qajьdalьm. Biz dedik ki, sosial-demoqrat, əgər proletariatьn hərtərəfli sijasi şyurunu təkçə sɵzdə inkişaf etdirmək tərəfdarь dejilsə, «əhalinin bytyn sьnьflarь icərisinə getməlidir». Belə suallar ariz olur: bunu neçə etməli? bizdə bunun ycyn qyvvə varmьdьr? bytyn sajir sьnьflar icərisində belə bir fəalijjət ycyn zəminə varmьdьr? bu, sьnьf nɵqteji-nəzərindən kənara cьqmaq dejilmidir və ja kənara cьqmaƣa vardьrmazmь? Bu suallar yzərində dajanalьm.

---

* Məsələn, Fransa-Prusja myharəbəsi zamanь, Libqnext *bytyn demoqratijaja* hərəkət proƣramь dikte edirdi—neçə ki, 1848-çi ildə Marqsla Engels bunu daha bɵjyk bir ɵlcydə edirlərdi.

*—işdə, fe’lən. *Red.*

«Əhalinin bytyn sьnьflarь icərisinə» biz həm teoretik sifətilə getməlijik, həm təşviƣatcь sifətilə, həm təbliƣatcь sifətilə, həm də təşkilatcь sifətilə. Sosial-demoqratijanьn teoretik fəalijjəti ajrь-ajrь sьnьflarьn içtimai və sijasi vəzijjətinin bytyn xysusijjətini ɵjrənməgə cevrilməlidir—buna kimsə şybhə etməjir. Lakin bu barədə coq-coq az iş gɵrylyr, fabrik həjatь xysusijjətlərini ɵjrənməgə jɵnələn işlərə nisbətən ƣejri-mytənasib surətdə az iş gɵrylyr. Qomitələrdə və dərnəklərdə, hətta dəmir istehsalьnь xysusi surətdə ɵjrənməgə dərindən məşƣul olan adamlara təsadyf edərsiniz,—lakin, demək olar ki, elə bir misal tapmazsьnьz ki (coq vaqt olduƣu kibi, çyr-bə-çyr səbəblərə gɵrə praqtik işdən uzaqlaşmaƣa məçbur olan), təşkilat yzvləri içtimai və sijasi həjatьmьzьn əhalinin digər təbəqələri icərisində sosial-demoqrat fəalijjəti ycyn səbəbijjət verən çyr-bə-çyr çanlь məsələlərinə dajir material toplamaqla xysusi surətdə məşƣul olsun. Hazьrkь işci hərəkatь rəhbərlərindən coqunun az hazьrlьƣь olduƣundan bəhs edirkən, bu xysusdakь hazьrlьƣь da xatьrlamamaq olmaz, cynky bu da «proletar mybarəzəsilə sьqь, yzvi rabitəni» «eqonomistçəsinə» anlamaqla mərbutdur. Lakin ymdəsi, əlbəttə, —xalqьn bytyn təbəqələri icərisində *təbliƣat və təşviqat aparmaqdьr.* Ƣərbi Avropa sosial-demoqratь ycy bu vəzifəni xalq jьƣьnçaqlarь və mitinƣləri asanlaşdьrьr ki, buraja *hər bir* gɵnly istəjən gəlir—parlament asanlaşdьrьr ki, burada sosial-demoqrat *bytyn* sьnьflarьn vəkilləri qarşьsьnda danьşьr. Bizdə nə parlament var, nə də jьƣьnçaq azadlьƣь—lakin bununla barabar biz *sosial-dmoqratь* dinləmək istəjən işcilərlə jьƣьnçaq qurmaƣь baçarьrьq. Biz həmcinin əhalinin hər dyrly və bytyn sьnьflarьnьn

demoqratь dinləmək istəjən nymajəndələrilə də jьƣьnçaq qurmaƣь baçarmalьjьq. Cynky «qommunistlər hər bir inqilab hərəkatьna jardьm edirlər», buna gɵrə də bizim borçumuzdur bir dəqiqə də olsa ɵz sosialist əqidəmizi gizləmədən *bytyn xalq qarşьsьnda ymumi demoqratik vəzifələri* şərh və tə'kidlə qejd edək, bunu işdə unudan adam sosialist dejildir. O adam sosial-demoqrat dejil ki, *hər bir* ymumi demoqratik məsələni iləri syrməkdə, kəsginləşdirməkdə və həll etməkdə ɵzynyn *hamьdan qabaqda* olmaq vəzifəsini işdə unudur.

«Buna mytləq hamь şərikdir!»—dejə səbirsiz oquçu sɵzymyzy kəsir—və ittifaqьn son qurultajьnda «Raboceje Delo» redaqsijasь ycyn qəbul edilmiş tə'limnama ap-acьq dejir: «Içtimai sijasi həjatьn, istər bilavasitə əlahiddə bir sьnьf olmaq yzrə və istərsə *azadlьq uƣrunda mybarəzə edən bytyn qyvvələrin avanƣardь* olmaq yzrə, proletariata toqunan bytyn hadisələri sijasi təbliƣat və təşviqat ycyn vəsilə xidməti gɵrməlidir» («Iki qurultaj», səh. 17, qursiv bizimdir). Əvət, bunlar coq doƣru və coq jaxşь sɵzlərdir və əgər «Raboceje Delo» bunlarь *başa dyşsəjdi, əgər bu sɵzlərlə janaşь olaraq, bunlara daban-dabana zidd gedən şejlər deməsəjdi,* biz coq razь qalardьq.

...Doƣrudan da Martьnovun bu aşaƣьdakь myhakəməsinə bir diqqətlə fikir veriniz. 40-çь səhifədə dejir ki, «Isqra»nьn ifşa «taqtiqasь birtərəflidir» və «hɵkymətə qarşь nə qədər e'ibarsьzlьq və nifrət toxumu sacsaq da, onu jьqmaq ycyn kifajət qədər aqtiv içtimai enerzi inkişaf etdirməgə myvəffəq olmadьqça, məqsədimizə cata bilmərik». Sɵz arasь dejəlim ki, bu bizə coqdan bəri mə'lum olan bir ysuldur ki, adam ɵz aqtivligini əksiltməgə calьşdьƣь halda, kytlənin aqtivligini artьrmaq qajƣьsьna dyşyr. Lakin indi iş bunda dejildir. Martьnov burada, demək *inqilabi* enerzidən bəhs edir (hɵkyməti «jьqmaq ycyn»). Həm də nə kibi nəticəjə gəlir? Cynky adi vaqtlarda myxtəlif içtimai təbəqələr labyddən pərakəndə gedirlər, «buna nəzərən ajdьndьr ki, biz sosial-demoqratlar ejni bir zamanda myxtəlif myxaləfətci təbəqələrin aqtiv fəalijjətinə rəhbərlik edə bilmərik, onlara mysbət hərəkət proƣramь diqte edə bilmərik, onlara ɵz interesləri uƣrunda gyndən-gynə nə kibi ysullarla mybarəzə etməgi gɵstərə bilmərik... liberal təbəqələr ɵz ən jaqьn interesləri uƣrunda aqitv mybarəzənin qajƣьsьnь artьq ɵzləri cəkərlər və bu mybarəzə onlarь bizim sijasi rezimlə yz-yzə toquşdurar» (səhifə 41). Bu surətlə, inqilabi enerzidən, istibdadь jьqmaq uƣrunda aqtiv mybarəzədən bəhs etməgə başlamьşkən, Martьnov o saatdaça həmkarlьq enerzisinə, ən jaqьn interes uƣrunda aqtiv mybarəzəjə sapmьşdьr! Ɵzy-ɵzyndən bəllidir ki, biz ali məktəb tələbələrinin, liberallarьn və sajirənin ɵz «ən jaqьn interesləri» uƣrunda mybarəzələrinə rəhbərlik edə bilmərik, lakin axьr sɵhbət bundan dejildi, ej mɵhtərəm eqonomist! Sɵhbət istibdadь jьqmaqda myxtəlif içtimai təbəqələrin mymkyn və zəruri iştirakь ystyndə idi, və əgər «avanƣard» olmaq istəjiriksə, *bu* «myxtəlif myxaləfətci təbəqələrin aqtiv fəalijjətinə» biz nə inki jalьnьz rəhbərlik edə *bilərik*, bəlkə mytləq rəhbərlik etməlijk də. Tələbələrimizin, liberallarьmьzьn və sajirənin «bizim rezimlə yz-yzə toquşmalarьnьn» qajƣьsьna isə, onlar ɵzləri qalarlar—hamьdan əvvəl və hamьdan artьq polis ɵzy, istibdad hɵkymətinin cinovnikləri ɵzləri bunun qajƣьsьna qalarlar. «Biz» isək, əgər biz qabaqçьl demoqrat olmaq istəjirsək, onun qajƣьsьna qalmalьjьq ki, ɵz-ɵzlygyndə təkçə darylfynun ja inki təkçə zemstvo və sajirə qajdalarьndan narazь olan adamlarь bytyn sijasi qajdalarьn jaramazlьƣь fikrinə *carpdьraq*. *Biz* ɵhdəmizə firqə*mizin* rəhbərligi altьnda elə ətraflь bir sijasi mybarəzə təşkil etmək vəzifəsi gɵtyrməlijik ki, hər bir və bytyn myxaləfətci təbəqələr bu mybarəzəjə və bu firqəjə əllərindən gələn qədər jardьm gɵstərə bilsinlər və həqiqətən gɵstərməgə də başlasьnlar. *Biz* praqtik sosial-demoqratlardan elə sijasi rəhbərlər jetişdirməlijik ki, bu ətraflь mybarəzənin bytyn təzahyrlərinə rəhbərlik edə bilsinlər, və lazьm olan dəqiqədə həjəçanlanan tələbələrə də, narazь zemstvoculara da, ƣəzəblənmis seqtantlara da, inçimiş xalq myəllimlərinə də, sajirlərinə də «mysbət hərəkət proƣramь diqte etməgi» baçarsьnlar. Buna gɵrə də Martьnovun bu iddiasь *bysbytyn janlьşdьr ki*. «onlar barəsində biz *ancaq mənfi* bir rolda qajdalarь ifşa edən sifətilə cьqьşda buluna bilərik... Biz *ancaq* myxtəlif hɵkymət qomisijalarьna onlarьn umudlarьnь puc edə bilərik» (qursiv bizimdir). Bunu deməklə Martьnov inqilabcь «avanƣardьn» əsil rolu məsələsindən *hecçə bir şej anlamadьƣьnь* gɵstərir. Ona gɵrə də oquçu bunu nəzərə alarsa, Martьnovun bu asaƣьdakь son sɵzlərinin *həqiqi mə'nasьnь* anlamьş olar: ««Isqra» bizim qajdalarь və əhalinin ən myxtəlif təbəqələrinin interesləri̇lə toquşduqlarьna gɵrə, başlьça olaraq sijasi qajdalarьmьzь ifşa edən bir inqilabcь myxaləfət orƣanьdьr. Biz isək proletar mybarəzəsilə sьqь və yzvi əlaqədə olaraq işci məqsədi ycyn işləjirik və işləjəçəgiz. Ɵz tə'sirimizin dajirəsini daraltmaqla biz tə'sirin ɵzyny myrəkkəbləşdiririk» (səh 63). Bu nəticənin həqiqi mə'nasь budur: «Isqra» işci sьnьfьnьn tred-junionist sijasətini (ki, coq vaqt bizim praqtiqlər anlaşьlmazlьqdan, hazьrlьqsьzlьqdan və ja əqidə yzrə bununla kifajətlənirlər) sosial-demoqrat sijasəti dərəçəsinə *jyksəltmək* istəjir.

«Raboceje Delo» isə sosial-demoqrat sijasətini tred-junionist sijasəti dərəçəsinə _endirmək_ istəjir. Hələ bununla barabar bir durub hamьnь və hər kəsi inandьrmaƣa da calьşьr ki, bu—«ymumi işdə tamamilə bir jerə sьƣьşa bilən mevqe’lərdir» (səh. 63). _O, sancta simplicitas!_ *

Daha iləri gedəlim. Ɵz təbliƣat və təşviqatьmьzь əhalinin _bytyn_ sьnьflarьna jөnəltmək ycyn qyvvəmiz varmьdьr? Əlbəttə, vardьr. Coq vaqt bunu danmaƣa majil olan eqonomistlər hərəkatьmьzьn 1894-çy ildən (təxminən) 1901-çi ilədək iləri atmьş olduƣu azmança addьmьnь nəzərdən qacьrьrlar. Əsil «qujruqcu» olan bunlar, coq vaqt hərəkat başlanƣьçьnьn coqdan өtyb kecmiş devrinin təsəvvyratilə jaşajьrlar. O zaman bizim doƣrudan da hejrət ediləçək dərəçə az qyvvəmiz vardь,-o zaman bysbytyn işcilər arasьnda işləməgə cəkilmək və bundan kənara cьqmaƣь şiddətlə təkdir etmək qət’ijjəti qanuni və təbii bir şej idi, o zaman bytyn vəzifə işci sьnьfь arasьnda møhkəmləşməkdən ibarətdi. Indi hərəkata azmança coqlu qyvvə çəlb edilmişdir, zijalь sьnьflarьn gənç nəslinin ən jaxşь nymajəndələri bizə tərəf gəlirlər, bytyn əjalətlərdə, hər jerdə, hərəkatda iştirak etmiş və ja etmək arzьsьnda bulunan adamlar, sosial-demoqratijaja mejl edən adamlar oturub gөzləməgə məçburdurlar (halbu ki, 1894-çy ildə rus sosial-demoqratlarьnь barmaqla sajmaq olardь). Bizim hərəkatьn əsas sijasi və təşkilat noqsanlarьndan birisi budur ki,—biz bytyn bu qyvvələri işə qoşmaƣь, hamьsьna mynasib iş verməgi _bacarmajьrьq_ (bu xysusda gələcək babda myfəssəl bəhs edəcəgiz). Bu qyvvələrin bөjyk bir coqluƣunun «işcilər icərisinə» getmək imkanь joqdur, belə ki, qyvvələri əsas işimizdən jajьndьrmaq təhlykəsi barəsində hec danьşьq ola bilməz. Işcilərə həqiqi, ətraflь və çanlь sijasi bilik vermək ycyn isə hər jerdə və hər janda, bytyn ictimai təbəqələrdə bizim devlət mexanizminin ic jajlarьnь tanьmaq imkanь verən hər mevqe’də «өz adamlarьmьz», sosial-demoqratlar lazьmdьr. Həm də belə adamlar jalьnьz təbliƣat və təşviqat cihətindən dejil, bəlkə daha zijadə təşkilat cihətindən lazьmdьr.

Əhalinin bytyn təbəqələri icərisində calьsmaq ycyn zəminə varmьdьr? Hər kəs bunu gөrməjirsə, jenə də өz şyuru e’tibarilə kytlələrin kor-təbii iyksəlişindən geridə qalьr. Işci hərəkatь bə’zilərində narazьlьq, digərlərində myxaləfətcilər jardьmьna umud, ycyncylərində istibdadьn ƣejri-mymkyn və inqirazьnьn labyd olduƣu idrakьnь doƣurmuşdur və doƣurmaqda davam edir. Biz əgər bytyn bu narazьlьq təzahyrlərindən istifadə etmək, lap ryşejm halьnda da olsa, protesto danələrini toplamaq və təhlil tərtib etmək vəzifəmizi unutsaq, jalьnьz sөzdə «sijasətci» və sosial-demoqrat olardьq (neçə ki, həqiqətdə bu coq tez-tez olur). Hələ onu deməjirik ki, bytyn milionlarla əməkci kəntli, qustar, sənətkar və saijrə kytləsi az-coq bacarьqlь bir sosial-demoqratьn təbliƣatьnь həmişə hərisliklə dinlər. Lakin əhalinin elə bir sьnьfьnь gөstərmək olarmь ki, orada hyquqsuzluqdan və өzbaşьnalьqdan narazь və buna gөrə də ən aƣrьmьş ymumi demoqratik ehtijaçlarь ifadə edən sosial-demoqrat təbliƣatь ycyn əlverisli adamlar, ƣruplar və dərnəklər olmasьn? Və hər kəs ki, əhalinin _hamь_ sьnьflarьnda və təbəqələrində sosial-demoqratьn bu çyr sijasi təşviqatьnь qonqret təsəvvyr etmək istəjirsə, ona biz haman təşviqatьn başlьça (lakin, əlbəttə, jeganə joq) vasitəsi olmaq yzrə, sөzyn geniş mə’nasьnda _sijasi ifşaatь_ gөstərə bilərik.

---

*—ah, myqəddəs sadəlik! _Red_

«Aşaƣьda myfəssəl səhbət etməli olacaƣьmьz «Nədən başlamalь?» sərlevhəli məqalədə («Isqra» № 4, maj 1901) mən belə jazmьşdьm: «Biz xalqьn bytyn az-coq şyurlu təbəqələrində *sijasi* ifşaat ehtirasь ojatmalьjьq. Sijasi ifşaat səslərinin hali-hazьrda bunça zəif, nadir və yrkyk olmasьndan pərt olmamalьjьq. Bunun səbəbi—hec də polis өzbaşьnalьƣilə ellikçə barьşmaq dejildir. Səbəb odur ki, ifşa etməgə qabil və hazьr olan adamlar ycyn tribuna joqdur ki, oradan danьşa bilsinlər—natiqləri ehtirasla dinləjən və ruhlandьran bir auditorija joqdur—onlar hec jerdə xalq icində elə bir qyvvə gөrməjirlər ki, ona xitabla «qadir-mytləq» rus hөkymətindən şikajət etmək zəhmətinə dəjsin.... Indi biz car hөkymətini bytyn xalq qarşьsьnda ifşa etmək ycyn tribuna jarada bilərik və jaratmaƣa da borclujuq;—belə bir tribuna sosial-demoqrat ƣəzeti olmalьdьr».*

Sijasi ifşaat ycyn məhz belə ideal bir auditorijanь işci sьnьfь təşkil edir ki, buna da ətraflь və canlь sijasi bilik hər şejdən əvvəl və hər şejdən artьq lazьmdьr, və bu bilik hec bir «hiss olunar nəticələr» umudu verməsə belə, işci sьnьfь bunu aqtiv mybarəzəjə dөndərməgə hamьdan artьq qabildir. *Ymum xalq* ifşasьnьn tribunasь isə ancaq ymum-rus ƣəzeti ola bilər. «Sijasi orƣan olmadьƣca hazьrkь Avropada sijasi hərəkət adьna lajiq bir hərəkət, aƣla sьƣan şej dejildir». Rusja isə, bu barədə, şybhəsiz ki, hazьrkь Avropaja mənsubdur. Mətbuat bizdə artьq coqdan bəridir ki, bir qyvvə olmuşdur—joqsa hөkymət onu satьn almaƣa və çyr-bə-çyr Qatqovlara, Meşşerskilərə nəƣdi jardьm verməgə on min manatlarla pul sərf etməzdi. Həm də istibdad Rusjasьnda jeni bir şej dejil ki, gizli mətbuat sansor səddlərini qьrьr və leƣal və myhafəzəkar orƣanlarь acьqdan-acьƣa өz haqqьnda danьşmaƣa *məçbur edir*. 70-çi və hətta 50-çi illərdə də belə idi. Amma indi gizli mətbuatь oqumaƣa və

---

* Seçilmiş əsərləri, I ç. 331-çi səh. baq. *Red.*

«Isqra»ja (№ 7) məktub jazmьş bir işcinin tə'birinçə «neçə jaşamaq və neçə өlməgi» bu mətbuatdan өjrənməgə hazьr olan xalq təbəqələri necə qat geniş və dərindir. Iqtisadi ifşaat—fabrikcijə myharəbə e'lan edən kibi, sijasi ifşaat da məhz *hөkymətə* belə bir myharəbə e'lan etmək deməkdir. Həm də bu ifşa qampanijasь nə qədər geniş və gyçly olsa, *myharəbə başlamaq ycyn, myharəbə e'lan edən* içtimai *sьnьf* sajça nə qədər coq, və əzmkar olsa, bu myharəbə e'lanьnьn da o qədər artьq mə'nəvi əhəmijjəti vardьr. Buna gөrə sijasi ifşaat artьq өzy-өzlygyndə dyşmən sьralarьnь *pozmaq* vasitələrinin, dyşmənin təsadyfi və ja myvəqqəti myttəfiqlərini ondan jajьndьrmaq vasitələrinin, istibdad hөkymətində daim iştirak edənlər arasьna ədavət və e'timadsьzlьq sacmaq vasitələrinin ən gyçlylərindən birisidir.

Bizim zamanada ancaq doƣrudan da *ymum xalq* ifşaatь *təşkil edən* bir firqə inqilabcь qyvvələrin avanƣardь ola bilər. Bu «ymum xalq» sөzynyn isə coq bөjyk məzmunu vardьr. Işci sьnьfьna mənsub olmajan ifşacьlarьn bөjyk bir coqluƣu (avanƣard olmaq ycyn isə məhz başqa sьnьflarь çəlb etmək lazьmdьr)—ajьq sijasətci və sojuqqanlь iş adamlarьdьr. Onlar gөzəlçəsinə bilirlər ki, hələ «qadiri-kyll» rus hөkyməti nədir, hətta kicik bir cinovnikdən də «şikajət etmək» neçə təhlykəli bir işdir. Ona gөrə də onlar *bizə* jalьnьz o zaman şikajətlə myraçəət edərlər ki, gөrələr bu şikajət doƣrudan da tə'sir gөstərə bilər, biz bir *sijasi qyvvəjik*. Kənar adamlarьn gөzyndə belə olmaq ycyn şyurluluƣumuzu, təşəbbyskarlьƣьmьzь, enerzimizi *jyksəltmək* yzərində coqlu və inadla işləmək lazьmdьr; bunun ycyn arjerƣard teorijasьna və praqtiqasьna bir dənə «avanƣard» jarlьqь taqmaqla iş bitməz.

Lakin «proletar mybarəzəsilə sьqь və yzvi rabitə» qarşьsьnda aƣьlsьzçasьna çanfəşanlьqla pərəstiş edənlər bizdən soruşar və artьq soruşur ki—əgər biz doƣrudan da ymum xalq qarşьsьnda hөkyməti ifşa etmək işini təşkil etmək istəjirsək, o zaman hərəkatьmьzьn sьnfi qaraqteri nədən ibarət olaçaqdьr? Elə məhz ondan ki, bu ymum xalq ifşaatьnь biz, sosial-demoqratlar təşkil edirik — ondan ki, təşviqatda qaldьrьlan məsələlərin hamьsь marqsizmin qəsdli və qəsdsiz təhrifinə saziş gөstərmədən, sьrf sosial-demoqratizm ruhunda ьşьqlandьrьlaçaqdьr:—ondan ki, bu ətraflь sijasi təşviqatь aparan firqə olaçaqdьr, o firqə ki, həm bytyn xalq adьndan hөkymətə qarşь edilən həmləni, həm proletariatьn sijasi istiqlalьnь mydafəə ilə janaşь onun inqilaƅi tərbijəsini, həm işci sьnьfьnьn iqtisadi mybarəzəsini, onunla istismarcьlar arasьnda vaqe olan və proletariatьn jeni-jeni təbəqələrini qaldьran və bizim tərəfimizə çəlb edən təbii toquşmalarьndan istifadəni birləşdirərək ajrьlmaz bir vahid jaradьr!

Lakin eqonomizmin ən qaraqter əlamətlərindən birisi məhz bu rabitəni anlamamaqdan ibarətdir— daha artьq: proletariatьn ən zəruri ehtijaçь (sijasi təşviqat və sijasi ifşaat vasitəsilə ətraflь sijasi tərbijə) ilə ymumi demoqratik hərəkat ehtijaçьnьn bu tuşluƣunu anlamamaqdan ibarətdir. Anlamamaq jalьnьz «Martьnov» çymlələrində dejil, həmcinin mə’naça haman çymlələrin ejni olan guja sьnьf nөqteji-nəzərinə edilən isnadlarda da ifadə olunur. Gөr, məsələn «Isqra»nьn № 12-sindəki «eqonomist» məktub avtorlarь, nə dejirlər:* ««Isqra»nьn jenə haman əsas noqsanь (ideolozini həddindən artьq qijmətləndirmək) çyr-bə-çyr içtimai sьnьflara və məsləklərə qarşь sosial-demoqratijanьn mynasəbət məsələlərində ardьçьsьzlьƣьna səbəb olur. Mytləqijjət əlejhinə bilatə’xir mybarəzəjə kecmək vəzifəsini...» («firqə ilə birlikdə artan firqə vəzifələrinin artmasь...» vasitəsilə joq) «teoretik hesablamalar vasitəsilə həll edərək, və, jəqin, hazьrkь vəzijjət icərisində bu vəzifənin işcilər ycyn bytyn cətinligini hiss edərək...» (həm də jalьnьz hiss edərək dejil, bəlkə bu vəzifənin iscilərə, kөrpə coçuq qajƣьsь çəkən «eqonomist» zijalьlardan daha az cətin gəldigini gөzəlçəsinə bilərək, cynky işcilər, unudulmaz Martьnovun dililə dejəçək olursaq, hətta hec bir «hiss olunar nəticələr» umudu verməjən tələblər uƣrunda da carpьşmaƣa hazьrdьrlar)... «lakin bu mybarəzə ycyn işcilər daha qyvvə toplasьnlar dejə gөzləməgə səbr edə bilməjən «Isqra» liberallar və zijalьlar sьralarьnda өzynə myttəfiq aqtarmaƣa başlajьr»...

Əvət, əvət, doƣrudan da, bizim artьq «gөzləməkdən» «səbrimiz» tykənmişdir ki, çy-bə-çyr «barьşdьrьçьlarьn» daha coqdan bəri və’d etdikləri o səadət əjjamь nə vaqt gələçək də, bizim eqonomistlər *өz* geridə qalmaqlarьnь işcilərin bojnuna jьƣmaqdan, өz ƣejrətlərinin azlьƣьnь işcilərin guja gyçy az olmaqla haqlandьrmaqdan əl cəkəçəklərdir. Biz eqonomistlərimizdən soruşarьq: «Bu mybarəzə ycyn işcilərin qyvvə toplamasь nədən ibarət olmalьdьr? Aşkar dejilmi ki, işcilərə sijasi tərbijə verməkdən, onlarьn qarşьsьnda bizim rəzil istibdadьn *bytyn* çihətlərini ifşa etməkdən ibarət olmalьdьr? Və ajdьn dejilmi ki, zijalьlar və liberallar sьralarьnda—zemstvoculara, myəllimlərə, statistiqlərə, tələbələrə və sajirlərinə qarşь edilən sijasi hycumun ifşasьnda bizimlə şərik olmaƣa hazьr olan—«myttəfiq» qazanmaq bizə *məhz bu iş ycyn* lazьmdьr? Məgər bu «kələkbaz mexaniqanь» anlamaq doƣrudan da o qədər cətin imiş? Məgər P. B. Aqselrod daha 1897-ci ildən bəri sizə təkrar etməjir ki: «Rus sosial-demoqratlarь tərəfindən ƣejri-proletar sьnьflar arasьnda ozynə tərəfdar və doƣrudan-doƣruja və ja vasitəli myttəfiq qazanmaq məsələsi hər şejdən əvvəl və başlьca olaraq proletariatьn oz arasьnda aparьlan təbliƣat fəalijjətinin xaraqterilə həll olunur»? Martьnovlar və sajir eqonomistlər isə jenə də işi belə təsəvvyr etməkdədirlər ki, işcilər *əvvəlcə* «sahibkarlarla və hokymətlə iqtisadi mybarəzə ilə» ozlərinə qyvvə toplamalьdьrlar (tred-junionist sijasəti ycyn) və *sonra* isə jəqin tred-junionist—«aqtivlik tərbijəsindən» sosial-demoqrat aqtivliginə «kecməlidirlər»!

---

* Jer azlьƣь bizə imkan vermədi ki, eqonomistlər ycyn ifrat dərəçə qaraqter olan bu məktuba «Isqra»da bytyn təfsilatilə çavab verək. Biz bu məktubun zyhuruna coq şad olduq, cynky «Isqra»da sьnьf nөqteji-nəzərinin səbatsьzlьƣьna dajir dedi-qodular bizə coqdan bəri və ən myxtəlif tərəflərdən catmaqda idi və ona çavab vermək ycyn fyrsət məqamь aqtarьrdьq və ja dillərdə gəzən təhmətin myəjjən şəkildə ifadə edilməsini gөzləjirdik. Hyçuma isə biz mydafəə ilə dejil, əksi hyçumla çavab verməgə adət etmişik.

Eqonomistlər sozlərinə davam edib dejirlər: «.. Oz çystçularьnda «Isqra» coq vaqt sьnьf noqteji-nəzərindən kənara cьqьr, sьnьf ziddijjətlərini kolgələjir və «myttəfiqlərin» hokymətdən narazьlьƣьnьn səbəbi və dərəcəsi coq myxtəlif olduƣuna baqmajaraq, bu narazьlьƣь birinci plana cəkir. Məsələn, zemstvoja «Isqra»nьn mynasəbatь belə bir şejdir»... «Isqra» guja «hokymət sədəqələrindən narazь qalan dvorjanlara işci sьnьfьnьn jardьmьnь və'd edir və ejni zamanda əhalinin bu təbəqələrinin arasьndakь sьnьf nifaqьndan hec bir soz səjləməjir»miş. Əgər oquçu, məktub avtorlarьnьn *ehtimal ki,* nəzərdə dutduqlarь «Istibdad və zemstvo» sərlevhəli məqalələrə («Isqra» №№ 2 və 4) myraçəət edərsə, o halda gorər ki, bu məqalələr* *hokymətin* «silki byroqratik zemstvonun jumşaq təşviqatьna» qarşь, «hətta varlь sьnьflarьn da aqtivliginə» qarşь mynasəbətinə həsr edilmişdir. Məqalədə dejilir ki, işci sьnьfь hokymətin zemstvo əlejhinə apardьƣь mybarəzəjə qajƣьsьz baqa bilməz və zemstvoculara təklif olunur ki, jumşaq nitqlərdən əl cəkib inqilabcь sosial-demoqratija bytyn boju ilə hokymətin qarşьsьnda durduqda, mohkəm və kəsgin sozlərini səjləsinlər. Məktub avtorlarь burada nəjə razь dejildir?—mə'lum dejildir. Bəlkə onlar belə gyman edirlər ki, işcilər: «varlь sьnьflar» və «silki byroqratik zemstvo» sozyny «başa dyşməzlər»?—və zemstvocularь jumşaq nitqlərdən kəsgin sozlərə *təhrik etmək* «ideolozini həddindən artьq qijmətləndirmək» deməkdir? Bəlkə onlar belə xijal edirlər ki, işcilər mytləqijjətin zemstvoja qarşь mynasəbatьndan bixəbər olduqda *da,* mytləqijjət əlejhinə mybarəzə ycyn «qyvvə toplaja» bilərlərmiş? Bunlarьn hamьsь jenə də namə'lum qalьr. Ajdьn olan birçə şejdir ki, avtorlar sosial-demoqratijanьn sijasi vəzifələrini coq dutƣun təsəvvyr edirlər. Bu onlarьn: ««Isqra»nьn tələbə hərəkatьna qarşь rəftarь da bunun ejnidir» (jə'ni jenə də «sьnьf antaƣonizmini kolgələjir») dejən çymləsində daha ajdьn mejdana cьqьr. Işciləri, ellik nymajişlə—təçavyz, başьpozuqluq və hejvərəlik oçaƣь tələbələr dejil, rus hokyməti ozydyr deməgə caƣьrmaq əvəzində («Isqra» № 2) gorynyr ki, biz «Rusqaja Mьsl» ruhunda mytaləələr dərç etməli imişik! Həm də bu çyr fikirlər sosial-demoqratlar tərəfindən 1901-çi ilin pajьzьnda, fevral və mart hadisələrindən sonra* jeni tələbə jyksəlişi

---

* Bu məqalələr *arasьnda* isə («Isqra» № 3) məhz kəndimizdəki sьnьf antaƣonizmləri haqqьnda bir məqalə dərç edilmişdi. (Secilmiş əsərləri, I c. 498—504-cy səhifələrində «Işci

ərəfəsində sɵjlənir, elə bir zamanda ki, istibdad əlejhinə qaldьrьlan protestonun «kor-təbiiligi» sosial-demoƣratijanьn hərəkata etdigi şyurlu rəhbərligini bu sahədə də *ɵtyb kecdigi* mejdana cьqьr. Polis və qazaqlar tərəfindən dɵjylən tələbələrə işcilərin kor-təbii surətdə havadar cьqmaq mejli, sosial-demoqrat təşkilatьnьn şyurlu fəalijjətini ɵtyb kecir!

«Halbu ki, sajir məqalələrində—dejə məktub avtorlarь davam edirlər— «Isqra» hər bir qompromisi** kəsgin surətdə təkdir edir və məsələn, ƣedistlərin tablaşmaz rəftarьnь mydafəəjə qalqьşьr». Adətən hazьrkь sosial-demoqratlar arasьndakь ixtilaflar mynasəbətilə bunça ɵzynə xatirçəmliklə və bunça jyngyl-təbiətliklə, guja bu ixtilaflar əhəmijjətsizdir və təfriqəni haqlandьrmaz dejənlərə tevsijə edirik ki, bu sɵzlərin ystyndə bir jaxşьca fikirləşsinlər. Istibdadьn ən myxtəlif sьnьflara dyşmən olduƣunu ajdьnlaşdьrmaq işində, işciləri ən myxtəlif təbəqələrin istibdad hɵkymətinə myxaləfətilə tanьş etmək işində biz hələ hejrət ediləçək dərəçə az iş gɵrmyşyk, dejən adamlarla—bu işdə bir «qompromis» gɵrən, jəqin, «sahibkarlarla və hɵkymətlə iqtisadi mybarəzə» teorijasilə qompromis gɵrən adamlarьn ejni bir təşkilatda myvəffəqijjətlə işləməsi mymkyn olan şejdirmi?

Kəntlilərin azad edilməsinin qьrq illigi mynasəbətilə biz demişdik ki, kəndə sьnьf mybarəzəsi jyrytmək lazьmdьr (№ 3) və Vittenin gizli myxtirəsi mynasəbətilə demişdik ki, ɵzyny-idarə ilə istibdad barьşmaz şejdir (№ 4); biz ejni qanun mynasəbətilə (№ 8) mylkədarlarьn və onlara xidmət edən hɵkymətin qrepostnojculuƣuna hyçum etmişik və gizli

---

* Secilmiş əsərləri, I ç. 46-çь qejdinə baq. *Red.*

**—gyzəst etmə, tələblərindən vaz kecmə. *Red.*

zemstvo qurultajьnь təbrik edərək, zemstvocularь açizanə istid'alardan mybarəzəjə kecməgə təhrik etmişik (№ 8);—biz sijasi mybarəzə lazьm olduƣunu anlamaƣa başlamьş və belə mybarəzəjə kecmiş tələbələri həvəsləndirmişik (№ 3) və ejni zamanda tələbələri kycə nymajişlərində iştirak etməməgə caƣьran «təkcə tələbə» hərəkatь tərəfdarlarьnьn gɵstərmiş olduqlarь «qaba bir anlaqsьzlьƣь» qьrmaçlamьşьq (№ 3. Mosqva tələbələrinin Içraijjə qomitəsinin 10 mart (25 fevral) tarixli myraçəətnaməsь mynasəbətilə); biz «Rossija» ƣəzetinə mənsub fəndgir liberallarьn «mə'nasьz xijallarьnь» və «jalancь ikiyzlylygyny» ifşa etmişik (№ 5) və ejni zamanda dinç ədəbijjatcьlara, qoça professorlara və alimlərə, məşhur liberal zemstvoculara divan quran hɵkymət zindanlarьnьn quduruƣanlьƣьnь qejd etmişik (№ 5: «Ədəbijjata polis basƣьnь»); biz «işci məişətini sahmanlamaq haqqьnda devlət hamiligi» proƣramьnьn əsil mə'nasьnь ifşa etmişik və «xalq aşaƣьdan islahat tələb etməkdənsə və jeritməkdənsə, bunun qarşьsьnь juqarьdan islahat jolilə almaq daha jaxşьdьr» dejən «qijmətil bir e'tirafь» təbrik etmişik (№6);—biz protestant* statistiqləri həvəsləndirib (№ 7) ştrəjqbrexer** statistiqləri təkdir etmişik (№ 9).[31] Hər kəs bu taqtiqanь proletariatьn sьnьf şyurunu qaranlьqlaşdьrmaq və *liberalizmlə qompromis* sajьrsa—bunun ɵzilə «*Credo*» proƣramьnьn əsil mə'nasьnь bilmərə anlamadьƣьnь və ondan nə qədər jaqasьnь qьraƣa cəksə də, *de facto məhz bu proƣramь həjata kecirdigini* mejdana cьqarьr! Cynky *bu-*

---

* Protestant burada mevçud qajdalara ɵz fəalijjətilə myxalif cьqan, bunlarь tənqid edən statistiklər mə'nasьndadьr. *Red.*

** *Ştrəjqbrexer* işcilərin tə'tili zamanь sahibkarьn tərəfinə kecib işi dəvam etdirməklə tə'tili sьndьrmaƣa səbəb *nun өzilə* sosial-demoqratijanь «sahibkarlarla və hөkymətlə iqtisadi mybarəzəjə» doƣru syrykləjir və *liberalizm qarşьsьnda geri cəkilərək hər bir* «liberal» məsələjə aqtiv qarьşmaqdan və bu məsələjə qarşь *өz,* sosial-demoqrat mynasəbətini tə'jin etmək vəzifəsindən baş qacьrьr.

e) BIR DAHA «IFTIRACЬLAR», BIR DAHA «MISTIFIQATORLAR»

Bu iltifatlь sөzlər «Raboceje Delo»nundur ki, «dolajьsilə işci hərəkatьnь burzua demoqratijasь alətinə dөndərmək ycyn zəminə hazьrlamaq»da taqsьrlandьrdьƣьmьza bu çyr çavab verir. Sadəlevhlikdən «Raboceje Delo» bu qərara gəlmişdir ki, bu ittiham mynaqəşə cьçьşьndan başqa bir şej dejildir; jə'ni ki, bu şərarətli doƣmatiqlər bizə hər çyr nagyvara sөzlər deməgə qərar vermişlərdir: jaxşь, burzua demoqratijasь aləti olmaqdan da nagyvara daha nə ola bilər? Ona gөrə də qalьn hyrufatla «təkzib» cap etdirilir: «rəng-revnəqsiz iftira» («Iki qurultaj», s. 30), «mistifiqasija» (s. 31), «masqarad» (s. 33). Jupiter kibi, «Raboceje Delo» (hərcənd Jupiterə az bənzəsə də) məhz ona gөrə hirslənir ki, haqsьzdьr və tələsikli sөjyşlərilə, өz əlejhdarlarьnьn fikrini diqqətlə dyşynməkdən açiz olduƣunu isbat edir. Halbu ki, kytləvi hərəkatьn kor-təbiiligi qarşьsьnda *hər bir* diz cөkmə, sosial-demoqrat sijasətinin tred-junionist sijasəti dərəçəsinə *hər bir* endirilməsi nə səbəbə məhz işci hərəkatьnь burzua demoqratijasь alətinə dөndərməkdən өtry zəminə hazьrlamaq olduƣunu anlamaq ycyn hec də coq dyşynmək lazьm gəlməz. Kor-təbii işci hərəkatь өzy-өzlygyndə ançaq tred-junionizm jarada bilər (və labyddən jaradьr da), işci sьnьfьnьn tred-junionist sijasəti isə məhz işci sьnьfьnьn xьrda-burzua sija-

səti deməkdir. Sijasi mybarəzədə və hətta sijasi inqilabda işci sьnьfьnьn iştirakь hələ onun sijasətini hec də sosial-demoqrat sijasəti etməz.

«Raboceje Delo»ja belə gəlir ki, ymumijjətlə Rusjada burzua demoqratijasь bir «fantomdur»* («Iki qurultaj», s. 32).** Xoşbaxt adamlar! Qьrqavul kibi başlarьnь kola soqub elə zənn edirlər ki, bundan dolajь bytyn myhit joq olur. Hər aj marqsizmin daƣьlmasь və hətta joq olmasь mynasəbətilə өz şadlьƣьnь aləmə bildirən bir sьra liberal, işcilər arasьnda sьnьf mybarəzəsinə Brentano[32] baqьşьnь və sijasətə tred-junionist baqьşьnь jajan liberallarь həvəsləndirən bir sьra liberal ƣəzet («S.-Peterburƣskije Vedomsti», «Russkije vedomosti» və bir coq sajirləri);—əsil təmajyllərinin ysty «*Credo*» tərəfindən bunça jaxşь acьlmьş və ədəbi mətalarь jeganə olaraq, Rusjada xəraçsьz-gөmryksyz gəzən marqsizm tənqidciləri zymrəsi—sosial-demoqrat *olmajan* inqilabi məsləklərin, xysusən fevral və mart hadisələrindən sonra çanlanmasь,—bunlarьn hamьsь, jəqin, fantomdur! Bunlarьn hec birisinin burzua-demoqratijasь ilə hec bir əlaqəsi joqdur!

«Roboceje Delo» və həmcinin «Isqra»nьn № 12-dəki eqonomist məktub avtorlarь gərək «bunu dyşynəjdilər ki, nə səbəbə jaz hadisələri sosial-demoqratlarьn nyfuz və e'tibarьnьn artmasьna səbəb olmaq əvəzində, sosial-demoqrat olmajan məsləklərin bu çyr çanlanmasьna səbəb olmuşdur»?— Cynky biz vəzifəmiz qədər jyksək dura bilmədik, işci kytlələrinin aqtivligi bizim aqtivligimizdən jyksək cьqdь, bizdə bytyn myxaləfətci təbəqələrin əhvali-ruhijjəsini gɵzəlçəsinə bilən və hərəkatьn başьnda durmaƣь, kor-təbii nymajişi sijasijə dɵndərməgi, onun sijasi qaraqterini genişləndirməgi və ilax. baçaran kifajət qədər hazьrlьqlь inqilabcь rəhbərlər və təşkilatcьlar tapьlmadь. Belə bir şə'rajit icərisində sosial-demoqrat olmajan daha cevik, daha calьşqan inqilabcьlar labyddən bizim geridə qalmaƣьmьzdan istifadə edəçəklər, və işcilər polis və qoşunla nə qədər fədakaranə, nə qədər ƣejrətlə carpьşsalar belə, nə qədər inqilabi bir surətdə cьqьşda bulunsalar belə, ançaq bu inqilabcьlara jardьm edən bir qyvvə olub qalarlar, sosial-demoqrat avanƣardь dejil, bəlkə burzua demoqrat arjerƣardь olub qalarlar. Almanja sosial-demoqratijasьnь gɵtyrynyz, ki bizim eqonomistlər bunlarьn jalnьz zəif cihətlərini mənimsəmək istəjirlər. Nə səbəbə Almanjada *hec bir* sijasi hadisə sosial-demoqratijanьn nyfuz və e'tibarьnьn get-gedə daha qyvvələnməsinə tə'sir etməmiş kecməjir? Cynky bu hadisəni ən inqilabi surətdə qijmətləndirməkdə, ɵzbaşьnalьq əlejhinə hər dyrly protestonu mydafəə etməkdə sosial-demoqratija həmişə hamьdan qabaqda olur. O ɵzynə belə bir myhakəmə ilə lajla calmajьr ki, iqtisadi mybarəzə işciləri ɵz hyquqsuzluq məsələsinə carpdьraçaqdьr, və qonqret şərajit təqdir-qəza ilə işci hərəkatьnь inqilabi jola təhrik edir. O, içtimai və sijasi həjatьn bytyn sahələrinə və bytyn məsələlərinə qarьşьr, burzua proƣressistlərdən secilmiş şəhər ƣlavasьnьn* Vilhelm tərəfindən təsdiq edilməməsinə də (bizim eqonomistlər hələ almanlarь arif edə bilməmişlər ki. bu işin əslində liberalizmlə qompromis dyzəltmək deməkdir!), «ədəbsiz» əsərlər və şəkillər nəşri əlejhinə qanun verilmək məsələsinə də, professor secgisinə, hɵkymətin tə'sir jetirmək məsələsinə də və sajir və ilax. məsələlərə də qarьşьr. Hər jerdə onlar hamьdan qabaqa dyşyb, bytyn sьnьflar arasьnda sijasi narazьlьq ojadьrlar, juqulularь tərpədirlər, geridə qalanlarь iləri cəkirlər, proletariatьn sijasi şyurunun və sijasi aqtivliginin inkişafь ycyn ətraflь material verirlər. Nəticədə bu hasil olur ki, hətta sosializmin şyurlu dyşmənləri də qabaqcьl sijasi mybarizə hɵrmət bəsləjirlər və bə'zi vaqt jalnьz burzuazija dejil, hətta byroqratija və saraj-dajirələrindən də myhym bir doqument nə mɵ'cyzlə isə «*Vorwärts*» redaqsijasьnьn qabinəsinə catьr.

---

* Fantom—xijal. *Red.*

** Jenə buradaça «təqdir-qəza ilə işci hərəkatьnь inqilab joluna təhrik edən, qonqret rus şərajitinə» istinad edilir. Adamlar bunu başa dyşmək istəməjirlər ki, işci hərəkatьnьn inqilabi jolu, sosial demoqrat jolu olmaja da bilər. Cynky bytyn ƣərbi avropa burzuazijasь mytləqijjət devrində işciləri inqilab joluna «təhrik edirdi», şyurlu bir surətdə təhrik edirdi. Biz sosial-demoqratlar isə bununla kifajətlənə bilmərik. Və əgər hər nə ilə olur-olsun sosial-demoqratijanь kor-təbii, tred-junionist sijasət dərəçəsinə endirirsək, o halda biz məhz bununla burzuazija demoqratijasьna jardьm gөstərmiş oluruq.

IV. EQONOMISTLƏRIN QUSTARLЬƢЬ VƏ INQILABCЬLARЬN TƏŞKILI

«Raboceje Delo»nun juqarьda təhlil etdigimiz: iqtisadi mybarəzə ən geniş surətdə tətbiq oluna bilən sijasi təşviqat vasitəsidir, indi bizim vəzifəmiz— iqtisadi mybarəzənin ɵzynə sijasi qaraqter verməkdir və ilax. iddialarь jalnьz bizim sijasi vəzifələrimizi dejil, bəlkə həmcinin *təşkilat* vəzifələrimizi də məhdud anlamaƣь gɵstərir. «Sahibkarlarla və hɵkymətlə iqtisadi mybarəzə» ycyn, bytyn və hər dyrly sijasi myxaləfət, protesto və nifrət təzahyrlərini birləşdirərək bir ymumi həmlə şəklinə salan mərkəzləşdirilmiş ymum Rusja təşkilatь, professional inqilabcьlardan* ibarət olub və bytyn xalqьn həqiqi sijasi başcьlarь tərəfindən rəhbərlik edilən

---

*—jə'ni bələdijjə rəisi, şəhər ɵzyny-idarə sədri. *Red.*

*—jə'ni peşəci inqilabcьlar, daimi surətdə inqilab işində calьşanlar. *Red.*

bir təşkilat lazьm dejildir—və buna gөrə belə bir mybarəzədə hasil ola da bilməz. Bunun səbəbi də ajdьndьr. Hər bir myəssəsənin təşkilat qaraqterini, təbii və labyd olaraq, haman myəssəsənin fəalijjətinin məzmunu tə'jin edir. Buna gөrə «Raboceje Delo» juqarьda təhlil etdigimiz iddialarilə jalьnьz sijasi fəalijjətin məhdudluƣunu dejil, həmcinin təşkilat işlərinin də məhdudluƣunu təqdis edir və qanunlaşdьrьr. Həmişə olduƣu kibi, bu təqdirdə də «Rab. Delo» şyurluluƣu kor-təbiilik qarşьsьnda pəs duran bir orƣandьr. Halbu ki, təşkilatьn kor-təbii surətdə əmələ gələn formalarь qarşьsьnda diz cəkmək, bizim təşkilat işlərimizin hələ nə qədər məhdud və ibtidai olduƣunu, bu myhym sahədə bizim hələ nə qədər «qustar» olduƣumuzu dərk etməzlik, bunu dərk etməmək dejirəm, hərəkatьmьzьn əsil xəstəligidir ki var. Əlbəttə, bu dyşgynlyk xəstəligi dejil, boj-atma xəstəligidir. Lakin məhz indi, kor-təbii ƣəzəb dalƣalarь, biz hərəkat rəhbərlərini və təşkilatcьlarьnь, demək olar ki, basan bir zamanda, geriligi hər dyrly mydafəə etmək əlejhinə, bu işdə məhdudluƣu hər dyrly qanunlaşdьrmaq əlejhinə ən barьşmaz bir mybarəzə aparmaq vaçib bir işdir, praqtik işdə iştirak edən və ja hənuz başlamaq istəjən hər kəsdə, bizdə hakim olan *qustarlьqdan* narazьlьq və ondan xьlas olmaƣa sarsьlmaz bir əzmkarlьq ojatmaq vaçib bir işdir.

a) QUSTARLЬQ NƏDIR?

Bu suala 1894—1901-çi illərə maxsus tipik bir sosial-demoqrat dərnəginin kicik bir təsvirilə çavab verməgə calьşalьm. Biz artьq bu devrin məktəbli gənçlərinin başdan-başa marqsizmə ujduƣunu gөstərmişdik. Əlbəttə, marqsizm bu gənçləri jalьnьz

bir teorija olmaq yzrə joq; hətta bir teorija olmaqdan zijadə, ona gөrə şevqləndirirdi ki, «nə etməli?» sualьna çavab verirdi, dyşmən yzərinə səfərə qalqьşmaƣa caƣьrьrdь. Və jeni dөjyşcylər hejrət ediləçək dərəçə primitiv bir təçhizatla və hazьrlьqla səfərə yz qojurdular. Coq vaqt hətta hec bir silah və bilmərrə hec bir hazьrlьq da olmajьrdь. Xьş başьnda işləjən bir muzik kibi, myharəbəjə tək bir dəjənək gөtyryb gedirdilər. Bir tələbə dərnəgi hərəkatьn kөhnə xadimlərilə hec bir əlaqəsi olmadan, başqa jerlərdəki, ja inki hətta şəhərin başqa hissələrindəki (və ja sajir məktəblərdəki) dərnəklərlə hec bir əlaqəsi olmadan inqilabi fəalijjətin ajrь-ajrь hissələrini bilmərrə təşkil etmədən, az-coq uzun bir myddət ycyn hec bir sistematik fəalijjət planь olmadan işcilərlə əlaqəjə girişir və işə başlajьr. Dərnək javaş-javaş, getdikçə daha geniş təbliƣat və təşviqat acьr, өz cьqьşilə işcilərin xejli geniş təbəqələrinin hysni-rəƣbətini qazanьr, «qomitə» binagyzarlьƣьna jeni jeni gənçlər ƣruplarь və pul verən zijalь çəmijjətin bə'zi hissəsinin hysni-rəƣbətini qazanьr. Qomitənin (və ja mybarəzə ittifaqьnьn) çazibəsi artьr, fəalijjət genişlənir və qomitə bu fəalijjətini bysbytyn kor-təbii bir surətdə genişləndirir: hələ bir il, və ja bir necə aj əvvəl tələbələr dərnəgində cьqьşda bulunan və: «hara getməli?» məsələsini həll edən, işcilərlə əlaqə dyzəldən və əlaqə saqlajan, vərəqə hazьrlajьb buraqan adamlar, sajir inqilabcь ƣruplarla əlaqə baƣlajьrlar, ədəbijjat əldə edirlər, jerli ƣəzet nəşrinə qalqьşьrlar, nymajiş qurmaqdan bəhs etməgə başlajьrlar, nihajət, acьq hərbi əməlijjata kecirlər (burada hərbi əməlijjat, vəzijjət və şərajitə gөrə, birinçi təşviqat vərəqəsindən də ibarət ola bilər, ƣəzetin birinçi nymrəsindən də, birinçi nymajişdən də), həm də adətən bu əməlijjatьn ilk başlanƣьçь tezlikçə tam bir ucuqluƣa varьr. Məhz ona gɵrə tezlikçə və tam ki, bu hərbi əməlijjat uzun və inadlь bir mybarəzə ycyn qabaqçadan dyşynylmyş, əvvəlçədən hazьrlanmьş, sistematik bir plan nətiçəsi dejil, ən'ənəvi surətdə aparьlan dərnək işlərinin kor-təbii surətdə artmasьndan ibarət idi, ona gɵrə ki, polis, demək olar ki, həmişə jerli hərəkatьn, hələ tələbəlik sqamjasьndan «ɵzyny gɵstərmiş» olan başlьça xadimlərini tanьjьrdь və basƣьn japmaq ycyn ən jaxşь fyrsət məqamь gɵzləjərək, qəsdən dərnəgin kifajət qədər artьb genişlənməsinə jol verirdi ki, əldə dutalƣalь *corpus delicti** olsun, və qəsdən həmişə tanьdьƣь adamlarьn bir neçəsini «dəllyk ycyn» saqlajьrdь (mənə mə'lum olduƣu yzrə bu texniki termin bizimkilər arasьnda da, zandarmlar arasьnda da məşhurdur). Bu çyr myharəbəni, myasir qoşun əlejhinə dəjənəklə silahnьb gedən kəntli dəstələrinin səfərilə myqajəsə etməmək olmaz. Ona gɵrə də hərəkatьn çanlьlьƣьna təəççyb etmək lazьmdьr ki, carpьşanlarьn bilmərrə hazьrlьƣь olmamasьna baqmajaraq, hərəkat genişlənib, artьb ƣələbə calmaqda idi. Doƣrudur, tarixi nɵqteji-nəzərdən əvvəldən təçhizatьn ibtidailigi nə inki jalnьz labyd idi, bəlkə geniş surətdə dɵjyşcy çəlb etmək şərajitindən birisi olmaq yzrə, *hətta qanuni idi də*. Lakin çiddi hərbi əməlijjat başlanar-başlanmaz (bu isə, işin əslində artьq 1896-çь il jaj tə'tillərindən e'tibarən başlanmьşdьr)—hərbi təşkilatьmьzьn noqsanlarь getdikçə daha şiddətlə ɵzyny hiss etdirməgə başladь. Ilk zamanlar şaşьrdьqdan və bir sьra səhvlər buraqdьqdan sonra (məsələn, çəmijjətə myraçəətlə sosialistlərin bədəfkarlьƣьnь təsvir etmək, ja inki işçiləri pajtaxtlardan əjalət sənaje mərkəzlərinə syrgyn etmək kibi), coq cəkmədən hɵkymət jeni mybarəzə şərajitinə ujƣunlaşdь və lazьm olan jerlərə, ən mykəmməl silahlanmьş provoqatorlar, çasuslar, zandarmlar dəstələrini qoja bildi, talanlar o qədər tez-tez təkrar etməgə, o qədər coq adam qavramaƣa, jerli dərnəkləri o qədər təmiz sypyrməgə başladь ki, işci kytləsi tam mə'nasilə bytyn rəhbərlərini itirirdi, hərəkat inanьlmaz dərəçə sьcrama şəkilli bir qaraqter alьrdь və işdə qət'ijjən hec bir təvaris və rabitə jaradьla bilməjirdi. Jerli xadimlərin hejrətəngiz dərəçə pərakəndəligi, dərnəklər hej'ətinin təsadyfiligi, teoretik, sijasi və təşkilat məsələləri sahəsində hazьrlьqsьzlьq və gɵryş dajirəsi darьsqallьƣь—təsvir etdigimiz şərajitin labyd nətiçəsi idi. Iş bir dərəçəjə catьr ki, bə'zi jerlərdə kifajət qədər dajanьqlьq və qonspirasijamьz * olmadьƣьndan işcilər zijalьlara qarşь e'timadsьzlьq bəsləjirlər və onlardan kənara cəkilirlər: dejirlər ki, zijalьlar coq dyşynçəsiz surətdə işi ucuqluƣa vardьrьrlar!

Bu qustarlьƣьn nihajət bytyn dyşynçəli sosial-demoqratlar tərəfindən bir xəstəlik kibi hiss edilməgə başlandьƣьnь—hərəkatla az-coq tanьş olan hər kəs bilir. Hərəkatla tanьş olmajan oquçu, biz syn'i surətdə hərəkatda bir xysusi pillə və ja xəstəlik «quraşdьrьrьq» dejə gyman etməmək ycyn isə—artьq bir dəfə xatьrlamьş olduƣumuz şahidə** isnad edəlim. Uzun iqtibas ycyn bizdən gilajə etməsinlər.

> B—v «Raboceje Delo»nun № 6-sьnda jazьr ki: «Əgər tədriçlə daha geniş praqtik fəalijjətə kecmək, rus işci hərəkatьnьn kecirdigi ymumi kecid devrindən bilavasitə asьlь olan bu kecid, qaraqter bir əlamət isə... rus işci inqilabьnьn ymumi mexanizmində digər bir əlamət də var ki, bundan az maraqlь dejildir. Biz jalnьz Peterburƣda dejil, bəlkə bytyn Rusiada hiss olunan *işə jararlь inqilabcь qyvvələrin ymumi azьƣьndan*

---

*—zati-çyrm, jə'ni çinajət faqtь. *Red.*

*—Gizli calьşma metodu. *Red.*

** Secilmiş əsərləri, I ç. 386—387-çi səhifələrindəki haşijədə xatьrlanmьş şahiddən bəhs olunur. *Red.*

bəhs edirik* Işci hərəkatьnьn ymumijjətlə çanlanmasilə, işci kytləsinin ymumi inkişafilə, tə’tillərin getdikçə daha tez-tez vaqe olmasilə, işcilərin hɵkymət tərəfindən tə’qib edilməsini həbs, syrgyn və təb’id edilməsini get-gedə daha artьq şiddətləndirən acьq kytləvi işci mybarəzəsilə bu *jyksək kejfijjətli inqilabcь qyvvələrin azlьƣь getdikçə daha artьq gɵzə carpьr* və şybhəsiz, *hərəkatьn dərinliginə və ymumi qaraqterinə tə’sirsiz qalmajьr*. Bir coq tə’til inqilabcь təşkilatlarьn gyçly və bilavasitə tə’siri olmadan kecir... Təşviqat vərəqələri və gizli ədəbijjat azlьƣь hiss olunur...Işci dərnəkləri təşviqatcьsьz qalьr....Bununla janaşь olaraq, daim pula ehtijaç hiss olunur. Bir sɵzlə, *işci hərəkatьnьn artmasь inqilabcь təşkilatlarьn artmasьnь və inkişafьnь ɵtyb kecir*. Mevçud iş gɵrən inqilabcьlar hej’əti həjəçana gəlmiş bytyn işci kytləsinə nyfuz jetirməgi ɵz əlində toplamaq ycyn, bytyn həjəçanlara hec olmazsa təndyrystlyk və mytəşəkkillik rəngi vermək ycyn azlьq edir... Ajrь-ajrь dərnəklər, ajrь-ajrь inqilabcьlar bir jerə toplaşdьrьlmamьş, birləşdirilməmişlərdir, myntəzəm inkişaf etmiş hissələrə malik vahid, intizamlь və gyçly bir təşkilat şəklinə dyşməmişlər»... Və, daƣьlan dərnəklərin jerində bilatə’xir jenilərin zyhur etməsi «hərəkatьn həjatiligini isbat edir... lakn hələ kifajət qədər tam jararlь inqilab xadimlərinin mevçud olduƣunu gɵstərməjir»—dejə qejd etdikdən sonra avtor belə bir nəticə cьqarьr: «Peterburq inqilabcьlarьnьn praqtik hazьrlьqsьzlьƣь onlarьn fəalijjətinin nəticələrində də ɵzyny gɵstərir. Son məhməkə prosesləri, xysusən «Ɵzyny qurtuluş» və «Əməgin qapitalla mybarəzəsi» ƣruplarьnьn prosesi [33] ajdьn gɵstərdi ki, bəlli bir zavodda əmək şərajitilə, və bu surətlə də, təşviqat şərajitilə myfəssəl surətdə tanьş olmajan, qonspirasija prinsiplərini bilməjən və jalьnьz sosial-demoqratijanьn ymumi baqьşlarьnь mənimsəmiş olan» (mənimsəmişmi?) «gənç bir təşviqatcь uzaq başь 4, 5, 6 aj işləjə bilər. Sonra həbs edilir və coq vaqt bu həbs bytyn təşkilatьn ja inki hec olmazsa bir hissəsinin talanьna səbəb olur. Sual olunur, bir ƣrupun ɵmry bir necə aj syrdygy halda, belə bir ƣrup myvəffəqijjətlə və səmərəli syrətdə calьşa bilərmi? Aşkar şejdir ki, mevçud təşkilatlarьn noqsanlarьnь tamamilə kecid devrinin ajaƣьna hesab etmək olmaz. Aşkar şejdir ki, işləjən təşkilatlarьn hej’ətinin kəmijjəti və başlьça olaraq, kejfijjəti burada az əhəmijjətli rol ojnamajьr və bizim sosial-demoqratlarьn birinçi vəzifəsi... *təşkilatlarь gercəkdən birləşdirmək və bunlarьn yzvlərini çiddi surətdə secməkdən* ibarət olmalьdьr».

---

* Hər jerdə qursiv bizimdir *Red*

b) QUSTARLЬQ VƏ EQONOMIZM

Indi biz, jəqin ki, artьq hər oquçunun aƣlьna gələn bir məsələnin yzərində dajanmalьjьq. *Bytyn* hərəkata maxsus bir boj atma xəstəligi olmaq yzrə bu qustarlьƣь, rus sosial-demoqratijasь içərisindəki çərəjanlardan *birisi* olmaq yzrə, eqonomizmlə əlaqədar etmək olarmь? Bizim fikrimizçə olar. Praqtik hazьrlьqsьzlьq, təşkilat işlərinin baçarьqsьzlьƣь *bizim hamьmьza* və o çymlədən lap əvvəldən hec tərəddyd etmədən inqilabi marqsizm nɵqteji-nəzərindən duranlara da həqiqətən bir barabarda maxsusdur. Və ɵzy-ɵzlygyndə hazьrlьqsьzlьq ystyndə hec kəs, əlbəttə, praqtiqləri tɵhmətləndirə də bilməzdi. Lakin «qustarlьq» məfhumuna nə isə başqa bir şej də daxildir: bu da ymumijjətlə bytyn inqilabi iş vys’ətinin darlьƣьndan, belə dar bir iş yzərində jaxşь inqilabcь təşkilatь əmələ gələ bilməjəçəgini anlamamaqdan, nihajət—başlьçasь da budur—bu darlьƣь haqlandьrmaƣa və kor-təbiiligi əlahiddə bir «teorija» dərəçəsinə jyksəltməgə calьşmaqdan, jə’ni bu sahədə də onun qarşьsьnda diz cɵkməkdən ibarətdir. Belə təşəbbyslər mejdana cьqar-cьqmaz—artьq mə’lum oldu ki, qustarlьq eqonomizmlə mərbutdur və ymumijjətlə eqonomizmdən (jə’ni marqsizm teorijasьnь da, sosial-demoqratijanьn rolunu da, onun sijasi vəzifələrini də məhdud anlamaqdan) xьlas olmadьqça, təşkilat fəalijjətimizin məhdudluƣundan da xьlas ola bilmərik. Bu təşəbbyslər isə iki istiqamətdə mejdana cьqmьşdьr. Bə’ziləri belə deməgə başladьlar: işci kytləsi ɵzy hələ, inqilabcьlar tərəfindən «onlarьn bojnuna qojulan» kibi, geniş və dɵjyşcy sijasi vəzifələri irəli syrməmişdir, o hələ *ən jaqьn* sijasi tələblər uƣrunda mybarəzə etməli, «sahibkarlarla və hɵkymətlə iqtisadi mybarəzə aparmalьdьr* (kytləvi hərəkata «mijəssər» olan bu çyr mybarəzəjə isə, təbii olaraq, hətta ən hazьrlьqsьz gənçlərə də «mijəssər» olan bir təşkilat ujƣun gələr). Hər dyrly «tədriççilikdən» uzaq olan başqalarь isə, belə deməgə başladьlar: «sijasi inqilab etmək» mymkyndyr və lazьmdьr, lakin bunun ycyn davamlь, inadlь mybarəzə ilə proletariatь tərbijə edən mɵhkəm bir inqilabcь təşkilatьn jaradьlmasьna bilmərrə lyzum joqdur; bunun ycyn hamьmьzьn bələd olduƣu və «mijəssər olan» dəjənəkdən japьşmaƣьmьz kifajətdir. Kinajəsiz dedikdə—ymumi tə’til qurmaq** və ja «eqstsitativ terror» vasitəsilə işci hərəkatьnьn «syst» gedişini hala gətirmək kifajətdir.*** Bu məsləklərin hər ikisi, opportunistlər də «revolysionistlər» də hɵkymranlьq edən qustarlьq qarşьsьnda pəs dururlar, ondan xьlas olmaq imkanьna inanmajьrlar, anlamajьrlar ki, bizim birinçi və ən zəruri praqtik vəzifəmiz bundan ibarətdir: sijasi mybarəzənin enerzisini, sabitligini və təvarisligini tə’min edə bilən *inqilabcьlar təşkilatь* jaratmaq.

Biz bu saat B—ьn: «Işci hərəkatьnьn artmasь inqilabcь təşkilatlarьn artmasьnь və inkişafьnь ɵtyb kecir»—sɵzlərini qejd etdik. Bu «jaqьn myşahədəcinin qijmətli mə’lumatьnьn» (B—ьn məqaləsi haqqьnda «Raboceje Delo» redaqsijasь bu çyr dejir) bizim ycyn iki qat qijməti vardьr. Bu mə’lumat gɵstərir ki, rus sosial-demoqratijasьndakь hazьrkь bɵhranьn əsas səbəbi *rəhbərlərin* («ideoloƣlarьn», inqilabcьlarьn, sosial-demoqratlarьn) kytlənin *kor-təbii jyksəlişindən geridə qalmasьndadьr,* dedikdə biz haqlь imişik. O gɵstərir ki, kor-təbii ynsyryn, adi çari mybarəzənin əhəmijjətini kiciltmək təhlykəsinə dajir, taqtiqa-prosesə və sajirəjə dajir eqonomist məktub («Isqra» № 12) avtorlarьnьn, B. Qricevskinin və Martьnovun bytyn myhakəmələri məhz qustarlьƣь mədh və mydafəə etməkdən ibarət imiş. Aƣьz-burnunu sajƣьsьzlьqla qьrьşdьrmadan: «teoretik» kəlməsini tələffyz edə bilməjən, məişət hazьrlьqsьzlьƣь və inkişafsьzlьq qarşьsьnda diz cɵkmələrini «həjat dujƣusu» adlandьran bu adamlar, həqiqət halda, ən zəruri *praqtik* vəzifələrimizi anlamadьqlarьnь mejdana cьqarьrlar. Geridə qalmьş adamlara cьƣьrьrlar: tən gediniz! qabaƣa kecməjiniz! Təşkilat fəalijjətində enerzi və təşəbbyskarlьƣь catmajan, işi çəsarətli və geniş surətdə qurmaq «planь» catmajan adamlara: «taqtiqa-proses» dejə baƣьrьrlar! Bizim əsas gynahьmьz sijasi və *təşkilat* vəzifələrimizi çari iqtisadi mybarəzənin ən jaqьn, «hiss olunar», «qonqret» intereslərinədək *endirməkdən* ibarətdir,—amma durub bizə bajatь caƣьrьrlar ki, iqtisadi mybarəzənin ɵzynə sijasi qaraqter vermək lazьmdьr!—Bir daha dejirik: bu lap xalq naƣьlьnda çənazə alajьna rast gəldikdə: «daşьjasьnьz qurtarmasьn!» qьşqьran qəhrəmanьn ibraz etdigi kibi bir «həjat dujƣusu»dur.

Bu əllamələrin neçə bir vəsfə gəlməz, xalis «nartsis»çəsinə bir pyrmyddəalьqla[35] Plexanova nəsihət etdiklərini xatьrlajьnьz: «İşci *dərnəklərinə* ymumijjətlə *(sic!)* sɵzyn gercək, *praqtik* mə’nasilə, jə’ni sijasi tələblər uƣrunda məqsədə ujƣun və myvəffəqijjətli *praqtik* mybarəzə mə’nasьnda sijasi vəzifələr mijəssər olmaz» («Raboceje Delo» redaqsijasьnьn çavabь, səh. 24). Dərnək var, dərnək var, aƣalar! Nə qədər ki, qustarlar ɵz qustarlьqlarьnь dərk etməmiş və ondan xьlas olmamьşlardьr, əlbəttə, «qustarlar» dərnəginə sijasi vəzifələr mijəssər ola bilməz. Əgər bu qustarlar hələ bundan başqa bir də ɵz qustarlьqlarьna aşiq olmuşlarsa, əgər onlar «praqtik» sɵzyny hɵkmən qursivlə jazьrlarsa və belə xijal edirlərsə ki, praqtiklik ɵz vəzifələrini kytlələrin ən geridə qalmьş təbəqələri dərəçəsinə endirməgi tələb edir—o zaman, əlbəttə, bu qustarlardan umudu yzmək gərək və həqiqətən bunlara *ymumijjətlə sijasi vəzifə mijəssər olan şej dejildir*. Lakin Aleqsejev və Mьşkin kibi, Xalturin və Zeljabov kibi qorifejlər* dərnəginə sɵzyn ən gercək, ən praqtik mə’nasilə sijasi vəzifə mijəssərdyr, və məhz ona gɵrə və o qədər mijəssərdir, nə qədər ki, onlarьn qьzƣьn təbliƣatьna kor-təbii surətdə ojanmaqda olan kytlələr haj verir, nə qədər ki, onlarьn qajnar enerzisini inqilabcь sьnьfьn enerzisi qapsajьb jardьm edir. Plexanov jalьnьz bu inqilabcь sьnьfь gɵstərmək dejil, jalьnьz onun kor-təbii surətdə ojanmasьnьn labyd və zəruri olduƣunu isbat etmək dejil, həmcinin hətta «işci dərnəkləri» qarşьsьnda da ali və bɵjyk bir sijasi vəzifə irəli syrməkdə də min dəfə haqlь idi. Amma siz o zamandan bəri əmələ gəlmiş kytləvi hərəkata onun ycyn isnad edirsiniz ki, bu vəzifəni *alcaldasьnьz*, «işci dərnəkləri»nin fəalijjət vys’ətini və enerzisini *daraldasьnьz*. Bəs bu—qustarьn ɵz qustarlьƣьna aşiq olmasь dejil də, nədir? Siz ɵz praqtikliginizlə loƣalanьrsьnьz, amma hər bir rus praqtikinin bələd olduƣu bu faqtь gɵrməjirsiniz ki, jalьnьz dərnək dejil, hətta tək bir şəxsijjətin enerzisi də inqilab işində nə kibi mɵ’çyzələr tɵrədə bilər. Joqsa siz elə gyman edirsiniz ki, bizim hərəkatda, 70-çi illərdə olan qorifejlər kibi gɵrkəmli başcьlar ola bilməz? Nəjə gɵrə olmaja da? Ona gɵrəmi ki, bizim hazьrlьƣьmьz azdьr? Lakin biz hazьrlaşьrьq, hazьrlaşaçaƣьz və hazьrlaşmьş da olaçaƣьz? Doƣrudur, bədbaxtlьqdan «sahibkarlarla və hɵkymətlə iqtisadi mybarəzə»mizin aqmazьnda kyf əmələ gəlmişdir, səçdəjə dyşyb, kor-təbiiligə ibadət edərək, tə’zim və hɵrmətlə rus proletariatьnьn (Plexanov demişkən) «dalьna» tamaşa edən adamlar zyhur etmişdir. Amma biz bu kyfdən xьlas ola bilərik. Məhz indi rus inqilabcьsь həqiqi inqilabi teorija rəhbərligi altьnda gedərək, həqiqi inqilabcь olan və kor-təbii surətdə ajьlmaqda olan bir sьnьfa arqalanaraq, nihajət—nihajət!—bytyn qəddini dyzəldə bilər və bytyn bəhadьr gyçyny gɵstərə bilər. Bunun ycyn ançaq gərəkdir ki, sijasi vəzifələrimizi və təşkilat işlərimizin vys’ətini alcaltmaq jollu mejillər praqtiklər tərəfindən, və ta məktəb sqamjasьndan praqtik iş umudilə jaşajan daha coqlu adamlar tərəfindən rişxənd və sajƣьsьzlьqla qarşьlansьn. Biz buna najil olarьq da, arxajьn olun, aƣlar!..

---

* «Rabocaja Mьsl» və «Ravoceje Delo» xysusən Plexanova «Çavab»da.[34]

** Rusjada nəşr edilmiş «Proletarsqaja Borba» adlь məçmuədə «Sijasi inqilabь kim edəçəkdir»? kitabcasь. Həmcinin Kijev qomitəsi tərəfindən də jenidən nəşr edilmisdir.

***«Inqilabcьlьƣьn jenidən doƣmasь» və «Svoboda»,

Lakin oquçu, qustarlьƣa «eqonomist» aşiqliginin inçi danələrini gɵrmək istəjirsə, onda, əlbəttə, eqleqtik və səbatsьz «Raboceje Delo»dan ardьçьl və qətijjətli «Rabocaja Mьsl»a kecməlidir. R. M. «Ajrьça ilavə»nin 13-çy səhifəsində jazmьşdь ki: «Indi bir iki kəlmə də inqilabcь zijalь adlananlarьn ɵzləri haqqьnda»—bunlar, doƣrudur, dəfələrlə işdə «carizmlə qət’i carpьşmaja girişməgə» tam hazьr olduqlarьnь gɵstərmişlərdir. Ançaq bytyn dərd burasьndadьr ki, sijasi polis tərəfindən amnsьz bir surətdə tə’qib olunan inqilabcь zijalьlarьmьz həmin sijasi polislə mybarəzəni, istibdadla sijasi mybarəzə hesab edirdi. Buna gɵrə də «istibdad ilə mybarəzə ycyn qyvvəni haradan almaq?» məsələsi bunlar ycyn indijədək ajdьnlaşdьrьlmamьş qalьr.

---

*—jə’ni ən gɵrkəmli xadimlər. *Red.*

Kor-təbii hərəkat pərəstişkarь (pis mə'nada pərəstişkar) tərəfindən polislə mybarəzəjə qarşь gөstərilən bu mөhtəşəm e'tinasьzlьq lap misilsiz bir şejdir, dejilmi? O bizim qonspirasija baçarьqsьzlьƣьmьzь az qala bununla *haqlandьrmaq* istəjir ki, kor-təbii kytləvi hərəkat olan bir zamanda sijasi polislə mybarəzə aparmaq, əslinə baqsan hec vaçib də dejil!! Bu kibi əçajib bir nətiçəni coq və coq az adam imzalar: cynky inqilabcь təşkilatlarьmьzьn noqsanlarь hamьnьn yrəgini son dərəçə aƣrьtmьşdьr. Lakin Martьnov, məsələn, bunu imzalamasa, səbəbi ançaq o ola bilər ki, Martьnov өz myddəalarьnь sonunadək dyşynməgi baçarmajьr və ja buna çəsarəti catmajьr. Doƣrudan da, kytlə tərəfindən, hiss olunar nətiçələr umudu verən qonqret tələblər iləri syrmək kibi bir «vəzifə» ycyn mөhkəm mərkəzləşdirilmiş, dөjyşcy inqilabcь təşkilatь jaratmaq barəsində xysusi bir qejdkəşlik lazьmdьr məgər? Hec də «sijasi polislə mybarəzə» etməjən kytlə bu «vəzifəni» ifa etməjirmi məgər? Daha artьq: əgər bir necə rəhbərdən başqa (bөjyk əksərijjətçə) hec də «sijasi polislə mybarəzə» etməgə *ƣabil olmajan* işcilər də bu vəzifəjə əl ƣatmasajdьlar, bu vəzifə ifa edilə bilərdimi məgər? Belə işcilər, kytlənin orta adamlarьdьrlar, tə'tildə polislə və ƣosunla kycə mybarəzəsində azmança bir ƣejrət və fədakarlьq gөstərməgə qabildirlər, bytyn hərəkatьmьzьn nətiçəsini *ƣət' etməgə* qabildirlər (və ançaq təkçə bunlar qabildirlər)—lakin məhz *sijasi* polislə aparьlan mybarəzə ycyn, xysusi sifətlər lazьmdьr, *professional* inqilabcьlar lazьmdьr. Ona gөrə də biz kytlənin jalьnьz qonqret tələblər «iləri syrmələrinin» dejil, həmcinin işci kytlələrinin get-gedə daha artьq miqdarda bu çyr professional inqilabcьlar «iləri cəkməsinin» də qajƣьsьna qalmalьjьq. Bu suratlə, biz

rofessional inqilabcьlar təşkilatilə sьrf işci hərəkatь rasьndakь tənasyb məsələsinə janaşmьş oluruq. Ədəbijjatda az əks etmiş olan bu məsələ biz «sijasətiləri», eqonomizmə az-coq mejl edən joldaşlarla sөhətlərdə və mybahəsələrdə coq məşƣul etmişdir. Onun yzərində ajrьça dajanmaƣьna dəjər. Lakin əvvəlçə qustarlьƣьn eqonomizmlə rabitəsini gөstərən myddəamьzь, daha bir iqtibasla bitirəlim. Çənab NN* өz «Çavabьnda» jazьr ki:

««Əmək qurtuluşu» ƣrupu belə bir mybarəzə ycyn maddi qyvvənin harada olduƣunu өlcyb-bicmədən, *bunun jollarь harada olduƣunu* gөstərmədən, hөkymətlə doƣrudan-doƣruja mybarəzə tələb edir». Həm də, «bunun jollarь harada olduƣu» kəlmələrinə tə'kid işarəsi cəkərək, avtor «jollar» kəlməsinə belə bir qejd verir: «Bu kejfijjət qonspirasija məqsədləri-ə izah edilə bilməz, cynky proƣramda sui-qəsddən dejil, *kytləvi hərəkatdan* bəhs olunur. Kytlə isə gizli jolla gedə bilməz. Gizli tə'til mymkyn olan şejdyrmy məgər? Gizli nymajiş və petisija mymkyn olan şejdyrmy məgər?» *(«Vademecum», s. 59)*. Avtor həm bu maddi qyvvəjə» (tə'til və nymajiş quranlar), həm də mybarəzənin «jollarьna» kip janaşmьşdьr, lakin bununla barabar jenə də şaşqьn bir hejrətdə qalmьşdьr, cynky kytləvi hərəkat qarşьsьnda «diz cөkyr», jə'ni ona bizim inqilabi aqtivligimizi yrəkləndirməli və *təkan verməli* bir şej kibi dejil, bəlkə bizi inqilabi aqtivligimizdən *xьlas etməli* olan bir şej kibi baqьr. Gizli tə'til—bu tə'tildə iştirak edənlər ycyn və bilavasitə onunla təmas edənlər ycyn mymkyn dejildir. Amma rus işci kytləsi ycyn bu tə'til «gizli» qala bilər (və coq vaqt qalьr da), cynky hөkymət işcilərin tə'tilcilərlə hər bir əlaqəsini kəs-

---

*—S. Proqopovic *Red.*

mək qajƣьsьna qalar, tə’til xəbərinin jajьlmasьnь ƣejri-mymkyn etməgin qajƣьsьnь cəkər. Baq burada artьq maxsusi surətdə «sijasi polislə mybarəzə» etmək lazьmdьr ki, bu mybarəzəni də tə’tillərdə iştirak edən qədər geniş bir kytlə hec bir zaman aqtiv surətdə apara bilməz. Bu mybarəzəni «bytyn sənətkarlьq qanunlarь yzrə» təşkil etmək inqilabcьlьq işilə bir peşə kibi məşƣul olan adamlarьn əhdəsinə dyşyr. Kytlə kor-təbii surətdə hərəkata çəlb edildigindən, bu mybarəzənin təşkili *daha az lazьm* olmamьşdьr. Bil’əkis, bundan dolajь mybarəzə təşkili *daha coq lazьm* olur, cynky biz sosialistlər hər bir tə’tilin, hər bir nymajişin polis tərəfindən gizli saqlanmasьna mane olmaƣь (və bə’zən əzymyz də gizli surətdə hazьrlamaƣь) baçarmasaq, kytlələr qarşьsьnda əz doƣruça vəzifəmizi ifa etməmiş olarьq. Bunu isə məhz ona gərə *baçara biləçəgiz ki,* kor-təbii bir surətdə ojanmaqda olan kytlə həmcinin əz *arasьndan* get-gedə daha coq «professional inqilabcь» *iləri çəkəçəkdir* (əgər biz min avazla işciləri jerində sajmaƣa caƣьrmaq fikrinə dyşməsək).

ç) IŞCILƏR TƏŞKILATЬ VƏ INQILABCЬLAR TƏŞKILATЬ

Sosial-demoqrat ycyn sijasi mybarəzə məfhumu «sahibkarlarla və hәkymətlə iqtisadi mybarəzə» məfhumilə qapanьrsa, təbii şejdir ki, «inqilabcьlar təşkilatь» məfhumu da onun ycyn azmь ja coqmu: «işcilər təşkilatь» məfhumilə qapanaçaqdьr. Həm həqiqətən də belə olur, belə ki, təşkilatdan bəhs edirkən, biz tam mə’nasilə myxtəlif dillərdə danьşmьş oluruq. Məsələn, qabaqda tanьmadьƣьm xejli ardьçьl bir eqonomistlə səhbətimiz indiki kibi jadьmdadьr. «Sijasi inqilabь kim edəçəkdir?» kitabcasьndan səz dyşdy, * və hər ikimiz tezlikçə bu fikrə gəldik ki, kitabcanьn əsas noqsanь—təşkilat məsələsinin e’tinasьz buraqьlmasьndan ibarətdir. Biz artьq jekdigərimizlə həmrə’j olduƣumuzu xijal edirdik — lakin... səhbət uzanьr və mə’lum olur ki, biz myxtəlif şejlərdən bəhs edirmişik. Mysahibim avtoru, tə’til qassalarьnь, qarşьlьqlь jardьm çəmijjətlərini və sajirəni e’tinasьz buraqmaqda təhmətləndirir, mən isəm sijasi inqilab «etmək» ycyn zəruri olan inqilabcьlar təşkilatьnь nəzərdə duturam. Həm də bu rə’j ixtilafь mejdana cьqar-cьqmaz, artьq hec bir prinsip məsələdə bu eqonomistlə uzlaşdьƣьm jadьmda dejildir!

Ixtilaflarьmьzьn mənbəi nədən ibarət idi? Məhz bundan ki, eqonomistlər sijasi məsələ kibi təşkilat məsələlərində də daim sosial-demoqratizmdən tred-junionizmə sapьrlar. Sosial-demoqratijanьn sijasi mybarəzəsi işcilərin sahibkarlarla və hәkymətlə iqtisadi mybarəzəsindən coq-coq geniş və myrəkkəbdir. Ejni surətlə də (və bundan dolajь) inqilabcь sosial-demoqrat firqəsinin təşkilatь da labyddən işcilərin belə bir mybarəzə ycyn təşkilatьndan *başqa çyr* olmalьdьr. Işcilərin təşkilatь, əvvələn, həmkarlar təşkilatь olmalьdьr: ikinçisi, mymkyn olan qədər geniş olmadьdьr; ycynçysy, mymkyn olan qədər az qonspirativ olmalьdьr (Burada və aşaƣьda mən, əlbəttə jalьnьz istibdad Rusjasьnь nəzərdə dutaraq dejirəm). Bil’əkis, inqilabcьlar təşkilatь hər şejdən əvvəl və başlьça olaraq, peşəsi inqilabi fəalijjətdən ibarət olan adamlarь qavramalьdьr (ona gərə də mən sosial-demoqrat inqilabcьlarь nəzərdə dutaraq *inqilabcьlar* təşkilatьndan bəhs edirəm). Belə bir təşkilatьn yzvlərinin bu ymumi əlaməti qarşьsьnda, hələ peşə fərqi o janda dursun, ***işcilərlə zijalьlarьn ara-***

---

* Kitabcanьn avtoru: A. A. Şanindir. *Red.*

sьnda olan hər bir fərq bysbytyn silinməlidir. Bu təşkilat zəryri olaraq coq geniş olmamalь və mymkyn olan qədər qonspirativ olmalьdьr. Bu ycsajaqlь fərq yzərində dajanalьm.

Sijasi azadlьq olan ɵlkələrdə tred-juqnionlar ilə sosial-demoqratlarьn fərqi ajdьn olduƣu kibi, həmkarlar təşkilatilə sijasi təşkilatьn da fərqi ajdьndьr. Birinçilərə qarşь sonunçularьn mynasəbatь, əlbəttə, myxtəlif ɵlkələrdə tarixi, hyquqi və sajir şərajitə gɵrə dəjişir—bu mynasəbat coq və ja az sьqь, myrəkkəb və sajirə ola bilər (onlar, bizim zənnimizçə mymkyn olan qədər coq sьqь və az myrəkkəb olmalьdьr); lakin həmkarlar ittifaqlarь təşkilatьnьn sosial-demoqrat firqəsi təşkilatilə tuşluƣunun azad ɵlkələrdə hec danьşьƣь da joqdur. Rusjada isə istibdad zulmu ilk nəzərdə sosial-demoqrat təşkilatilə işci ittifaqь arasьndakь hər bir fərqi silir, cynky *hər dyrly* işci ittifaqlarь və *hər dyrly* dərnəklər jasaq edilmişdir, cynky işcilərin iqtisadi mybarəzəsinin başlьça təzahyry və aləti olan tə'til—ymumijjətlə çinajət (və bə'zən hətta sijasi çinajət!)dir. Bu surətlə bizim şərajit bir tərəfdən, iqtisadi mybarəzə aparan işciləri şiddətlə sijasi məsələlərə «carpdьrьr», digər tərəfdən isə sosial-demoqratlarь tred-junionizmlə sosial-demoqratizmi qarьşdьrmaƣa «carpdьrьr» (və bizim Qricevskilər, Martьnovlar və Q° birinçi nev' «carpdьrma»dan çid-çəhdlə dəm vurduqlarь halda, ikinçi nev' «carpdьrma»nь gɵrməjirlər). Doƣrudan da, jyzdə 99 hissə «sahibkarlarla və hɵkymətlə iqtisadi mybarəzə»jə başь qarьşmьş adamlarь təsəvvyr ediniz. Onlarьn bə'ziləri *bytyn* fəalijjət devri myddətində (4—6 aj) bir dəfə də olsun daha myrəkkəb inqilabcьlar təşkilatь lyzumu məsələsinə carpmazlar; digərləri, bəlkə də nisbətən intişar tapmьş bernştəjncilik ədəbijjatьna «carpar»lar ki, «adi çari mybarəzənin proƣressiv gedişi»nin dərin əhəmijjəti olmaq e'tiqadь buradan əxz edilmişdir. Ycynçyləri, nihajət, ola bilər, dynjaja «proletar mybarəzəsilə sьqь və yzvi rabitə»nin, həmkarlar hərəkatilə sosial-demoqratija hərəkatь rabitəsinin jeni nymunəsini cьqarmaq kibi fysunkar bir idejaja qapьlsьnlar. Bu çyr adamlar belə myhakəmə jyrydə bilərlər: bir ɵlkə qapitalizm və bu surətlə də, işci hərəkatь səhnəsinə nə qədər geç cьqьrşa, sosialistlər həmkarlar hərəkatьnda o qədər coq iştirak edər və ona jardьm gɵstərə bilərlər, ƣejri sosial-demoqrat həmkarlar ittifaqlarь o qədər az ola bilər və olmalьdьr. Burajadək belə myhakəmələr coq doƣrudur, lakin dərd burasьdьr ki, adamlar bundan da o jana gedirlər və sosial-demoqratizmi tred-junionizmlə bysbytyn birləşdirmək xijalьna dyşyrlər. Bu saat S.-Peterburƣ «Mybarəzə ittifaqь» nizamnamasьnьn misalьnda gɵrəçəgiz ki, bu xijallar bizim təşkilat planlarьmьza nə qədər zərər vurur.

Işcilərin iqtisadi mybarəzə ycyn təşkilatlarь həmkarlar təşkilatь olmalьdьrlar. Hər bir sosial-demoqrat işci bu təşkilatlara mymkyn olan qədər jardьm gɵstərməli və aqtiv işləməlidir. Burasь belədir. Lakin «sex» ittifaqlarьna jalьnьz sosial-demoqratlar yzv ola bilər, dejə tələb etmək bizə hec də əl verməz: bu bizim kytləjə jetirdigimiz tə'siri azaldar. Qoj sahibkarlarla və hɵkymətlə mybarəzə ycyn birləşmək lyzumunu anlajan hər bir işci sex ittifaqьnda iştirak etsin. Əgər sex ittifaqlarь coq *geniş* təşkilat olmasalar, sex ittifaqlarьnьn məqsədləri də əldə edilə bilməz. Həm də bu təşkilatlar nə qədər geniş olsa, bizim onlara jetirdigimiz tə'sir də o qədər geniş olar, jalьnьz iqtisadi mybarəzənin «kor-təbii» inkişafilə jetirilən tə'sir joq, həmcinin ittifaqьn sosialist yzvlərinin ɵz joldaşlarьna doƣrudan-doƣruja və şyurlu surətdə nyfyz jetirmələrilə içra edilən tə'sirimiz də o qədər geniş olar. Lakin təşkilat hej'əti geniş olduqda, çiddi (iqtisadi mybarəzəjə iştirak ycyn lazьm olandan daha artьq hazьrlьq tələb edən) bir qonspirasija mymkyn olmaz. Geniş hej'ətlə çiddi qonspirasija lyzumu arasьndakь bu ziddijjəti neçə barьşdьrmalь? Neçə etməli ki, sex təşkilatlarь mymkyn qədər az qonspirativ olsunlar? Bunun ycyn, ymumijjətlə dedikdə, iki jol ola bilər: ja sex ittifaqlarьnь leƣallaşdьrmaq (bu da bə'zi өlkələrdə sosialist və sijasi ittifaqlarьn leƣallaşmasьndan qabaq olmuşdur), ja təşkilatlarь gizli, fəqət o qədər «azad», az şəklə salьnmьş, almanlar demişkən *lose* saqlamaq ki, qonspirasija yzvlər kytləsi ycyn sьfьr dərəçəsinə varsьn.[36]

Ƣejri-sosialist və ƣejri-sijasi işci ittifaqlarьnьn leƣallaşdьrьlmasь Rusjada artьq başlanmьşdьr və hec şyblə ola bilməz ki, bizim syr'ətlə artmaqda olan sosial-demoqrat işci hərəkatьmьzьn hər addьmь bu leƣallaşdьrma təşəbbyslərini—başlьça olaraq mevçud ysuli-idarə tərəfdarlarьndan, lakin qismən də işcilərin өzlərindən və liberal zijalьlardan sadir olan bu təşəbbysləri coqaldaçaq və təşviq edəçəkdir. Leƣallaşdьrma bajraƣь artьq Vasiljevlər və Zubatovlar tərəfindən qaldьrьlmьş, çənab Ozerovlar və Vormslar tərəfindən ona jardьm və'd edilmiş və verilmişdir, işcilər arasьnda artьq jeni çərəjanьn ardьcьlarь vardьr. Biz də bundan belə bu çərəjanla hesablaşmaja bilmərik. Neçə hesablaşmalь—bu xysusda sosial-demoqratlar arasьnda, cətin aƣlьm kəsir ki, iki fikir ola bilsin. Bizim borçumuzdur ki, Zubatovlarьn və Vasiljevlərin, çandarmlarьn və keşişlərin hər dyrly iştirakьnь tərəddydsyz ifşa edək və iştirak edənlərin əsil nijjətlərini işcilərə anladaq. Həmcinin bizim borçumuzdur ki, acьq işci içlaslarьnda liberal xadimlərin nitqlərində sezəçək olan hər dyrly barьşdьrьcьlьq və «ahəngdarlьq» notalarьnь ifşa edək—fərq etməz, bu notalarь onlar sьnьflarьn mysaləmətli əməkdaşlьƣьnьn lazьmlьƣьna səmimi bir e'tiqad yzyndənmi, joqsa bөjyklərə xidmət gөstərmək arzьsь yzyndənmi, və ja inki sadəçə uqufsuzluqdanmь gөtyryrlər gөtyrsynlər. Nihajət, bizim borçumuzdur ki, bu acьq jьƣьnçaqlarda və içazə verilmiş çəmijjətlərdə coq vaqt «odlu adamlarь»* gөzaltь edib, leƣal təşkilatlar vasitəsilə gizlilərinə də provoqatorlarь soƣmaƣa calьşan polisin qurduƣu tələdən işciləri saqьndьraq.

Lakin bunlarьn hamьsьnь etmək—həc də bunu unutmaq demək dejildir ki, işci hərəkatьnьn leƣallaşdьrьlmasь *nihajət əmrdə* hec də Zubatovlara dejil, məhz bizə fajda verəçəkdir. Bil'əkis, өz ifşa qampanijamьzla biz məhz alaƣь buƣdadan ajьrьrьq. Alaƣь artьq gөstərmişik. Buƣda—işcilərin daha coq geniş, ən geridə qalmьş təbəqələrinin diqqətlərini ictimai və sijasi məsələlərə çəlb etməkdir;—biz inqilabcьlarь işin əslində leƣal olan (leƣal kitablar jajmaq, qarşьlьqlь jardьm və sajirə) və inkişafь labyddən bizə təşviqat ycyn getdikçə daha artьq materiallar verəçək olan funqsijalardan xьlas etməkdir. Bu mə'nada biz Ozerovlara və Zubatovlara dejə bilərik və deməlijik: calьşьn, aƣalar, calьşьn! Nə qədər ki, siz işcilərə tələ qurursunuz (doƣrudan-doƣruja provoqatorluq mə'nasьndamь, ja inki «namuskar bir surətdə» işcilərin əxlaqьnь «struvizmlə» pozmaq mə'nasьnda olsun)—biz өzymyz artьq sizi ifşa etməgin qejdinə qalarьq. Nə qədər ki, siz ilərijə doƣru—ən «yrkyk ziƣzaƣ» surətində olsa da—ilərijə doƣru addьm atьrsьnьz—biz dejərik: çanьmьza minnət! Ilərijə doƣru

---

*—«atəşli», hərarətli, qьzƣьn adamlarь. *Red.*

gercək addъm, işcilər ycyn azaçъq da olsa, mejdanъ gercək surətdə genişləndirməkdən ibarət ola bilər. Hər bir genişləndirmə isə bizə mənfəət olar və elə leƣal cəmijjətlər zyhurunu syr'ətləndirər ki, orada provoqatorlar sosialistləri avlamaq dejil, bəlkə sosialistlər ɵzləri ycyn tərəfdar avlarlar. Bir sɵzlə indi bizim işimiz alaƣ ilə mybarəzə etməkdir. Otaq dibcəklərində buƣda gɵjərtmək bizim işimiz dejildir. Alaƣъ qopardъqda, biz bunun ɵzilə buƣda dənəsinin gejərmək imkanъ ycyn jer təmizləmiş oluruq. Həm də nə qədər ki, Afanasij Ivanъclarla, Pulxerija Ivanovnalar* otaq bitgisilə məşƣul olurlar, biz həm bu gynky alaƣъ cala bilən, həm də sabahkъ buƣdanъ bicə bilən bicinçilər hazъrlamalъjъq.

Beləliklə, *biz* leƣallaşdъrma vasitəsilə mymkyn olan qədər az qonspirativ və mymkyn olan qədər geniş həmkarlar təşkilatъ jaratmaq məsələsini *həll edə* bilmərik (lakin əgər Zubatovlar və Ozerovlar, qismən də olsa, bu məsələni həll etmək imkanъ acsajdъlar, biz coq şad olardъq,—bundan ɵtry də biz onlarla dedikçə şiddətli myharəbə etməlijik!). Qalъr gizli həmkarlar təşkilatъ jolu, və *biz* artъq bu jola dyşən (bu isə bizə jəqin mə'lumdur) işcilərə hər vəçhlə jardъm *gɵstərməlijik*. Həmkarlar təşkilatlarъ jalъnъz iqtisadi mybarəzənin genişlənməsi və mɵhkəmləşməsi işində coq bɵjyk fajda vermək dejil, həmcinin sijasi təşviqat və inqilabi təşkilat ycyn də coq myhym kɵməkci ola bilər. Bu nəticəni əldə etmək ycyn, başlanmaqda olan həmkarlar hərəkatъnъ sosial-demoqratijanъn istədigi jola sevq etmək ycyn,—hər şejdən əvvəl, beş ildən bəri Peterburƣ eqonomistlərinin əlləşdikləri təşkilat planъnъn mə'nasъzlъƣъnъ ajdъn təsəvvyr etməlijik. Bu plan 1897-çi il ijul tarixli «Işci qassasъ nizamnamasъnda» da («Listoq Rabotniqa», № 9—10, səh. 46—«Rabocaja Mъsl«ъn № 1-dən) 1900-çy il oqtjabr tarixli «Işci ittifaq təşkilatъ nizamnamasъ»nda da şərh edilmişdir (S.-Peterburƣda cap edilib və «Isqra»nъn №1-də qejd edilmiş xysusi vərəqə). Hər iki nizamnamanъn əsas noqsanъ geniş işci təşkilatъnъn myfəssəl surətdə şəklə salъnmasъndan və bu sonunçunun inqilabcъlar təşkilatilə qarъşdъrъlmasъndan ibarətdir. Daha artъq işlənmiş olan ikinçi nizamnamanъ gɵtyrəlim. Onun qorqusu *əlli iki* paraƣrafdan ibarətdir: 23 paraƣrafъ, hər fabrikdə qurulan («ən coqu on adam») və «mərkəzi (fabrik) ƣruplarъ» secən «işci dərnəkləri»nin qurulusunu, iş aparmaq qajdalarъnъ və fəalijjət hydudlarъnъ şərh edir. § 2-də dejilir ki: «Mərkəzi ƣrup ɵz fabrik ja inki zavodunda olan bytyn işləri tə'qib edir və orada hadisat xroniqasъ aparъr»*. «Mərkəzi ƣrup bytyn qassaja pul verənlərə qassanъn vəzijjəti haqqъnda hər aj hesab verir» (§ 17) və ilax. 10 paraƣraf «rajon təşkilatъ»na və 19—ifrat dərəçə myrəkkəb «işci təşkilatъ qomitəsi» ilə «S.-Peterburƣ «Mybarəzə ittifaqъ» qomitəsi» calkecirinə həsr edilmişdir (hər rajondan və «içra ƣruplarъndan»—təbliƣatcъlar, əjalətlə mynasəbat ycyn, xariçi ɵlkələrlə mynasəbat ycyn, anbarlarъ idarə etmək ycyn, nəşrijjat, qassa ƣruplarъndan» vəkillər).

Sosial-demoqratija işcilərin iqtisadi mybarəzəsindəki «içra ƣruplarъ» demək imiş! Eqonomistin fikri nə çyr sosial-demoqratizmdən tred-junionizmə sapdъƣъnъ, sosial-demoqrat hər şejdən əvvəl proletariatьn *bytyn qurtuluş* mybarəzəsinə rəhbərlik edə bilərək inqilabcьlar təşkilatь haqqьnda dyşynməli olduƣunu təsəvvyr etmək bu eqonomistə nə qədər jabançь olduƣunu bundan ajdьn, bundan qabarьqlь bir surətdə nymajiş etdirmək coq cətindir. «Işci sьnьfьnьn sijasi qurtulusu»ndan, «carizm xudsərligindən» bəhs etmək—və bu cyr təşkilat nizamnamaları jazmaq, sosial-demoqratijanьn əsil vəzifələrindən qət'ijjən xəbəri olmamaq deməkdir. Əlli paraƣrafdan hec birisində kytlələr arasьnda rus mytləqijjətinin hər tərəfini və Rusjadakь myxtəlif içtimai sьnьflarьn bytyn simasьnь ьşьqlandьran ən geniş bir sijasi təşviqat lazьm olduƣunu anlamaƣьn hec işartьsь da joqdur. Belə nizamnama ilə jalьnьz sijasi dejil, hətta tred junionizm məqsədləri də həjata kecirilə bilməz, cynky tred-junionizm *peşə e'tibarilə* təşkil olunmaq tələb edər ki, burada bunun hec adь da cəkilməjir.

---

* Afanasij Ivanovic və Pulxerija Ivanovna. Ƣoƣolun «Starosvetskijə pomeşşiki» adlъ əsərinin qəhrəmanlarъdъr. *Red.*

* Xroniqa—hadisələri tarix sъrasilə hər gyn və hər lələ qejd etmək deməkdir. *Red.*

Lakin bəlkə də ən artьq qaraqter olanь; hər bir ajrь-ajrь fabriki yc dərəçəli secgi sistemi yzrə daimi jeknəsəq və gylynç dərəçədə xьrdacь qajdalar sapilə «qomitə»jə baƣlamaƣa calьşan bytyn bu «sistem»in hejrət ediləçək bir aƣьrlьƣьdьr. Eqonomizmə maxsus məhdud gɵryş dajirəsində sьqьlan fikir, apajdьn syryndyrmə və dəftərxana rəsmijjətciligi qoqusu verən təfərryata qapьlьr. Işdə, əlbəttə, bytyn bu paraƣraflarьn dɵrtdə yc hissəsi hec vaqt tətbiq edilməjir; lakin bunun myqabilində hər fabrikdə mərkəzi ƣrupu olan belə bir «qonspirativ» təşkilat, ƶandarmlar tərəfindən bunlarьn hədsiz dərəçə geniş surətdə daƣьdьlmasьnь asanlaşdьrьr. Poljaq joldaşlar artьq belə bir hərəkat devri kecirmişlərdir, o zaman hamь geniş surətdə qassalar tə'sisinə ujmuşdu, lakin coq cəkmədən jalьnьz ƶandarmlar ycyn bolluça şikar jaratdьqlarьnь qanьb, bu fikirdən əl gɵtyrdylər.

Əgər biz geniş işci təşkilatlarь arzь edirsək və geniş ucuqluq istəməjirsək, ƶandarmlarь sevindirmək istəməjirsək, calьşmalьjьq ki, bu təşkilatlar əsla şəklə salьnmamьş olsunlar.—O zaman onlarьn iş aparmasь mymkyn olarmь?—Indi birçə bu funqsijalara baƣьnьz: «...fabrikdə nələr olduƣunu izləmək və orada hadisələr xroniqasь aparmaq» (nizamnamanьn § 2). Bunu məgər hɵkmən şəklə salmaq lazьmmьdьr? Bunun ycyn hec də xysusi ƣruplar təşkil etmədən gizli ƣəzetlərə myxabərə jazmaqla bunu daha jaxşь əldə etmək olmazmь? «...Zavodda vəzijjətlərinin jaxşьlaşdьrьlmasь uƣrunda işcilər tərəfindən aparьlan mybarəzəjə rəhbərlik etmək» (nizamnamanьn § 3). Jenə də şəklə salьnmaƣa hec haçət joqdur. Işcilərin nə kibi tələb iləri syrmək istədiklərini az-coq arif olan hər bir təşviqatcь sadəçə səhbətdən ejnilə ɵjrənə bulər, ɵjrəndikdən sonra, lazьmi vərəqələr jetirmək ycyn, geniş dejil, inqilabcьlarьn dar bir təşkilatьna xəbər verə bilər. «...Qassa təşkil edib... manata 2 qəpik yzvlyq haqqь toplamaq» (§ 9)—və sonra hər aj qassa haqqьnda hamьja hesab vermək (§ 17), yzvlyk haqqь verməjən yzvləri cьqarmaq (§ 10) və sajirə. Baq bu polis ycyn lap bir çənnətdir, cynky bytyn bu «mərkəzi fabrik qassasь» qonspirasijasьna soqulmaq və pullarь mysadərə etmək və ən jaxşь adamlarьn hamьsьnь itir-batьr eləməkdən asan şej olmaz. Myəjjən (coq məhdud və coq gizli) bir təşkilatьn mɵhrilə bir qəpiklik ja iki qəpiklik marqalar buraqmaq, ja inki marqsьz-flansьz pul toplamaq və gizli ƣəzetdə myəjjən parol vasitəsilə hesab vermək daha sadə olmazmь? Ejni məqsəd əldə edilər, amma ƶandarmlar ycyn kələfin uçunu tapmaq jyz qat cətin olar.

Mən nizamnamanьn nymunə təhlilini davam etdirə bilərdim, lakin zənnimçə elə dediklərim də kifajətdir. Başlьça rajonlarda inanьlmьş adamlarь olan və ən qatь qonspirasija qajdalarь yzrə inqilabcьlar təşkilatilə baƣlь olan kicik, sьqь, myttəhid, ən mɵ'təbər,təçribəli, pyxtə işcilər jadrosu, kytlələrin ən geniş jardьmilə və hec bir şəklə salьnmadan, həmkarlar təşkilatь ɵhdəsinə dyşən *bytyn* vəzifələri ifa edə bilər və bundan başqa, məhz sosial-demoqratijanьn istədigi kibi edər. Bytyn zandarmlara rəgmən *sosial-demoqrat* həmkarlar hərəkatьnьn *mɵhkəmləşməsinə* və inkişafьna da ançaq bu jolla najil olmaq olar.

Mənə e'tiraz edərlər ki: hec şəklə də salьnmamьş olmaq, hətta bilmərrə həqiqi, qejd olunmuş yzvləri də olmamaq dərəççdə *lose* bir təşkilat, əsla təşkilat adlandьrьla da bilməz. Bəlkə də. Mən ad gydməjirəm. Amma hər nə lazьmsa bu «yzvsyz təşkilat» onun hamьsьnь edər və lap əvvəldən bizim gələçək tred-junionlarьn sosializmlə mɵhkəm rabitəsini tə'min edər. Hər kəs də ki, mytləqijjət devrində secgi, haq-hesab, ymumi səs vermə və sajirə ilə *geniş* işcilər təşkilatь istəjirsə—o sadəçə islah edilə bilməz bir utopistdir.

Buradan cьqarьlaçaq nətiçə sadədir: əgər biz mɵhkəm surətdə mɵhkəm inqilabcьlar təşkilatь qurmaqdan başlasaq, o zaman, bytynlykdə hərəkatьn sabitligini tə'min edə bilərik, həm sosial-demoqratizm, həm də maxsusi tred-junionizm məqsədlərini həjata kecirə bilərik. Joq əgər, guja kytlələr ycyn ən coq «mijəssər» (işdə isə zandarmlar ycyn ən coq mijəssər olan və inqilabcьlarь polis ycyn ən coq mijəssər edən) geniş işci təşkilatьndan başlasaq, o zaman nə o, nə də bu məqsədləri həjata kecirə bilmərik, qustarlьqdan qurtarmarьq və ɵz daƣьnьqlьƣьnьzla, ɵz daimi tary-marlьƣьmьzla ançaq kytlələr ycyn Zubatov ja inki Ozerov tipli tred-junionlarь mijəssər edərik.

Bəs bu inqilabcьlar təşkilatьnьn funqsijalarь nədən ibarət olaçaqdьr?—Bu barədə bu saat myfəssəl danьşarьq. Lakin əvvəlçə, jenə də eqonomistlə ən jaqьn qonşu cьqan bizim (ah, baxtь qara gəlmiş!) terroristin* daha bir tipik myhakəməsini təhlil edəlim. Işcilər ycyn cьqarьlan «Svoboda» zurnalьnda (№ 1) «Təşkilat» sərlevhəli bir məqalə var ki, bunun avtoru ɵz tanьşlarь olan Ivanovo-Voznesensq eqonomist-işcilərini mydafəə etmək istəjir. O jazьr ki:

> «Kytlə səssiz-səmirsiz durduqda, şvursuz olduqda, hərəkat aşaƣьlardan gəlmədikdə iş pisdir. Budur baqьnьz: bajramlarda ja inki jajda, tələbələr darylfunun şəhərlərindən evlərinə daƣьlьşьrlar—və işci hərəkatь dajanьr... Kənardan təhrik edilən bu çyr bir işci hərəkatь gercək bir qyvvə ola bilərmi? Haradanmьş... Bu hərəkat hələ ɵz ajaƣilə jeriməgi ɵjrənməmişdir və onu dəjirçəkdə gəzdirirlər... Hər işdə də belədir: tələbələr daƣьlьşdьlarmь—durƣunluq başlanьr. Qajmaqlardan ən baçarьqlьlarьnь qopardьlarmь—syd cyrydy: «qomitəni həbs etdilərmi—hələ jenisi qurulunçajadək, jenə sakitlik başlanьr; hələ nə çyr qurulaçaƣь da mə'lum dejildir—bəlkə də əvvəlkinə hec də bənzəməjən biri qurulaçaqdьr: o bir şej dejirdi, bu isə əksini dejəçəkdir... Dynənki ilə sabahkь arasьnda rabitə itir, kecmişin təçribəsi gələçəgə ibrət dərsi verməjir. Hamьsь da ondandьr ki, dərində, kytlə icərisində kɵk joqdur. Jyzlərlə giç joq, beş-on aƣьllь işləjir... Beş on nəfəri həmişə tora salmaq olar, amma vaqta ki, təşkilat kytləni qavradь, hərəkat kytlə icərisindən başlandь,—hec kəsin sə'ji işi puc edə bilməz» (s. 63).

Faqtlar dyzgyn təsvir edilmişdir. Bizim qustarlьƣьn şəkli jaman verilməmişdir. Amma nətiçələr—həm qanmazlьq, həm də sijasi taqtsьzlьq çihətdən tam «Rabocaja Mьsl»a lajiqdir. Bu—qanmazlьƣьn lap ystydyr, cynky avtor hərəkatьn «dərində» «kɵk» salmaq kibi fəlsəfi və içtimai-tarixi məsələni zandarmlarla ən jaxşь mybarəzə etmək kibi texniki-təşkilat məsələsilə qarьşdьrьr. Bu—sijasi taqtsьzlьƣьn ystydyr, cynky avtor pis rəhbərlərdən jaxşь rəhbərlərə şikajət etmək əvəzində ymumijjətlə rəhbərlərdən «kytlə»jə şikajət edir. Sijasi təşviqatь eqstsitativ terrorla əvəz etmək fikri, sijasi çihətdən bizi gerijə cəkən kibi, bu da—təşkilat barəsində bizi gerijə cəkmək təşəbbysdyr. Sɵzyn doƣrusu, mən xalis bir *embarras de richesses** cəkirəm, «Svoboda» tərəfindən təqdim edilən dolaşьqlьƣьn təhlilinə nədən başlajaçaƣьmь bilməjirəm. Ajdьn olmaq ycyn misaldan başlamaƣa calьşaçaƣam. Almanlarь gɵtyrynyz. Umudvaram, onlarda təşkilatьn kytləni qavradьƣьnь, hər şejin kytlədən baş verdigini, işci hərəkatь ɵz ajaƣilə jeriməgi ɵjrənmiş olduƣunu danmazsьnьz? Amma bir gɵrynyz, bu miljonluq kytlə ɵz «beş-on» sьnanmьş sijasi rəhbərinin qədrini neçə bilir, onlardan nə mɵhkəm japьşьr! Parlamentdə dəfələrlə olmuşdur ki, dyşmən firqələrin vəkilləri sosialistlərə tə'nə vurmuşlar: «əçəb demoqratsьnьz! işci sьnьfь hərəkatьnь siz ançaq dildə tanьjьrsьnьz—amma həqiqətdə həmişə ejni başcьlar qompanijasь cьqьşda bulunur. Ildən-ilə, on ildən on ilə, jenə haman Bebel, jenə haman Libqnext. Sizin guja işcilər tərəfindən secilən deleƣatlarьnьz imperator tərəfindən tə'jin edilən cinovniklərdən artьq dəjişməzdirlər ki!» Lakin almanlar bu çyr demaƣoƣçasьna «kytləni» «başcьlara» qarşь qojmaq, kytlələrdə pis və şɵhrətpərəstlik hissijatь alavlandьrmaq, «beş-on aƣьllь»ja qarşь kytlələrin e'timadьnь qьrmaq vasitəsilə hərəkatь mɵhkəmligindən və mətanətindən məhrum etmək təşəbbyslərini istehzalь təbəssymlə qarьşlardьlar. «Beş-on» talantlь (talantlar isə jyzlərlə doƣmaz) sьnanmьş, peşə e'tibarilə hazьrlanmьş, uzun myddətli məktəb kecmiş, ɵjrənmiş, biri-birisilə gɵzəlçəsinə həmavaz olmuş—rəhbərlər olmadьqça, hazьrkь çəmijjətin hec bir sьnьfьnda mətin mybarəzə aparmaq mymkyn olmadьƣьnь anlamaq ycyn almanlarda sijasi dyşyncə kifajət qədər inkişaf etmiş, kifajət qədər sijasi təçrybə toplanmьşdьr. «Jyzlərlə giçə» jaltaqlanaraq, onlarь «beş-on aƣьllь»dan ystyn dutan, kytlənin «əzələli jumruƣuna» jaltaqlanaraq (Most ja inki Hasselman kibi) onu dyşyncəsiz «inqilabi» hərəkətlərə təhrik edən və mɵhkəm, dajanьqlь rəhbərlərə qarşь kytlə arasьnda e'timadsьzlьq sacan demaƣoƣlarь almanlar ɵz sьralarьnda da gɵrmyşdyrlər. Və Almanja sosializmi; ançaq sosializm icərisindəki hər dyrly və bytyn demaƣoƣ ynsyrlərlə tərəddydsyz və barьşmaz bir mybarəzə aparmaq sajəsində bu çyr bɵjymyş və mɵhkəmləşmişdir. Bizim əllamələr isə belə bir devrdə, rus sosial-demoqratijasьnьn bytyn bɵhranь, kor-təbii surətdə ojanmьş kytlələrin kifajət qədər hazьrlьqlь, təçribəli, mə'lumatlь rəhbərləri olmamasilə izah olunan bir zamanda, Ivanuşqaja jaraşan bir əllaməliklə e'lam edirlər ki: «hərəkat aşaƣьlardan gəlmədikdə, iş pisdir»!

---

* Secilmiş əsərləri, I ç. 387-çi səhifəsindəki qeiddə, Lenin tərəfindən adь çəkilən terroristdən bəhs olunur. *Red.*

«Tələbələrdən ibarət bir qomitə jaramaz, mɵhkəm dejildyr».—Tamamilə haqlь sɵzdyr. Lakin buradan cьqan nətiçə budur ki, tələbəmi, joqsa işcimi ɵzyny peşəci bir inqilabcь jetişdirə biləçəkdir, fərq etməz, inqilabi fəalijjəti ɵzynə peşə etmiş *inqilabcьlardan* ibarət qomitə lazьmdьr. Amma siz belə nətiçə cьqarьrsьnьz ki, işciləri kənardan təhrik etmək lazьm dejildir! Sijasi sadəlevhliginizdən dolajь gɵrməjirsiniz ki, bununla bizim eqonomistlərə və bizim

---

*—varlьqdan darlьq cəkmək. *Red.*

qustarcьlьƣa jardьm etmiş olursunuz. Mysaədənizlə sual edirik, bizim tələbələr tərəfindən bizim işçilərin bu «təhriki» nədən ibarət olmuşdur? *Təkçə* bundan ki, tələbə ɵzyndə olan sijasi bilik parcalarьnь, əlinə dyşmyş olan sosializm idejalarь qьrьntьlarьnь (cynky hazьrkь tələbələrin başlьça zehni ƣьdasь olan leƣal marqsizm, əlifbadan başqa, qьrьntьdan başqa bir şej verə bilməzdi) işçilərə vermişdirlər. Bu çyr «kənardan təhrik» isə hec də coq dejildir, bəlkə bil'əkis, bizim hərəkatda coq az, imansьzçasьna, viçdansьzçasьna az olmuşdur, cynky biz həddindən artьq hymmətlə ɵz qumumuzdan jemişik.* «Sahibkarlarla və hɵkymətlə iqtisadi mybarəzə» qarşьsьnda həddindən artьq qul kibi diz cɵkmyşyk. *Bu çyr* «təhriklə» biz peşəci inqilabcьlar jyz qat artьq məşƣul olmalьjьƣ və olaçaƣьz da. Amma siz məhz «kənardan təhrik» kibi, labyddən işçilərdə (siz inkişaf etməmiş olan kibi, inkişaf etməmiş olan işçilər arasьnda) kənardan sijasi bilik və inqilabi təçribə gətirənlərin *hamьsьna* qarşь e'timadsьzlьq doƣuran, bu çyr adamlarьn *hamьsьnь* rədd etmək arzьsь doƣuran cirkin bir sɵz secməklə—*demoƣoƣ* olursunuz, demaƣoƣlar isə işci sьnьfьnьn ən ƣəddar dyşmənidirlər.

Əvət, əvət, belədir ki var! Mənim mynaqəşəmin, «joldaşlьƣa jaraşmajan metodlarь» mynasəbətilə fərjad qoparmaƣa tələsməjiniz! Mən hec də sizin nijjətinizin saflьƣьna şybhə etmək fikrində dejiləm, mən artьq dedim ki, jalьnьz sijasi sadəlevhlik yzyndən də demaƣoƣ olmaq olar. Amma mən gɵstərdim ki, siz artьq—demaƣoƣluƣaçan tənəzzyl etmişsiniz. Həm də hec bir zaman təkrar etməkdən jorulmaram ki, demaƣoƣlar işci sьnьfьnьn ən ƣəddar dyşmənidirlər. Məhz ona gɵrə ən ƣəddar ki, onlar kytlənin ən pis dujƣularьnь alavlandьrьrlar, və inkişaf etməmiş işçilər, dost kibi cьqьşda bulunan, həm də bə'zən səmimi surətdə cьqьşda bulunan bu dyşmənləri tanьja bilməjirlər. Ƣəddar—cynky, pərişanlьq və tərəddyd devrində, hərəkatьmьzьn simasь hələ jeniçə əmələ gələn bir devrdə, demaƣoƣluqla kytləni qьzьşdьrmaqdan asan bir şej joqdur, sonra isə ən açь sьnaqlar lazьmdьr ki, kytlə səhv etmiş olduƣunu jəqin etsin. Baq həmin buna gɵrədir ki, hazьrkь rus sosial-demoqratijasьnьn bu gynky şiarь demaƣoƣluƣaçan tənəzzyl edən «Svoboda» əlejhinə də, demaƣoƣluƣaçan tənəzzyl edən «Rabceje Delo» əlejhinə də (bu barədə, hələ aşaƣьda bəhs ediləçəkdir)* qət'i mybarəzə etmək olmalьdьr.

«Beş-on aƣьllьnь dutmaq jyz giçi dutmaqdan asandьr». Bu bɵjyk həqiqət (bunu təqdim etdiginizə gɵrə, jyz giç həmişə sizi alqьşlajaçaqdьr) ançaq o sajədə lap aşkar kibi gɵrynyr ki, mytaləənin gedişi zamanь siz bir məsələdən başqasьna atlanmьşsьnьz. Siz «qomitə»nin dutulmasьndan, «təşkilatьn» dutulmasьndan danьşmaƣa başlamьşdьnьz və danьşmaƣa davam edirsiniz, indi isə «dərinlərdə» hərəkatьn «kɵklərinin» dutulmasь məsələsinə atlanmьşsьnьz. Əlbəttə, hərəkatьmьz ançaq ona gɵrə dutulmazdьr ki, dərinlərdə jyz minlərlə kɵky var, lakin axьr sɵz hec də bunda dejildir. Bizim bytyn qustarcьlьƣьmьza baqmajaraq, «dərinlərdə kɵklər» mə'nasьnda bizi hec indi də «dutub bitirə» bilməzlər, lakin bununla barabar biz hamьmьz «*təşkilatlarьn*» dutulmasьndan və hərəkatdakь hər bir təvarisin pozulmsaьndan şikajət edirik və etməjə də bilmərik. Amma elə ki, siz, *təşkilatlarьn* dutulmaq məsələsini iləri syrsəniz və ondan sapmasanьz, o zaman mən sizə dejərəm ki, beş-on aƣьllьnь dutmaq jyz giçi dutmaqdan coq-coq cətindir. Həm də mənim «antidemoqratlьƣьm» və ilax ystyndə çamaatь hər nə qədər mənim ystymə salьşdьrsanьz da, bu myddəanь mən mydafəə edəçəgəm. Təşkilat məsələsində «aƣьllь» dedikdə, dəfələrlə gɵstərmiş olduƣum kibi, bunu ançaq *peşəci inqilabcьlar* mə'nasьnda anlamaq lazьmdьr, fərq etməz—beləlari tələbələrdənmi jetişir, joqsa işcilərdən. Indi budur, mən tə'kid edirəm ki: 1) mɵhkəm və təvaris saqlajan rəhbərlər təşkilatь olmadьqça hec bir inqilab hərəkatь mɵhkəm olmaz; 2) kor-təbii surətdə mybarəzəjə çəlb olunan, hərəkatьn bazisini təşkil edən və bu hərəkatda iştirak edən kytlə nə qədər geniş olsa, bu kibi bir təşkilat zərurəti də o qədər bɵjyk olur və bu təşkilat o qədər mɵhkəm olmalьdьr (cynky kytlələrin inkişaf etməmiş təbəqələrinin hər dyrly demaƣoqlar tərəfindən aldanmasь o qədər asan olur); 3) bu çyr təşkilat başlьça olaraq, peşə e'tibarilə inqilabi fəalijjətlə məşƣul olan adamlardan ibarət olmalьdьr: 4) istibdad ɵlkəsində biz bu çyr təşkilat yzvlərinin hej'ətini, orada jalьnьz peşə e'tibarilə inqilabi fəalijjətlə məşƣul olan və sijasi polislə mybarəzə sənətində peşə hazьrlьƣь almьş yzvlərin iştirakьnaçan *məhdud etsək,* bu təşkilatь «dutmaq» o qədər cətin olar, və—5)—istər işci sьnьfьndan və istərsə çəmijjətin jerdə qalan sьnьflarьndan hərəkatda iştirak etmək və hərəkatda aqtiv işləmək imkanь olan adamlarьn hej'əti o qədər *geniş* olar.

---

* Əslində: «Ɵz şirəmizdə (jaƣьmьzda) qovrulmuşuq». *Red.*

* Burada isə ançaq onu qejd edəlim ki, «kənardan təhrik etmək» və təşkilat haqqьnda «Svoboda»nьn bytyn sonrakь mytaləələri barəsində dediklərimizin hamьsь *tamamilə bytyn* eqonomistlərə və o çymlədən «rabocedelocilərə» də ajiddir, çynky onlar təşkilat məsələlərində ejni nɵqteji-nəzərləri qismən təbliƣ və mydafiəə edirdilər, qismən də bu jola sapьrdьlar.

Bizim eqonomistlərə, terroristlərə və «eqonomist-terroristlərə» təklif edirəm ki, bu saat ançaq iki sonunçusunun yzərində dajanaçaq olduƣum bu myddəalarь təkzib etsinlər.* «Beş-on aƣьllьnь» və «jyz giçi» dutmaq məsələsi, juqarьda təhlil etmiş olduƣumuz bu məsələjə mynçər olur ki, ən şiddətli bir qonspirasija lyzumilə kytləvi bir *təşkilat* mymkyndyrmy. Geniş təşkilatь biz hec vaqt lazьmi qonspirasija jyksəkliginə qaldьra bilmərik, elə qonspirasija ki, bunsuz hɵkymətlə sabit və təvaris saqlajan bir mybarəzənin hec danьşьƣь da ola bilməz. Həm də bytyn qonspirativ funqsijalarьn sajça az olan peşəci inqilabcьlar əlində birikməsi, hec də o demək dejildir ki, bu sonunçular «hamьnьn əvəzində dyşynəçəkdirlər», kytlə *hərəkatda* aqtiv iştirak etməjəçəkdir. Bil'əkis, kytlə getdikçə daha artьq miqdarda bu çyr peşəci inqilabcьlar jetişdirəçəkdir, cynky o zaman kytlə biləçəkdir ki, bir necə tələbənin və iqtisadi mybarəzə aparan işcinin «qomitə» qurmaq ycyn jьƣьşmasь kifajət dejildir, bəlkə illər uzunu ɵzyndən peşəci inqilabcьlar jetişdirmək lazьmdьr, və kytlə təkçə bir qustarcьlьƣь dejil, bəlkə məhz bu jetişdirməni «dyşynçəkdir». *Təşkilatьn* qonspirativ funqsijalarьnьn mərkəzləşdirilməsi, heç də *hərəkatьn* bytyn funqsijalarьnьn mərkəzləşdirilməsi demək dejildir. Bu işin qonspirativ funqsijalarьnьn «beş-on» peşəci inqilabcь tərəfindən mərkəzləşdirilməsindən gizli ədəbijjatda ən geniş kytlənin aqtiv iştiraki əksilməz, bəlkə on qat *qyvvələnər*. Bəliliklə və ançaq beləliklə, biz ona najil olarьq ki, ƣejri-leƣal ədəbijjat oqumaq, onda iştirak etmək və hətta qismən ona intişar vermək. demək olar ki, *daha, qonspirativ bir iş olmaz*, cynky coq çəkmədən polis, minlərlə jajьlan nəşrijjatьn hər nysxəsi ystyndə məhkəmə və inzibat syryndyrməsinin mə'nasьzlьƣьnь və ƣejri-mymkynlygyny anlar. Həm də bu jalьnьz mətbuata dejil, bəlkə həmcinin hərəkatьn nymajişlərədək hər nev'inə də ajiddir. Işin bytyn qonspirativ çihətini, vərəqə hazьrlamaƣь, təxmini plan tərtibini, şəhərin hər rajonu ycyn, hər fabrik məhəlləsi ycyn, hər məktəb və sajirə ycyn rəhbərlər dəstəsi tə'jin etməgi «beş-on» sьnanmьş, peşəçə bizim polisdən az ustalasmamьş inqilabcьnьn mərkəzləşdirməsindən. kytlələrin burada ən aqtiv və ən geniş iştirakь nə inki mytəzərrir olmaz, bəlkə, bil'əkis. coç qazanmьş olar (biliram gөryşlərimin «anti-demoqratikliginə» e'tiraz edəçəklərdir, lakin, heç də aqьllь olmajan bu e'tiraza myfəssəl surətdə asaƣьda çavab verəçəgəm). Ən qonspirativ fynqsijalarьn inqilabcьlar təşkilatь tərəfindən mərkəzləşdirilməsi geniş camaat ycyn qurulan və ona gөrə də mymkyn qədər az şəklə salьnmьş və mymkyn qədər az qonspirativ olan bir coq saiir tşkilatlarьn: işci həmkarlar ittifaqlarьnьn da. işci өzyny-təhsil və gizli ədəbijjat oqumaq dərnəklərinin də, sosial-demoqrat dərnəklərinin də

---

* «Svoboda» haqqьnda eqonomist-terrorist istilahь, bəlkə də, əvvəlkindən daha doƣrudur, cynky «Revolysionizmin jenidən dirilməsi»ndə terrorizm, təhlil etdigimiz məqalədə isə—eqonomizm mydafəə edilir. Ymumijjətlə «Svoboda» haqqьnda demək olar ki—həvəs coq, amma baxt joq! Ən jaxşь fikirlər, ən jaxşь nijjətlər—və nəticədə isə dolaşьqlьq, başlьça olaraq, ondan ɵtry dolaşьqlьq ki, təşkilatьn təvarisini mydafəə etdigi halda «Svoboda» inqilabi dyşynçənin və sosial-demoqartizm teorijasьnьn təvarisini tanьmaq istəməjir. Peşəci iqniabcьnь jenə diriltməgə calьşmaq («Revolysionizmin jenidən dirilməsi»), o biri jandan da bunun ycyn, əvvələn, eqstsitativ terror, və ikinçisi az ɵlcydə «kənardan təhrik edilən» «ortabab işcilər təşkilatь» təklif etmək («Svoboda» № 1, səh. 66 və sonrakьlar)—bu doƣrudan da, mənzilini qьzdьrmaq ycyn haman mənzilin qapь-pənçərəsini sɵkyb jandьrmaq deməkdir.

həmcinin əhalinin *bytyn* sajir təbəqələrindəki demoqratik dərnəklərin və sajirə və sajirənin də fəalijjətinin genişligini və məzmunluluƣunu nə inki zəifləşdirməz, bəlkə daha da zənginləşdirər. Belə dərnəklər, ittifaqlar, təşkilatlar hər jerdə *ən geniş* miqdarda olmalь və bunlarьn ən myxtəlif fynqsijalarь olmalьdьr, lakin bunlarь *inqilabcьlar* təşkilatilə *qarьşdьrmaq*, bunlarьn arasьndakь hydudu silmək, kytləvi hərəkata «xidmət etmək» ycyn өzlərini bysbytyn məhz sosial-demoqratija fəalijjətinə həsr edən adamlar lazьm olmaƣa və belə adamlarьn səbr və inadla өzlərindən peşəci inqilabcь *jetişdirməli* olmaƣa daiir onsuz da son dərəçə sənykləşmiş olan zehni kytlə icərisində səndyrmək mə'nasьz və zərərli bir işdir.

Əvət. bu zehn inanьlmaz dərəçə sənykləşmişdir. Bizim əsas gynahьmьz budur ki, *өz qustarlьƣьmьzla Rusiada inqilabcьlarьn nyfuzunu qьrmьşьq*. Teorija məsələlərində syst və mytərəddid, gөryş daiirəsi məhdud. өz systlygyny haqlandьrmaq ycyn kytlənin kor-təbiiliginə istinad edən. xalq tribunundan zijadə, tred-iunion katibinə bənzəjən, hətta dyşmənlərdə də hөrmət hissi ojada biləçək. geniş. çəsarətli bir plan ilәri syrməgi baçarmajan, өz peşə sənətkarlьƣьnda —sijasi polislə mybarəzədə—təçribəsiz. uqufsuz,— mərhəmət qьlьnьz! bu inqilabcь olmadь ki, bu ki, açiz qustarьn biridir.

Bu cyr kəsgin bir tə'birə gөrə praqtiqlərin heç birisi məndən inçiməsin. cynky hazьrlьqsьzlьqdan bəhs edildikçə, onu hamьdan əvvəl өz pajьma dejirəm. Mən, coq geniş, coq şymullu məqsədlər izləjən bir dərnəkdə calьşьrdьm, və bizim hamьmьz, bu dərnəgin bytyn yzvləri, məşhur kəlamь bir qədər dəjişdirərək: bizə inqilabcьlar təşkilatь veriniz də—o zaman bytyn Rusjanь cevirərik!* demək mymkyn olan tarixi bir zamanda qustar cьqdьƣьmьzь anlamaqdan nə qədər əzab, açь bir əzab cəkirdik. Ona gɵrə də o vaqt dujduƣum şiddətli xəçalət hissini o zamandanbəri nə qədər tez-tez xatьrladьqça, ɵz təbliƣatilə «inqilabcьlarьn adьnь-sanьnь batьran», bizim vəzifəmiz—inqilabcьnь qustarlьƣa endirmək dejil, bəlkə qustarlarь inqilabcьlьƣa *jyksəltmək* olduƣunu anlamajan jalancь sosial-demoƣratlara qarşь hiddətim o qədər artardь.

c) TƏŞKILAT IŞLƏRININ VYS'ƏTI

Biz juqarьda B—dən** «jalьnьz Peterburƣda dejil, həmcinin bytyn Rusjada da hiss olunan, işə jararlь inqilabcь qyvvələr azlьƣьnь» eşitdik. Bu faqtь kimsə dana bilməz. Ançaq məsələ, onu nə çyr izah etməkdədyr. B. jazьr:

> Biz bu hadisənin tarixi səbəblərini ajdьnlaşdьrmaƣa qalqьşmajaçaqьz: jalьnьz bunu dejəçəgiz ki, uzun myddətli sijasi irtiça tərəfindən mə'nəvi qyvvələri qьrьlmьş, vyqu bulmuş və bulmaqda olan iqtisadi dəjişikliklərdən pərakəndə olmuş çəmijjət ɵz arasьndan *ifrat dərəçə az miqdarda inqilabi fəalijjətə jarajan adamlar jetişdirir*. Bunu dejəçəgiz ki, işci sьnьfь inqilabcь işcilər jetişdirərkən, gizli təşkilatlarьn sьralarьnь qismən doldurur,—lakin bu inqilabcьlarьn sajь vaqtьn ehtijaçьna myvafiq dejildir. Bilxassə ki 11½ saat fabrikdə məşqul olan işci, ɵz vəzijjətinə gɵrə baslьça olaraq təşviqatcьlьq vəzifələri gɵrə bilər: təbliƣat və təşkilat, gizli ədəbijjat jajmaq və jenidən nəşr etmək, proqlamasija buraqmaq və sajirənin isə başlьça aƣьrlьƣь, bilaixtijar sajça son dərəçə az olan zijalь qyvvələrin ɵhdəsinə dyşyr» («Raboceje Delo», № 6, səh. 38—39).

Biz coq şejdə B—in bu fikrinə şərik dejilik, xysusən, bizim qustarlьƣьmьzdan (az-coq dyşynmyş olan hər bir praqtiq kibi) çəfa cəkmiş B—in eqonomizm altьnda əzilmiş olduƣundan dolajь dɵzylməz vəzijjətdən cьqьş jolu tapa bilmədigini ən ajdьn gɵstərən və bizim tərəfimizdən qursivlə qejd olunmuş sɵzlərə hec şərik dejilik. Joq, çəmijjət ifrat dərəçə *coqlu* «işə» jarajan *adamlar* jetişdirir, lakin biz onlarьn hamьsьndan istifadə etməgi baçarmajьrьq. Təhlil etdigimiz xysusda hərəkatьmьzьn bɵhranlь, kecidli halətini: *adam joqdur və—adam coqdur*, sɵzlərilə formule etmək olar. Adam coqdur, cynky işci sьnьfь da, çəmijjətin get-gedə daha myxtəlif təbəqələri də ildən-ilə daha artьq miqdarda dɵzylməzligini hələ hamь dərk etməjən, lakin getdikçə daha geniş kytlə tərəfindən və daha şiddətli surətdə hiss edilən mytləqijjətdən narazь olan, protesto etmək istəjən, bununla mybarəzəjə əlindən gələn qədər jardьm gɵstərməgə hazьr olan adamlar jetişdirir. Və ejni zamanda adam joqdur, cynky ən kicik də olsa, hər bir qyvvəjə tətbiq imkanь verən geniş və ejni zamanda vahid və təndyryst bir fəalijjət dyzəldə biləcək təşkilatcь talantlar joqdur, sijasi başcьlar joqdur, rəhbərlər joqdur. «Inqilabi təşkilatьn bɵjyməsi və inkişafь», B—in də iqrar etdigi kibi, jalьnьz işci hərəkatьnьn artmasьndan geri qalmaq dejil, həmcinin xalqьn bytyn təbəqələrində, ymumi demoqratik hərəkatьn da artmasьndan geridə qalьr. (Hali-hazьrda B. ɵz cьqardьƣь nəticəsinə jəqin bunu da bir ilavə sajardь). Inqilabi fəalijjətin vys'əti; hərəkatьn geniş kor-təbii bazisinə nisbətən coq məhduddur, «sahibkarlarla və hɵkymətlə iqtisadi mybarəzə» teorijasь kibi miskin bir teorija tərəfindən coq əzilmişdir.

---

* Məşhur matematiq Arşimedə isnad vrilən kəlam: «Mənə istinad nɵqtəsi veriniz də, bytyn dynjanь cevirərəm». *Red.*

** Juqarьda 117—118-çi səhifələrə baq. *Red.*

Halbu ki, jalьnьz sijasi təşviqatcьlar dejil, təşkilatcь sosial-demoqratlar da hali-hazьrda «əhalinin bytyn sьnьflarь icərisinə» getməlidirlər*. Ejni zamanda hec bir praqtik şybhə etməz ki, sosial-demoqratlar ɵz təşkilat işlərinin minlərçə xьrda funqsijalarьnь ən myxtəlif sьnьflarьn ajrь-ajrь nymajəndələri arasьnda təqsim edə bilərlər. Ixtisaslaşma noqsanь bizim texniqanьn, B—in də bunça açь-açь və bunça haqlь olaraq şikajət etdigi, ən bɵjyk noqsanlarьndan birisidir. Ymumi işin ajrь-ajrь «əməlijjatь» nə qədər xьrda olsa, o qədər coqlu adam tapmaq olar ki, bu çyr əməlijjatьn içrasьna qabil olsun (və coq vaqt peşəci inqilabcь olmaƣa qabil olmasьn), bytyn bu «təfərryat işcilərini» «dutmaq» polis ycyn o qədər cətin olar, hər bir xьrda iş ystyndə adam dutmaqdan xəzinənin «myhafəzəjə»** qojduƣu xarcь cьqaran bir «iş» quraşdьrmaq polis ycyn o qədər cətin olar. O ki qaldь bizə jardьm gɵstərməgə hazьr olan şəxslərin sajьna, bu barədə çymlətanь beş il myddətində əmələ gəlmiş bɵjyk təbəddylatь kecən babda da gɵstərmişdik. Lakin, digər tərəfdən, həm bytyn bu xьrda kəsirləri bir jerə toplamaq ycyn, həm hərəkatьn funqsijalarilə barabar hərəkatьn ɵzyny də parcalamamaq ycyn, həm xьrda vəzifələr ifa edənə ɵz işinin lyzum və əhəmijjətinə e’tiqad təlqin etmək ycyn—ki, bunsuz adam

---

* Məsələn, hərbijjəlilər arasьnda son zamanlar, qismən işcilər və tələbələr kibi «dyşmənlər» əlejhinə tez-tez vaqe olan kycə mybarəzəsindən dolajь, şybhəsiz, demoqratizm ruhunun çanlanmasь myşahədə olunur. Ona gɵrə də, mevçud qyvvələrimiz imkan verinçə, biz mytləq saldatlar və zabitlər arasьnda təbliƣata və təşviƣata, firqəmizə daxil olan «hərbi təşkilat»lar jaratmaƣa ən ciddi bir diqqət verməlijik.

**—ja inki «xəfijjəjə». *Red.*

hec bir zaman işləməz*—bunlarьn hamьsь ycyn məhz sьnanmьş inqilabcьlar təşkilatь lazьmdьr. Belə təşkilat mevçud olduqda, bu təşkilat nə qədər qonspirativ olsa, firqənin qyvvəsinə bəslənən e’tiqad da o qədər artьq mɵhkəmləşər, o qədər geniş intişar tapar—cynky myharəbədə, mə’lum məsələdir, ɵz qyvvənə jalьnьz ɵz qoşununa dejil, həmcinin dyşmənə də, bytyn *bitərəf* ynsyrlərə də e’tiqad təlqin etməgin hər şejdən artьq əhəmijjəti var; dustanə bitərəflik bə’zi vaqt işin myqəddəratьnь həll edə bilər. Mɵhkəm teorija bazisi yzərində duran və sosial-demoqrat bir orƣana malik olan belə bir təşkilat mevçud olduqda, hərəkata çəlb edilmiş, coqlu miqdarlь «kənar» ynsyrlərin onu joldan sapdьraçaƣьndan qorqmaq lazьm gəlməz (bil’əkis, məhz indi, qustarlьq hɵkym syrdykdə, biz bir coq sosial-demoƣratlarьn, ɵzlərini jalьnьz xijalda sosial-demoƣrat sajmaqla barabar, «*Credo*» xəttinə doƣru cəkdiklərini myşahədə edirik). Bir sɵzlə, ixtisaslaşma zəruri surətdə mərkəzləşmə içab edir və ɵzy də, şybhəsiz, onu tələb edir.

---

* Jadьmdadьr, bir joldaş mənə demişdi: sosial-demoqratijaja jardьm etməgə hazьr və jardьm etmiş olan bir fabrik inspeqtoru nə qədər açь-açь şikajət edirmiş ki, bilməjir onun «informasijasь» əsil inqilabi mərkəzə catьrmь, onun jardьmь nə qədər lazьmdьr və onun kiçik və xьrda xidmətlərindən istifadə etməgə nə qədər imkan vardьr. Əlbəttə, hər praqtik, qustarlьƣьmьz, myttəfiqlərimizi əlimizdən aldьƣь bir coq təsadyf bilir. Ajrь-ajrьlьqda «xьrda», jəkununda son dərəçə qijmətli olan xidmətləri isə jalьnьz fabrik dejil, həmcinin posta, dəmir jolu, gɵmrykxana, dvorjan, pop və hətta polis və saraj adamlarьnadək *hər dyrly* sajir qьsьmdan olan xidmətcilər və cinovniklər də gɵstərə bilər və gɵstərməgə başlardьlar. Əgər bizim əsil bir firqəmiz, doƣrudan da dɵjyşcy inqilabcьlar təşkilatьmьz olsajdь, bytyn belə «jardьmcьlarь» qət’i surətdə iləri syrməzdik, onlarь həmişə və mytləq «gizli fəalijjətin» məƣzinə çəlb etməgə tələsməzdik, bəlkə, bil’əkis, onlardan ajrьça myqəjjəd olardьq və bir coq tələbələrin firqəjə «qьsa myddətli» inqilabcьlar sifətilə verdikləri fajdadan «jardьmcьlar»—cinovniklər sifətilə daha arьq fajda verə bildiklərini jadьmьzda saqlajaraq belə vəzifələrə xysusi surətdə adamlar hazьrlardьq. Lakin—bir daha təkrar edirəm—bu taqtiqanь ançaq aqtiv qyvvə azlьƣь hiss etməjən, artьq tamamilə mɵhkəm olan bir təşkilatьn tətbiq etməgə haqqь var.

Lakin, ixtisaslaşmanьn bytyn zəruriligini bunça gɵzəl təsvir etmiş olan B. ɵzy, zənnimizçə, qejd olunmuş mytaləəsinin ikinçi hissəsində onu kifajət qədər qijmətləndirməjir. O dejir ki, işci-inqilabcьlarьn sajь kifajət dejildir. Bu lap haqlьdьr və biz jenə tə'kidlə qejd edirik ki, «jaqьn myşahədəcinin qijmətli ittilaatь» sosial-demoƣratijadakь hazьrkь bɵhranьn səbəblərinə və bu surətlə də, ondan saƣalmaq carələrinə, bizim nɵqteji-nəzərimizi tamamilə təsdiq edir. Jalьnьz ymumijjətlə inqilabcьlar, kytlələrin kor-təbii jyksəlişindən geridə qalmaq dejil, bəlkə hətta inqilabcь işcilər də işci kytlələrinin kor-təbii jyksəlişindən geri qalьrlar. Bu *faqt* isə işcilər barəsində bizim vəzifələrimiz mykazərə olunurkən coq vaqt bizə təarif edilən «pedaƣozinin» jalьnьz mə'nasьzlьƣьnь dejil, həmcinin *sijasi irtiça'cьlьƣьnь* da ən ajdьn bir surətdə, hətta «praqtik» nɵqteji-nəzərdən də təsdiq edir. Bu faqt gɵstərir ki, bizim ən birinçi, ən zəruri vəzifəmiz—*firqə fəalijjəti barəsində* zijalь inqlabcьlarьn durduqlarь səvijjədə duran işci-inqilabcьlar jetişdirilməsinə jardьm etməkdir (biz: firqə fəalijjəti barəsində sɵzlərini əhəmijjətlə qejd edirik, cynky sajir xysuslarda işcilərin bu dərəçəjə catmalarь, hərcənd lazьmsa da, lakin hec də o qədər asan və o qədər zəruri dejildir). Buna gɵrə ***başlьça*** diqqət hec də, eqonomistlərin istədikləri kibi, hɵkmən «işci kytlələri» dərəçəsinə, hɵkmən (bu xysusda eqonomizm «pedaƣozisinin» ikinçi pilləsinə qalqan) «Svoboda»nьn istədigi kibi «ortabab işcilər» dərəçəsinə *enməgə* dejil, bəlkə işciləri inqilabcьlar dərəçəsinədək *jyksəltməgə* verilməlidir. Mən hec də işcilər ycyn populer ədəbijjat və ən coq geridə qalmьş işcilər ycyn ən populer (ançaq, əlbəttə, çanbazlьq ədəbijjatь joq) ədəbijjat lyzumunu inkar etmək fikrində dejiləm. Lakin bu pedaƣozini daim sijasət məsələlərilə, təşkilat məsələlərilə qarьşdьrmaq adamь dilxor edir. Axьr siz aj «ortabab işci» ycyn çan jandьran aƣalar, işci sijasətindən və ja işci təşkilatьndan bəhs etməkdən əvvəl hɵkmən *əjilmək* istəmənizlə, işin əslində işciləri təhqir edirsiniz. Çiddi şejlərdən birçə qəddinizi dyzəldərək danьşьnьz və pedaƣozini sijasətcilərə və təşkilatcьlara dejil, pedaƣoqlara buraqьnьz! Zijalьlar arasьnda məgər qabaqcьllar, «ortabablar» və «kytlə» joqmudur? Zijalьlar ycyn də populer ədəbijjat lyzumunu hamь təsdiq etməjirmi və belə ədəbijjat jazьlmajьrmь? Amma fərz ediniz ki, ali və ja orta məktəb tələbələrinin təşkilinə dajir bir məqalədə avtor sankь jeni bir kəşfijjat kibi, hər şejdən əvvəl «ortabab tələbələri» təşkil etmək lyzumunu cejnəməgə başlaja. Belə bir avtoru jəqin ki, masqaraja qojarlar—elə jerində də qojarlar. Ona dejərlər, əgər varьnьzsa bizə təşkilat idejaçьqlarьnьzdan veriniz, sonrasьnь ɵzymyz ajьrd edə bilərik ki, «ortabab» hansьmьzьq, juqarь kimdir, aşaƣь kim. Joq, əgər sizin *ɵzynyzyn* təşkilat idejaçьƣьnьz joqsa—«kytlə» və «ortabab» barəsindəki bytyn gyçənmələriniz çan sьqmaqdan savaj ɵzgə bir şej verməz. Birçə başa dyşynyz ki, «sijasət» və «təşkilat» məsələləri ɵzy o qədər çiddi şejdir ki, bunlardan gərək ançaq çiddi danьşasan: işciləri (və ali və orta məktəb tələbələrini) elə *hazьrlamaq* olar və lazьmdьr ki, onunla bu məsələlər haqqьnda *danьşmaq mymkyn olsun*, lakin vaqta ki, bunlardan bəhs etməgə başladьnьz, əsil çavab veriniz, «ortabablara» ja inki, «kytlələrə» doƣru dalь-dalь cəkilməjiniz, janьltmaçla və çymləpərdazlьqla jaqanьzь qurtarmajьnьz.*

Inqilabcь işci də өz işinə tamamilə hazьrlanmaq ycyn inqilab fəalijjətini өznyə peşə etməlidir, ona gөrə B—in haqqь joqdur desin ki, işci 11½ saat fabrikdə məşƣul olduƣundan, jerdə qalan inqilabi vəzifələrin (təşviqatdan başqa) «aƣьrlьƣь *bilaixtijar* sajça son dərəçə az olan zijalь qyvvələr өhdəsinə dyşyr». Bu hec də «bilaixtijar» edilməjir, bəlkə, bizim geriligmizdəndir, cynky biz hər bir iste'dadça gөrkəmli işcinin *peşəci* bir təşviqatcь, təbliƣatcь, təşkilatcь, ədəbijjat daşьjan və sajirəjə dөnməsinə jardьm etmək vəzifəmizi anlamajьrьq. Bu barədə biz doƣrudan-doƣruja өz qyvvələrimizi rysvajçasьna tələf edirik, ən coq qejdkəşliklə bөjytmək və jetişdirmək lazьm gələn adamь qorumaƣь baçarmajьrьq. Almanlara baqьnьz: onlarьn qyvvələri jyz qat bizimkindən artьqdьr, amma onlar gөzəlçəsinə anlajьrlar ki, həqiqətən baçarьqlь təşviqatcьlarь və sajirəni «ortabablar» hec də o qədər tez-tez jetişdirməzlər. Buna gөrə hər bir baçarьqlь işcini onlar o saat elə şərajit icərisinə salmaƣa calьşьrlar ki, iste'dadь tamamilə inkişaf edib, tamamilə tətbiq edilə bilsin: onu peşəci təşviqatcь edirlər, fəalijjət sahəsini genişləndirərək bir fabrikdən bytyn bir sənətə, bir jerdən bytyn өlkəjə jajmaƣa təhrik edirlər. O əz peşəsində təçribə və ceviklik qazanьr, өz gөryş dajirəsini və biligini genişləndirir, jan-jana başqa jerlərin və başqa firqələrin gөrkəmli sijasi xadimlərini izləjir, өzy də bu dərəçəjə jyksəlməgə və өzyndə işci myhitinə bəslədigi və sosializm əqidəsi təzəligini elə peşə vərdişlərilə birləşdirməgə calьşьr ki, onsuz proletariat өz dyşmənlərinin mykəmməl tə'lim gөrmyş sьralarilə inadlь mybarəzə *apara bilməz*. Işci kytlələrindən Bebellər və Auerlər beləliklə, və ançaq beləliklə, jetişdirilir. Lakin sijasi çihətdən azad bir өlkədə bir dərəçəjə qədər өzy-өzynə hasil olan şeji, bizdə sistematik surətdə bizim təşkilatlar həjata kecirməlidir. Işcilər arasьndan jetişən az-coq iqtidarlь və «umud verən» təşviqatcь 11 saat fabrikdə *işləməməlidir*. Biz calьşmalьjьq ki, o firqə vəsajitilə jaşasьn, vaqtlь-vaqtьnda ƣejri-leƣal vəzijjətə kecə bilsin, fəalijjət məkanьnь dəjişdirsin, cynky əks surətdə bөjyk təçribə hasil edə bilməz, gөryş dajirəsini genişləndirə bilməz, zandarmlarla mybarəzədə hec olmasa bir necə il dajana bilməz. Işci kytləsinin kor-təbii jyksəlişi nə qədər genişlənir və dərinləşirsə, o qədər artьq miqdarda jalьnz iqtidarlь təşviqatcьlar dejil, həmcinin iqtidarlь təşkilatcьlar da, təbliƣatcьlar da, jaxşь mə'nada «praqtiqlər» də jetişdirir (ki, bizim əksərijjən bir azça Rusjaja maxsus səhlənkar və aƣьr tərpənən zijalьlarьmьz arasьnda beləlәri bunça azdьr). Elə ki, bizdə maxsusi surətdə hazьrlanmьş və uzun məktəb kecmiş inqilabcь işci dəstələri (həm də, əlbəttə, «hər nev' silahlь» inqilabcьlar) oldu—o zaman dynjada hec bir sijasi polis bu dəstələrin өhdəsindən gələ bilməz, cynky inqilaba fədakaranə bir surətdə vəfalь olan bu dəstələr həmcinin ən geniş işci kytlələri arasьnda fədakar bir e’tibara malik olaçaqlardьr. Bu da—bizim doƣrudan-doƣruja *qəbahətimizdir* ki, biz işciləri «zijalьlar» ilə ymumi inqilabi peşə vərdişlərinə coq az «təhrik» edirik, işci kytlələrinə, «ortabab işcilərə» nəjin «mijəssər» olmasьna və sajirəjə dajir səfih nitqlərimizlə coq vaqt onlarь geri cəkirik.

---

* «Svoboda», № 1, «Təşkilat» adlь məƣalə, səh. 66: «aƣьr jyryşlə isci kytləsi, Rusja Əməgi—hөkmən bөjyk hərflə!—adьndan iləri syryləçək tələblərin hamьsьnь bərkişdirəçəkdyr». Jenə haman avtor hajqьrьr: «Mən hec də zijalьlara qarşь ədavət bəsləməjirəm, amma»... (bu haman ammadьr ki, Şşedrin bunu: qulaƣ alьndan juqarь bitməz, sөzlərilə tərçymə etmişdir!)... «amma bir adam gəlib coqlu gөzəl və qəşəng şejlər danьşdьqda, bunlarьn da өz (onun?) gөzəlliginə və başqa ləjaqətlərinə gөrə qəbul edilməsini tələb etdikdə, həmişə mənim jamança açьƣьm dutur» (səh. 62). Əvət, mənim də buna «həmişə jamança açьƣьm dutur».

Sajir xysuslarda olduƣu kibi, bu xysusda da təşkilat fəalijjətinin məhdud vys’əti bizim teorijamьzьn, bizim sijasi vəzifələrimizin daralmasilə şybhəsiz və ajrьlmaz (hərcənd «eqonomistlər» və jeni başlajan praqtiklərin bөjyk bir coƣluƣu tərəfindən dərk edilməjən) bir surətdə mərbutdur. Kor-təbiilik qarşьsьnda diz cөkmək, kytlələrə «mijəssər»dən bir addьm da olsun kənara cьqmaq qorqusu doƣurur, kytlələrin ən jaqьn və bilavasitə mətləblərinə sadəçə qulluq jaraşdьrmaqdan coq uça jyksəlmək qorqusu doƣurur. Qorqmajьnьz, aƣalar! Unutmajьnьz ki, təşkilat barəsində biz o qədər aşaƣьdajьq ki, hətta *coq* uça jyksələ *bilərik* fikrinə dyşmək өzy mə’nasьz bir şejdir.

d) «SUI-QƏSDCILIK» TƏŞKILATЬ VƏ «DEMOQRATIZM»

Amma bizim aramьzda coq adam var, «həjat sədasьna», o qədər həssasdurlar ki, hər şejdən artьq məhz bundan qorqaraq, burada şərh olunan nөqteji-nəzərlərdə duranlarь «narodovolculuqda», «demoqratizmi» anlamamaqda və sajirədə tөhmətləndirirlər. Əlbəttə, «Raboceje Delo»nun da aƣzьna dyşmyş olan bu ittihamlar yzərində dajanmaq lazьm gəlir.

Bu sətirləri jazana jaxşь mə’lumdur ki, Peterburƣ eqonomistləri daha «Rabocaja Ƣazeta»nь da narodovolculuqda tөhmətləndirirdilər (onu «Rabocaja Mьsl» ilə myqajəsə etsək jeri də vardьr). Buna gөrə «Isqra» mejdana gəldikdə, coq cəkmədən bir joldaş bizə *X* şəhəri sosial-demoqratlarьnьn «Isqra»-nь «narodovolcu» orƣanь dejə adlandьrdьqlarьnь xəbər verdikdə, bu bizi hec də təəççyblәndirmədi. Biz, əlbəttə, bu ittihama, ançaq fəxr edə bilərdik, cynky eqonomistlər hansь əməlli-başlь bir sosial-demoqratь narodovolculuqda ittiham etməmişlərdir?

Bu ittihamlar iki çyr anlaşьlmazlьqdan doƣur. Əvvələn, bizdə inqilab hərəkatь tarixini o qədər pis bilirlər ki, hər dyrly, carizmə qət’i myharəbə e’lan edən, mərkəzləşdirilmiş, dөjyşcy bir təşkilat idejasьnь «narodovolculuq» adlandьrьrlar. Amma 70-çi illər inqilabcьlarьnьn malik olduqlarь və bizim hamьmьz ycyn bir өrnək təşkil etməli olan ə’la təşkilatь hec də narodovolcular dejil, bəlkə cornьperedelcilərə və narodovolculara ajrьlmьş olan *zemlevolcular* jaratmьşdь.* Bu surətlə, dөjyşcy inqilabi təşkilatda spesifik bir narodovolculuq gөrmək həm tarixçə, həm də məntiqçə mə’nasьzdьr, cynky *hər bir* inqilabi məslək, əgər çiddi mybarəzə fikrində isə, bu çyr bir təşkilatsьz kecinə bilməz. Narodovolcularьn səhvi *bytyn* narazьlarь өz təşkilatlarьna çəlb etməgə və bu təşkilata istibdadla qət’i mybarəzə istiqaməti verməgə calьşmalarьnda dejildir. Bu, biləkis, onlarьn bөjyk tarixi bir xidməti idi. Səhvləri isə bunda idi ki, onlar hədd-zatьnda hec də inqilabi teorija olmajan bir teorijaja arqalanьr və өz hərəkətlərini inkişaf etməkdə olan qapitalizm çəmijjəti icərisindəki sьnьf mybarəzəsilə ajrьlmaz bir surətdə əlaqədar edə bilməjirdilər və ja baçarmajьrdьlar. Və ançaq marqsizmi ən qaba bir surətdə anlamamaq

---

* Secilmiş əsərləri, I ç. 8-çi qidinə baq. ***Red.***

(ja inki «struvizm» ruhunda «anlamaq») bu çyr bir fikir doƣura bilərdi ki, kytləvi, kor-təbii bir işci hərəkatьnьn əmələ gəlməsi bizi, zemlevolcularьnkь kibi jaxşь, onlarьnkьndan myqajəsəsiz dərəçə jaxşь inqilabcьlar təşkilatь jaratmaq vəzifəsindən *qurtarьr*. Bil’əkis, bu hərəkat bizim ɵhdəmizə məhz bu vəzifəni *jykləjir*, cynky nə qədər proletariatьn mybarəzəsinə mɵhkəm bir inqilabcьlar təşkilatь tərəfindən rəhbərlik edilməjir, proletariatьn kor-təbii mybarəzəsi həqiqi «sьnьf mybarəzəsi» halь ala bilməz.

Ikinçisi, bir coqlarь—və o çymlədən gɵrynyr, B. Qricevski («Raboceje Delo», № 10, səh. 18)—sijasi mybarəzəjə «şui-qəsdcilik» kibi baqmaq əlejhinə həmişə sosial-demoqratlar tərəfindən aparьlan mynaqəşəni doƣru başa dyşməjirlər. Biz sijasi mybarəzəni sui-qəsd qədər *daraltmaq* əlejhinə isjan etmişik və həmişə, əlbəttə, edəçəgiz; * lakin bəllidir ki, burasь hec də mɵhkəm inqilabcь bir təşkilat lyzumunu inkar etmək dejildir. Həm də, məsələn haşijədə adь cəkilən kitabcada sijasi mybarəzəni sui-qəsdə mynçər etmək əlejhinə mynaqəşə ilə janaşь olaraq «mytləqijjətə qət’i zərbə endirmək ycyn» «isjana» da, «hər dyrly sajir hyçum ysullarьna» da «əl ata» biləçək qədər mɵhkəm bir təşkilat təsvir edilir (sosial-demoqrat idealь olmaq yzrə).** *Formasь*

e’tibarilə bu çyr mɵhkəm bir inqilabcь təşkilat istibdad ɵlkəsində, «sui-qəsdcilik» təşkilatь da adlandьrьla bilər, cynky fransьzlarьn «qonspirasija» sɵzy rusça «zaƣovor*» sɵzynə barabardьr, qonspirativlik isə belə təşkilata son dərəçə lazьmdьr. Qonspirativlik belə təşkilat ycyn o qədər zəruri bir şərtdir ki, bytyn jerdə qalanlarь (yzvlərin sajь, onlarь secmək, funqsijalarь və sajirə) buna ujƣunlaşdьrьlmalьdьr. Buna gɵrə, biz sosial-demoqratlar sui-qəsdcilik təşkilatь jaratmaq istəjirik dejən ittihamlardan qorqmaq ən bɵjyk bir sadəlevhlik olurdu. Bu ittihamlar da hər bir eqonomizm dyşməni ycyn «narodovolculuq» da ittiham edilmək kibi fəxr olmalьdьr.

Bizə e’tiraz edərlər ki: qonspirativ fəalijjətin bytyn iplərini ɵz əlində toplajan, bu çyr gyçly və son dərəçə gizli bir təşkilat, zərurət yzyndən mərkəzijjətci bir təşkilat, vaqtь catmamьş bir hyçuma coq asanlьqla atьla bilər, və dyşynməmiş bir surətdə, hərəkatь sijasi narazьlьƣьn artmasь, işci sьnьfьnda ƣələjan və ƣejzin qyvvəsi və sajirə e’tibarilə mymkyn və lazьm olan vaqtdan tez kəsginləşdirə bilər. Biz buna çavab verərik ki: abstraqt surətdə dedikdə, əlbəttə, danmaq olmaz ki, dɵjyşcy bir təşkilatьn; başqa şərajit icərisində labyd olmajan məƣlubijjətlə bitə *biləçək* dyşynylməmiş bir dɵjyşə girişməsi *mymkynatdandьr.* Lakin belə bir məsələdə abstraqt mylahəzələrlə kifajətlənmək olmaz, cynky hər bir døjyşdə abstraqt surətdə məqlubijjət ehtimalь vardьr və bu mymkynatь *əksiltmək* ycyn vuruşmanь mytəşəkkil surətdə hazьrlamaqdan başqa carə joqdur. Amma məsələni hazьrkь Rusja şərajitinin qonqret zəminəsində qojsaq, o zaman mysbət nəticə cьqarmaq lazьm gəlir ki, møhkəm inqilabcь bir təşkilat şybhəsiz, məhz hərəkata mətanət vermək və onu dyşynylməmiş hyçum ehtimalьndan *saqьndьrmaq* ycyn lazьmdьr. Məhz indi, belə bir təşkilat mevçud olmajan və inqilab hərəkatь kor-təbii surətlə artan bir zamanda, *artьq* iki (neçə ki belə də olmalьdьr, «qavuşan») ifrat-təfrit *myşahədə olunmaqdadьr:* gah tam iqtidarsьz bir eqonomizm və e'tidalcьlьq təbliqi, gah da «inkişaf etməkdə və møhkəmləşməkdə olub, lakin intihadan zijadə ibtidaja jaqьn olan hərəkatda syn'i surətdə intiha əlamətləri tørətməgə» calьşan (V. Zasulic «Zarja»da № 2—3, səh. 353) jenə bunça iqtidarsьz «eqstsitativ terror» və «Raboceje Delo»nun misalь gøstərir ki, bu ifrat-təfrit qarşьsьnda təslim olan sosial-demoqratlar artьq *mevçuddurlar.* Belə bir hadisə, jerdə qalan səbəblərdən başqa bir də ona gørə təəççyb dejildir ki, «sahibkarlarla və høkymətlə iqtisadi mybarəzə» *hec bir zaman* inqilabcьnь qane etməz, bunun əksi olan ifratlar isə gah burada, gah orada həmişə baş verəçəkdir. Jalьnьz dajanьqlь bir sosial-demoqrat mybarəzəsi aparan və, neçə dejərlər, bytyn inqilabcь dujqu və arzьlarь ødəjən mərkəzləşdirilmiş døjyşcy bir təşkilatdьr ki, hərəkatь dyşynylməmiş hyçumdan saqьndьrar və myvəffəqijjət və'd edən hyçum hazьrlar.

---

* «Rus sosial-demoqratlarьnьn vəzifələri». P. L. Lavrov əlejhinə mynaqəşə; Secilmiş əsərləri, I ç. 301-çi səhifəsinə baq. *Red.*

** «Rus sosial-demoqratlarьnьn vəzifələri» Secilmiş əsərləri, səh. 302. *Red).* Jeri gəlmişkən «*Raboceje Delo*»nun ja ɵz dediklərini anlamamasьnьn, ja inki ɵz baƣьşlarьnь «kylək səmtinə» dəjişdirməsinin bir nymunəsi daha. «Raboceje Delo»nun №1-də qursivlə cap edlmişdyr ki: «*kitabcanьn şərh edilmiş mahijjəti tamamilə «Raboceje Delo»nun redaqsija proƣramьna tuş gəlir*» (səh. 142). Doƣrudanmь? Kytləvi hərəkata birinçi vəzifə olaraq, istibdadь jьqmaq vəzifəsi jykləmək olmaz baqьşьmь «Rus sosal-demoqrat vəzifələri»nə tuş gəlir? «Sahibkarlarla və hɵkymətlə iqtisadi mybarəzə» teorijasьmь tuş gəlir? Pillələr teorijasьmь tuş gəlir? «Tuşluƣu» bunça oriƶinal bir surətdə anlajan bir orƣanь prinsipçə mɵhkəmligindən danьşmaq mymkyn olub-olmadьƣьnь oquçularьn myhakəməsinə həvalə edirik.

*—qonspirasija, zaƣovor, sui-qəsd. *Red.*

Bir də bizə e'tiraz edərlər ki, təşkilat haqqьnda bu şərh edilən baqьş «demoqratizm prinsipinə» ziddir. Əvvəlki ittiham nə qədər spesifik surətdə Rusjaja mənsub isə, bu da—o qədər *spesifik surətdə xariçi ølkələrə maxsus* bir mahijjətdədir. Və ançaq xariçi ølkələr təşkilatь (rus sosial-demoqratlarьnьn «ittifaqь») øz redaqsijasьna başqalarь çymləsindən belə bir tə'limnama verə bilərdi:

> «Təşkilat prinsipi. Sosial-demoqratijanь myvəffəqijjətlə inkişaf etdirmək və birləşdirmək interesinə, onun firqə təşkilatьnda geniş demoqratizm prinsipi uqrunda mybarəzə aparmaq, inkişaf etdirmək və tə'kidlə qejd etmək lazьmdьr ki, bu da, bilxassə firqəmiz sьralarьnda mejdana cьqmьş anti-demoqratik təmajyllərdən dolajь vaçibdir» («Iki qurultaj». səh. 18).

«Isqra»nьn «anti-demoqratik təmajylləri» əlejhinə «Raboceje Delo»nun nə çyr mybarəzə etdigini gələçək babda gørəçəgiz. Indi isə eqonomistlər tərəfindən irəli syrylən bu «prinsipə» jaqьndan baqalьm. Hər kəs, jəqin, şərik olar ki, «geniş demoqratizm prinsipi»ndə aşaqьda qejd olunan iki zəruri şərt olar: əvvələn, tam aşkaralьq və ikinçisi, funqsijalarьn secgi yzrə olmasь. Aşkaralьq, həm də jalьnьz təşkilat yzvlərilə məhdud qalmajan bir aşkaralьq olmadьqça, demoqratizmdən bəhs etmək gylynç şejdir. Biz alman sosialist firqəsinin təşkilatьna demoqratik dejə bilərik, cynky orada, firqə qurultajьnьn içlaslarьna varьnça hər iş aşkara gørylyr. Amma yzv olmajanlarьn hamьsьndan sirr pərdəsilə gizlədilmiş bir təşkilata—hec kəs demoqratik deməz. Sual olunur, «*geniş* demoqratizm prinsipi»nin əsas şərtinə *əməl etmək* gizli təşkilat ycyn mymkyn *olmadьqь* halda, bu prinsipi irəli syrməgin bəs nə mə'nasь vardьr? «Geniş prinsip» sadəçə çingiltili, lakin boş bir laqьrtь olub qalьr. Hələ bu da azdьr. Bu laqьrtь təşkilat barəsində momentin ən zəruri məsələlərini bilmərrə anlamamaqь gøstərir. Bizdə «geniş» inqilabcьlar kytləsində hakim olan qonspirasijasьzlьƣьn nə qədər bɵjyk olduƣunu hamь bilir. Coq haqlь olaraq, «yzvlərin myşkylpəsəndliklə secilməsini» tələb edən B—in bundan nə qədər açь-açь şikajət etdigini gɵrdyk («Rabeceje Delo», № 6, səh. 42). Indi birdən «həjat dujƣusilə» ɵjynən adamlar mejdana cьqьr da, belə bir vəzijjət icərisində ən çiddi bir qonspirasija və yzvlərin ən coq myşkylpəsəndliklə (və bu surətlə də daha sьqь surətdə) secilməsini joq, bəlkə—«*geniş* demoqratik prinsip» lyzumunu *tə'kidlə qejd edirlər*. Buna dejərlər: gɵzyn qoşa, barmaƣьn boşa.

Demoqratizmin ikinçi əlaməti—secgi yzrə olmaq məsələsi—də bundan jaxşь vəzijjətdə dejildir. Sijasi azadlьq olan ɵlkələrdə bu şərt ɵzy-ɵzlygyndən anlaşьlьr. Alman sosial-demoqrat firqəsinin təşkilat nizamnamasьnьn birinçi maddəsi dejir ki,—«firqə proƣramьnьn prinsiplərini qəbul və gyçy catan qədər firqəjə jardьm edən hər kəs firqə yzvy hesab olunur». Və teatro tamaşacьlarь qarşьsьnda səhnə acьq olan kibi, bytyn sijasət səhnəsi də hamьnьn qarşьsьnda acьq olduƣundan, bu qəbul ja rədd, jardьm ja inki myqavəmət ƣəzetlərdən də, xalq jьƣьnçaqlarьndan da hamьja və hər kəsə mə'lumdur. Hamь bilir ki, flan sijasi xadim flan işdən başlamьş, flan çyr təkamyl kecirmiş, həjatьn aƣьr dəmlərində ɵzyny flan çyr gɵstərmiş, ymumijjətlə flan sifətlərin sahibidir—ona gɵrə də bu çyr xadimi *bytyn* firqə yzvləri işi bilərəkdən myəjjən firqə vəzifəsinə secib ja secməjə bilərlər. Firqə adamьnьn sijasi sahədəki hər addьmь yzərindəki ymumi (sɵzyn tam mə'nasilə) qontrol, biolozidə «ən coq ujƣunlaşmьş olan diri qalьr» adlanan şeji verən və avtomatik surətdə işləjən bir mexanizm jaradьr. Tam aşkaralьƣьn, secgi yzrəligin və ymumi qontrolun «təbii secməsi» hər xadimin nihajət «ɵz jerini tapmasьnь», ɵz qyvvətinə

xadimin nihajət «ɵz jerini tapmasьnь», ɵz qyvvətinə,

və iste'dadьna ən yjƣun gələn bir işə japьşmasьnь, ɵz səhvlərinin bytyn nəticələrini ɵz bojnunda hiss etməsini və hamьnьn gɵzy ɵnyndə ɵz səhvini anlamaq və səhvə jol verməmək qabilijjətini isbat etməsini tə'min edir.

Indi bujurunuz bu levhəni bizim istibdad cərcivəsinə taqьnьz! Bizdə «firqə proƣramь prinsiplərini qəbul və gyçy catan qədər firqəjə jardьm edən» hər kəsin inqilabcь qonspiratorun hər addьmьnь qontrol etməsi mymkyndyrmy? Inqilabcь işin interesi ycyn ɵzynyn kim olduƣunu bu «hər kəslərin» ьnda doqquzundan gizlətməgə ***məçbur ikən***, mymkynmydyr ki, bunlarьn hamьsь bu inqilabcьlar cymləsindən bu və ja digər şəxsi secsin? «Raboceje Delo»nun cьqьşьndakь gurultulu sɵzlərin əsil mə'nasьnь bir azaçьq diqqətlə dyşynynyz, o zaman gɵrərsiniz ki, istibdad zylməti içərisində, zandarm secməsi hakimijjətində firqə təşkilatьnьn «geniş demoqratizmi» ançaq *boş və zərərli bir ojunçaqdьr*. Bu—boş bir ojunçaqdьr, cynky həqiqətdə hec bir zaman, hec bir inqilabcь firqə *geniş* demoqratizm jyrytməmişdir və hətta nə qədər istəsə də jyrydə bilməz. Bu—zərərli bir ojunçaqdьr, cynky həqiqətdə «geniş demoqratizm prinsipi» jyrytmək təşəbbysləri ançaq polis ycyn geniş ucuqluq dyzəltməgi asanlaşdьrьr, hɵkymfərma olan qustarlьƣь əbədiləşdirir, praqtiklərin fikrini ɵzyny peşəci bir inqilabcь jetişdirmək kibi çiddi və zəruri məsələdən secgi sistemləri xysusunda «kaƣьz yzərində» myfəssəl nizamnamalar tərtibinə jajьndьrьr. Bu çyr «demoqratizm ojunu» ançaq xariçi ɵlkələrdə, coq vaqt ɵzynə əsil, çanlь bir iş tapmaq imkanь olmajan adamlar bə'zən toplaşan jerlərdə və xysusən çyr-bə-çyr xьrda ƣruplarda inkişaf edə bilər.

«Raboceje Delo»nun sevdigi, inqilab işində demoqratizm kibi namərƣub «prinsip» iləri syrmək ysulunun bytyn namərƣubluƣunu oquçuja gɵstərmək ycyn jenə də bir şahid cəkəlim. Bu şahid—Londonda cьqan «Naqanune» zurnalьnьn redaqtoru Je. Serebrjaqov—«Raboceje Delo»ja qarşь coq zəiflik və Plexanova və «plexanovculara» qarşь bɵjyk nifrət bəsləjir. Xariçi ɵlkələrdəki «Rus sosial-demoqratlarь ittifaqь»nьn təfriqəsi mynasəbətilə «Naqanune» qət'i surətdə, «Raboceje Delo»nun tərəfini saqlamьş və Plexanovun yzərinə dolu kibi açь sɵzlər jaƣdьrmьşdьr. Ona gɵrə də bu məsələdə bu şahidin bizim ycyn coq bɵjyk dəjəri vardьr. «Naqanune»nin № 7-sində (ijul 1899) «Işcilərin ɵzyny qurtuluş Ƣrupunun myraçəətnaməsь mynasəbətilə» sərlevhəli məqalədə Je. Serebrjaqov «çiddi inqilab hərəkatьnda ɵzyny iƣfal etmək, başcьlьq, areopaƣ adlanan şej»* məsələlərini qaldьrmaƣьn «ajьb» olduƣunu gɵstərərək əzçymlə belə jazmьşdь:

> «Mьşkin, Roƣacov; Zeljabov, Mixajlov, Perovsqaja, Fiƣner və sajirə hec bir zaman ɵzlərini başcь hesab etməzdilər və hec kəs onlarь secməmişdi və tə'jin etməmisdi; halbu ki, həqiqət halda onlar başcь idilər, cynky istər təbliƣat devrində, istərsə hɵkymətlə mybarəzə devrində onlar işin ən aƣьr hissəsini ɵz ɵhdələrinə gɵtyrmyşdylər, ən qorqulu jerlərə gedərdilər və onlarьn fəalijjəti ən coq səmərəli idi. Ona gɵrə də başcьlьq onlarьn arzьsьnьn nətiçəsi dejil, bəlkə ətraflarьndakь joldaşlar tərəfindən onlarьn aƣlьna, enerzisinə və ixlasьna bəslənən e'timad nətiçəsi idi. Hərəkatь ɵzbaşьna idarə edə bilən hər bir areopaƣdan qorqmaq isə (əgər qorqu joqsa, bu barədə jazmaq nə ycyndyr bəs?) hədsiz bir sadəlevhlikdir. Ona kim qulaq asar?

Biz oquçudan soruşuruq, «areopaƣьn», «anti-demoqratik təmajyllər»dən fərqi nədir? Və aşkar dejilmi ki, «Raboceje Delo»nun «gəlişi gɵzəl» təşkilat prinsipi də ejni surətlə, sadəlevhlik və ajьb şejdir,—sadəlevhlikdir, ona gɵrə ki, «ətrafdakь joldaşlar tərəfindən onlarьn aƣlьna, enerzisinə və ixlasьna e'timad» olmadьqça, «areopaƣa» ja inki «anti-demoqratik təmajylləri» olan adamlara hec kəs qulaq asmaz. Ajьbdьr, cynky bu—bə'zilərinin şɵhrətpərəstligilə, başqalarьnьn hərəkatьmьzьn əsil vəzijjətinə bələd olmamasilə, ycynçylərinin hazьrlьqsьzlьƣь və inqilab hərəkatь tarixilə tanьş olmamasilə ehtikar edən bir demaƣoƣluqdur. Hərəkatьmьzьn xadimləri ycyn jeganə təşkilat prinsipi bu olmalьdьr: ən çiddi bir qonspirasija, yzvlərin ən çiddi bir myşkylpəsəndliklə secilməsi və peşəci inqilabcьlar hazьrlamaq. Bu sifətlər mevçud olursa—«demoqratizm»dən daha bɵjyk bir şej, jə'ni: inqilabcьlar arasьnda tam joldaşlьq e'tibarь da tə'min olunar. Bu isə bizim ycyn şybhəsiz zəruridir, cynky bizim Rusjada onu demoqratik bir ymumi qontrolla əvəz etməgi hec dilə də gətirmək olmaz. Həm də həqiqi «demoqratik» qontrolun ƣejri-mymkyn olmasь, inqilabcь təşkilatьn yzvlərini qontrolsuz edir, dejə dyşynmək bɵjyk bir səhv olar: demoqratizmin ojunçaq formalarьnь (bir-birinə bysbytyn e'tibar edən joldaşlarьn sьq bir jadrosu icərisində demoqratizm) dyşynməgə onlarьn vaqtь joqdur, lakin ɵz *məs'ulijjətlərini* onlar coq dərin bir surətdə hiss edirlər, ejni zamanda təçribədən də bilirlər ki, jaramaz yzvdən xьlas olmaq ycyn əsil inqilabcьlar təşkilatь hec bir vasitədən cəkinməz. Bir də ki, bizdə joldaşlьq vəzifələrindən hər dyrly kənara cьqmaƣь amansьz bir şiddətlə çəzalandьran xejli inkişaf etmiş və ɵzynə maxsus bytyn bir tarixi olan rus (və bejnəlxalq) inqilabcьlar myhitinin əfkari-ymumijjəsi də vardьr («demoqratizm», ojunçaq joq, həqiqi demoqratizm də çyzv kyllə daxil olan kibi, bu joldaşlьq məfhumuna daxildir). Bunlarьn

---

*—areopaƣ, qədim junanlarda ali məhkəmə. *Red.*

hamьsьnь nəzərə alьnьz—o zaman anlarsьnьz ki, «anti-demoqratik təmajyllərə» dajir bu danьşьqlardan və qətʼnamalardan xariçi ɵlkələrə maxsus neçə bir generallьq ojununun kəsafətli qoqusu gəlir!

Bir də qejd etmək lazьmdьr ki, belə danьşьqlarьn digər mənbəi, jəʼni sadəlevhlik ƣьdanь demoqratijanьn nə olmaq təsəvvyratьnьn ajdьn olmamasьndan alьr. Vebblərin Ingiltərə tred-junionlarьna dajir kitabьnda maraqlь bir bab var: «Primitiv demoqratija». Avtorlar orada naƣьl edirlər ki, ingilis işciləri ittifaqlarь mevçud olan zamanьn ilk devrində, ittifaqь idarə etmək barəsində bytyn işlərin hamь tərəfindən gərylməsini demoqratijanьn zəruri əlaməti hesab edirlərmiş: jalьnьz bytyn məsələlər bytyn yzvlərin səs verməsilə həll olunmaq dejil, hətta vəzifələri də bytyn yzvlər nevbə ilə ifa edirlərmiş. Demoqratijanь bu çyr təsəvvyr etməgin məʼnasьzlьƣьnь və bir tərəfdən nymajəndəli myəssəsələr, digər tərəfdən də peşəci vəzifə sahibləri lazьm olduƣunu işcilər anlamaq ycyn uzun bir tarixi təçribə lazьm gəlmişdi. Verilən yzvlyk haqqь ilə alьnan nəqdi jardьmьn proporsionel mynasəbət məsələsi jalьnьz demoqratik səsə qojmaqla həll edilən bir şej olmajьb, həmcinin sьƣorta mytəxəssisinin də səsini tələb etdigni işcilər başa dyşmək ycyn ittifaq qassalarьnьn bir necə dəfə malijjə iflasьna uƣraması lazьm gəlmişdi. Sonra Qautskinin parlamentarizm və xalq qanunvericiligina dajir kitabьnь alьnьz—gərərsiniz ki, teoretik-marqsistin cьqardьƣь nətiçələr «kor-təbii surətdə» birləşən işcilərin illər uzunu gərdykləri təçribə dərslərinə tuş gəlir. Qautski Rittinhauzenin demoqratijanь primitiv surətdə anlamasь əlejhinə qətʼi surətdə isjan edir, bu demoqratija xatirəsi ycyn «xalq ƣəzetlərinin doƣrudan-doƣruja xalq tərəfindən redaqte edilməsini» tələb etməgə hazьr olan adamlara masqara edir, proletariatьn sьnьf mybarəzəsinə sosial-demoqratija rəhbərligi ycyn *peşəci* zurnalistlər, parlamentarlar və sajirə lazьm olduƣunu isbat edir, «effeqt arqasьnça qoşaraq» doƣrudan-doƣruja xalq qanunvericiligini mədh edən və hazьrkь çəmijjətdə onun həjata kecirilə bilməsinin coq məşrut olduƣunu anlamajan «anarxistlər və ədiblər sosializminə» hyçum edir.

Bizim hərəkatьmьzda praqtik surətdə işləmiş olanlar, məktəbli gənçlərlə işci kytləsi arasьnda demoqratijaja «primitiv» baqьşьn nə qədər geniş intişar tapmьş olduƣunu bilirlər. Təəççyb dejil ki, bu baqьşlar nizamnamalara və ədəbijjata da kecir. Bernştəjncilik təriqətinə mənsub eqonomistlər ɵz nizamnamalarьnda belə jazmьşdьlar: «§ 10. Bytyn ittifaq təşkilatь intereslərinə ajid olan bytyn məsələlər bytyn yzvlərin səsinin coqluƣu ilə həll olunur». Terrorizm təriqətinə mənsub eqonomistlər onlara dəm duturlar: «gərək qomitə qərarlarь bytyn dərnəkləri gəzsin və ançaq o zaman gercək qərar olsun» («Svoboda», №1, səh. 67). Nəzərə alьnьz ki, bu çyr geniş bir referendum tətbiq etmək tələbi *bytyn* təşkilatь secgi əsasilə qurmaq tələbindən *ilavə* irəli syrylyr! Biz, əlbəttə, doƣrudan da demoqratik təşkilatlarьn teorija və praqtiqasilə tanьş olmaƣa coƣ az imkanь olmuş praqtikləri bunun ystyndə qəbahətləndirmək fikrindən uzaƣьz. Lakin rəhbərlik rolu iddiasьnda olan «Raboceje Delo» belə şərajit icərisində, geniş demoqratizm prinsipi qətʼnamasilə kifajətləndikdə, neçə ola bilər ki, bunu sadəçə «effeqt arqasьnça qoşmaq» adlandьrmajasan?

e) JERLI VƏ YMUM RUSJA FƏALIJJƏTI

Burada şərh olunan təşkilat planь əlejhinə onun demoqratik olmamasь və sui-qəsdcilik mahijjətli olmasь nөqteji-nəzərindən edilən e'tirazlar bilmərrə əsasьzdьrsa əgər, bir də coq tez-tez iləri syrylən və myfəssəl təhlilə lajiq olan bir məsələ qalьr. Bu da jerli və ymum Rusja fəalijjətinin arasьndakь mynasəbət, məsələsidir. Belə bir qorqudan danьşьrlar ki, mərkəzijjətci bir təşkilatьn əmələ gəlməsi aƣьrlьq mərkəzinin birinçidən ikinçijə kecməsinə vardьrmazmь? Burasь işci kytləsilə bizim rabitələrimizin mөhkəmligini və ymumijjətlə jerli təşviqatьn sabitligini zəifləşdirərək hərəkata zərər jetirməzmi? Biz buna çavab veririk ki, bizim son illərdəki hərəkatьmьzьn qysuru haman orasьndadьr ki, jerli xadimlər həddindən artьq jerli işlərə qapьlmьşlardьr; buna gөrə aƣьrlьq mərkəzini bir qədər ymum Rusja işinə kecirmək şybhəsiz lazьmdьr; bu isə həm rabitələrimizin mөhkəmligini, həm də jerli təşviqatьmьzьn sabitligini zəifləşdirməz, bəlkə mөhkəmləşdirər. Mərkəzi və jerli orƣanlar məsələsini gөtyrəlim və oquçudan xahiş edəlim unutmasьn ki, ƣəzet işi өlcysyz dərəçə geniş və myxtəlif çihətli olan ymumijjətlə inqilabi fəalijjəti təsvir edən bir *misaldan* artьq bir şej dejildir.

Kytləvi hərəkatьn birinçi devrində (1896—1898-çi illər) jerli xadimlər ymum Rusja orƣanь—«Rabocaja Ƣazeta»—dyzəltməgə təşəbbys edirlər, sonrakь devrdə (1898—1900-çy illər)—hərəkat irəlijə doƣru bөjyk bir addьm atьr, lakin rəhbərlərin bytyn diqqəti tamamilə jerli orƣana verilir. Bytyn bu jerli orƣanlarь birlikdə hesab etdikdə, mə'lum olur ki, orta hesabla hər aja bir nymrə ƣəzet dyşyr.* Bu bizim qustarlьƣьmьzьn ajdьn bir nymunəsi dejilmidir? Bu bizim inqilabi təşkilatьmьzьn hərəkatьn kor-təbii jyksəlişindən geridə qaldьƣьnь ap-ajdьn gөstərməjirmi? *Ejni miqdar* ƣəzet nymrəsi pərakəndə jerli ƣruplar tərəfindən dejil, vahid təşkilat tərəfindən buraqьlsajdь—nə inki jalьnьz coqlu qyvvəjə qənaət etmiş olardьq, həmcinin işimiz ycyn өlcylməz dərəçə artьq bir sabitlik və təvaris tə'min etmiş olardьq. Bu sadəçə mylahəzəni coq vaqt, demək olar ki, jalьnьz jerli orƣanlar yzərində *aqtiv* işləjən praqtiklər də (təəssyf ki, bir coq hallarda indi də belədir), bu məsələdə hejrət ediləçk bir donkixotluq gөstərən publisistlər də nəzərdən qaçьrьrlar.[38] Praqtik adətən bu mylahəzə ilə kifajətlənir ki, jerli xadimlər ycyn ymum Rusja ƣəzeti jaradьlьşilə məşƣul olmaq «cətindir»* və hec ƣəzet olmamaqdansa jerli ƣəzet jaxşьdьr. Bu son mylahəzə, əlbəttə, coq haqlьdьr və biz *ymumijjətlə* jerli ƣəzetlərin bөjyk əhəmijjətini və bөjyk fajdasьnь təsdiq etməkdə hec bir praqtikdən geri qalmarьq. Amma axьr sөz bunda dejil, ondadьr ki, bytyn Rusjada 2½ ildə jerli ƣəzetlərin 30 nymrəsində bunça ajdьn ifadə olunan pərakəndəlikdən və qustarlьqdan qurtarmaq olmazmь? Elə isə ymumijjətlə jerli ƣəzetlərin fajdasь haqqьndakь mybahəsəsiz, lakin coq ymumi olan bir myddəa ilə kifajətlənməjiniz, həmcinin onlarьn iki il jarьmlьq təçribədə mejdana cьqmьş mənfi çihətlərini də kişi kibi acьqçasьna bojnunuza alьnьz. Bu təçribə gөstərir ki, bizim şəraitimiz icərisində bu ƣəzetlər əksərən prinsip e'tibarilə səbatsьz, sijasi çihətdən əhəmijjətsiz, inqilabi qyvvələri sərf etmək barəsində—hədsizçə baha, texniki çihətdən—tamamilə ƣejri-kafi olurlar (mən, əlbəttə, cap texniqasьnь dejil, bəlkə tez-tez və myn-təzəm surətdə cьqmasьnь nəzərdə duturam). Həm də gɵstərdigimiz noqsonlarьn hamьsь—bir təsadyf dejil, bəlkə bir tərəfdən bəhs etdigimiz devrdə jerli ƣəzetlərin ystynlygyny izah edən və digər tərəfdən bu ystynlyklə *davam etdirilən* pərakəndəligin labyd nətiçəsidir. Təkçə bir jerli təşkilatьn ɵz ƣəzeti ycyn prinsip səbatь tə'min etməgə və onu bir sijasi orƣan jyksəkliginə vardьrmaƣa ap-ajdьn *gyçy catmaz*, bizim bytyn sijasi həjatьmьzь ьşьƣlandьrmaq ycyn kifajət qədər material toplamaƣa və istifadə etməgə *gyçy catmaz*. Adətən azad ɵlkələrdə coqlu jerli ƣəzetlər lyzymunu mydafəə edirkən gətirilən dəlil—jerli işcilər tərəfindən cap edildikdə bunlarьn ycyzluƣu və jerli əhali tərəfindən verilən informasijanьn daha mylkəmməl və syr'ətli olmasь isə—təçribənin gɵstərdigi yzrə bu *dəlil* bizdə jerli ƣəzetlərin *əlejhinə* cevrilir. Bu ƣəzetlər inqilabi qyvvə sərf etmək mə'nasьnda həddindən artьq baha tamam olur və *bilxassə* geç-geç cьqьr. Səbəbi də sadəçə odur ki, *gizli* ƣəzet, nə qədər kicik də olsa, onun ycyn elə bɵjyk bir qonspirativ aparat lazьmdьr ki, bɵjyk fabrik sənajei tələb edir, cynky qustar e'malatxanada bu aparatь hazьrlamaq da olmaz. Qonspirasija aparatьnьn primitivligi isə coq vaqt buna vardьrьr ki (hər bir praqtik bir coq bu çyr misal bilir), polis, bir-iki nymrənin cьqьb jajьlmasьndan istifadə edərək, bytyn işləri elə *kylli surətdə* daƣьdьb sypyryr ki, jenə başdan-başlamaq lazьm gəlir. Jaxşь qonspirativ aparat inqilabcьlardan jaxşь peşə hazьrlьƣь və ən ardьçьlь bir surətdə həjata kecirilən əmək bɵlgysy tələb edir, bu tələblərin hər ikisinə isə, hazьrda ajrь-ajrь jerli təşkilat nə qədər qyvvətli olsa da

---

* Baq «Paris qonƣrasьna mə'ruzə»jə [37] səh. 14; «O vaqtdan (1897-dən) 1900-çy ilin jazьnaçan myxtəlif jerlərdə 30-a qədər myxtəlif ƣəzet cьqmьşdur... Orta hesabla hər ajda bir nymrədən artьq ƣəzet cьqьrmьş».

* Bu cətinlik ançaq zahiridyr. Həqiqət halda ymum Rusja işinin bu və ja başqa bir funqsijasьna aqtiv japьşmaq imkanь olmajan bir jerli dərnək joqdur. «Demə: baçarmaram, egilən: istəmirəm».

buna gyçy catmaz. Bytyn hərəkatьmьzьn ymumi interesi hələ kənarda dursun (işcilərin prinsip e'tibarilə dajanьqlь, sosialist və sijasi tərbijəsi) hətta xysusi jerli interesə də *daha jaxşь xidməti jerli orƣanlar etməjir:* bu ançaq ilk nəzərdə paradoqs gɵrynyr, həqiqətdə isə gɵstərdigimiz iki il jarьmlьq təçribə bunu təkzib edilməz surətdə isbat edir. Hər kəs razь olar ki, 30 nymrə ƣəzet buraqmьş olan bytyn jerli qyvvələr bir ƣəzet yzərində calьşsajdьlar, bu ƣəzet jyz olmasa da asanlьqla 60 nymrə cьqardь və bu surətlə də, hərəkatьn sьrf jerli qaraqterli bytyn xysusijjətlərini daha mykəmməl əks etdirərdi. Şybhəsiz, bu çyr mytəşəkkilik asan dejildir, lakin biz gərək onun lazьm olduƣunu anlajaq axьr, gərək hər bir jerli dərnək, kənardan təkan gɵzləməjərək, jerli orƣanьn—bizim inqilabi təçribəmizin gɵstərdigi əsas yzrə—bir coq barədə xijali cьqan jaqьnlьƣьna, mijəssərliginə qapьlmajaraq, onun yzərində dyşynsyn və *aqtiv işləsin*.

Həm də ɵzlərini praqtiklərə lap jaqьn sajan və bu xijaliligi gɵrməjərək jerli ƣəzetlər lazьmdьr, rajon ƣəzetləri lazьmdьr, ymum Rusja ƣəzetləri lazьmdьr kibi hejrətli dərəçə boş və hejrətli dərəçə ucuz myhakəmə ilə jaqalarьnь qurtaran publisistlər praqtik işə coq pis qulluq gɵstərirlər. Əlbəttə bunlarьn hamьsь, ymumijjətlə desək, lazьmdьr. Lakin vaqta ki, qonqret bir təşkilat məsələsinə japьşьrsan, axьr moment və myhit şərajitini də dyşynmək lazьmdьr. «Svoboda» (№ 1, səh. 68) xysusi surətdə «*ƣəzet məsələsi* yzərində dajanaraq»: «Bizə elə gəlir ki, işcilərin, azaçьq da olsa əhəmijjətli toplanьş jeri olan hər bir jerin—ɵzynə maxsus işci ƣəzeti olmalьdьr. Nə bilim hajandan-kənardan gətirilmə joq, məhz ɵzynə maxsus»—dedikdə doƣrudan da bu donkixotluq dejilmidir məgər. Əgər bu publisist ɵz sɵzlərinin mə'nasьnь dyşynmək istəməjirsə, barь onun əvəzində siz dyşynynyz, aj oquçu: Rusjada jyzlər olmasa da onlarla «işcilərin azaçьq da olsa əhəmijjətli toplanьş jeri» vardьr və əgər həqiqətən hər bir jerli təşkilat ɵzynə maxsus ƣəzet cьqarmaƣa qalqьşsa, bu bizim qustarlьƣьmьzь nə qədər əbədiləşdirmək demək olardь! Bu pərakəndəlik bizim zandarmlar ycyn—həm də «azaçьq da olsa əhəmijjətli» zəhmət cəkmədən—jerli xadimləri fəalijjətlərinin lap əvvəlində dutaraq onlardan həqiqi inqilabcь jetişməgə imkan verməmək məsələsini nə qədər asanlaşdьrardь! Publisist sɵzynə davamla dejir—Ymum Rusja ƣəzetində fabrikcilərin kələkləri və «çyr-bə-çyr jad şəhərlərdə fabrik həjatьnьn xьrda çihətlərinin təsviri maraqlь olmaz», «orjollu isə ɵz Orjol işləri barəsində oqumaqdan darьxmaz. Hər dəfə o bilir ki, kimin «ystynə dyşyblər», kimə «dɵşəjiblər» ona gɵrə də ruhu ojnajьr» (səh. 69). Əvət, əvət, orjollunun ruhu ojnajьr, lakin bizim publisistin də fikri həddindən artьq «ojnajьr». Belə xьrdacьlьƣь mydafəə etmək ejib dejilmi?—baq bunu bir az dyşynməli idi. Fabrik ifşaatьnьn lyzum və əhəmijjətini təsdiq etməkdə biz hec kəsdən geri qalmarьq, lakin axьr bizim artьq elə bir dərəçəjə varmьş olduƣumuzu da unutmamalьdьr ki, peterburƣlular Peterburƣ «Rabocaja Mьsl» ƣəzetinin Peterburƣ məktublarьnь oqumaqdan darьxmaƣa başlajьrlar. Jerlərdə fabrik ifşasь ycyn bizim həmişə vərəqələrimiz olmuşdur və *həmişə qalmalь olaçaqdьr,* lakin *ƣəzetin* tipini biz fabrik vərəqəsi dərəçəsinə endirmək joq, bəlkə jyksəltməlijik. «Ƣəzet» ycyn bizə «xьrьm-xьrda»dan zijadə fabrik həjatьnьn bɵjyk, tipik noqsanlarь lazьmdьr, ən qabarьqlь misallar əsasilə edilmiş və ona gɵrə *bytyn* işciləri və hərəkatьn bytyn rəhbərlərini maraqlandьra bilən, doƣrudan da onlarьn biligini zənginləşdirə bilən, gɵryş dajirəsini genişləndirə bilən, jeni dajirənin, işcilərin jeni bir peşə təbəqəsinin ojnamaƣa başlamasьna səbəb ola bilən ifşaat lazьmdьr.

Bir də jerli ƣəzetdə fabrik mydirijjətinin ja inki başqa hɵkymət adamlarьnьn kələklərini o saat, isti-isti zəbt etmək olar. Uzaq, ymumi ƣəzetə xəbər catьnçajadək isə—əhvalat jerlərdə jaddan cьqarьlьr: «Gɵrym bu havaqt olmuşdu—aj allah jadьma sal!» (jenə orada). Baq elə ɵzydyr ki var: aj allah jadьma sal! 2½ ildə nəşr edilmiş 30 nymrə, jenə haman mənbə'dən bildigimiz yzrə 6 şəhərə dyşyr. Beləliklə bir şəhərə orta hesabla *jarьm ildə bir nymrə ƣəzet dyşyr!* Və hətta əgər bizim dəmdəməki publisistimiz ɵz xijalьnda jerli işin məhsuldarlьƣьnь *yc qat artьrsa* belə (ki, bu da orta şəhər haqqьnda şybhəsiz doƣru olmaz, cynky qustarlьq cərcivəsi icərisində məhsuldarlьƣь coq artьrmaq mymkyn dejildir)—jenə də iki ajda bir nymrə, jə'ni «isti-isti zəbt etməgə» hec də bənzəməjən bir şej hasil olar. Halbu ki, on jerli təşkilat birləşib ymumi bir ƣəzet tə'sisi ycyn aqtiv funqsijalara nymajəndələr gəndərsələr—o zaman iki həftədə bir dəfə *bytyn Rusjada* xьrda çihətləri dejil, bəlkə həqiqətən gɵrkəmli və tipik rəzalətləri «zəbt etmək» mymkyn olar. Təşkilatlarьmьzdakь işin vəzijjətilə tanьş olan hec bir kəs buna şybhə etməz. Dyşməni çinajət jerində dutmaƣь isə, ançaq jaldьzlь sɵz mə'nasьnda dejil, çiddi mə'nada anlaşьldьƣь təqdirdə, gizli ƣəzet ymumijjətlə xijalьna belə gətirə bilməz, bu ançaq atma-vərəqələrə mijəssər ola bilər, cynky bunun ycyn lazьm olan ən uzaq mɵhlət coq vaqt bir-iki gyndən artьq olmajьr (məsələn, adi qьsa myddətli tə'tili, ja inki fabrik vuruşmasьnь və ja nymajiş və sajirəni gɵtyrynyz).

«Işci jalьnьz fabrikdə dejil, həmcinin şəhərdə də jaşajьr»—dejə, publisist hətta Boris Qricevskinin də fəxr edə biləçəgi çiddi bir ardьçьlьqla xysusidən ymumijə doƣru jyksələrək sɵzynə davam edir. Publisist şəhər dumalarь, şəhər xəstəxanalarь, şəhər məktəbləri məsələlərini gɵstərərək, işci ƣəzetinin ymumijjətlə şəhər işlərini sykutla kecməməsini tələb edir.—Bu ɵzy-ɵzlygyndə coq gɵzəl, amma jerli ƣəzetlərdən bəhs edirkən coq vaqt iktifa edilən məzmunsuz abstraqtlьƣь ən ajdьn bir surətdə təsvir edən bir tələbdir. Əvvələn, əgər həiqətən «işcilərin azaçьq da olsa əhəmijjətli toplanьş jeri olan hər jerdə», «Svoboda»nьn tələb etdigi kibi, myfəssəl şəhər şɵ'bəli ƣəzetlər cьqsa, bizim rus şərajiti icərisində bu labyddən xalis xьrьm-xьrdacьlьƣa dɵnər, car istibdadь yzərinə ymum rus inqilabь hyçumunun lazьmlьq fikrini zəifləşdirər, mevçud olmajan parlanmentlərdən həddindən coq bəhs edən və mevçud olan şəhər dumalarьndan həddindən az bəhs edən inqilabcьlar haqqьnda məşhur kəlamilə artьq şɵhrət qazanmьş məsləkin çanь bərk və kɵky kəsilmiş olmaqdan zijadə gizlənmiş ja inki əzilmiş zoƣlarьnь gyçləndirər. Biz labyddən dejirik: bununla da əhəmijjətlə qejd edirik ki, «Svoboda» ap-ajdьn bunu istəməjir, bəlkə bunun əksini istəjir. Lakin təkçə gɵzəl nijjətlə iş bitməz—şəhər işlərini ьşьqlandьrmaƣь bytyn işlərimizə nisbətən lazьmi bir perspeqtivə salmaq ycyn, *əvvəlçə* bu perspeqtivin tamamilə tərtib edilmiş olmasь, jalьnьz myhakəmələrlə dejil, bir coq misalla da mɵhkəmçə qərarlaşmьş olmasь, artьq bir *ən'ənə* mɵhkəmligi qazanmasь lazьmdьr. Bu hələ bizdə hec də joqdur, halbu ki, geniş jerli mətbuat dyşynmək və bundan bəhs edə bilməkdən qabaq bizə məhz *əvvəlçə* bu lazьmdьr.

Ikinçisi, şəhər işləri haqqьnda doƣrudan da jaxşь və maraqlь jazmaq ycyn bu işləri, kitabdan joq, jaxşь bilmək lazьmdьr. Bu biligə malik olan sosial-demoqratlar isə, demək olar ki, *bytyn Rusjada* bilmərrə joqdur. Ƣəzetdə (populer kitabcalarda joq) şəhər və devlət işlərindən jazmaq ycyn, baçarьqlь adam tərəfindən toplanьlmьş və təhlil-tərtib edilmiş təzə, ətraflь material lazьmdьr. Belə materialь toplamaq və təhlil-tərtib etmək ycynsə hamь hər işi gɵrən və referendum ojunu ilə əjlənən primitiv dərnəgin «primitiv demoqratijasь» kifajət dejildir. Bunun ycyn mytəxəssis jazьcьlarьn, mytəxəssis myxbirlərin ştabь gərək olsun, hər jerdə əlaqə dyzəldən bytyn və hər dyrly «devlət sirrlərinə» (ki, Rusja cinovniki bununla coq əzəmət satьr və bunça asanlьqla aƣzьndan qacьrьr) vyquf jetirməgi baçaran, hər dyrly «pərdə arqasьna» soqulmaƣь baçaran sosial-demoqrat reportɵrlər ordusu, «vəzifə içabilə» hər jerdə hazьr olmaƣa və hər şeji bilməgə borçlu olan bir ordu gərək olsun. *Biz, hər dyrly* iqtisadi, sijasi, içtimai, milli zulum əlejhinə mybarəzə firqəsi olan biz, bu çyr hər şeji bilən adamlar ordusunu tapьb, toplajьb, ɵjrədib, səfərbərligə alьb səfərə jyrydə bilərik və belə də etməlijik,—lakin axьr bunu hələ etmək gərək! Bizdə isə coq jerlərdə nə inki bu barədə hələ hec bir iş gɵrylməmişdir, bəlkə coq vaqt bunu etmək lazьm olduƣunu da *anlamajьrlar*. Bujurunuz bizim sosial-demoqrat mətbuatьnda diplomatik, hərbi, malijjə, kilsə, şəhər və sajirə və sajirə işlərinə və işçiklərinə dajir çanlь və maraqlь məqalələr, myxabirələr, ifşalar aqtarьnьz: *demək olar ki, hec bir şej tapmazsьnьz, ja inki lap az taparsьnьz.*[*] Buna gɵrə də «bir adam cьqьb» «işcilərin azaçьq da olsa əhəmijjətli toplanьş jeri olan hər bir jerdə» fabrik, şəhər və devlət rəzalətlərini ifşa edən ƣəzetlər lyzumu haqqьnda «coqlu gөzəl və qəşəng sөzlər danьşanda mənim həmişə jamança açьƣьm dutur!»

---

[*] Buna gɵrə hətta ən jaxşь jerli orƣanlar timsalь da bizim nɵqteji-nəzərimizi tamamilə təsdiq edir. Məsələn. «Juznьj

Jerli mətbuatьn mərkəzidən coqluƣu, ja joqsulluq əlamətidir, ja inki zinət. Joqsulluq əlaməti o zaman ki,—hərəkat hələ bөjyk istehsal ycyn qyvvə jetişdirməmişdir, hələ qustarlьq işində zьbarьr və, demək olar ki, «fabrik həjatьnьn xьrьm-xьrdasь» içərisində boƣulur. Zinət əlaməti o zaman ki,—hərəkat ətraflь ifşaat və ətraflь təşviqat vəzifəsinin *өhdəsindən artьq tamamilə gəlmiş* və beləliklə mərkəzi orƣandan başqa coqlu jerli ƣəzetlər lazьm olmuşdur. Bizdə hali-hazьrda jerli mətbuatьn daha coq olmasь nəji gөstərir, qoj bunu hər kəs өzy ycyn həll etsin. Mən isəm, sui-təfəhhymlərə jol verməmək ycyn өz cьqardьƣьm nətiçəni dyryst ifadə etməklə kifajətlənəçəgəm. Bu vaqtadək bizdə jerli təşkilatlarьn coqu, demək olar ki, ançaq jerli orƣanlarь dyşynyr və demək olar ki, ançaq onun yzərində aqtiv işləjir. Bu normal bir iş dejildir. Bunun əksinə olmalьdьr: gərək jerli təşkilatlarьn coqu başlьça olaraq, ymum Rusja orƣanьnь dyşynsyn və başlьça olaraq onun yzərində işləsin. Belə olmadьq-

ça həqiqətən hərəkata mətbuatda *ətraflь* təşviqatla xidmət etməgə az coq qabil olan *hec bir* ƣəzet dyzəldə bilmərik. Və elə ki bu başa gəldi—o zaman zəruri mərkəzi və zəruri jerli orƣanlar arasьnda normal mynasəbət өzy-өzynə qərarlaşmьş olaçaqdьr.

⁂

Ilk nəzərdə belə gөrynə bilər ki, aƣьrlьq mərkəzini jerli fəalijjətdən ymum Rusja fəalijjətinə kecirmək lyzumu haqqьnda cьqardьƣьmьz nətiçə maxsusi iqtisadi sahəjə tətbiq edilə bilməz: burada işcilərin bilavasitə dyşməni sahibkarlardьr və ja bunlarьn ƣruplarьdьr ki, bunlar sijasi mybarəzədə bizim bilavasitə dyşmənimiz olan rus hөkymətinin sərf hərbi, sьrf mərkəzijjətci, ən kicik təfərryatьnadək, vahid bir iradə rəhbərligi altьnda bulunan təşkilatьnь uzaqdan belə olsa xatьrladan bir təşkilatla baƣlь dejildirlər.

Lakin bu belə dejildir. Iqtisadi mybarəzə—biz artьq bunu dəfələrlə gөstərmişik—həmkarlar mybarəzəsidir və ona gөrə də işcilərin jalьnьz iş məhəlli yzrə dejil, peşə yzrə də birləşməgini tələb edir. Həm də sahibkarlarьn hər çyr çəmijjətlərdə və sindiqatlarda birləşmələri nə qədər syr'ətlə iləri getdikçə bu çyr həmkarlar birləşməsi də o qədər zəruri surətdə lazьm olur. Belə birləşmə ycyn, ymum Rusja işci həmkarlar ittifaqlarьna rəhbərligi өz өhdəsinə gөtyrə biləçək vahid ymum Rusja inqilabcьlar təşkilatь lazьm ikən, bizim pərakəndəligimz və qustarlьƣьmьz ap-ajdьn bu birləşməjə mane olur. Bu məqsəd ycyn lazьm olan təşkilat tipindən juqarьda artьq bəhs etmişdik və indi, buraja ançaq mətbuat məsələsilə əlaqədar olaraq, bir necə sөz ilavə edəlim.

Hər bir sosial-demoqrat ƣəzetində həmkarlar (iqtisadi) mybarəzəsi *şө'bəsi* olmalь olduƣuna—kim-

---

Raboci»—prinsip e'tibarilə səbatsьzlьqda əsla myqəssir olmajan gөzəl bir ƣəzetdir. Lakin geç-geç cьqmasь və geniş ucuqluqlar yzyndən onun jerli hərəkat ycyn etmək istədigi şej əldə edilməmişdir. O şej ki, hazьrkь momentdə firqə ycyn hər şejdən vaçibdyr—hərəkatьn əsas məsələlərinin prinsip yzrə qojulmasь və ətraflь sijasi təşviqat—jerli orƣanьn buna gycy catmamьşdьr. Daƣ sənaje'ciləri qurultajь, işsizlik və sajirəjə dajir məqalələr kibi, verdigi ən jaqşь şejlər isə—sьrf jerli material dejildir və jalьnьz çənub ycyn dejil, *bytyn Rusja ycyn lazьm idi*. Belə məqalələr bizim hec bytyn sosial-demoqrat mətbuatьnda da joq idi.

sə şybhə etməjir. Lakin həmkarlar hərəkatьnьn artmasь, həmkarlar mətbuatьnь da dyşynməgə vadar edir. Lakin bizə elə gəlir ki, nadir istisnalardan başqa Rusjada həmkarlar qəzetinin hec danьşьqьda ola bilməz: bu—zinətdir,[*] bizim isə coq vaqt ən vaçib şejlərimiz də olmajьr. Həmkarlar mətbuatьnьn gizli fəalijjət şərajitinə ujqun və indi artьq zəruri olan formasь bizdə *həmkarlar kitabcalarьndan* ibarət olmalьdьr. Bu kitabcalarda hər peşədəki əmək şərajitini, bu barədə Rusjaьn myxtəlif jerlərindəki fərql, bir peşəjə mənsub işçilərin başlьça tələblərini, ona ajid qanunlarьn noqsanlarьnь, bu sexin işçilərinin iqtisadi mybarəzələrinin ən gɵrkəmli təsadyflərini, onlarьn həmkarlar təşkilatьnьn başlanqьçьnь, hazьrkь halьnь və ehtijaçlarьnь və sajir məsələlərə dajir *leqal*[**] və qejri-leqal materialь toplamaq və sistematik surətdə qruplaşdьrmaq lazьmdьr. Belə kitabcalar, əvvələn, bizim sosial-demoqrat mətbuatьmьzь məhz myəjjən bir peşəjə mənsub işçiləri maraqlandьran bir coq həmkarlьq təfsilatьndan xьlas edər; ikinçisi, həmkarlar mybarəzəsində təçribəmizin nəticələrini zəbt edər, indi tam mə'nasilə vərəqələr və parca-tikə myxabirələr kytləsində itib gedən toplanmьş materialь saqlar və bu materialь ymumiləşdirər; ycyncysy, bunlar təşviqatcьlar ycyn bir nev' rəhbər xidməti gɵrə bilər, cynky əmək şərajiti nisbətən asta dəjişir, bir myəjjən peşəjə mənsub işçilərin əsas tələbləri fevqəl'adə sabit olur (1885-çi ildə Mosqva rajonu toquçularilə 1896-çь ildə Peterburq toquçularьnьn tələblərini myqajəsə et) və bu tələb və ehtijaçlarьn içmalь geridə qalmьş jerlərdə ja inki işçilərin geridə qalmьş təbəqələri arasьnda iqtisadi təşviqat ycyn illər uzunu gɵzəl bir dutarqa xidməti gɵrə bilər. Bir rajondakь myvəffəqijjətli tə'tillərin misalь, bir jerdəki daha jyksək həjat səvijjəsinə, daha jaxşь əmək şərajitinə dajir mə'lumat, başqa jerlərin də işçilərini jeni-jeni mybarəzəjə təşviq edər; dɵrdyncysy, həmkarlar mybarəzəsini ymumiləşdirmək təşəbbysyny ɵz ɵhdəsinə gɵtyrməklə və bu surətlə rus həmkarlar hərəkatьnьn sosializmlə rabitəsini mɵhkəmləşdirməklə barabar, sosial-demoqratija ejni zamanda bizim sosial-demoqrat fəalijjətimizin ymumi jəkununda tred-junionizm işlərinin həddindən az və həddin-

---

[*] —və ja israfdьr. *Red.*

[**] Bu barədə leqal materialьn əhəmijjəti daha coqdur və biz bu materialь myntəzəm surətdə toplamaq və istifadə etməkdə ən coq geridə qalmьşьq. Təkcə leqal material yzrə hələ bir təhərliklə həmkarlar kitabcasь jazmaq olar, amma təkcə qejri-leqal material yzrə mymkyn olmaz, deşək mybaləqə olmaz. Işcilərdən «Rabocaja Mьsl»da nəşr edilən kibi məsələlərə dajir qejri-leqal material toplamaqla biz hədər jerə coqlu inqilabcь qyvvəsi sərf edirik (burada inqilabcьnь asanlьqla leqal xadim əvəz edə bilər) və bununla barabar hec vaqt jaxşь material əldə etməjirik, cynky coq vaqt bɵjyk fabrikin tək bir şɵ'bəsinə bələd olan və demək olar ki, həmişə ɵz işinin ymumi şərajitini və normasьnь dejil, ancaq iqtisadi nəticələrini bilən işcilər ycyn fabrik xidmətcilərinin, inspeqtorlarьnьn, həkimlərinin və sajirələrinin malik olduqlarь və kylli surətdə xьrda qəzet məktublarьnda və xysusi sənaje, sihijjə, zemstvo və sajir nəşrijjatьnda səpələmiş bilikləri əldə etmək mymkyn dejildir.

Hec bir zaman təkrar etməz olduqum «ilk təçribəm» indiki kibi jadьmdadьr. Bir coq həftələr əlləşərək, janьma gələn bir işcidən onun işlədigi bɵjyk bir zavodda bytyn və hər dyrly qajdalarь «qərəzlə» soruşurdum. Doqrudur coq bɵjyk zəhmətlə də olsa, hər halda, bir təhərliklə (tək bir zavodun!) təsvirini jazdьm, lakin bunun myqabilində işci bə'zən məşqulijjətin axьrьnda tərini silə-silə təbəssymlə dejərdi: «Mənim ycyn eqstra işləmək, sizin suallarьnьza çavab verməkdən asandьr!».

Biz inqilabi mybarəzəmizi nə qədər enerzili aparsaq, hɵkymət də «həmkarlar» işlərinin bir hissəsini o qədər artьq «leqallaşdьrmaqa» və bununla da bizim jykymyzyn bir hissəsini gɵtyrməgə məcbur olar.

dən coq jer dutmamasьnьn da qajƣьsьnь cəkər, Jerli təşkilatьn başqa şəhərlərdəki təşkilatlarla rabitəsi olmadьqda, burada dyzgyn tənasyb gөzləmək onun ycyn coq cətin və bə'zən hətta ƣejri-mymkyn kibi olur (və «Rabocaja Mьsl» misalь bu işdə tred-junionizmə tərəf nə qədər mydhiş bir mybaləƣəjə varmaq mymkyn olduƣunu gөstərir). Lakin tərəddydsyz marqsizm nөqteji-nəzərində duran, bytyn sijasi mybarəzəjə rəhbərlik edən və peşəci təşviqatcьlar ştabьna malik olan ymum Rusja inqilabcьlar təşkilatь, bu dyzgyn tənasyby tə'jin etməkdə hec bir zaman cətinlik cəkməz.

V. YMUM RUSJA SIJASI ƢƏZET «PLANЬ»

B. Qricevski bizi «teorijanь praqtiqadan ajьrmaq jolilə, teorijanь çansьz bir doqtrinə dөndərmək» təmajylyndə tөhmətləndirərək jazьr («Raboceje Delo», № 10, səh. 30) ki: ««Isqra»nьn ən bөjyk qysuru—onun ymum firqə təşkilatь «planь»dьr» (jə'ni «Nədən başlamalь?» məqaləsidir). Martьnovda ona dəm dutaraq bəjan edir ki, ««Isqra»nьn parlaq və tamamlaşmьş idejalar təbliƣatьna nisbətən adi çari mybarəzənin proƣressiv gedişinin əhəmijjətini kiciltmək təmajyly... № 4-də «Nədən başlamalь?» məqaləsində təklif etdigi firqə təşkili planilə nətiçələnmişdir» (jenə orada, səh. 61). Nihajət, ən son zamanlar bu «plandan» (bu sөzy dьrnaq icərisinə almaq istehza nişanəsi sajьlmalьdьr) dilxor olmuş adamlara jeniçə almьş olduƣumuz «Inqilab ərəfəsi» adlь kitabcasьnda (artьq tanьdьƣьmьz *Svoboda* «inqilabcь-sosialistlər ƣrupunun» nəşrijjatь) L. Nadezdin də qoşulmuşdur və bu kitabcada dejilir ki, «indi ymum rus ƣəzetinə baƣlь bir təşkilatdan bəhs etmək—qabinə fikirləri və qabinə işləri

tөrətmək deməkdir» (səh. 126), bu—«ədəbijjatcьlьq»dьr və sajirə)

O ki, bizim terrorist «adi çari mybarəzənin proƣressiv gedişi»nin mydafəəcilərilə həmrə'j cьqmьşdьr—sijasət və təşkilata dajir bablarda bu jaqьnlьƣьn kөklərini izlədikdən sonra, bu bizi təəççybləndirə bilməz. Lakin biz lap bu saatdaça qejd etməlijik ki, L. Nadezdin, və ançaq təkçə o, xoşuna getməmiş məqalədəki fikirlərə viçdanla vyquf jetirməgə calьşmьş, ona mahijjət e'tibarilə çavab verməgə calьşmьşdьr,—halbu ki, «Raboceje Delo» mahijjət e'tibarilə əsla bir şej deməmiş, bəlkə ançaq bir jьƣьn nalajiq demaƣoƣluq hərəkətlərilə məsələni dolaşdьrmaƣa calьşmьşdьr. Ona gөrə hər nə qədər xoşa getməz olsa da, əvvəlçə avginin tөjləsini təmizləməgə vaqt sərf etmək lazьm gəlir.[*]

b)[**] ƢƏZET QOLLEQTIV BIR TƏŞKILATCЬ OLA BILƏRMI?

«Nədən başlamalь?» məqaləsinin bytyn çevhəri *məhz* bu məsələni irəli syrmək və mysbət həll etməkdən ibarətdir. Bu məsələni mahijjət e'tibarilə təhlil və mənfi həll etmək lyzumunu isbat etmək jolunda bizə mə'lum olan jeganə təşəbbysy L. Nadezdin edir ki, dəlillərini tamamilə burada iqtibas edirik:

---

[*] Ən qьrьş və bulaşьq olan məsələ və ja məhəl haqqьnda dejilir. *Red.*

[**] «Paraƣraf: «a) «Nədən başlamalь?» məqaləsindən kim inçimişdyr?»—burada cap olunmamьşdьr, cynky, o ançaq «Isqra»nьn qomanda etmək» və sajir təşəbbysləri barəsində «Raboceje Delo» və Bund ilə mynaqəşədən ibarətdir. Bu paraƣrafda əzçymlə dejilir ki, haman Bundun өzy (1898—1899-çu illərdə) «Isqra» yzvlərini firqənin Mərkəzi Orƣanьnь təzələməgə və «ədəbi laboratorija» təşkil etməgə caƣьrьrdь». *Red.*

«...«Isqra»da (№ 4) ymum Rusja qəzetinin zəruri olmaq məsələsinin qojulmasь bizi coq xoşlandьrьr, lakin hec razь ola bilməjirik ki, bu qojuluş: «Nədən başlamalь?» məqaləsinin sərlevhəsinə jaraşsьn. Bu, şybhəsiz, son dərəçə vaçib işlərdən birisidir, lakin inqilabi moment ycyn dөjyşcy bir təşkilat başlanqьçь bununla bir sьra populer vərəqələrlə, daq qədər proqlamasijalarla qojula bilməz. Jerlərdə gyçly sijasi təşkilatlara başlamaq lazьmdьr. Bizdə belələri joqdur, bizdə başlьça olaraq zijalь işcilər arasьnda iş aparьlmьşdьr, kytlələr isə demək olar ki, jalьnьz iqtisadi mybarəzə aparmьşdьrlar. *Jerlərdə gyçly sijasi təşkilatlar jetişdirilməsə, ən gөzəl surətdə qurulmuş olsa da, ymum Rusja qəzeti nə deməkdir?* Өzy janar, lakin janьb bitməjən, lakin hec kəsi də jandьrmajan alьşmaz bir kol! «Isqra» belə gyman edir ki, xalq onun ətrafьna, onun ycyn calьşmaqdan өtry toplaşьr, təşkil olunur. *Halbu ki, daha qonqret bir iş ətrafьnda toplaşmaq və təşkil olunmaq xalqa daha jaqьndьr!* Bu iş isə geniş surətdə jerli qəzetlər dyzəltməkdən, lap indidən işci qyvvələrini nymajişlərə hazьrlamaqdan, jerli təşkilatlarьn daim işsizlər arasьnda iş aparmasьndan (cəkinmədən onlar arasьnda vərəqələr, vərəqparələr jajaraq, onlarь jьqьnçaqlara hөkymətə myqavəmətə caqьrmaqdan və sajirədən) ibarət ola bilər və olmalьdьr. Jerlərdə çanlь sijasi fəalijjət dyzəltmək lazьmdьr və gərcək zəminə yzərində birləşmək lazьm gəldikdə—bu birləşmə syn'i olmaz, kaqьz yzərində qalmaz—jerli işlərin beləliklə birləşib ymum Rusja işi olmasь, qəzetlər vasitəsilə əldə edilməz!». («Inqilab ərəfəsi», səh. 54).

Biz bu fəsih fəqərədən, planьmьza avtor tərəfindən verilən qijmətin janlьşlьqьnь da, onun burada «Isqra»ja qarşь qojulan nөqteji-nəzərinin ymumijjətlə janlьşlьqьnь da ən ajdьn bir surətdə gөstərən jerlərini qejd etdik. Jerlərdə gyçly sijasi təşkilatlar jetişdirilməzsə, ən ə'la ymum Rusja qəzetinin də hec bir mə'nasь olmaz.—Lap doqrudur. Lakin əsil sөz də orasьndadьr ki, gyçly sijasi təşkilatlar *jetişdirmək* ycyn ymum Rusja qəzetindən savaj *өzgə bir vasitə joqdur*. «Isqra» өz «planьnь» şərh etməgə *kecməkdən qabaq* vermiş olduqu ən ymdə bəjanatь, avtor gөzdən qacьrmьşdьr: «Bytyn qyvvələri birləşdirə biləçək və *jalьnьz adda dejil*, həqiqətdə hərəkata rəhbərlik edən, jə'ni *hər dyrly protestoja və hər bir patlajьşa jardьm etməgə həmişə hazьr* olub onlardan qət'i dөjyşə jarajan hərbi qyvvələri artьrmaq və mөhkəmləşdirmək ycyn istifadə edən bir inqilabcь təşkilat əmələ gətirməgə caqьrmaq» lazьmdьr. Lakin prinsip e'tibarilə buna indi, fevral və martdan sonra, hamь şərik olar,—dejə «Isqra» sөzynə davam edir,—bizə isə prinsip e'tibarilə joq, *məsələnin praqtik surətdə həlli lazьmdьr,* jubanmadan elə bir tikiliş planь iləri syrmək lazьmdьr ki, lap bu saat *myxtəlif tərəflərdən* hamь bu tikilişə şyuru edə bilsin. Amma bizi jenə də məsələnin praqtik həllindən gerijə—prinsip e'tibarilə doqru, mybahəsəsiz, bөjyk lakin tamamilə qejri-kafi, işləjənlərin geniş kytlələri ycyn bysbytyn anlaşьlmaz olan bir həqiqətə doqru cəkirlər: «gyçly sijasi təşkilatlar jetişdirmək»! Mətləb daha bunda dejildir, mөhtərəm avtor, bəlkə *məhz nə çyr* jetişdirmək və nə çyr jetişdirmək lazьm olmasьndadьr!

Doqru dejildir ki, «bizdə başlьça olaraq, zijalь işcilər arasьnda iş aparьlmьşdьr, kytlələr isə demək olar ki, ançaq iqtisadi mybarəzə aparmьşdьrlar». Həmin myddəa bu şəkildə «Svoboda» ycyn adi və kөkyndən janlьş olaraq zijalь işciləri «kytləjə» qarşь qojmaqa sapьr. Bizdə zijalь işcilərin өzləri də son illər myddətində «demək olar ki, ançaq iqtisadi mybarəzə aparmьşdьrlar». Bir tərəfdən bu. Digər tərəfdən də biz nə qədər ki, istər zijalь işcilərdən və istərsə zijalьlardan olsun sijasi mybarəzə rəhbərlərinin *tərbijələnməsinə* jardьm etməzsək, hec bir zaman kytlələr də sijasi mybarəzə aparmaqь өjrənməzlər. Belə rəhbərlər isə *ançaq* sijasi həjatьmьzьn *bytyn* çihətlərinin, myxtəlif sьnьflarьn və myxtəlif mynasəbətlərlə *bytyn* protesto və mybarəzə *təşəbbyslərinin* myntəzəm, çari qijmətləndirilməsilə tərbijələnə bilərlər. Buna gɵrə «sijasi təşkilatlar jetişdirmək»dən bəhs etmək və ejni zamanda sijasi ƣəzetin «kaƣьz yzərində fəalijjətini»—«jerlərdə çanlь sijasi fəalijjətə» *qarşь qojmaq* gylynç bir şejdir. Axьr «Isqra» da ɵz ƣəzet «planьnь» elə bir «dɵjyş hazьrlьƣь» planь tərtibinə ujƣunlaşdьrьr ki, işsizlər hərəkatьna da, kəntli iƣtişaşlarьna da, zemstvocular narazьlьƣьna da, «qudurmuş car başь-pozuqlarь əlejhinə əhalinin həjəçanьna» da, sajirəjə də jardьm edilsin. Axьr hərəkata bələd olan hər kəs jəqin bilir ki, jerli təşkilatlarьn bɵjyk bir coqluƣu bunu *hec dyşynməjir də,* burada nişanlanmaqda olan «çanlь sijasi fəalijjət» perspeqtivlərinin coqu hec bir təşkilat tərəfindən *hələ bir dəfə də olsa* həjata kecirilməmişdir, məsələn, zemstvocu zijalьlar arasьndakь narazьlьƣьn və protestonun artmasьna diqqətləri çəlb etmək təşəbbysy Nadezdində də («aman allah, olmaja bu orƣan zemstvocular ycyn imiş?», «Ərəfə», səh. 129), eqonomistlərdə də («Isqra» № 12, məktub), bir coq praqtiklərdə də şaşqьn bir hejrət hissi doƣurur. Belə şərajit icərisində işi *ançaq* insanlarь bytyn bunlarь *dyşynməgə* təhrik etməkdən, bytyn və hər dyrly ƣələjan və aqtiv mybarəzə işartьlarьnь çəmləşdirməgə və ymumiləşdirməgə təhrik etməkdən «başlamaq» olar. Bizim sosial-demoqrat vəzifələrimizin alcaldьldьƣь bir zamanda «çanlь sijasi fəalijjəti» *ançaq* tez-tez cьqan və dyzgyn jajьlan ymum Rusja ƣəzeti olmaqsьzьn mymkyn ola bilməjən çanlь bir sijasi təşviqatdan *başlamaq* olar.

«Isqra»nьn planьnь «ədəbijjatcьlьq» sajan adamlar, məqsədi hazьrkь momentdə ən mynasib vasitə olmaq yzrə iləri syrylən şejdə gɵrməklə, planьn əsil mahijjətini əsla anlamamьşlardьr. Bu adamlar zəhmət cəkib, təklif edilən planьn ap-ajdьn il-

lystrasijasь olan iki myqajəsəni dyşynməmişlərdir. «Isqra»da belə dejilmişdi: Ymum Rusja ƣəzeti dyzəltmək *elə bir əsas ip* olmalьdьr ki, ondan dutaraq bu təşkilatь (jə'ni: hər dyrly protestoja, hər dyrly patlajьşa jardьm gɵstərməgə həmişə hazьr olan inqilabcь təşkilatь) dɵnməz surətdə inkişaf etdirib, dərinləşdirib, genişləndirə bilək. Birçə mənə dejin gɵrym: bənnalar azman və bilmərrə misli gɵrylməmiş bir binanьn daşlarьnь myxtəlif jerlərə dyzdykdə,—binevrə qojmaq ycyn dyzgyn jer tapmaƣa kɵmək edən, ymumi işin son məqsədini gɵstərən, ɵzyndən əvvəlkilərlə və sonrakьlarla qavьşaraq mykəmməl və şymullu bir xətt jaradan, hər daşь və hətta hər bir kəsəgi işlətməgə imkan verən bir ip cəkmək «kaƣьz» işidir joqsa dejilmidir? Həm də firqə həjatьmьzda haman elə bir moment kecirməjirikmi ki, daşьmьz da var, bənnalarьmьz da, ançaq hamьnьn gɵzy gɵrəçək və hamь japьşa biləçək ipimiz joqdur? Qoj baƣьrsьnlar ki, ip cəkməklə biz ƣomanda etmək istəjirik: aƣalar, əgər biz ƣomanda etmək istəsəjdik, o zaman bə'zi joldaşlarьn təklif etdikləri kibi və *etməgə tamamilə haqqьmьz olduƣu kibi* «Isqra № 1» əvəzində —«Rabocaja Ƣazeta №3» jazardьq.[39] Lakin biz belə etmədik. Biz hər dyrly jalancь sosial-demoqratlarla barьşmaz mybarəzə etmək ycyn əl-qolumuzu acьq saqlamaq istədik; biz istədik ki, bizim ipimizə, əgər dyz cəkilmişsə, rəsmi orƣan tərəfindən cəkilmiş olduƣuna gɵrə joq, dyzlygynə gɵrə hɵrmət edilsin.

«Jerli fəalijjətin mərkəzi orƣanlarda birləşdirilmək məsələsi tilsimli dajirə icində fьrlanьr—birləşmək ycyn ynsyrlər jekçins olmaq gərək, bu jekçinsligin ɵzy də birləşdiriçi bir şejlə jaradьla bilər, lakin bu birləşdiriçi şej gyçly jerli təşkilatlar məhsulu ola bilər, ki, onlar da indi hec də jekçins dejildirlər»—dejə L. Nadezdin bizə ɵjyt verir. Bugyçly sijasi təşkilatlar jetişdirmək lyzumu qədər hɵrmətli və o qədər də mybahəsəsiz bir həqiqətdir. Onun qədər də səmərəsiz bir həqiqətdir. *Hər bir* məsələ «tilsimli dajirə icində fьrlanьr», cynky bytyn sijasi həjat bitməz-tykənməz halqalar sьrasьndan ibarət sonsuz bir silsilədir. Sijasətcinin bytyn məharəti də, məhz hər şejdən az əldən cьqarьla bilən, hazьrkь momentdə hər şejdən vaçib bir halqanь, buna malik olan adamьn bytyn silsiləjə malik olmasьnь hər şejdən artьq tə'min edən halqanь tapmaq və bərk-bərk japьşmaqdan ibarətdir. Əgər bizim ipsiz də, daşlarь lazьm olan jerinə dyzməgi baçarmaq qədər həmavaz bənnalar dəstəmiz olsajdь (abstraqt sɵjlədikdə, bu hec də qejri-mymkyn dejildir)—o zaman biz, bəlkə də, başqa bir halqadan japьşardьq. Amma elə dərd burasьndadьr ki, bizim hələ təçribəli, həmavaz bənnalarьmьz joqdur, daşlar coq vaqt hədər jerə dyzylyr, ymumi ip yzrə dyzylməjir, bəlkə, o qədər pərakəndə dyzylyr ki, dyşmən bunlarь, sankь daş dejil qum imiş, yfyryb daqьdьr.

Digər bir myqajəsə: «Qəzet—jalьnьz qolleqtiv bir təbliqatcь və qolleqtiv bir təşviqatcь dejil, həmcinin qolleqtiv bir təşkilatcьdьr da. Bu son xysusda *onu,* tikilən binanьn ətrafьnda qurulan, tikilinin cevrələrini nişanlajan, ajrь-ajrь inşaatcьlar arasьnda əlaqəni asanlaşdьran, onlarьn iş bɵlməginə və mytəşəkkil əməklə əldə edilmiş nəticələri sejr etməklərinə jardьm edən *taxta-şalbanla myqajəsə etmək olar».*[*] Bu lap bir ədibin, bir qabinə adamьnьn ɵz rolunu şişirtməgə bənzəjir, dejilmi? Evin ɵzy ycyn taxta-şalban hec də lazьm dejildir, taxta-şalban ən pis materialdan qurulur, taxta-şalban qьsa bir myddətə qurulur və bina az-coq hazьr olduqca bu taxta-şalban oçaqa atьlьr.[*] Inqilabcь təşkilatlar quruluşu barəsində təçribə gɵstərir ki, bə'zi vaqt onlarь taxta-şalbansьz da qurmaq mymkyndyr—məsələn, 70-çi illəri gɵtyrynyz. Amma indi bizə lazьm olan binanь taxta-şalbansьz qurmaq imkanьnь hec təsəvvyrə də gətirmək olmaz.

Nadezdin buna razь olmajьr və dejir: ««Isqra» belə gyman edir ki, xalq qəzetin ətrafьna, onun ycyn calьşmaqdan ɵtry toplaşar və təşkil olunar. *Halbu ki, daha qonqret* bir iş ətrafьnda toplaşmaq və təşkil olunmaq *xalq ycyn daha jaqьndьr!*». Belə jaqьnha, belə ha: «daha qonqret iş ətrafьnda, daha jaqьndьr»... Ruslarda bir məsəl var dejər: qujuja tyfyrmə, sujunu icməli olarsan. Amma elə adamlar var ki, artьq murdarlanmьş qujudan da su icməkdən cəkinməzlər. Bizim bu dəstgahlь leqal «marqsizm tənqidciləri» və qejri-leqal «Rabocaja Mьsl» pərəstişkarlarь bu daha artьq qonqretlik namьna daha nə kibi rəzalətlər qaldь ki sɵjləməsinlər! Ən'ənəvi «daha qonqret iş ətrafьnda, daha jaqьndьr» dəlillərilə haqlandьrьlan məhdudluqumuz, təşəbbyssyzlygymyz və qorqaqlьqьmьz bytyn hərəkatьmьzь nə qədər boqmuşdur! Nadezdin də—ɵzyny «həjata» qarşь daha həssas sajan, «qabinə» adamlarьnь daha şiddətlə təkdir edən, «Isqra»nь hər jerdə eqonomizm gɵrmək zəifligində təhmətləndirən (zəriflik iddiasilə) ɵzyny bu ortodoqslar və tənqidcilər bəlgysyndən coq-coq uça zənn edən—Nadezdin də, orasьnь myşahədə etməjir ki, onu dilxor edən məhdudluƣa bu dəlillərlə xidmət etmiş olur və qujunun lap murdarlanmьşьndan su icmiş olur. Əvət, dilxor olan sykansьz, jelkansьz gedirsə və 70-çi illərin inqilabcьlarь kibi «kor-təbii» bir surətdə «eqstsitativ terror»dan, «aƣrar terror»dan, «haraj» salmaqdan və sajirədən japьşьrsa, məhdudluqdan ən səmimi surətdə dilxor olmaqla, onun qarşьsьnda diz cɵkmələri qaldьrmaq jolunda bəslənən ən qьzƣьn arzь ilə iş bitməz. Ətrafьnda toplaşmaq və təşkil olunmaq—onun fikrinçə—«daha jaqьn» olan bu «daha qonqret» baqьnьz nə olan şejdir: 1. jerli ƣəzetlər; 2. nymajişlərə hazьrlaşmaq; 3. işsizlər arasьnda işləmək. Elə ilk baqьşdan gɵrynyr ki, bu işlərin hamьsь tamamilə təsadyfi, təvəkkyli surətdə olaraq, deməgə bir sɵz tapmaq ycyn gətyrylmyşdyr, cynky bunlara hər nə çyr baqsaq da, burada «toplamaƣa və təşkil etməgə» jarajan xysusi bir şej gɵrmək aƣьla lap myxalifdir. Cynky haman Nadezdin ɵzy də bir-iki səhifə aşaƣьda dejir ki: «Artьq bir faqtь izhar etməgimizin vaqtь catmьşdьr: jerlərdə son dərəçə açiz iş aparьlьr, qomitələr edə biləçəklərinin hec onda bir hissəsini də etməjirlər... İndi bizdə mevçud olan birləşdiriçi mərkəzlər—fiksijadьr,* inqilabi byroqratizmdir, biri-birinə generallьq rytbəsi verməkdir, və nə qədər ki, gyçly jerli təşkilatlar əmələ gəlməmişdir, belə də olaçaqdьr». Bu sɵzlərdə, şybhəsiz, mybaləƣə ilə janaşь, bir coq da açь həqiqət vardьr, və Nadezdin, jerlərdəki açiz fəalijjətlə jerli təşkilatlar cərcivəsinə qьsьlьb qalan xadimlər hazьrlьqsьz olduqda, labyddən xadimlərin gɵryş dajirəsinin məhdudluƣu, fəalijjətlərinin vys'ətindəki məhdudluq arasьnda olan rabitəni gɵrməjirmi? Məgər «Svoboda»nьn təşkilata dajir məqaləsinin avtoru kibi o da, geniş jerli mətbuata kecmək ardьnça (1898-çi ildən) eqonomizmin və «qustarlьƣьn» ajrьça gyçləndigini unutmuşmudur? Axьr əgər «geniş jerli mətbuatь» hətta az-coq qənaətbəxş surətdə dyzəltmək mymkyn olsa da (biz isək juqarьda, xysusi təsadyflər mystəsna olmaq yzrə bunun bysbytyn ƣejri-mymkyn olduƣunu gɵstərdik), jenə onda da jerli ƣəzetlər istibdada *ymumi* həmlə ycyn, *vahid* mybarəzəjə rəhbərlik ycyn inqilabcьlarьn *bytyn* qyvvələrini «toplaja və təşkil edə» bilməzlər. Unutmajьnьz ki, burada *sɵz* ƣəzetin *jalьnьz* «toplajьçь»lьq, təşkilatcьlьq əhəmijjətindədir, və biz pərakəndəligi mydafəə edən Nadezdinə haman ɵzynyn vermiş olduƣu istehzalь sualь verə bilərik: «bəlkə haradansa miras olaraq, 200 000 inqilabcь təşkilatcь qyvvə almьşьq?» Sonra, «nymajişlərə hazьrlanmaƣь» «Isqra»nьn planьna *qarşь qojmaq* olmaz, ona gɵrə ki, bu plan ən geniş nymajişləri elə *haman məqsdlərdən birisi kibi* nəzərdə dutur; sɵz isə praqtik vasitə secməkdədir. Nadezdin burada jenə dolaşьb gɵzdən qacьrmьşdьr ki (bu vaqtadək bizdə coq təsadyfdə bysbytyn kor-təbii surətdə vaƣe olan), nymajişləri ançaq artьq toplanmьş və təşkil olunmuş bir qoşun «hazьrlaja» bilər, biz isək məhz toplamaƣь və təşkil etməgi baçarmajьrьq. «Işsizlər arasьnda fəalijjət». Jenə ejni dolaşьqlьq, cynky bu da qoşun səfərbərligə almaq planь dejil, bəlkə səfərbərligə alьnmьş qoşunun hərbi əməlijjatьndan birisidir. Nadezdinin burada da bizim pərakəndəligimizin və «200 000 qyvvəmiz» olmamasьnьn zərərini nə dərəçədə ƣijmətləndirmədigi bu fəqərədən mə'lumdьr. Bir coqlarь (o çymlədən Nadezdin də «Isqra»nь işsizlik haqqьnda mə'lumatьnьn azlьƣь ystyndə, kənt həjatьnьn ən adi hadisələrinə dajir myxabirələrin tə-

---

[*] Martьnov «Raboceje Delo»da bu iqtibasьn birinçi çymləsini gɵtyryb (№ 10, səh. 62), sankь məsələnin əslinə əl atmaq istəmədigini, ja inki əslini anlaja bilmədigini qejd etmək yzrə məhz ikinçi çymləni buraqmьşdьr.

[*]—burada evin ətrafьnda kɵrpylyk ycyn işlənən taxta-dirəkdən bəhs edilir. *Red.*

---

*—adь var ɵzy joq. *Red.*

sadyfiligi ystyndə məzəmmət edirlərdi. Haqlь məzəmmətdir, lakin «Isqra» burada «gynahsьz myqəssir»dir. Biz kəndə də «ip cəkməgə» calьşьrьq. Lakin orada demək olar ki, hec jerdə bənna joqdur və *hər bir* hətta adi faqtlarь xəbər verəni də şevqləndirmək *lazьm gəlir*—bu umudla ki, bu jol bu sahədə də əməkdaşlarьn miqdarьnь coqaldar və bizim hamьmьza nihajət doqrudan da qabarьq faqtlarь secməgi *ɵjrədər*. Amma ɵjrənmək ycyn material da o qədər azdьr ki, bytyn Rusja yzrə ymumiləşdirmədən yzərində ɵjrəniləçək hec bir şej joqdur. Şybhəsizdir ki, təxminən də olsa, Nadeƶdində gɵrylən kibi təşviqatcьlьq iste'dadьna malik olan və lytlərin həjatьna bələd olan adam, işsizlər arasьnda təşviqat aparmaqla hərəkata coq dəjərli xidmət gɵstərə bilər—lakin belə bir adam, kytlə e'tibarilə hələ jeni işə japьşmaqь baçarmajan adamlara ibrət və ɵrnək olmaq yzrə ɵz fəalijjətinin hər addьmь haqqьnda *bytyn* rus joldaşlara mə'lumat vermək qajqьsьnda olmasa, ɵz talantьnь jerə basdьrmьş olar.

Birləşmənin əhəmijjətini, «toplamaq və təşkil etmək» lazьm olduqunu indi hamь dejir, lakin coq vaqt bu birləşdirmə işini nədən başlamaq və nə çyr aparmaq haqqьnda gec bir myəjjən təsəvvyrat joqdur. Jəqin hər kəs şərik olar ki, biz bir şəhərin ajrь-ajrь dutalьm, rajon dərnəklərini «birləşdirər»sək, o halda bunun ycyn *ymumi myəssəsələr* lazьm olar, jə'ni təkçə ymumi «ittifaq» adь joq, həqiqi *ymumi* fəalijjət, material, təçribə və qyvvə mybadələsi, artьq jalьnьz rajonlar yzrə dejil, bytyn şəhər fəalijjətinin ixtisaslarь yzrə vəzifə bɵlgysy lazьm gələr. Hər kəs şərik olar ki, mɵ'təbər bir qonspirativ aparat bir rajonun «vəsajitilə» (əlbəttə, həm maddi, həm şəxsi) xarçьnь cьqara bilməz (tiçarət tə'biri işlətmək çajizsə), bu məhdud sahədə mytəxəssisin talantь nəşvynyma edə bilməz. Lakin burasь myxtəlif şəhərlərin də birləşdirilməsinə ajiddir, cynky bu sahə dəxi ajrьça bir jer kibi, həddindən artьq məhdud *cьqьr* və bizim sosial-demoqrat hərəkatьmьzьn tarixində artьq cьqmьşdьr da: bunu biz juqarьda həm sijasi təşviqat, həm təşkilat işləri misalьnda myfəssəl surətdə isbat etmişdik. Bu sahəni genişləndirmək, *myntəzəm ymumi* fəalijjətdə şəhərlər arasьnda *fe'lən* rabitə jaratmaq lazьmdьr, zərurən lazьmdьr, hər şejdən əvvəl lazьmdьr, cynky pərakəndəlik, ьşьqlь dynjada nələr olduqunu, kimdən ɵjrənməli olduqlarьnь, nə çyr təçribə qazanmaq mymkyn olduqunu, geniş fəalijjət arzьsьnь neçə ɵdəməgi bilməjərək «sankь bir cuqurda oturmuş» («Isqra»ja jazьlmьş bir məktubun avtoru demişkən) adamlarь əzir. Mən də tə'kidimə davam edirəm ki, *fe'lən* rabitəni ançaq, fəalijjətin ən myxtəlif nev'lərinin jəkunlarьnь çəmləşdirən və bununla adamlarь jorulmadan, və bytyn jollar Romaja gedən kibi* inqilaba doqru aparan coqlu jollarla irəli getməgə *təhrik edən* jeganə bir ymum Rusja myəssəsəsi olmaq yzrə, ymumi qəzet yzərində jaratmaqa *başlamaq* olar. Əgər biz təkçə sɵzdə birləşmə istəməjirsək, o halda gərək hər bir jerli dərnək *lap bu saət*, məsələn, ɵz qyvvələrinin dɵrtdə bir hissəsini *ymumi* iş yzərində *aqtiv* fəalijjət ycyn ajьrsьn, və qəzet o saat ona bu işin ymumi abrisini,** ɵlcysyny, və qaraqterini gɵstərər, bytyn ymum Rusja fəalijjətində məhz hansь problemlərin hamьdan şiddətli hiss olunduqunu, harada təşviqat olmadьqьnь, harada

---

* Qədim Roma tarixində Roma imperijasь yzərinə hyçum edən Qarfagen hɵkymdarь Hannibalьn məşhur kəlamьna işarədir. O demişdi: nə qədər dyşynyrəm, bytyn jollar Romaja gedir. *Red.*

**—dajirə, cevrə. *Red.*

rabitələrin zəif olduƣunu, myəjjən bir dərnək bɵjyk ymumi mexanizmin hansь təkərçiklərini dyzəldə, ja inki daha jaxşьsilə əvəz edə bildigini gɵstərər. Hələ işləməmiş və jeniçə iş aqtaran bir dərnək, artьq ajrьça kicik bir e'malatxanada işləjən, nə ɵzyndən qabaqkь «sənajein» inkişafьndan xəbəri, nə mevçud istehsalьn sənaje ysullarьnьn ymumi vəzijjətinə bələd olan bir qustar kibi dejil, bəlkə istibdad yzərinə edilən bytyn inqilabi həmləni *əks etdirən* geniş bir myəssəsənin iştirakcьsь kibi başlaja bilər. Həm də hər təkərçigin qajrьlьşь nə qədər mykəmməl olsa, ymumi iş yzərində detal işçilərinin sajь nə qədər coq olsa, şəbəkəmiz o qədər sьqlaşar və labyd olan ucuqluqlar ymumi sьralarьmьza o qədər az vəlvələ salar.

Fe'lən rabitə jaratmaƣь hələ təkçə ƣəzet (ançaq, əgər ƣəzet adьna lajiq olsa, jə'ni qalьn zurnallar cьqan kibi ajda bir dəfə dejil, bəlkə ajda dɵrt dəfə və myntəzəm surətdə cьqsa) jajmaq funqsijasь başlar. Indi şəhərlər arasьnda inqilab işləri ehtijaçь ycyn əlaqə son dərəçə nadir və hər halda, mystəsnadьr, o zaman belə əlaqə bir qajda olar, və əlbəttə, jalьnьz ƣəzet jajmaq dejil, həmcinin (bu isə daha vaçibdir) təçribə, material, qyvvə, vəsajit mybadələsini də tə'min edər. Təşkilat işlərinin vys'əti birdən-birə bir necə dəfə genişlənər, və bir jerin myvəffəqijjəti daim işi təkmilləşdirməgə, ɵlkənin o biri başьnda işləjən joldaşьn artьq hazьr təçribəsindən istifadə etmək arsьzьna həvəslənirdilər. Jerli fəalijjət indikindən coq-coq zəngin və hər tərəfli olar: bytyn Rusjadan toplanan sijasi və iqtisadi ifşaat bytyn peşələrə və *inkişafьn bytyn pillələrinə* mənsub işcilərə mə'nəvi ƣьda verər, ən myxtəlif, həm də ejni zamanda leƣal mətbuatьn kinajələrində də, çəmijjətdəki söhbətlərdə də, hɵkymətin «utana-utana» verdigi xəbərlərdə də qaldьrьlan məsələlər ətrafьnda mysahəbə və qiraət ycyn material və vəsilə verər. Hər bir patlajьş, hər bir nymajiş Rusjanьn hər jerində hər çihətdən qijmətləndirilərək, myzakərə edilərək, başqalarьndan geridə qalmamaq, başqalarьndan jaxşь etmək—(biz sosialistlər, hec də ymumijjətlə hər dyrly jarьşь, hər dyrly «rəqabəti» rədd etməjirik!)—birinçi dəfə bir nev' kor-təbii surətdə vyqu bulmuş işi şyurlu bir surətdə hazьrlamaq, həmlə planьnь dəjişdirmək ycyn myəjjən jerin və ja myəjjən momentin əlverişli şərajitindən istifadə etmək və sajirə arzьsь doƣurar. Ejni zamanda hali-hazьrda coq vaqt hər bir nymajiş ja inki jerli ƣəzetin hər bir nymrəsi «çan cekişmə» kibi *var* qyvvələrə gyç basmaƣa və *bytyn* adamlarь cьnaƣ-cьnaƣa dyzməgə səbəb olmaqda ikən, jerli fəalijjətin bu çyr çanlanmasь belə şejlərə vardьrmaz: bir tərəfdən, vaqta ki, «kɵkləri» harada aqtarmaq mə'lum olmadь, polisin də onlara əli catmasь coq-coq cətin olar, o biri tərəfdən də myntəzəm ymumi bir fəalijjət adamlara *bəlli bir* həmlənin gyçyny, ymumi ordunun flan dəstəsinin qyvvələrinin mevçud vəzijjətinə ujƣunlaşdьrmaƣa ɵjrədər (bu saat belə ujƣunlaşdьrmanь demək olar ki, hec kəs hec vaqt dyşynməjir də, zira həmlələrin onda doqquz hissəsi kor-təbii surətdə olur) və başqa jerdən jalьnьz ədəbijjat dejil, həmcinin inqilabi qyvvə «daşьnmasьnь» da asanlaşdьrar.

Indi bu qyvvələr bir coq təsadyflərdə məhdud jerli fəalijjətdə qanьna ƣəltan olur, amma o zaman az-coq baçarьqlь təşviqatcьnь və ja təşkilatcьnь ɵlkənin bir başьndan o biri başьna atmaq vəsiləsi və imkanь mevçud olar. Firqə işi ycyn firqə hesabьna kicik bir səfərdən başlajaraq, adamlar tamamilə firqə xərçinə kecməgə, peşəci inqilabcь olmaƣa, ɵzlərindən əsil sijasi rəhbərlər jetişdirməgə adət edərlər.

Həm də əgər biz həqiqətən jerli qomitələrin, jerli ƣrup və dərnəklərin hamьsьnьn ja inki bɵjyk bir coqluƣunun aqtiv surətdə ymumi fəalijjətə qalqьşmasьna najil olsaq, ən jaqьn gələçəkdə bytyn Rusjada myntəzəm surətdə on min nysxələrlə jajьlan həftəlik bir ƣəzet dyzəldə bilərik. Bu ƣəzet sьnьf mybarəzəsinin və xalq həjəçanьnьn hər qьƣьlçьmьnь kɵrykləjib, ymumi janƣьn ƣopardan bɵjyk bir dəmirci kɵrygynyn kicik bir hissəsi olar. Ɵzy-ɵzlygyndə hələ coq mə'sum və coq kicik, lakin myntəzəm və tam mə'nasilə *ymumi* olan bu işin ətrafьna sistematik surətdə, sьnanmьş dɵjyşcylərin daimi bir ordusu jьƣьşar və tə'lim alar. Bu ymumi təşkilat binasьnьn taxta-şalbanlarь və kɵpryləri ystyndə tezliklə bizim inqilabcьlardan sosial-demoqrat Ƶeljabovlarь və bizim işcilərdən rus Bebelləri cьqьb mejdana girər, səfərbərligə alьnmьş ordunun başьnda durar və bytyn xalqь Rusjanьn rysvajlьq və lə'nətlənməsinə divan qurmaƣa qaldьrar.

Baq bizə bu barədə xijal bəsləmək gərək!

* * *

«Xijal bəsləmək gərək!» Bu sɵzləri jazdьm və qorquja dyşdym. Nəzərimə belə bir şej gəldi ki, «birləşmə qurultajьnda» oturmuşam, ƣarşьmda «Rabo-ceje Delo»nun redaqtorlarь və əməkdaşlarь oturmuşlardьr. Birdən Martьnov joldaş qalqьr və hiddətlə yzyny mənə dutur: «Soruşmaq ejib olmasьn, muxtarijjətli redaqsijanьn, qabaqçadan firqə qomitələrinin rə'jini sormadan, xijal bəsləməgə ixtijarь varmьdьr?» Onun ardьnça da Qricevski joldaş qalqьr və (artьq coqdanbəri Plexanov joldaşь dərinləşdirmiş olan Martьnovu filosofjana bir surətdə dərinləşdirərək) daha artьq bir hiddətlə davam edir: «Mən daha iləri gedirəm. Mən soruşuram, Marqsa gɵrə bəşərijjət həmişə həjata kecirilə bilən məqsədlər gyddygyny və taqtiqanьn firqə ilə birlikdə artan vəzifələrin artmaq prosesi olduƣunu unutmamьş bir marqsistin ymumijjətlə xijal bəsləməgə ixtijarь varmьdьr?».

Təkçə bu hejbətli suallarьn fikrindən çanьma yşytmə dyşyr və ançaq birçə şej dyşynyrəm—a kişilər, mən harada gizlənim. Pisarevin dalьnda gizlənməgə calьşaçaƣam. Xijal ilə həqiqət arasьndakь ixtilaf məsələsi mynasəbətilə Pisarev jazьr ki:

«Bir nifaq var, bir də nifaq var. Mənim xijalьm hadisələrin təbii gedişini ɵtyb kecə də bilər, ja inki, bysbytyn kənar jol dutaraq, hadisələrin hec bir təbii gedişi hec bir zaman vara bilməjən səmtə də gedə bilər. Birinçi təqdird əxijal hec bir zijan vərməz, o hətta əməkci adamьn enerƶisinə jardьm edib qyvvətləndirə bilər... Bu çyr xijallarda işci qyvvəsini pozƣunlaşdьran ja inki iflic edən hec bir şej joqdur. Hətta tamamilə əksinə. Əgər insan belə xijal etmək iste'dadьndan bysbytyn məhrum olsajdь, əgər o hərdəm-bir qabaƣa qacmaƣь və əlinin altьnda jeniçə əmələ gəlməgə başlajan jaradьlьşьn bytɵj və tamamlaşmьş mənzərəsini xijal gɵzilə sejr etməgi baçarmasajdь, onda bilməjirəm—insanь inçə sənət, elm və praqtik həjat sahəsində geniş və çan joran işləri başlamaƣa və axьra vardьrmaƣa nə kibi təhrik ediçi bir səbəb vadar edə bilərdi... Əgər xijal edən şəxs ɵz xijalьna çiddi surətdə inanaraq həjata diqqətlə baqar, ɵz myşahədatьnь xijal kaşanəsilə myqajəsə edər və ymumijjətlə ɵz fantazijasьnь həjata kecirmək yzərində viçdanla calьşarsa, xijalla həqiqət arasьnda olan nifaq hec bir zijan verməz. Xijalla həqiqət arasьnda bir təmas varsa əgər, onda demək salamatlьqdьr».

Baq bu çyr xijallardan təəssyf ki, bizim hərəkatьmьzda coq azdьr. Və bunun taqsьrь hamьdan artьq, ɵz ajьqlьƣь ilə, «qonqretə» «jaqьnlьƣilə» loƣalanan leƣal tənqid və ƣejri-leƣol «ƣujruqculuq» nymajəndələrinin bojnuna dyşyr.

ç) BIZƏ NƏ TIP TƏŞKILAT LAZЬMDЬR?

Juqarьda jazьlanlardan oquçu gɵryr ki, bizim «taqtiqa-plan»ьmьz bilatə'xir hyçuma *caƣьrmaƣь* inkar etməkdən, «dyşmən qalasьnь dyzgyn myhasərə» etmək tələbindən, ja inki, başqa sɵzlə, var qyvvələri daimi qoşun toplamaq, təşkil etmək və *səfərbərligə almaq* tələbindən ibarətdir. Eqonomizmdən hyçum fərjadьna (bu fərjad 1901-çi il *apreldə* «Listoq Raboceƣo Dela»nьn № 6-sьnda qoparьlmьşdь) sьcramaq ystyndə biz «Raboceje Delo» ja rişxənd etdikdə, o, əlbəttə, bizim ystymyzə dyşərək «doqtrinɵrlyk»də, inqilabi borçumuzu anlamamaqda, ehtijatkarlьƣa caƣьrmaqda və sajirədə tɵhmətləndirmişdi. Hec bir əsasь olmajan və pyrhikmət «taqtiqa-proseslə» jaqalarьnь qurtaran adamlarьn aƣzьndan eşidilən bu tɵhmətlər bizi, əlbəttə, hec də təəççyblənđirmədi, neçə ki, ymumijjətlə mɵhkəm proƣram və taqtiqa əsaslarьna qarşь əzəmətli bir sajƣьsьzlьq bəsləjən Nadezdinin bu çyr tɵhmətləri təkrar etməsi təəççyblənđirmədi.

Dejərlər ki, tarix təkərryr etməz, lakin Nadezdin **var qyvvəsilə tarixi təkrar etməgə calьşьr** və, çan-dildən Tqacovu təqlid edərək, «inqilabi mədənijjətciligi» sɵjyr, «vece[*] zənginin haraj salmasь», «inqilab ərəfəsinin xysusi nɵqteji-nəzəri» və sajirə dejə baƣьrьr. Gɵrynyr, Nadezdin bu məşhur kəlamь unudur ki, tarixi hadisənin orizinalь façiə isə, onun qopijasь farsdan[**] başqa bir şej dejildir. Tqacovun təbliƣatilə hazьrlanmьş və «qorqu salan», həm də həqiqətən qorqu salmьş bir terror vasitəsilə həjata kecirilmiş hakimijjəti ələ almaq təşəbbusu[*]—əzəmətli bir şej idi, balaça Tƣacovun «eqstsitativ» terroru isə gylynçdyr, bilxassə ortabablarь təşkil etmək idejasilə təkmil edildikdə, lap gylynçdyr. Nadezdin jazьr ki:

«Əgər «Isqra» ədəbijjatcьlьq dajirəsindən cьqsajdь, gɵrərdi ki, bunlar («Isqra»nьn №7-dəki işci məktubu və sajirə kibi hallar) «hyçumun» coq tezliklə başlanaçaƣьnьn əlamətidir və indi *(sic!)* ymum Rusja ƣəzetinə iplərlə baƣlь olan təşkilatdan bəhs etmək—qabinə fikirləri və qabinə işi tɵrətməkdir». Bir gɵrynyz bu nə qədər xijala gəlməz bir dolaşьqlьqdьr: bir jandan, jerli ƣəzetlər kibi «daha qonqret» şej ətrafьnda toplaşmaƣьn «daha jaqьn» olmasь fikrilə janaşь eqstsitativ terror və «ortabablarьn təşkili»,—o biri jandan, «indi» ymum Rusja təşkilatьndan bəhs etmək, qabinə fikirləri tɵrətmək imiş, jə'ni daha acьq və sadə dejəçək olursaq, «indi» daha geçmis! Bəs «geniş surətdə jerli ƣəzetlər dyzəltmək» neçə— bu geç dejilmi, mɵhtərəm L. Nadezdin? Indi bununla «Isqra»nьn nɵqteji-nəzərini myqajəsə ediniz: eqstsitativ terror—boş işdir, məhz ortabablarьn təşkilindən və *geniş surətdə* jerli ƣəzetlər dyzəltməkdən bəhs etmək, eqonomizm ycyn qapьlarь taj-ba-taj acmaq deməkdir. Vahid ymum Rusja inqilabcьlar təşkilatьndan bəhs etmək lazьmdьr və kaƣьz yzərində joq, həqiqi hyçum başlanan zamanьn lap ɵzynədək ondan bəhs etmək geç dejildir.

> «Əvət, təşkilat barəsində işlərimiz hec də parlaq dejildir—dejə Nadezdin sɵzynə davam edir—əvət, «Isqra», bizim hərbi qyvvələrimizin başlьça kytləsi—gɵnyllylərdən və isjancьlardan ibarətdir, dedikdə, tamamilə haqlьdьr... Bu jaxşьdьr ki,

---

[*]—vece, qədim slavlarda çamaat jьƣьnçaƣь, və ja xalq şurasь idi. *Red.*

[**]—fars: əxlaqa ujmaja bir qomedija. *Red.*

[*] Lenin burada narodovolcularьn hakimijjəti ələ almaq təşəbbyslərini nəzərdə dutur. Secilmiş əsərləri, I ç. 298—302-çi səhifələrilə myqajəsə et. *Red.*

qyvvələrimizin vəzijjətini acьq gɵzlə təsəvvyr edirsiniz, lakin belə isə unutmaq nə ycyndyr ki, *çamaat hec də bizim dejildir* və ona gɵrə dava əməlijjatьnь nə vaqt başlamaƣь *bizdən soruşmaz* və «iƣtişaş qaldьrmaƣa» soqular.... Çamaat ɵz kor-təbii, daƣьdьçь qyvvəsilə ɵzy xyruç etdikdə, elə daim fevqəl'adə bir sistematik təşkilat halьna salmaq istədiginiz, lakin salmaƣa *fyrsət tapmadьƣьnьz* «daimi qoşunu» əzib sypyrə *bilər,* axьr». (Qursiv bizimdyr.)

Əçəb məntiqdir! *Məhz ona gɵrə* ki, «çamaat bizim dejildir», bu dəqiqə «hycum», dejə baƣьrmaq aƣьlsьzlьq və ejibdir, cynky hycum çamaatьn kor-təbii bir patlajьşь dejil, daimi qoşunun həmləsidir. Məhz ona gɵrə ki, kytlə daimi qoşunu əzib sypyrə *bilər,* daimi qoşunu «fevqəl'adə sistematik bir təşkilat halьna salmaq fəalijjətimizdə» kor-təbii jyksəlişdən geri qalmamaƣa «fyrsət tapmaq» bizə vaçibdir, cynky biz daimi qoşunu bu çyr mytəşəkkil etməgə nə qədər artьq «fyrsət tapsaq», o qədər artьq jəqindir ki, daimi qoşun çamaat tərəfindən əzilməz, bəlkə çamaatьn qabaƣьnda və başьnda durar. Nadeƶdin ona gɵrə dolaşьr ki, bu sistematik surətdə təşkil edilən qoşunun guja onu çamaatdan ajьran bir şejlə məşƣul olaçaƣьnь gyman edir, halbu ki, həqiqətdə bu qoşun hər tərəfli və symullu bir sijasi təşviqatla, jə'ni, məhz çamaatьn kor-təbii daƣьdьçь qyvvələrilə inqilabcьlar təşkilatьnьn şyurlu daƣьdьcь qyvvələrini *jaqьnlaşdьran və qarьşdьrьb birləşdirən* fəalijjətlə məşƣuldur. Axьr siz, aƣalar, ɵz ejbinizi ɵzgələrin ystə atьrsьnьz, cynky məhz «Svoboda» ƣrupu *proƣrama* terror daxil etməklə terroristləri təşkil etməgə caƣьrьr, belə bir təşkilat isə doƣrudan da qoşunumuzu, hələ təəssyf ki, bizim olmajan, hələ təəssyf ki, dava əməlijjatьnь nə zaman və neçə başlamaƣь bizdən soruşmajan ja inki az soruşan çamaatla jaqьnlaşmaqdan jajьndьrar.

«Bizim ycyn son dərəçə nagəhani olan indiki hadisələri* gɵzdən qacьrdьƣьmьz kibi, inqilabьn ɵzyny də gɵzdən qacьrarьq»—dejə Nadeƶdin «Isqra»nь qorqutmaƣa davam edir. Bu çymlə, juqarьda qejd olunanla əlaqədar olaraq, «Svoboda» tərəfindən quraşdьrьlmьş olan xysusi «inqilab ərəfəsi nɵqteji-nəzəri»nin mə'nasьzlьƣьnь ajdьn gɵstərir. Əgər belə isə, ej mɵhtərəm «ədəbijjatcьlьq» dyşməni—o halda 132 cap listəsində** «teorija və taqtiqa məsələləri haqqьnda» jazmaq nejə lazьm idi? Neçə bilirsiniz, 132 min nysxəlik qьsaça «qojma, vur!» jazьlь bir myraçəətnamə nəşr edilsə idi, bu «inqilab ərəfəsi nɵqteji-nəzərinə» daha artьq jaraşmazdьmь?

Inqilabь gɵzdən qacьrmaq təhlykəsinə məhz «Isqra» kibi bytyn proƣramьnьn da, *taqtiqasьnьn da, təşkilat fəalijjətinin də* binevrəsinə ymum xalq sijasi təşviqatьnь qojanlar, hamьdan az dycar olarlar. Bytyn Rusjada ymum rus ƣəzetindən cəkilən təşkilat ipləri ɵrməklə məşƣul olan adamlar, jaz hadisələrini nə inki gɵzdən qacьrmamьş, hətta, bil'əkis, bizə bu barədə pişguluq etmək imkanь vermişlərdir. Onlar həmcinin «Isqra»nьn № 13 və 14-də təsvir edilmiş nymajişləri də* gɵzdən qacьrmamьşlar, bəlkə, bil'əkis, çamaatьn kor-təbii jyksəlişinə kɵməgə getmək vəzifələrini dərin bir surətdə anlajaraq, orada iştirak etmiş və ejni zamanda ƣəzet vasitəsilə bytyn rus joldaşlarьn bu nymajişlərlə tanьş olmalarьna və onlarьn təçribəsindən istifadə etmələrinə kɵmək etmişlərdir. Saƣlьq olsa, bizdən hər şejdən əvvəl və hər şejdən artьq təşviqat təçribəsi, hər dyrly protestoja jardьm gɵstərmək (sosial-demoqrat jardьmь gɵstərmək) baçarьƣь, kor-təbii hərəkata istiqamət verərək, onu dostlarьn səhvindən və dyşmənlərin tələsindən qorumaq baçarьƣь tələb edəçək olan inqilabь da gɵzdən qacьrmazlar!

---

* 1901-çi il baharьndakь hadisələrdən bəhs olunur. *Red.*

** Orasь da var ki, L. Nadeƶdin ɵz «teorija məsələləri mytaləəsi»ndə demək olar ki, teoretik çihətdən hec bir şej verməmişdir, «inqilab ərəfəsi nɵqteji-nəzərindən» son dərəçə maraqlь olan bu aşaƣьdakь passaƶdan (gylyꞑç qəzijjədən. *Red.)* başqa: «Bernştəjniada bytynlykdə indiki əjjamda ɵz kəsginligini itirir, habelə ç-b Adamovic (V. Vorovski. *Red.)* isbat edəçəkmidir ki, ç. Struve səhnədən cəkilməlidir, ja inki, bil'əkis ç. Struvemi ç. Adamovici təkzib edəçək və iste'fa verməgə razь olmajaçaqdьr,—bunun qət'ijjən hec bir fərqi joqdur, cynky inqilab saatь catmaqdadьr» (səh. 110). Teorija çihətdən Nadeƶdinin intihasьz dərəçə qajƣьsьzlьƣьnь daha bundan ajdьn təsvir etmək cətindir. «Biz» «inqilab ərəfəsi» e'lan etmişik—*buna gɵrə də* ortodoqslarьn tənqidciləri qət'i surətdə səngərdən cьqarьb cьqarmajaçaqlarьnьn «qət'ijjən hec fərqi joqdur!!» Həm də bizim bu aƣьl dərjasь myşahədə etməjir ki, tənqidcilərlə edilən teoretik mybarəzənin nətiçələri, onlarьn dutduqlarь *praqtik* mevqe'lə qət'i mybarəzə ycyn bizə məhz inqilab zamanь lazьm olaçaqdьr!

Bu surətlə bizi, ymumi gəzet yzərində birlikdə işləmək vasitəsilə, ymum Rusja gəzeti ətrafьnda təşkil olunmaq planьnda bilxassə israr etməgə məçbur edən son mylahəzəjə janaşmьş oluruq. Dɵjyşcy sosial-demoqrat təşkilatь ycyn lazьm olan *cevikligi*, jə'ni ən myxtəlif və sur'ətlə dəjişən mybarəzə şərajitinə bilatə'xir ujƣunlaşmaq iste'dadьnь, «bir tərəfdən dyşmən bir nɵqtədə bytyn qyvvələrini toplamьş olduqda, acьq mejdanda qyvvəsi coq ystyn olan dyşmənlə vuruşmaqdan bojun qacьrmaq və digər tərəfdən haman dyşmənin aƣьr tərpənməsindən istifadə etmək və hamьdan az hyçum gɵzlənən zaman və məkanda ona hyçum etmək baçarьƣьnь»** ançaq, belə

---

* 1901-çi il nojabr—deqabrьndakь tələbə nymajişləri nəzərdə dutulur. *Red.*

** «Isqra» №4; «Nədən başlamalь?»—Nadeƶdin jazьr ki: «Inqilab ərəfəsi nɵqteji-nəzərində durmajan inqilabcь mədənijjətciləri fəalijjətin uzunluƣu hec də pərt etməz» (səh. 62). Bu

bir təşkilat tə'min edər. Firqə təşkilatьnь jalьnьz patlajьşa və kycə mybarəzəsinə, ja inki təkçə «adi çari mybarəzənin proƣressiv gedişi»nə gyvənərək qurmaq ən bɵjyk bir səhv olar. Biz *həmişə* gyndəlik işimizi aparmalьjьq və həmişə hər şejə hazьr olmalьjьq, cynky patlajьş devrlərinin sakitlik devrlərilə əvəz olunmasьnь qabaqçadan gɵrmək coq vaqt ƣejri-mymkyn kibi olur, mymkyn olduƣu təsadyflərdə isə, haman qabaqçadan gɵrməkdən təşkilatь jenidən qurmaq ycyn istifadə etmək olmaz, cynky istibdad ɵlkəsində bu dəjişiklik hejrət ediləçək dərəçə syr'ətlə vaqe olaraq, bə'zən car jenicərilərinin bir geçə basƣьnilə baƣlь olur. Inqilabьn ɵzyny də hec də (gɵryнyr, Nadeƶdinin vahiməsində bu çyrdyr) təkçə bir aqt formasьnda dejil, bəlkə bir necə dəfə az-coq gyçly patlajьşlarьn az-coq şiddətli sakitliklə syr'ətli surətdə əvəz olunmasь formasьnda təsəvvyr etmək lazьmdьr. Buna gɵrə firqə təşkilatьmьzьn fəalijjətinin əsas məzmununu, bu fəalijjətin foqusunu*, istər ən gyçly patlajьş devrində, istərsə ən tam sakitlik devrində mymkyn və lazьm olan bir fəalijjət, jə'ni: bytyn Rusjada birləşdirilmiş, həjatьn bytyn çihətlərini ьşьqlandьran və ən geniş kytlələrə jɵnəlmiş olan bir fəalijjət təşkil etməlidir. Hazьrkь Rusjada isə, coq

---

mynasəbətlə biz qejd edərik: əgər biz hɵkmən *coq uzun fəalijjət* mylahəzəsilə qurulmuş olan və ejni zamanda bu *fəalijjət prosesinin ɵzilə* firqəmizin hər dyrly gɵzlənməz hallarda, hadisat gedişinin hər bir syr'ətlənməsi təqdirində ɵz mevqeində bulunmasьnь və ɵz borçunu əda etməsini tə'min edən bir sijasi taqtiqa və belə bir təşkilat planь tərtib edə bilməsək—o zaman açiz bir sijasi avanturist olarьq. Ançaq ɵzyny dynəndən sosial-demoqrat adlandьrmaƣa başlamьş olan Nadeƶdin unuda bilər ki, sosial-demoqratijanьn məqsədi—bytyn bəşərijjətin həjat şərajitini kɵkyndən dəjişdirməkdir, buna gɵrə də fəalijjətin uzunluq məsələsindən «pərt olmaq» sosial-demoqrata jaraşmaz.

*—toplanьş nɵqtəsini. *Red.*

tez-tez cьqan bir ymum Rusja ƣəzeti olmadьqça, bu çyr fəalijjət, *mymkyn dejildir*. Ɵzy-ɵzyndən bu ƣəzetin ətrafьnda əmələ gələn təşkilat, onun *əməkdaşlarьnьn* (sɵzyn geniş mə’nasьnda, jə’ni onun yzərində calьşan bytyn əməkcilərin) təşkilatь məhz, ən şiddətli inqilabi «təzjiq» momentində firqənin namusunu, şərəfini və təvarisini saqlamaqdan dutmuş mysəlləh *ymum xalq isjanь* hazьrlamaq, tə’jin etmək və kecirməgədək *hər şejə* hazьr olar.

Doƣrudan da, bizdə ən adi bir hal olan, bir və ja bir necə jerdəki tam ucuqluƣu təsəvvyr ediniz. *Hamь* jerli təşkilatlarьn *bir* ymumi, myntəzəm işi olmadьqda, bu ucuqluqlar ardьnça adətən işlər bir coq ajlar myddətinə jatьr. Hamьnьn ymumi işi olduqda isə— mə’lum olduƣu yzrə, hətta indi də coq tez əmələ gələn jeni gənçlər dərnəklərini ymumi mərkəzlə rəbt etdirmək ycyn, ən şiddətli ucuqluq təqdirində də ikiyc calьşqan adamьn bir necə həftə işləməsi kifajətdir; ucuqluƣa uƣramьş ymumi iş hamьnьn gɵzy ɵnyndə olduqda isə, jeni dərnəklər daha artьq bir syr’ətlə əmələ gələn və onunla əlaqəjə girişə bilər.

Digər tərəfdən bir xalq isjanь təsəvvyr ediniz. Hali-hazьrda jəqin hamь bu fikrə şərik olar ki, biz onu dyşynməli və ona hazьrlaşmalьjьq. Lakin *neçə* hazьrlaşmalь? Isjan hazьrlamaq ycyn Mərkəzi Qomitə hər jerə agentlər tə’jin edə bilməz ki! Əgər bizim Mərkəzi Qomitəmiz olsajdь da, bu çyr tə’jinlə hazьrkь rus şərajiti icərisində hec bir şej əldə edə bilməzdi. Bil’əkis, ymumi ƣəzet dyzəltmək və jajmaq fəalijjətində ɵzy-ɵzynə əmələ gələn agentlər şəbəkəsi isjan şiarьnь «oturub gɵzləməzdi», isjan təqdirində ən bɵjyk myvəffəqijjət ehtimalь tə’min edən, myntəzəm bir iş gɵrərdi. Məhz belə bir iş həm işcilərin ən geniş kytlələrilə, həm də istibdaddan narazь olan bytyn təbəqələrlə rabitəni mɵhkəmləşdirər ki, bunun da isjan ycyn coq bɵjyk əhəmijjəti var. Ymumi sijasi vəzijjəti dyzgyn qijmətləndirmək iste’dadь və bu surətlə də, isjan ycyn mynasib vaqt secmək iste’dadь məhz belə bir fəalijjətdə hasil olar. Məhz belə bir fəalijjət *bytyn* jerli təşkilatlarь alьşdьrar ki, bytyn Rusjanь həjəçanlandьran ejni sijasi məsələlərə, təsadyf və hadisələrə ejni bir zamanda haj versinlər, bu «həvadisə» olduqça ƣejrətli, olduqça bir sajaqlь və mə’qul çavab versinlər—isjan isə, əslinə baqanda, bytyn xalqьn hɵkymətə ən ƣejrətli, ən bir sajaqlь, ən mə’qul bir «çavabь»dьr. Nihajət, məhz belə bir fəalijjət Rusjanьn hər jerində bytyn inqilabcь təşkilatlarь *fe’lən* firqə birligi jaradan ən daimi və ejni zamanda ən qonspirativ əlaqə jaratmaƣa alьşdьrar—bu çyr əlaqə olmadьqda isə, isjan planьnь qolleqtiv bir surətdə myzakərə etmək və isjan ərəfəsində, son dərəçə gizli saqlanmalь olan zəruri hazьrlьq tədbirləri gɵrmək mymkyn dejildir.

Bir sɵzlə «Ymum Rusja sijasi ƣəzet planь» nə inki doqtrinərlyklə və ədəbijjatcьlьqla zəhərlənmiş adamlarьn qabinə fəalijjətinin məhsulu dejildir (bunu jaxşь dyşynməmiş adamlara bu çyr gɵrynə bilər), bil’əkis, ɵz gyndəlik vaçib işini bir dəqiqə də olsa unutmamaq yzrə, ejni zamanda lap bu saat və hər tərəfdən isjan hazьrlamaƣa başlamaq jolunda ən praqtik bir plandьr.

NƏTIÇƏ

Rus sosial-demoqratijasь tarixi ap-ajdьn yc devrə ajrьlьr.

Birinçi devr, on ilə qədər bir myddəti, təxminən 1884—1894-çy illəri qavrajьr. Bu—sosial-demoqratija teorijasьnьn və proƣramьnьn əmələ gəlmək və mɵhkəmlənmək devri idi. Rusjada jeni məslək tərəfdarlarьnь bir-bir sajmaq olardь. Sosial-demoqratija işci hərəkatь olmadan jaşajьrdь və bir sijasi firqə olmaq həsəbilə bətn inkişafь prosesi kecirirdi.

Ikinçi devr, yc-dɵrt ili, 1894—1898-çi illəri qavrajьr. Sosial-demoqratija bir içtimai hərəkət kibi, xalq kytlələrinin jyksəlişi kibi, bir sijasi firqə kibi dynja ьşьƣьna cьqьr. Bu—coçuqluq və uşaqlьq devri idi. Zijalьlarьn ellik surətdə xalqcьlьƣa qarşь mybarəzəjə və işcilər arasьna getməgə alьşmasь, ellik surətdə işci tə'tillərinə alьşmasь bir joluqma xəstəlik syr'ətilə jajьlьr. Rəhbərlərin coqu—çənab N. Mixajlovskijə bir nev' təbii hədd kibi gɵrynən «otuz beş jaşьna» hec də catmamьş lap gənç adamlar idi. Gənçliklərindən dolajь bunlar praqtik fəalijətə hazьrlьqsьz cьqьr və hejrət ediləçək bir syr'ətlə səhnədən cəkilirlər. Lakin fəalijjətlərinin vys'əti əksərən coq geniş idi. Bunlarьn bir coqu inqilabi narodovolcular kibi dyşynməgə başlajьrdь. Demək olar ki, hamьsь ilk gənçliklərində terror qəhrəmanlarь qarşьsьnda valeh olub diz cɵkyrdy. Bu qəhrəmanlьq ən'ənəsinin çazibəli tə'sirindən əl cəkmək mybarəzə bahasьna başa gəlirdi, hər nə olur-olsun «Narodnaja Volja»ja sadiq qalmaq istəjən və gənç sosial-demoqratlar tə-

rəfindən bɵjyk hɵrmət bəslənən adamlarla əlaqənin kəsilməsilə nətiçələnirdi. Mybarəzə—oqumaƣa, ɵjrənməgə, hər dyrly məsləklərin gizli əsərlərini oqumaƣa, leƣal xalqcьlьq məsələlərilə çiddi surətdə məşƣul olmaƣa vadar edirdi. Bu mybarzədə tərbijə almьş sosial-demoqratlar, nə onlarь parlaq nurla ьşьqlandьrmьş marqsizm teorijasьnь, nə də istibdadь jьqmaq vəzifəsini «bir dəqiqə də olsa» unutmajaraq, işci hərəkatь içərisinə gedirdilər, 1898-çi il jazda* firqə təşkili bu devr sosial-demoqratlarьnьn ən parlaq və ejni zamanda *son* işi idi.

Ycynçy devr, gɵrdygymyz kibi 1897-çi ildə hazьrlanmьş və qət'i surətdə ikinçi devri 1898-çi ildə (1898—?) əvəz etmişdir. Bu—pərakəndəlik, daƣьlma, tərəddydlər devri idi. Həddi-byluƣa catan zaman elə olur ki, insanьn səsi kallaşьr. Bu devrə mənsub rus sosial-demoqratlarьnьn səsi də kallaşmaƣa başlajьr, qəlpləşməgə başlajьr—bir tərəfdən Proqopovic və Struve, Bulƣaqov və Berdjajevin əsərlərində, digər tərəfdən—V. I—n** və R. M., B. Qricevski və Martьnovun əsərlərində. Lakin ajrь-ajrь dolaşan və geri dɵnən ançaq rəhbərlər idi: hərəkatьn ɵzy artmaqda və ilərijə doƣru azman addьmlar atmaqda davam edirdi. Proletar mybarəzəsi işcilərin jeni-jeni təbəqələrini qavrajьr və bytyn Rusjaja jajьlaraq, ejni zamanda dolajьsilə tələbələr və əhalinin sajir təbəqələri arasьnda da demoqratizm ruhunun çanlanmasьna tə'sir edirdi. Rəhbərlərin şyurluluƣu isə, kor-təbii jyksəlişin genişligi və gycy qarşьsьnda pəs dejib geri cəkilirdi. Sosial-demoqratlar arasьnda artьq başqa bir zymrə—demək olar ki, jalьnьz «leƣal» marqsizm ədəbijjatь yzərində tərbijələnmiş xadimlər zymrəsi ystyn idi, halbu ki, kytlənin kor-təbiiligi nə qədər artьq şyurluluq tələb edirdisə, bu ədəbijjat da o qədər ƣejri-kafi idi. Rəhbərlər istər teorija («tənqid azadlьƣь») və istərsə praqtiqa («qustarlьq») barəsində jalьnьz geridə qalmaq dejil, həmcinin ɵz geriliklərini də hər dyrly jyksək dəlillərlə mydafəəjə calьşьrdьlar. Sosial-demoqratizm həm leƣal ədəbijjat brentanocularь, həm ƣejri-leƣal ədəbijjat qujruqcularь tərəfindən tred-junionizm dərəçəsinə endirilməkdə idi. «*Credo*» proƣramь, bilxassə sosial-demoqratlarьn «qustarlьƣь» sosial-demoqrat olmajan inqilabcь məsləklərin çanlanmasьna səbəb olduqda, həjata kecirilməgə başlajьrdь.

---

* 1898-çi il mart ajьnda Rusja Sosial-Demoqrat Işci Firqəsinin birinçi qurultajь vaqe olmuşdur. *Red.*

** V. Ivanşin. *Red.*

Buna gɵrədir ki, nə bilim bir «Raboceje Delo» ilə həddindən artьq məşƣul olmaq ystyndə oquçu məni məzəmmət edərsə, mən buna çavab verərəm ki: «Raboceje Delo» ona gɵrə «tarixi» əhəmijjət qazanmьşdьr ki, haman ycynçy devrin «ruhunu» hamьdan ajdьn və qabarьq bir surətdə əks etdirmişdir.* Tərəddydy və pərakəndəligi, həm «tənqid» qarşьsьnda, həm «eqonomizm» qarşьsьnda, həm də terrorizm qarşьsьnda gyzəştə getmək amadəligini ardьçьl R.M. dejil, məhz jelbejinlik edən Qricevskilər və Martьnovlar həqiqi surətdə ifadə edə bilərdilər. Bu devr ycyn qaraqter olan şej nə bilim bir «absolyt» pərəstişkarь tərəfindən praqtiqaja qarşь bəslənən əzəmətli e'tinasьzlьq dejil, bəlkə xьrda bir praqtisizmin tam bir nəzəri qajƣьsьzlьqla birləşdirilməsidir. Bu devrin

qəhrəmanlarь «bɵjyk sɵzləri» acьq inkardan zijadə, onlarь bajaƣlaşdьrmaqla məşƣul olurlardь: elmi sosializm bytɵj bir inqilabi nəzərijjə olmaqdan dyşərək, bir xəlitəjə dɵnyr və jeni cьqmьş hər bir almança dərs kitabьndan ona «sərbəst surətdə» su qatьlьrdь. «Sьnьf mybarəzəsi» şiarь getdikçə daha geniş, daha ƣejrətli bir fəalijjətə doƣru iləri təhrik etməjir, bəlkə bir sakit etmək vasitəsi xidməti gɵryrdy, cynky, axьr «iqtisadi mybarəzə sijasi mybarəzə ilə ajrьlmaz surətdə mərbutdur»; firqə idejasь inqilabcьlara dəjyşcy bir təşkilat jaratmaq caƣьrьşь xidməti gɵrməjir, bir taqьm «inqilabi byroqratizm»i və coçuqçasьna «demoqratizm» ojununu haqlandьrьrdь.

Nə zaman ycynçy devr bitib, dɵrdynçy devr başlanaçaqdьr (hər halda bir coq əlamət bunu gɵstərir),—burasьnь biz bilməjirik. Burada bir tarix aləmindən hazьr və qismən gələçək aləminə kecirik. Lakin biz mɵhkəmçə inanьrьq ki, dɵrdynçy devr davtələb marqsizmin mɵhkəmləşməsinə vardьraçaqdьr, rus sosial-demoqratijasь bu bɵhrandan bərkimiş və həddi-byluƣa catmьş bir halda cьqaçaqdьr və opportunistlərin arjerƣardь «əvəzinə» ən inqilabcь bir sьnьfьn doƣrudan da qabaqçьl dəstəsi gələçəkdir.

Belə «əvəz» etməjə caƣьrmaq mə'nasьnda və juqarьda zikr edilənlərin hamьsьnь bir araja toplaşdьraraq: nə etməli? sualьna biz qьsaça çavab verə bilərik.

Ycynçy devri təsvijə etməli.

1901—1902.

---

* Mən həmcinin bu alman məsəlilə də çavab verə bilərdim: *Den Sack schlägt man, den Esel meint man*, ja inki rusça: pişiji dɵjərlər, gəlinə ɵjyt verərlər. (Tyrklərdə: «qьzьm sənə dejirəm— gəlinim sən eşit». *Red.*) Jalьnьz «Raboceje Delo» dejil bəlkə *teoretiqlərin* və praqtiklərin *geniş kytləsi* də «tənqid» dəbinə ujurdu, kor-təbiilik məsələsində dolaşьrdь, bizim sijasi və təşkilat vəzifələrimiz sosial-demoqrat baqьşьndan tred-junion baqьşьna sapьrlardь.

QEJDLƏR

[1] «Nə etməli?» kitabcasь—Leninin haman o əsərlərindən birisidir ki, onlarsьz nə leninizmin, nə də firqə tarixinin ɵjrənilməsi mymkyn dejildir. Leninin firqə haqqьndakь nəzərijjəsi bu əsərdə mystəsna bir tamamlьq və ajdьnlьqla verilmişdir. Isqracьlarьn eqonomistlərlə mybarəzəsinin kəsgin bir devrində, I-çi ilə II-çi qurultajlar arasьndakь devrdə jazьlmьş olan bu kitabca ɵz təzəligini və coq əhəmijjətliligini indi də itirməmişdir. Bu əsərin aqtuallьƣь onunla izah olunur ki, 31 il əvvəl, 1902-çi ildə firqə qarşьsьnda duran vəzifələr indiki momentdə Ƣərbi Avropanьn və Ameriqanьn bir sьra gənç qommunist firqələri qarşьsьnda duran vəzifələrə bənzəjir, bir də onunla izah olunur ki, o zaman II qurultaj və bolşevizm aqьntьsьnьn myəjjən, bir formaja dyşməsi ərəfəsində «ymumijjətlə *hər bir sosial*-demoqrat sijasətinin ən ymumi əsaslarьnь və kɵkly məsələlərini tə'jin etməkdən bəhs olunurdu» (Lenin).

Lenin «Nə etməli?»də nə inki mərkəzləşdirilmiş proletar təşkilatь idejasьnь, «proletar firqəciligi» idejasьnь opportunistlərdən mydafəə edir, o həmcinin işci sьnьfьnьn avanƣardь olan firqə uƣrunda, inqilabi teorija ilə silahlanmьş firqə uƣrunda da mybarəzə edir.

«Nə etməli?»də Lenin inqilabi bir firqə uƣrunda, marqsizm əsaslarьnь təftiş edən Bernştəjn sifətində olaraq, həm Ƣərbi Avropa opportunizminə qarşь, həm də onun rus silahdaşlarь olan leƣal marqsistlərə və eqonomistlərə qarşь mybarəzə aparьr; opportunist teorijasь eqonomistlərə «praqtik fəalijjətin ən darьsqal formalarьna qapьlmalarь» ycyn, «kor-təbiilik» qarşьsьnda diz cɵkmələri ycyn bir əsas xidmətini gɵryrdy ki, buna qarşь da Lenin qət'i surətdə cьqьşda bulunurdu.

Eqonomistlər firqənin şyur səvijjəsini «kytlənin ən geridə qalmьş təbəqələrinin idrak dərəçəsinə qədər» alcaltmaq istəjirdilər, jə'ni firqəni hərəkat rəhbərindən, işci sьnьfьnьn *avanƣardьndan*, dɵndərib hərəkat qujruƣunda syrynməgə məçbur etmək istəjirdilər. Buna gɵrə də Lenin eqonomistləri «qujruqcu» adlandьrьrdь. Kor-təbiilik qarşьsьnda, işci hərəkatьnьn şyursuzluƣu qarşьsьnda diz çɵkmə, *mystəqil* proletar teorija

və taqtiqasьnьn zəruriligini inkara vardьrьrdь. Bu diz cɵkmə proletariatь burƶuazija ideoloƶisinə və burƶuazija sijasət'nə *tabe etdirmək* təmajylyny gɵstərirdi. Ona gɵrə Lenin kor-təbii işci hərəkatьnь şyurlu sosialist hərəkatьna dɵndərmək ycyn marqsist teorijasьnьn mystəsna əhəmijjətini xysusi bir kəsginliklə qejd edirdi. Lenin dejirdi ki, inqilabi teorijasьz inqilabi praqtiqa joqdur və ilavə edirdi ki, «sosial-demoqratijanьn teoretik nəzərijjəsi işci hərəkatьnьn kor-təbii bɵjyməsindən bilmərrə asьlь olmajaraq, vyçuda gəlmişdir», bu nəzərijjə «ançaq xariçdən gətirilə bilərdi». Leninin bu son sɵzləri, opportunistlərin onun yzərinə hyçumlarьna səbəb oldu; opportunistlər Lenini kor-təbii işci hərəkatьnьn əhəmijjətini lazьmьnça qimətləndirməməkdə və inqilabi teorijanьn mənşəini janlьş, gүja qejri-marqsistçəsinə anlamaqda taqsьlandьrьrdьlar. Bu hyçumlara rəƣmən. Lenin bu sɵzlərlə jalьnьz kəsginliklə qejd etdi ki, teorija sadəçə kor-təbii isci hərəkatьndan doƣmajьr. bəlkə isci sьnьfьnьn uzun və inadlь mybarəzəsinin azmança və myxtəlif təçribəsinin, elmi surətdə tərtibidir. Qapitalist çəmijjətində isci sьnьfьna xysusilə inkişafьn ilk pillələrində elm mijəssər olmadьƣьndan, elmi sosializm idejalarь proletariatьn sьnьf mybarəzəsi nɵqteji-nəzərinə kecmiş olan zijalьlar tərəfindən «xariçdən gətirilmişdir». Jenə haman bu zijalьlar (jə'ni proletariat nɵqteji-nəzərinə kecmiş olan hissəsi) işci hərəkatьnьn ilk mərhələlərində «inqilabi basil» rolunu, majə rolunu ojnajьrdьlar ki, işci sьnьfь icərisində çoşmanь syr'ətləndirirdi, iscilərі ɵz sьnfi mənafeini, dyşynmələrini və sosializm uƣrunda mybariz olan proletariatьn tarixi vəzifələrini anlamalarьnь syr'ətləndirirdi. Bu o demək dejil ki, Lenin sosialist teorijasьnь isci hərəkatьndan ajьrьrdь, birini digərinə qarşь qojurdu, bil'əkis, isci avanƣardьnьn tərbijəsi məsələsini, qabaqçьl iscilərdən dəmir professional inqilabcьlar qadrosu jaratmaq məsələsini bytyn genişligilə qojan məhz Lenin idi. Lenin ançaq onu gɵstərməgə calьşьrdь ki, işci kytləsi, inqilabi teorija ilə silahlanmьş avanƣard firqəsiz, mystəqil olaraq, elmi sosializm «tərtib etmək mərtəbəsinə» caта bilməz və sosialist ideoloƶisi kor-təbii surətdə isci hərəkatьndan tərəməjir.

«Kor-təbiilik» və «syurluluq» haqqьnda da ejni şejləri demək lazьmdьr. Lenin bunlarь kecilməz sədd ilə biri-birindən ajьrmajьrdь. 90-çь illərin mytəşəkkil tə'til hərəkatьnь, maşьnlarьn sьndьrьlmasь və sajirə ilə janaşь gedən 60-çь və 70-çi illərin isci iqtişaslarьna nisbətən «syurlu» adlandьrmaq olar. Lenin jazьrdь: «Bu bizə gɵstərir ki. kor-təbii ynsyr əslinə baqsan şyurluluƣun *ryşejm formasьndan* başqa bir şej dejildir». «Şyurluluq»—proletariatьn ymumi sьnfi mənafeini və tarixi vəzifələrini dərk etmək deməkdir. Kytləvi hərəkatьn myxtəlif pillələrində bu sьnfi şyurun *rysejmləri* myxtəlif dərəcədə mevcud olur, lakin geniş bir şəkildə, sosilaist ideolozisi şəklində «teoretiklərin» jardьmь olmadan, «inqilabi basilin» jardьmь olmadan, isci hərəkatьndan tərəjə bilməz. Işci sьnьfь ɵz xysusi *firqəsini* jaratmaq dərəcəsinə qədər jetişdikdə, bu firqə marqsizm analizi əsasь yzərində proletariatьn sьnfi mənafei nɵqteji-nəzərindən ən dyzgyn taqtiqa nişanlajьr və ona əsaslanaraq, işci kytlələrinə *rəhbərlik* edir.

Sonralar da Leninin «Isqra»dakь silahdaslarьndan Plexanov, Martov, Potresov, Aqselrod və başqalarь opportunizm tərəfinə kecərək əski «Isqra»nьn ardьcьlь inqilabi baqьşlarьndan əl cəkdikdən sonra, «Nə etməli?» kitabcasьnda (haman o «Nə etməli?» kitdabcasьnda ki, o vaqta qədər onu ɵzləri coq tə'rifləjirdilər)da cyr-bə-cyr «Lenin kyfrləri» tapmaqa basladьlar. Onlar «Nə etməli?»nin, kor-təbiilik və şyurluluq və professional inqilabcьlar təşkili haqqьndakь myddəalarьnь bu mə'nada jozmaqa calьşьrdьlar ki, Lenin guja «myhafəzəcilər» qadrosunu iscilərin bojnuna qojur və bunlar da proletariata «qəjjumluq edir», onun şəxsi fəalijjətini «sьqьr», demoqratijanь boqur və byroqratizm sacьrlar. II qurultajda «Nə etməli?»nin əsas myddəalarьnь eqonomistlərə qarşь mydafəə edən Plexanov, II qurultajdan sonra, eqonomistlərin əvvəllərdə dediklərini təkrara doqru juvarlandь. 1907-çi ildə «12 il ərzində» məçmuəsində «Nə etməli?» kitabcasьnь jenidən nəşr edərkən, Lenin onda hec bir myhym dəjişiklik eləməmişdir. jalьnьz məçmuənin myqəddəməsində «Nə etməli?»jə dajir bu qejdi etmişdi ki, o «eqonomizmi mynaqəşə təriqilə təshih edir və onun məzmununu kitabcanьn bu vəzifsi xariçində tədqiq etmək doqru olmazdь».

[2] Vahid firqə jaratmaq ycyn sərajit hazьrlamaq məqsədilə beş xariçi ɵlkə qrupu nymajəndələri 1901-çi ilin ijununda Çenevrədə toplandьlar: 1) Rusia sosial-demoqratlarьnьn xariçi ɵlkə Ittifaqь («rabocedelcilər»), 2) «Sosial-demoqrat» (xariçi ɵlkə qrupu ki, buraja Q. Plexanov, V. Zasulic və başqalarь daxil idilər), 3) «Isqra» qrupu, 4) Bundun xariçi ɵlkə qomitəsi və 5) «Barba» qrupu (buraja D. Rjazanov. Ju, Steqlov və E. Smirnov-Danevic daxil idilər). Qəbul olunmuş qərar eqonomizmi, bernştəjnciligi, miljeranizmi, jə'ni rus və bejnəlxalq opportunizmin bytyn nev'lərini təkdir edirdi. Rabocedelcilər sonralarda ijun qərarьndan bojun qacьraraq bu məsələdə acьqçasьna opportunist bir mevqe dutdular.

[3] Bejnəlxalq işci hərəkatьndakь inqilabi və opportunist iki aqьntьnьn, Leninin burada bəhs etdigi mybarəzəsi Qommunist Internasionalilə II-çi Internasionalьn sosial-fasistləri arasьnda bu saat vaqe olan mybarəzənin başlanqьcь idi. Lenin, bu ideja mybarəzəsinin mysəlləh bir mybarəzəjə dɵnəçəgini hələ 1908-çi ildə irəliçədən xəbər vermişdi. 1902-çi ildə, «Nə etməli?» jazьldьqь zaman, Lenin qejd edir ki, opportunizmlə inqilabi marqsizm arasьndakь mybarəzə «milli mybarəzədən internasional mybarəzəjə dɵnmyşdyr». XIX əsrin ikinçi jarьsьnda Almanjanьn, Fransanьn, Ingiltərənin və Rusjanьn sosialist hərəkatьnda inqilabi və reformist, proletar və xьrda-burzua olan iki təmajylyn mybarəzəsi gedirdi, lakin bu mybarəzə hələ internasional bir qraqter almamьşdь.

Almanjada—60-çь illərin ikinçi jarьsьnda və 70-çi illərin birinçi jarьsьnda lassalcьlar (Lassal tərəfdarlarь) ilə əjzenaxcьlar (başda A. Bebel və V. Libknext olmaq yzrə, 1869-çu ildə Əjzenaxdakь qurultajda sosial-demoqrat firqəsini təşkil etmiş olan alman marqsistləri) arasьnda mybarəzə gedirdi. Bu iki firqəni ajьran əsas məsələ, Almanjanьn birləşməsi məsələsi idi. Bu iki aqьntьnьn mybarəzəsi Almanja xariçinə cьqmajьrdь.

Fransada—90-çь illərin əvvəlindən e'tibarən Q. Marqs nəzərijjəsi tərəfdarь olan və başlarьnda Z. Qed duran qedistlərin, fransьz sosialist hərəkatьndakь opportunist aqьntьsilə, jə'ni possibilistlər ilə mybarəzəsi başlandь; possibilistlər işcilərə jalьnьz «mymkyn olanь» (fransьzça «possible» mymkyn olan deməkdir,—firqənin adь da buradan əmələ gəlmişdir), jə'ni burzuazijanьn qəbul edə bildigini tələb etməgi tevsijə edirdi. Mubahəsənin mevzuu—firqədə mərkəzijjət və federalizm məsələsi və burzuazija bələdijjə idarələrində iştirak məsələsindəki taqtiqa məsələsi idi. Bu mybahəsədə, taqtiqa ixtilaflarilə barabar, bir sьra proqram-teoretik ixtilaflar dəxi kifajət dərəçədə aşkara cьqdьqьna baqmajaraq, o da hələ internasional bir qaraqterdə dejildi.

Ingiltərədə—80-çi illərin əvvəllərində (1884-çy il) ejni zamanda iki təşkilat mejdana gəldi. Birisi o qədər ardьçьl olmasa da, lakin jenə də marqsizm tərəfdarlarьndan ibarət olaraq, «Sosial-demoqrat federasijasь» adlanьrdь (Hajndman, Tom-Men); sosial-reformist və ɵz mahijjəti e'tibarilə burzuazi olan o birisi—«Fabiancьlar çəmijjəti» adlanьrdь. Bu fabiancьlar işci sьnьfь icərisində Britanja imperializmi idejalarьnь jajьrdьlar, Ingiltərə işci hərəkatьnьn juqarь təbəqələrini burzuazija, mystəmləkə qazançlarь hesabьna «jedizdirməklə» sistematik bir surətdə pozduqundan, fabiancьlar təbliqatь xejli myvəffəqijjətli idi, halbu ki, «Sosial-demoqrat federasijasь» az nyfuzlu bir qrup idi. Buradakь iki aqьntь arasьnda gedən mybarəzə də jenə Ingiltərə işci hərəkatьnьn spesifik xysusijjətlərinin acьq-aşkar izlərini daşьmaqda idi.

Rusjada 80-çь illərdə marqsistlərin narodovolcularla mybarəzəsi, jenə də Rusja hydudundan xariçə cьqmajьrdь, ona gɵrə ki, narodovolculuq və xalqcьlьq o *vaqt* ycyn ymumijjətlə sьrf bir rus hadisəsi idi.

Təfsir olunan jerin axьrьnda olduqça maraqlь olan şej Leninin bu qejdidir ki, «opportunizm ilə bu ilk həqiqətən bejnəlxalq carpьşmada» Internasionalьn inqilabcь qanadь mɵhkəmlənməli və «Avropada artьq coqdan bəri hɵkymranlьq edən sijasi irtiçaa» xitam verilmiş olaçaqdьr. Burada Lenin işci hərəkatьndakь iki aqьntьnьn mybarəzəsində jeni səfhə başlanmasilə qapitalizmin dinç inkişafь devrinə xitam vermiş dynja təsərryfatьndakь dəjişmələr arasьndakь rabitəjə işarə edir. Qommunanьn darmadaqьn edilməsindən sonra, 1871-çi ildə başlanmьş bu «dinç» devrin axьrьnь Lenin 1905-çi il inqilabьnьn ərəfəsi olan 1904-çy ili hesab edirdi.

[4] Ɵz opportunistligini hələ 1870-çi illərdə gɵstərmiş olan alman sosial-demoqratь Bernstəjn. Almanja sosial-demoqratijasь icərisindəki fəalijjətinin hələ əvvəllərində, 1890-çь illərdə inqilabcь marqsizmin ən əsas myddəalarьna qarşь acьqcasьna qampanja acdь. Sonra «Sosializm problemləri» adilə ajrьça kitab şəklində cьqmьş olan məqalələrində, proletariatьn burƶuazija ilə əməkdaşlьqь zərurətini teoretik çihətdən əsaslandьrmaqa calьşmaqla, qapitalizmin dinç jol ilə sosializmə bitişib qovuşmasь nəzərijjəsini jaratmaqla, bunun ɵzy ilə də proletariatьn sьnьf mybarəzəsinin zəruriligini və *labydlygyny* və onun diqtaturasьnьn zəruriligini inkar edirdi. Bu surətlə, Bernstəjn dejirdi ki, proletariatьn burƶuazija ilə əməkdaşlьqь mymkyndyr. Miljeran isə, fransьz burƶuazija hɵkymətinə daxil olmaqla «bunun işdə neçə olduqunu» gɵstərdi.

[5] Qrьlovun «Iki bocqa» sərlevhəli mənzum təmsili nəzərdə dutulur ki, bunun nətiçəsi avtor tərəfindən bu çyr ifadə olunmuşdur: «Ɵz işi barəsində kim coq sɵjləjib baqьrьrsa, o işdə jəqin ki, fajda azdьr».

[6] 1789—1794-çy illərin Bɵjyk Fransa inqilabьnьn inkişafь gedişində ɵz aralarьnda mybarəzə aparan iki başlьca firqə əmələ gəldi. Birisi ƶirondistlər (Ƶirond cajьnьn adьndan) adlanan mɵ'tədillər firqəsi, o birisi də jaqobinlər (bə'zən ona Daq firqəsi—montanjorlar dejirdilər) adlanan inqilabcь firqə idi. Ƶirondistlər orta və iri burƶuazijaja arqalanaraq, xysusi mylkijjət ycyn azadlьq tələb edirdilər, ɵlkənin irtiça'cь-feodal ynsyrlərilə kəsgin toquşmalardan saqьnmaqa calьşьrdьlar və başqa ɵlkələrin hakim sьnьflarilə ymumi bir dil tapmaq arzьsьnь bəsləjirdilər. Jaqobinlər inqilabcь xьrda-burƶuazija firqəsi olaraq əhalinin xьrda-burƶua təbəqələrinə (o çymlədən də ustakarlara) və şəhər joqsullarьna arqalanьrdьlar. Onlar hec də sosializm uqrunda mybarəzə etməjirdilər. Bil'əkis, onlar burƶuazija mylkijjətini ardьcьl bir surətdə mydafəə edirdi və o vaqtьn qommunizminə dyşmən idilər, lakin onlar burƶua-demoqratik inqilabьnьn tam qalibijjəti uqrunda, onun fytuhatьnьn saqlanmasь və mɵhkəmlənməsi uqrunda ən qət'i surətdə mybarəzə edirdilər. Lenin onlar haqqьnda jazьrdь: «Proletariatьn tarixciləri məzlum sьnьfьn azadlьq uqrundakь mybarəzəsində ən ali jyksəlişlərindən birisini jaqobincilikdə gɵryrlər. Jaqobinlər Fransaja demoqratik inqilabьn və çymhurijjətə qarşь monarxlar qoalisijasьnь dəf' etmənin ən jaxşь nymunələrini gɵstərdilər» (Əsərlərinin XX çildi). Inqilab, Qərbi Avropanьn feodal-qrepostnojcu devlətlərinin myttəhid qyvvələrinin hyçumu təhlykəsi altьnda olduqu, ɵlkə icərisində mylkədar əksi-inqilabь baş qaldьrdьqь və jaqobinlər hakimijjətini devirmək ycyn burƶuazija sazişə girişdigi bir zamanda, jaqobinlər bytyn bunlara nə inki xariçdən gələn əksi-inqilaba qarşь inqilabi myharəbələr təşkil etməklə, bəlkə həm aristoqratijaja qarşь, həm də inqilaba xijanət edən burƶuazijaja qarşь, amansьz bir terror dyzəltməklə çavab verdilər. Bu terror jaqobinlər tərəfindən, əksi-inqilab ilə sazişcilər firqəsi olan ƶirondistlərə qarşь da tətbiq olunmuşdu. Coq tez bir zamanda (RSDiF II qurultajьndan sonra) rus sosial-demoqratijasьnda opportunist qanadьn başьna kecmiş olan Plexanov ɵzy, eqonomizm ilə mybarəzə zamanьnda «XX əsrin kandarьnda» sərlevhəli məqalədə, işci hərəkatьnda Daq və Ƶirondun mybarəzəsinin mymkyn olmasьndan danьşdьqda, sosial-demoqratija icərisindəki opportunist və inqilabi aqьntьlar arasьnda olan mybarəzəni nəzərdə duturdu.

[7] «Bezzaqlavcьlar«—1906-çь ildə «Bez Zaqlavija» adilə cьqan ƶurnal ətrafьnda birləşmiş qrupa dejilirdi. Ɵz baqьşlarь e'tibarilə qrup qadetlərə coq jaqьn idi, qrup hej'ətinə sabiq «eqonomistlər» Je. Qusqova, S.N. Proqopovic və başqalarь daxil idi.

[8] Inqilabdan qabaq Ilovajski tərəfindən jazьlmьş bir tarix dərsi kitabь var idi. Bu kitabьn vəzifəsi tələbəni monarxizm ruhunda və hakim rus şovinizmi ruhunda tərbijə etmək idi. Bu kitab tarixi inkişaf prosesinə elmi bir izahat verməgi ɵzynə borç bilməjirdi. Bu myddəanь əsas gɵtyrmyşdy ki, bytyn tarix carlarьn əməllərindən ibarətdir, carlar isə, allah tərəfindən tə’jin edilmişdir.

Tarixə «Ilovajski kibi» baqmaq ona çiddi və elmi baqmamaq deməkdir.

[9] 1878-çi ildə Bismarqьn təklifi yzrə Almanja parlamenti tərəfindən sosialistlərə qarşь mystəsna bir qanun qəbul olunmuşdu; bu qanuna gɵrə sosial-demoqrat firqəsinin mevçud olmasь qədəƣən, bu firqəjə mənsub olma isə tə’qib olunurdu. Qanun gyçdə olduƣu devrdə, podpolejə cəkilməgə məçbur olmuş alman sosial-demoqratijasь, bytyn leƣal imkanlardan istifadə ilə ɵz işini kytlələr icərisində aparmaƣь baçaran, gɵzəl intizama malik bir firqə təşkilatь jaratdь. Nətiçədə hɵkymət nə inki firqəni məhv etməgə myvəffəq olmadь, bəlkə onun nyfuzu işci sьnьfь icərisində daha da artdь. Sosialistlər haqqьndakь qanun 1890-çь ildə ləƣv olundu (daha doƣrusu, onun gyçdə qalmasь Rəjxstaƣ tərəfindən təsdiq olunmamьşdь). Qanunun ləƣvi alman proletariatь qyvvəsinin artmasьnь gɵstərirdi ki, hakim sьnьflar bununla hesablaşmaƣa məçbur idilər.

[10] *«Qateder-sosialistlər»*—burƶuazija sosial-reformizminin myxtəlif nev’lərindən birisinin nymajəndələri və başlьça olaraq alman darylfynunlarь professorlarьdьrlar ki, qateder sosialistlər adь da buradan cьqmьşdьr və hərfijjən: darylfynun qafedralarьndan təbliƣat aparan sosialistlər deməkdir. Qateder-sosializm—Marqsьn sьnьf mybarəzəsi teorijasьnь «jalansьtmaq» və «ədalət» kəşigində duran, əməkcilər mənafeini myhafəzə edən və sьnьflar fevqində duran bir qyvvə olan burƶuazija devlətini idealize etmək jolu ilə işci sьnьfьnь burƶuazija nyfuzuna tabe etmək təşəbbyslərindən birisidir.

[11] Sosialist Miljeranьn 1899-çu ildə Fransanьn burƶuazija hɵkymətinə daxil olmasь, burƶuazija ilə əməkdaşlьqdan ibarət olan opportunist xəttin həjata kecirilməsini gɵstərirdi. Bu hal Rusjada başda Lenin olmaqla, Isqra aqьntьsь tərəfindən və habelə bejnəlxalq sosial-demoqratijanьn az-coq ardьçьl marqsist ynsyrləri (məsələn, Fransada o vaqtьn ƣedistləri) tərəfindən kəsgin bir surətdə təkdir olundu. Lakin hələ o vaqt barьşqan, mərkəzci bir mevqe dutan II Internasional rəhbər dajirələri və alman sosial-demoqratijasь tərəfindən bu təkdir

etmə jarьmcьq idi və 1900-çy ildə II Internasionalьn Paris qonƣrasьnda Ƣedin qərarьna qarşь onlar tərəfindən Qautskinin myvafiq elastikli qərarь kecirilmişdi. Saƣ opportunistlər sьralarьnda isə, burƶuazija ilə onun hɵkymətində əməkdaşlьƣьn jeni xətti ajdьn şejdir ki, tamamilə təsvib olundu. Miljeranьn nazirligə daxil olmasьnь fransьz sosialistlərinin bir hissəsinin nymajəndəsi olan Ƶores, habelə alman bernştəjnciləri və onlarla da barbar B. Qricevskinin məqaləsində olaraq «Raboceje Delo» təbrik etdilər ki, Leninin burada nəzərdə dutduƣu da haman budur.

[12] «Nozdrjov mə’nasьnda» tarixi» dedikdə, Lenin Ƣoƣolun «Ɵlu nəfslər əsərinin qəhrəmanlarьndan ɵz rysvajcьlьq «sərgyzəştlərilə» şɵhrət qazanmьş olan Nozdrjovu nəzərdə dutur.

[13] Almanja sosial-demogratijasьnьn Hannover şəhərində 1899-çu ilin oqtjabrьnda vaqe olan qurultajьnda, (o zaman bir sьra məqalələrlə və xysusi bir kitab ilə cьqьşda bulunmuş) Bernştəjnin revizionist mevqei məsələsi xysusi surətdə myzakərə olundu və bunun addьmlarьnь rədd edən bir qərar qəbul olundu.

1901-çi ilin sentjabrьnda Lybeq şəhərində vaqe olan qurultajda jenə haman məsələ myzakərə olunurkən, revizionistlər tərəfindən iləri syrylmyş «tənqid azadlьƣь» tələbinə çavabən Qautskilə birlikdə mərkəzci və barьşqan bir mevqe’də duran Bebel tərəfindən opportunist bir qərar qəbul olunmuşdu.

Bernştəjnciligi təkdir edərkən alman sosial-demoqratijasь ɵz tanьnmьş rəhbərləri şəxsində olaraq, bu bernştəjnciliklə qət’ijjətsiz, jarьmcьq, «diplomatik» bir mybarəzə aparьrdь və «fəna barьşьƣь jaxşь savaşmaja» tərçih edirdi. Revizionizmə qarşь bu sazişçilik mynasəbəti, sonradan firqədə rəhbərligi ɵz əlinə kecirmiş olan opportunistlərin ƣalibijjətinə jardьm etmiş oldu.

[14] Starover (A. N. Potresov) «Nə olmuşdur?» sərlevhəli məqalədə («Zarja» № 1, aprel 1901-çi il, səhifə 48) jazьrdь: «Rusjada bu nəzərijjənin (revizionizmin. *Red.)* Masqalь tərəfdarlarь o qədər coq və aşkar tərəfdarlarь o qədər azdьr ki, bernştəjncilik sankь gizli bir xəstəlikmiş və ona mybtəla olmanь jyksəkdən və acьqçasьna e’tiraf etmək adət dejilmiş».

[15] Iqilabcь sosial-demoqratlarь leƣal marqsistlər (P. Struve, Bulƣaqov, Tuƣan-Baranovski və başqalarь) ilə «itti-

faqьndan» danьşьlьr. Bu, leqal ədəbijjatda xalqcьlarla mybarəzə ycyn myvəqqəti bir ittifaq idi. Inqilabcь sosial-demoqratijanьn myvəqqəti çьqьrdaşь olan leqal marqsistlərin burzua mahijjətini hər kəsdən əvvəl ifşa edən Lenin idi. Lenin bunu «Xalqcьlьqьn iqtisadi məzmunu və çənab Struvenin kitabьnda bunun tənqidi» sərlevhəli məqaləsində etmişdir, (secilmiş əsərləri, II-ci çildin 258—266-çь səhifələrinə və 17-çi qejdə baq). Leninin, kitabcanьn həmin bu jerinə dajir 1908-çi il qejdində isnad etdigi də Q. Tulin imzasilə jazmьş olduqu haman bu məqaləsidir. Ittifaq sɵzyny Lenin dьrnaq arasьna alьr və bununla da qejd edir ki, ittifaqdan burada jalьnьz məşrut olaraq bəhs etmək olar.

[16] Revizionistlərin əsərləri, jajьlmaq ycyn car sansoru tərəfindən mymanəət gɵrməjirdi. Belə ki, 1901-çi ildə Bernştəjn kitabьnьn Peterburq və Mosqvada birdən-birə yc tərçyməsi cьqmьşdь ki, bu kitabda o zamankь inqilabi sosial-demoqratijanьn proqram-taqtik baqьşlarь tənqid olunurdu. Bu faqt bilxassə ona gɵrə şajan-diqqətdir ki, o vaqt hətta liberal burzuazija mətbuatь hɵkymət tərəfindən tə'qib olunurdu. Lenin onu hɵkymətin «Zubatov» sijasətilə doqrudan.-doqruja ələqədar edir və gɵstərir ki, məşhur xəfijjəci Zubatov ɵz əlinə kecirmiş olduqu işcilərə Bernştəjni oqumaqь tevsijə edirdi, cynky inqilabcь sosial-demoqratijanьn nyfuzuna qarşь onu bir «padzəhr» hesab edirdi.

Lenin Bernştəjinin *herostratçasьna* məşhur olduqunu qejd etdikdə, ɵz myqajəsəsini Herostrat adlь bir nəfər haqqьndakь qədim junan naqьlьndan iqtibas edir ki, bu adam tarixə dyşmək ycyn vaqtilə məşhur olan Artemid mə'bədini jandьrmьşdь...

[17] *«Raboceje Delo» redaqsijasь ycyn Vademecum* (jol gɵstərən)—eqonomizm haqqьnda buraqьlmьş olan materiallar məçmuəsini «Əmək qurtuluşu» Ƣrupu bu çyr adlandьrmьşdь (Çenevrə, 1900-çy il). Məçmuəjə bu məqalələr daxil idi: «Rusja sosial-demoqratlarьnьn protestosu»; «Rus sosial-demoqratlarьnьn hazьrkь vəzifələri və taqtiqasь məsələsinə dajir» kitabcasьna Aqselrodun çavabь; «Əmək qurtuluşu» Ƣrupu nəşrijjatlarьnьn jenidən başlanmasь haqqьnda e'lan. Ondan başqa şəxsən Aqselroda gɵndərilmiş, lakin içtimai çihətdən coq maraqlь olan iki məktub da dərç olunmuşdur ki, bu məktublar ɵz avtorlarьnьn: M.M. («*Credo*» avtoru olan Je. D. Qusqova), Ƣ. (bundcu «Ƣrişin»—Qopelzon) və onlarьn lap axьrda xatьrladьqlarь bir də «bir eqonomist»in (Proqopovic) dutduqlarь əsil opportunist mevqe'ləri barəsində ajdьn bir təsəvvyrat verirlər; məktub avtorlarьnьn fikrinçə Proqopovic ɵz tənqidində hazьrkь sosial-demoqratijanьn proqram və taqtiqa myddəalarьndan «qət'ijjən daşь daş ystə qojmajьr».

Bytyn bu doqumentlərə bir də Plexanovun geniş bir «myqəddəməsi» ilavə edilmişdi ki, onda bu kibi bir məçmuənin meidana cьqmasьnьn səbəbini izah edir və rabocedelcilərin ajrь-ajrь myddəalarьnьn tənqidi yzərində dajanьr. Məçmuə eqonomizmin bytyn saxtalьqьnьn, məfkurəçə Ƣərbi Avropa opportunizmilə onun qohumluqunun ystyny acьrdь. Lenin Plexanovun «*Vademecum*»da dutduqu mevqeini təsvib edirdi.

[18] *«Iki qurultaj»*—rus sosial-demoqratlarь Ittifaqь, Ittifaqьn III qurultajь haqqьnda ɵz istixbari mə'lumatьnь bu sərlevhə altьnda buraqmьşdьr; qurultaj Rusja sosial-demoqratijasьnьn xarici ɵlkə təşkilatlarьnь bytɵj bir təşkilatda birləşdirmək məqsədilə 1901-çi ilin oqtjabrьnda olmuşdu. Birləşdirmə təşəbbysy baş dutmadь. Eqonomistlər (rabocedelcilər) bir az qabaq Çenevrədə olan qonferansda (ijun 1901-çi il) qəbul olunmuş qət'namadan bojun qacьrdьlar ki, bu qərarda eqonomizm, bernştəjncilik, milјeranizm və oppotunizmin başqa nev'ləri doqrudan-doqruja təkdir olunurdu. Ona gɵrə «Isqra» və «Sosial-demoqrat» təşkilatlarь qurultajь tərk etdilər.

Qurultajь tərk edənlər tərəfindən içlaslarьn birgə protoqollarьnьn tərtib edilməsi təklif olunmuşdu, lakin rabocedelcilər bojun qacьrdьlar və qurultajdakь mybahəsələrin şərhində bir sьra janlьşlara jol verərək, ɵz mə'lumatlarьnь mystəqil olaraq, buraqdьlar. «Isqra» və «Sosial-demoqrat» təşkilatlarь da (inqilabcь rus sosial-demoqratija Çəmijjətində birləşərək) ɵz tərəflərindən ««birləşmə» qurultajьnьn doqumentlərini» e'lan etdilər (Çenevrə, 1901-çi il) və onunla da, rabocedelcilərin buraqmьş olduqlarь janlьşlarь ifşa etdilər. Bu kitabcanьn myqəddəməsi Lenin tərəfindən jazьlmьşdьr (Əsərlərinin IV çildi).

Rabocedelcilərin «Iki qurultaj» kitabcasь «Nə etməli?»də ətraflь bir surətdə təhlil olunur.

[19] «Əmək qurtuluşu» Ƣrupu nəşrijjatlarьnьn təkrarь haqqьndakь e'lan ajrьça bir kitabca şəklində cьqmьş (Çenevrə, 1900-çy il) və habelə Plexanovun juqarьda qejd olunan «*Vademecum*»unda da verilmişdir. «E'lan» qejd edir ki, son vaqtlarda sosial-demoqratija tərəfindən gɵrylmyş bɵjyk əməli

işlər yzyndən, teoretik iş geridə qalmьşdьr. Teorija ilə inqilabi praqtiqanьn biri-birindən ajrьlmasь fəlakətli сьqmьşdьr. Bu ajrьlьq revizionist aqьntьlarьnьn (bernştəjncilik və eqonomizmi) mejdana gəlməsinə jardьm etdi. Indi artmaqda olan işci hərəkatь şərajitində Qrup ɵz ədəbi fəalijjətini sosial-demaqratija icərisində inqilaba-zidd ynsyrlərlə barьşmaz teoretik mybarəzə şiarь altьnda təkrar davam etdirir.

Leninin gɵstərdigi ikinçi doqument bil'əkis, teorijanьn rolunu qət'ijjən nəzərə almajьrdь və firqənin tələblərini işci sьnьfьnьn ən coq geridə qalmьş təbəqələrinin tələbləri səvijjəsinə qədər alcaldьrdь. «Raboceje Delo»nun 1-çi nymrəsində cap olunmuş bu doqument («Raboceje Delo»nun proqramь) ajrьça bir basma şəklində verilmişdi (Əsərlərinin IV çildi).

[20] *Qota proqramь*—1875-çi ilin majьnda Qota şəhərində lassalcьlarьn və əjzenaxcьlarьn birləşmiş qurultajьnda qəbul olunmuşdur. Bu proqramda, qurultajьn ymumijjətlə inqilabi marqsist qanadьnь təşkil edən əjzenaxcьlar, qurultajьn opportunist qanadь olan lassalcьlarla birləşmə xatirəsi ycyn onlara bir sьra gyzəştlər etmişdilər. Proqram lajihəsinin başlьça olaraq, lassalcь jerlərilə razьlasmajan Marqs və Engels, onu şiddətli bir surətdə tənqid etdilər (Marqsьn «Qota proqramьnьn tənqidi» əsərinə baq).

Marqsьn bu tənqidi havi bulunan məktubu Braqqejə gəndərilmişdi; Braqqe bunu V. Libknextə bildirmişdi, amma Libknext onu qurultajdan gizlətmişdi.

1891-çi ildə alman sosial-demoqratijasьnьn Halle şəhərində olan qonqrasь Qota proqramьnьn jenidən gɵzdən kecirilməsini lazьm bildi. Marqsьn Qota proqramьnь tənqidi də o vaqt e'lan olunmuşdu. Haman 1891-çi ilin oqtjabrьnda alman sosial-demoqratijasьnьn qurultajь Qautski tərəfindən təklif olunan jeni Erfurt (qurultajьn vaqe olduqu şəhərin adьndan) proqramьnь qəbul etdi. Bu proqram da, onda mevçud olan bir sьra opportunist jerlərinə gɵrə, Engels tərəfindən tənqid olunmuşdu.

[21] 1896-çь illərin ortasьndakь tə'til hərəkatь haqqьnda, Secilmiş əsərləri, I ç. çildinin 24-çy qejdinə baq. Bu hərəkatla iscilər istər fabrikcilər tərəfindən və istərsə hɵkymət tərəfindən bə'zi gyzəştlər əldə etdilər.

1897-çi il ijununun 14 (2)-də iş gynynyn bytyn Rusja ycyn 11½ saatla məhdud edilməsi haqqьnda qanun verilmişdi. Əldə edilmiş olan myvəffəqijjətlərin əhəmijjətsizliginə baqmajaraq

(məsələn, iş gyny haqqьndakь qanun «vaqtьndan artьq» işlər tətbiqi jolilə pozulurdu), bu myvəffəqijjətlər sьrf iqtisadi mybarəzə jolilə həqiqi və çiddi fytuhatьn mymkyn olmasьna dajir xijallar mejdana gəlməsinə jardьm edirdi və əmələ gəlməkdə olan eqonomizmin işcilər arasьnda nyfuz qazanmasь ycyn zəmin jaradьrdь.

[22] «Təşviqat haqqьnda» kitabcanьn myvəffəqijjəti var idi, cynky o azaçьq bir miqdarda inqilabcьlarь tərbijə edən dərnək təbliqatьndan, işci kytləsi arasьnda təşviqata kecmənin jetişmiş momentinə myvafiq idi.

Lakin bu kitabca inkişafьn jalьnьz myəjjən bir pilləsində sijasi mybarəzəjə kecmək mymkyn olduqu haqqьnda janlьş bir teorija jyrydyrdy. Bu «pillələr teorijasь» kitabcada belə formule edilmişdyr: proletariat sijasi mybarəzə joluna jalьnьz o zaman kecir ki, «iqtisadi mybarəzə bəlli sijasi şərajit icərisində onun ɵz myqəddəratьnь jaxşьlaşdьrmasьnьn qejri-mymkyn olduqunu acьqçasьna onun qarşьsьnda qojmuş ola». Bu «pillələr teorijasьndan» (əvvəlçə *jalьnьz* iqtisadi mybarəzə və jalьnьz ondan sonra sijasi mybarəzəjə kecmə) eqonomistlər ɵz taqtiqalarьnь əsaslandьrmaq ycyn istifadə etmişdilər.

Lenin burada qejd edir ki, kitabcadakь məsələnin belə ajdьn qojulmamasь, kitabca hələ əl jazьsь şəklində əldən ələ gəzərkən, nəzərə jetirilmişdi. Kitabca, ona sɵzardь jazmьş olan Aqselrod tərəfindən bir dərəçəjə qədər tənqid edilmişdir; kitabca Plexanov tərəfindən xysusi tənqidi təhlilə uqramьşdьr.

[23] *«Listoq Rabotniqa»* rus sosial-demoqratlarь Ittifaqь tərəfindən nəşr olunurdu və «Əmək qurtuluşu» Qrupu (Plexanov, Aqselrod və Zasulic) tərəfindən redaqte olunurdu. Ittifaq opportunist eqonomizm mevqei dutmaqa başladьqda, «Əmək qurtuluşu» Qrupu onu redaqte etməkdən bojun qacьrdь. Aralarьnda qət' mynasəbat oldu. Lakin Ittifaq jenə də «Lişţoq Rabotniqa»nьn bir nymrəsini (nymrə 9—10, 1898-çi il) nəşr etdi; bu nymrə eqonomizm ruhunda tərtib edilmişdi. Bu son nymrə idi ki, ondan sonra Ittifaq «Raboceje Delo» adilə ɵz orqanьnьn nəşrinə başladь.

«Listoq Rabotniqa»nьn son nymrəsində (nymrə 9—10) Leninin xatьrladьqь «işci qassasьnьn nizamnamasь» dərç olunmuşdu; burada qassanьn vəzifəsi bu surətlə bəjan olunurdu: qassa tə'tilcilərə jardьm edir, oqumaq ycyn kitablar tapьr, dərnəklərin məşqulijjətləri ycyn otaq kirajəsi verir, işci qəzetini nəşr edir və işcilər işi uqrunda zərərdidə olanlara jardьm gɵstərir. Bundan sonra, fabrik və vazodlarda qassalarьn neçə qurulmalь olduqlarь izah olunur (5 nəfərdən artьq olmajan dərnəklər xəzinədarlar secirlər ki, bunlar da ildə yc dəfədən az olmajaraq, ymumi jьƣьnçaqlarьna toplanьrlar).

[24] Ɵz myəssisləri olan Maqs Girş və Dunker adilə adlanmьş Almanja girş-dunker sarь ittifaqlarь işci hərəkatьnda burƶuazijanьn istinad nɵqtələri idi. Onlar həmkarlar ittifaqlarьnь işcilərin qarşьlьqlь jardьm çəmijjətlərinə dɵndərməgə calьşьrdьlar. Onlarьn ittifaqlarьna daxil olmaq ycyn sijasi mybarəzədən və bir sьra başqa sosial-demoqrat tələblərindən əl cəkmək içbari bir şərt idi. Işçilərdən başqa ɵzgələrinin də daxil olduƣu bu kibi təşkilatlar vasitəsilə Almanja burƶuazijasь nymajəndələri işci hərəkatьnь burƶuazija islahatcьlьƣь joluna sapdьrmaƣa calьşьrdьlar. Lakin onlar kytləvi təşkilat jaratmaƣa myvəfiq olmadьlar. Girş-dunker ittifaqlarь sьralarьnda ançaq bir necə *on min* yzv olduƣu halda, sosial-demoqrat ittifaqlarьnьn yzvləri *jyz minlərlə* idi.

[25] «Rabocaja Mьsl»ьn 1-çi nymrəsində «işci qassasьnьn nizamnamasь» dərç olunmuşdu; bu, sonradan haman «Listoq Rabotniqa»nьn 9—10-çu nymrəsində cap olunmuş (23-çu qejdinə baq) nizamnama idi. Leninin burada nəzərdə dutduƣu maddədə belə dejilir: «Qassanьn başlьça məqsədi—sahibkar-qapitalistlərlə və onlarьn mənafeini mydafəə edən hɵkymətlə mybarəzə ycyn işcilərin vahid bir ittifaqda birləşməsinə jardьm etməkdir».

[26] 1871-çi il nəzərdə dutulur ki, o vaqt Almanja, Fransa ilə ƣalibijjətli myharəbədən sonra Elzas-Loreni Prusjaja ilhaq edərək, çənubi-alman devlətlərini Şimali-Alman ittifaqьna bitişdirmə jolilə birləşdi (Şimali-alman Ittifaqь da qət'i olaraq, 1867-çi ildə Avstrija ilə myharəbədən sonra əmələ gəlmişdi). O zaman Almanja—imperija və Prusja ƣralь da—Almanja imperatoru e'lan olundu. Rəjxstaƣ da ymumi imperija məçlisi oldu.

[27] Lenin Bundun IV qurultajь qərarьndan aşaƣьdakь parcanь nəzərdə dutur: «Geniş kytlələri hərəkata çəlb etmənin ən jaxşь vasitəsi iqtisadi mybarəzədir; bu zəmində sijasi təşviqatь inkişaf etdirmək və onu iqtisadi mybarəzə hydudu xariçinə genişləndirmək gərəkdir; lakin lap əvvəldən jalnьz iqtisadi mybarəzə zəminində sijasi təşviqat aparmaƣa hec bir lyzum joqdur». Qurultaj haqqьndakь xəbər: «Litva, Polşa və Rusjada ymumi jəhudi ittifaqьnьn IV qurultьь» adilə ajrьça bir kitabca şəklində nəşr olunmuş (Cenevrə, 1901-çi il) və habelə «Raboceje Delo»nun 10-çu nymrəsində də verilmişdir.

[28] Liberal burƶuazijanьn terrora mynasəbətinin qaraqteristiqasьnь və terrorculuq aqtlarьna onun hysni-təvəəçehyny Lenin «Mytləqijjət və proletariat» sərlevhəli məqaləsində belə qejd edir: «Liberal dalƣa, dəjişməsi bombalarla syr'ətlənən myxtəlif nazirlərin əhvali-ruhijjəsilə sьqь bir surətdə əlaqədar olaraq, qah jyksəlir, gah aşaƣь dysyr. Ona gɵrə bizdə burƶuazija myxaləfətinin radiqal (və ja radiqallьq edən) nymajəndələri arasьnda terrora hysni-təvəççəh gɵstərilməsinə belə tez-tez təsadyf olunduƣuna təəççyb etməlidyr. Inqilabcь zijalьlardan məhz proletariatьn və proletar sьnьf mybarəzəsinin həjatiliginə və qyvvəsinə inanmajanlarьn... terrora bilxassə qapьldьƣь, təəççyb dejildyr» (Əsərlərinin VII çildi).

[29] *Inqilabi-sosialist «Azadlьq» ƣrupu* 1901-çi ilin majьnda mejdana gəlmişdi. Onun başьnda L. Nadeƶdin dururdu. Ƣrupun proƣramь, dolaşьqlьƣь və səbatsьzlьƣ'ilə fərqlənir. Işci sьnьfьnьn sijasi mybarəzəsinin zəruri olduƣunu qəbul etməklə barabar, ƣrup ejni zamanda da işci kytləsini sijasi mybarəzəjə sevq edəçək bir terroru mydafəə edirdi. Peterburƣ sosial-demoqrat təşkilatь icərisində iki aƣьntьnьn mybarəzəsində ƣrup eqonomistləri mydafəə edirdi. Bu surətlə onun xysusijjəti ɵz proƣramьnь eqonomistlərin, sosial-revolysionerlərin və qismən inqilabcь sosial-demoqratlarьn ajrь-ajrь myddəalarьndan tərtib etmiş olmasьnda idi. Belə bir xəlitədən əlbəttə bir şej cьqa bilməzdi. 1903-çy ildə ƣrup daƣьldь.

Bir az sonra, ɵzynyn başqa bir əsərində, Lenin bu ƣrupun aşaƣьdakь qaraqteristiqasьnь vermişdi: «Proƣramь—iki qatlь buxalterija, taqtiqasь—iki qatlь buxalterija, əməli fəalijjəti—demaƣogija,—budur «inqilabi-sosialist» «Azadlьq» ƣrupunun portreti».

Leninin (tənqid edərək) isnad etdigi ƣrup nəşrijjatьndan «Azadlьq» ƶurnalьnь və «Rusjada revolysionizmin əhjasь» və «Inqilab ərəfəsi» kitabcalarьnь gɵstərmək olar.

[30] Aqselrod Leninin gɵstərdigi əsərdə aşaƣьdakь iki perspeqtivi qejd edirdi:

Bir perspeqtiv: «Işci hərəkatь, işcilərin sahibkarlarla sьrf iqtisadi toquşmalarьnьn darьsqal dajirəsindən çьşarь cьqmajьr və ɵz-ɵzlygyndə, bytynlykdə sijasi qaraqterdən məhrumdur. Sijasi azadlьq uƣrundakь mybarəzədə isə, proletariatьn qabaqcьl təbəqələri burƶua zijalьlarь... ardьnça gedirlər və azadlьq uƣrunda ɵz bajraqlarь altьnda dejil, jabançь bajraq altьnda carpьşьrlar».

O biri perspeqtiv: «Sosial-demoqratija rus proletariatьnь, azadlьq uƣrunda *qismən* inqilabcь burƶuazija fraqsijalarilə (belələri mevçud olursa) *janaşь və myttəfiqən*, qismən də zijalьlarьn ən coq xalqpərəst və inqilabcь ynsyrlərini doƣrudan-doƣruja ɵz sьralarьna çəlb edərək və ja ɵz ardьnça apararaq mybarəzə edən mystəqil bir sijasi firqədə təşkil edir. Ajdьn şejdir ki, bu son perspeqtiv birinçijə nisbətən işcilərdə sijasi şyurun daha jyksək bir səvijjədə olmasьnь tələb edir; halbu ki, birinçi perspeqtivdə inqilabi hərəkatьn rəhbərləri burƶuazija sьnьflarьnьn nymajəndələri olardь, proletariat isə jalьnьz rəhbərlik olunan və onlarьn ardьnça kor-koruna gedən bir kytlə olurdu».

[31] Lenin «Isqra»dan aşaƣьdakь məqalələri sadьlajьr:

3 nymrəli «Isqra»da sьnьf mybarəzəsini kəndə kecirmək zərurəti haqqьnda «Işci firqəsi və kəntlilər» sərlevhəsilə Lenin tərəfindən jazьlmьş məqalə (Secilmiş əsərləri, I çildinin 493—504-çy səhifələrinə baq).

4 nymrəli «Isqra»da ɵzyny-idarənin və mytləqijjətin barьşmazlьƣь haqqьndakь məqalə—«Mytləqijjət və zemstvo» adlanьrdь. Bu məqalə qət'i mynasəbatdan qabaq, P. Struve tərəfindən jazьlmьşdь. Məqalə car naziri Vittenin zemstvo haqqьndakь gizli notuna həsr olunmuşdu. Bu notdan Leninin qismən secilmiş əsərləri, I-çi çildin 474—489-çu səhifələrində dərç olunmuş «Zemstvonun tə'qibciləri və liberalizm Hanniballarь» sərlevhəli məqaləsində xysusi surətdə bəhs olunur.

8 nymrəli «Isqra»da Sibirdə xysusi şəxslərə topraq verilməsi haqqьnda 1901-çi il 21 (8) ijun tarixli qanunun nəşri mynasəbətilə qrepostnojcu-dvorjan topraq-sahibliginə qarşь Lenin tərəfindən jazьlmьş məqalə. Qanunun mahijjəti mytləqijjət tərəfindən qrepostnojcu-dvorjanlara sədəqə verilməsinə mynçər olurdu. Məqalənin adь «Qrepostnojcular iş başьnda» idi (Əsərlərinin IV çildinə baq).

«Isqra»nьn haman nymrəsində Leninin «Zemstvo qurultajь» sərlevhəsi altьnda bir qejdi də dərç olunmuşdu. Bu qejd gizli zemstvo qurultajь mynasəbətilə jazьlmьşdьr. Burada zemstvocular mytləqijjətlə qət'i mybarəzəjə caƣьrьlьr.

1901-çi ilin fevral-martьnda tələbə iƣtişaşlarь vaqe olurdu. «Isqra» bu iƣtişaşlara—3-çy nymrəsində Zasulicin «Hazьrkь hadisələr mynasəbətilə» sərlevhəli məqaləsilə çavab verdi.

Hɵkymət ƣəzeti «Rossija» gənçlərə (tələbələrə) myraçəətlə, ifrat firqələrin tə'sirindən xьlas olmaƣь məsləhət gɵryrdy və inandьrьdь ki, hɵkymət hec bir mybarəzəsiz reformalar və dɵvləti islah etmək jolilə getməgə hazьrdьr. Bu xysusda «Isqra» 5-çi nymrəsində Potresovun «Mə'nasьz xiallar haqqьnda» sərlevhəli məqaləsini dərç etdi. «Isqra»nьn haman nymrəsində Lenin tərəfindən gɵstərilən «Ədəbijjata polis basqьnь» sərlevhəli qejd də verilmişdi ki, avtoru mə'lum dejildir.

6 nymrəli «Isqra»da «Novoje Vremja» tərəfindən təklif olunan juqarьdan japьlaçaq islahata qijmət verilir. Bu məqalə Lenin tərəfindən jazьlmьşdьr (Əsərlərinin IV çildində «Qijmətli e'tiraf» məqaləsinə baq).

7 nymrəli «Isqra»da imzasьz dərç olunmuş «Jeqaterinoslav zemstvosunda bir hadisə» sərlevhəli qejddə statistiqlərin protestosu təqdir olunurdu.

Statistiqlər ştrəjqbrexerliginin təkdiri 9 nymrəli «Isqra»da «Vjatqa ştrəjqbrexerləri» sərlevhəli qejddə verilmişdir. Qejddə, ɵz zemstvolarьnьn sədri Rodzjanqoja bojqot e'lan etmiş jeqaterinoslavlьlara jardьm etməmiş olan Vjatqa statistiqlərinin xətti-hərəkəti təkdir olunur.

[32] Professor Brentano sьnьf mybarəzəsinin mevçud olmasьnь e'tirafla onu burƶuazija mənafeinə ujƣun bir tərzdə qajozmaƣa calьşьrdь. Onun fikrinçə, bir halda ki, işci sьnьfь qapitalizm şərajiti icərisndə də, dɵvlətin (Brentanonun fikrinçə sьnfi hakimijjət və zulm orƣanь olmajan dɵvlətin) jardьmilə ɵz tələblərinin ɵdənmsinə najil ola bilər, buna gɵrə ɵz diqtaturasь uƣrunda mybarəzə aparmaƣa ehtijaçь joqdur. Tədriçi islahat və sьnьflar arasьnda iqtisadi əməkdaşlьq—onun indi sosial-xajinlər tərəfindən tamamilə mənimsənmiş teorijasь belədir. Lenin sьnьf mybarəzəsini brentanoçasьna (jə'ni burƶuaçasьna) anlamaqdan danьşdьqda, onu bu mə'nada başa dyşyr.

[33] «Işci sьnьfьnьn ɵzyny qurtarma» ƣrupu az nyfuzlu kicik bir ƣrup idi. 1899-çu ilin janvarьnda Piterdə vycuda gəlmişdi. «Əməgin qapital ilə mybarəzəsi» ƣrupu çəm'ən 2 aja qədər davam etdi, ondan sonra oxranqa (xəfijjə idarəsi) tərəfindən təsvijə olundu və hec bir fəalijjət gɵstərə bilmədi.

[34] «*Vademecum*» nəşrindən sonra (17-çi qejdə baq) «Raboceje Delo» redaqsijasь xysusi bir kitabca ilə çavab verdi («P. Aqselrodun «Məktub»una və Ƣ. Plexanovun «*Vademecum*»una «Raboceje Delo» redaqsjasьnьn çavabь». Çenevrə, 1900-çy il). Leninin nəzərdə dutduƣu da bu çavabdьr.

[35] Nartsis (Nərgis)—qədim junan əsatirində pərəstiş olunan bir coq vyçudlardan birisinin adьdьr. Onun haqqьnda belə bir rəvajət var idi: Nartsis ɵz gɵzəlliginə fəxr ilə ilahələrdən birisinin məhəbbətini rədd etmişdi. Buna gɵrə allahlar onu suda ɵz əksinə aşiq olmaƣa məhkum etdilər ki, ɵz əksindən gɵzlərini cəkməkdən ona baqmalь idi. Bundan sonra Nartsis

əzyny əldyrdy. Ymumi mə'nada Nartsisə isnad etmə—«əzynə aşiq olma», «əzyny bəjənmə» deməkdir—Lenin də belə bir myqajəsədən istifadə edir.

[36] Geniş təşkilat dedikdə *(lose Organisation*—sərbəst təşkilat demək olan xysusi alman tə'biridir) elə bir təşkilat nəzərdə dutulurdu ki, oraja daxil olma nisbətən sərbəst idi və belə daxil olma yzyndən myəjjən təşkilatьn bir şəkili joq idi, məsələn, məhkəm bir proƣramь olmaja bilir və nizamnama əvəzinə bir necə qəbul ysullarilə məhdud oluna bilir və ilax.

[37] Rus sosial-demoqratlarь Ittifaqьnьn tapşьrьƣilə «Raboceje Delo» redaqsijasь Rusjada sosial-demoqrat hərəkatьnьn vəzijjəti haqqьnda bir mə'ruzə dyzəldərək II Internasional qonƣrasьna təqdim etmişdi. Mə'ruzə (jəhudi işci hərəkatьnьn tarixi haqqьnda Bundun mə'lumatь ilavə olunmaqla) «Rus sosial-demoqrat hərəkatь haqqьnda—Paris bejnəlxalq sosialist qonƣrasьna mə'ruzə, 1900-çy il» sərlevhəsilə ajrьça kitabca şəklində cьqmьşdь. (Çenevrə, 1901-çi il.)

[38] Don-Kixot—M. Servantesin 300 il bundan əvvəl cьqmьş məşhur bir romanьnьn qəhrəmanьdьr. Don-Kixot həqiqi aləmi unudaçaq dərəçədə əz xijalьna qapьlmьş zəminəsiz bir xijalpərəst tipidir.

[39] «Rabocaja Ƣazeta»—Kijev sosial-demoqratlarьnьn bir ƣrupu tərəfindən təşkil olunmuşdu. 1897-çi ildə iki nymrəsi cьqdь. «Rabocaja Ƣazeta» RSDIF I qurultajьnda firqənin mərkəzi orƣanь olaraq təsdiq olunmuşdu. Bundan sonrakь həbslər «Rabocaja Ƣazeta»nьn capa hazьrlanmaqda olan 3-çy nymrəsinin cьqmasьna imkan vermədi.

«Isqra» myəssisləri «Rabocaja Ƣazeta»nьn nəşrini davam etdirməjərək (bu ƣəzetin redaqte olunmasь haqqьnda Bund ilə Lenin arasьnda danьşьqlar gedirdi; Lenin buna razь olaraq, hətta bir necə prinsipal məqalələr də jazmьşdь), onu buraqmaƣa başladьqlarьnь göstərdikdə, Lenin bununla qejd edir ki, eqonomistlərin «Isqra»nь ittiham etdikləri kibi, «Isqra» redaqsijasь hec də firqə yzərində qomanda etmək fikrində dejildi.

AZƏRB. MƏRKƏZI
DEVLƏT KITABXANASЬ
681

MYNDƏRIÇAT

səhifə
Myqəddəmə 3
I. Doƣmatizm və «tənqid azadlьƣь» 7
  a) «Tənqid azadlьƣь» nə deməkdir? . . . . . . —
  b) «Tənqid azadlьƣь»nьn Jeni mydafəəciləri . . 12
  ç) Rusjada tənqid 18
  c) Engels teoretik mybarəzənin əhəmijjəti haqqьnda. 27
II. Kytlələrin kor-təbiiligi və sosial-demoqratijanьn syurluluƣu 33
  a) Kor-təbii jyksəlişin başlanƣьçь 34
  b) Kor-təbiilik qarşьsьnda diz cəkmək. «Rabocaja Mьsl» 40
  ç) «Əzyny qurtuluş qrupu» və «Raboceje delo» . . 52
III. Tred-junionist və sosial-demoqrat sijasəti 63
  a) Sijasi təşviqat və eqonomistlər tərəfindən bunun darlaşdьrьlmasь 64
  b) Martьnov Plexanovu neçə dərinləşdirdigi barəsində bir hekajə 76
  ç) Sijasi ifşaat və «inqilabi aqtivlik tərbijəsi» . . 79
  c) Eqonomizm ilə terrorizm arasьnda nə kibi bir ortaqlьq mynasəbəti vardьr? 86
  d) Işci sьnьfь demoqratijanьn qabaqcьl mybarizi . 91
  e) Bir daha «iftiracьlar», bir daha, «mistifiqatorlar» 110
IV. Eqonomistlərin qustarlьƣь və inqilabcьlarьn təşkili . 113
  a) Qustarlьq nədir? 114
  b) Qustarlьq və eqonomizm 119
  ç) Işcilər təşkilatь və inqilabcьlar təşkilatь . . . 126
  c) Təşkilat işlərinin vys'əti 146
  d) «Sui-qəsdcilik» təşkilatь və «demoqratizm» . . 154
  e) Jerli və ymum rusja fəalijjəti 165
V. Ymum rusja sijasi ƣəzet «planь» 178
  b) Ƣəzet qolleqtiv bir təşkilatcь ola bilərmi? . . 179
  ç) Bizə nə tip təşkilat lazьmdьr? 194
Nətiçə 202
Qejdlər 206

1933
199